

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԿՈՄՄՈՒՆԻՍՏԻԿԱՆ ԿՐԹԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ

1991

ALMANAC
of the
Ukrainian
National
Association

FOR THE YEAR

1 9 9 1

SVOBODA PRESS
Jersey City — New York

Альманах

УКРАЇНСЬКОГО
НАРОДНОГО
СОЮЗУ

НА РІК

1 9 9 1

РІЧНИК 81

ВИДАВНИЦТВО „СВОБОДА”
Джерзі Ситі — Нью Йорк

Редактор: ЗЕНОН СНИЛИК
Коректор: ЛЮДМИЛА ВОЛЯНСЬКА
Обкладинка: БОГДАН ТИТЛА

Printed in U.S.A.

"Svoboda" — 30 Montgomery Street, Jersey City, N.J. 07302

СІЧЕНЬ 1991 JANUARY

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

Г. Ю. Дні Юліянський Календар		Григоріянський Календар	
1	19 В	Боніфатія мч.	Н. Рік. Обр. ГНІХ. Вас. Вел.
2	20 С	Ігнатія Богонос. сщмч.	Сильвестра папи
3	21 Ч	Юліанії мч.	Малахії прор.
4	22 П	Анастасії вмч.	Собор 70 Апостолів
5	23 С	10 мч. у Криті	Теопемпта мч.
6	24 Н	Пер. Різд. Євгенії	Богоявлення Господнє
7	25 П	Різдво Христове	Собор Івана Хрестителя
8	26 В	Собор Пресв. Богородиці	Юрія Хозевита преп.
9	27 С	Стефана первмч.	Полієвкта мч.
10	28 Ч	20,000 мч. у Никомидії	Григорія Нис. св.
11	29 П	Дітей, уб. у Вифлеємі	† Теодосія преп.
12	30 С	Анісії мч.	Татіяни мч.
13	31 Н	По Різд. 31 по Сош. Меланії	По Просв. 32 по Сош. Єрмила
14	1 П	Н. Рік. Обр. ГНІХ. Вас. Вел.	Отців у Синаї преп.
15	2 В	Сильвестра папи	Павла і Івана преп.
16	3 С	Малахії прор.	Поклін оковам Ап. Петра
17	4 Ч	Собор 70 Апостолів	Антонія Великого преп.
18	5 П	Теопемпта мч.	Атанасія і Кирила св.
19	6 С	Богоявлення Господнє	Макарія преп.
20	7 Н	По Просв. 32 по Сош. Соб. Ів. Хр.	Мит. і Фар. Євтимія Вел.
21	8 П	Юрія Хозевита преп.	Максима ісп.
22	9 В	Полієвкта мч.	Тимотея ап.
23	10 С	Григорія Нис. св.	Климентя сщмч.
24	11 Ч	† Теодосія преп.	Ксені Р. преп.
25	12 П	Татіяни мч.	† Григорія Богослова св.
26	13 С	Єрмила і Стратоніка мч.	Ксенофонта преп.
27	14 Н	Мит. і Фар. Отців у Синаї	Блуд. Сина. Івана Золот.
28	15 П	Павла і Івана преп.	Єфрема преп.
29	16 В	Поклін оковам Ап. Петра	Перен. м. Ігнатія Богон.
30	17 С	Антонія Великого преп.	Трьох Святителів
31	18 Ч	Атанасія і Кирила св.	Кира і Івана безср.

— ЗАПИСКИ —

ЛЮТИЙ 1991 FEBRUARY

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

Г. Ю. Дні Юліанський Календар		Григоріанський Календар	
1	19 П Макарія преп.		Трифона мч.
2	20 С Євтимія Великого преп.		Стрітєння Господнє
3	21 Н Блуд. Сина. Максима		М'ясопусна. Симеона і Анни
4	22 П Тимотея ап.		Ісидора преп.
5	23 В Климента сщмч.		Агафії мч.
6	24 С Ксені Р. преп.		Вукола преп.
7	25 Ч †Григорія Богослова св.		Партенія преп.
8	26 П Ксенофонта преп.		Теодора Тирона вч.
9	27 С †Перен. м. Івана Золот.		Никифора мч.
10	28 Н М'ясопусна. Єфрема		Сиропусна. Харалампія
11	29 П Перен. м. Ігнатія Богон.		Власія сщмч.
12	30 В Трьох Святителів		Мелетія св.
13	31 С Кира і Івана безср.		Мартиніяна преп.
14	1 Ч Лютий. Трифона мч.		†Перес. Кирила преп.
15	2 П Стрітєння Господнє		Онисима ап.
16	3 С Симеона і Анни прор.		Памфила мч.
17	4 Н Сиропусна. Ісидора		1 Посту. Теодора Тир.
18	5 П Агафії мч.		Лева папи
19	6 В Вукола преп.		Архипа ап.
20	7 С Партенія преп.		Лева Катан. преп.
21	8 Ч Теодора Тирона вч.		Тимотея преп.
22	9 П Никифора мч.		Найд. м. мч. в Євгенії
23	10 С Харалампія мч.		Полікарпа сщмч.
24	11 Н 1 Посту. Власія		2 Посту. 1 і 2 н. г. Ів. Хр.
25	12 П Мелетія св.		Тарасія св.
26	13 В Мартиніяна преп.		Порфірія св.
27	14 С †Перес. Кирила преп.		Прокопія преп.
28	15 Ч Онисима ап.		Василія преп.

— ЗАПИСКИ —

БЕРЕЗЕНЬ 1991 MARCH

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

Г. Ю. Дні Юліянський Календар		Григоріянський Календар	
1	16 П	Памфила мч.	Євдокії препмч.
2	17 С	Теодора Тирона вчмч.	Теодота сщмч.
3	18 Н	2 Посту. Лева	3 Посту Хрестоп. Євтропія
4	19 П	Архипа ап.	Герасима преп.
5	20 В	Лева Катан. преп.	Конона мч.
6	21 С	Тимотея преп.	42 мч. в Аморії
7	22 Ч	Найд. м. мч. в Євгенії	Василія сщмч.
8	23 П	Полікарпа сщмч.	Теофілакта преп.
9	24 С	†1 і 2 найд. гол. Івана Хрест.	†40 мч. у Севастії
10	25 Н	3 Посту. Хрестоп. Тарасія	4 Посту. Кондрата
11	26 П	Порфірія св.	Софронія св.
12	27 В	Прокопія преп.	Теофана преп.
13	28 С	Василія преп.	Перен. м. Никифора
14	1 Ч	Березень. Євдокії препмч.	Венедикта преп.
15	2 П	Теодота сщмч.	Агапія мч.
16	3 С	Євтропія мч.	Савина мч.
17	4 Н	4 Посту. Герасима	5 Посту. Олексія
18	5 П	Конона мч.	Кирила Єрусал. св.
19	6 В	42 мч. в Аморії	Хризанта мч.
20	7 С	Василія сщмч.	Отців, уб. в об. Сави
21	8 Ч	Теофілакта преп.	Якова преп.
22	9 П	†40 мч. у Севастії	Василія сщмч.
23	10 С	Кондрата мч.	Никона препмч.
24	11 Н	5 Посту. Софронія	Квітна. Захарії
25	12 П	Теофана преп.	Благов. Пресв. Богород.
26	13 В	Перен. м. Никифора	Собор Арх. Гавриїла
27	14 С	Венедикта преп.	Матрони мч.
28	15 Ч	Агапія мч.	Іларіона преп.
29	16 П	Савина мч.	Велика П'ятниця
30	17 С	Олексія преп.	Івана Лівств. преп.
31	18 Н	Квітна. Кирила Єр.	Воскресіння ГНІХ.

— ЗАПИСКИ —

КВІТЕНЬ 1991 APRIL

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

Г. Ю. Дні Юліанський Календар		Григоріанський Календар	
1	19 П	Хризанта мч.	Світлий Понеділок
2	20 В	Отців, уб. в об. Сави	Світлий Вівторок
3	21 С	Якова преп.	Никити преп.
4	22 Ч	Василія щмч.	Йосифа преп.
5	23 П	Велика П'ятниця	Теодула мч.
6	24 С	Захарії преп.	†Перес. Методія, уч. сл.
7	25 Н	Воскресіння ГНІХ.	Томина. Юрія Міт.
8	26 П	Світлий Понеділок	Іродіона ап.
9	27 В	Світлий Вівторок	Євсихія мч.
10	28 С	Іларіона преп.	Терентія мч.
11	29 Ч	Марка преп.	Антипи щмч.
12	30 П	Івана Ліств. преп.	Василія преп.
13	31 С	Іпатія преп.	Артемона щмч.
14	1 Н	Томина. Марії Єгип.	Мироносиць. Мартина
15	2 П	Тита преп.	Аристарха ап.
16	3 В	Никити преп.	Агапії мч.
17	4 С	Йосифа преп.	Симеона преп.
18	5 Ч	Теодула мч.	Івана преп.
19	6 П	†Перес. Методія, уч. сл.	Івана Староп. преп.
20	7 С	Юрія Міт. преп.	Теодора Тріх. преп.
21	8 Н	Мироносиць. Іродіона	Розслаб. Януарія
22	9 П	Євсихія мч.	Теодора Сикеота преп.
23	10 В	Терентія мч.	Юрія вмч.
24	11 С	Антипи щмч.	Сави Стратилата мч.
25	12 Ч	Василія преп.	†Марка ап. і єв.
26	13 П	Артемона щмч.	Василія щмч.
27	14 С	Мартина папи	Стефана преп.
28	15 Н	Розслаб. Аристарха	Самарянки. Ясона
29	16 П	Агапії мч.	9 мч. в Кизиці
30	17 В	Симеона преп.	†Якова ап.

— ЗАПИСКИ —

ТРАВЕНЬ 1991 МАЙ

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

Г. Ю. Дні Юліянський Календар	Григоріянський Календар
1 18 С Івана преп.	Єремії прор.
2 19 Ч Івана Староп. преп.	Атанасія Великого св.
3 20 П Теодора Тріх. преп.	† Теодосія Печерського преп.
4 21 С Януарія сщмч.	Пелагії мч.
5 22 Н Самарянки. Теодора Сик.	Сліпородж. Ірини
6 23 П Юрія вмч.	Йова многотрадального
7 24 В Сави Стратилата мч.	Акакія мч.
8 25 С † Марка ап. і єв.	Івана Богослова
9 26 Ч Василія сщмч.	Вознесення ГНІХ.
10 27 П Стефана преп.	† Симона Зилота ап.
11 28 С Ясона ап.	Кирила і Методія, уч. сл.
12 29 Н Сліпородж. 9 муч. у Киз.	Св. Отців. Єпіфанія
13 30 П † Якова ап.	Гликерії мч.
14 1 В Травень. Єремії прор.	Ісидора мч.
15 2 С Атанасія Великого св.	Пахомія Великого преп.
16 3 Ч Вознесення ГНІХ.	Теодора Освящ. преп.
17 4 П Пелагії мч.	Андроніка ап.
18 5 С Ірини мч.	Теодота мч.
19 6 Н Св. Отців. Йова	Сош. Святого Духа
20 7 П Акакія мч.	Понеділок Святого Духа
21 8 В Івана Богослова	† Константина і Олени
22 9 С † Перен. м. Миколая	Василіска мч.
23 10 Ч † Симона Зилота ап.	Євфросинії Полоц. преп.
24 11 П Кирила і Методія, уч. сл.	Никити П. преп.
25 12 С Єпіфанія св.	† З найд. гол. Івана Хрест.
26 13 Н Сош. Святого Духа	Всіх Святих. Карпа ап.
27 14 П Понеділок Святого Духа	Терапонта сщмч.
28 15 В Пахомія Великого преп.	Никити преп.
29 16 С Теодора Освящ. преп.	Теодосії препмч.
30 17 Ч Андроніка ап.	Покл. Пр. Т. Т. і Крови Хр.
31 18 П Теодота мч.	Єрмія ап.

— ЗАПИСКИ —

ЧЕРВЕНЬ 1991 JUNE

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

Г. Ю. Дні Юліанський Календар	Григоріанський Календар
1 19 С Патрікія сщмч.	Юстина мч.
2 20 Н Всіх Святих. Талелія	2 по Сош. Никифора
3 21 П †Константина і Олени	Лукиліяна мч.
4 22 В Василіска мч.	Митрофана св.
5 23 С Євфросинії Полоц. преп.	Доротія сщмч.
6 24 Ч Покл. Пр. Т. Т. і Крови Хр.	Висаріона преп.
7 25 П †3 найд. гол. Івана Хрест.	Праз. Христа Чоловіколюбця
8 26 С Карпа ап.	Состр. Пресв. Богородиці
9 27 Н 2 по Сош. Терапонта	3 по Сош. Кирила Олек.
10 28 П Никити преп.	Тимотея сщмч.
11 29 В Теодосії препмч.	†Вартоломея і Варнави ап.
12 30 С Ісаакія преп.	Онуфрія Великого преп.
13 31 Ч Ермія ап.	Акилини мч.
14 1 П Праз. Христа Чоловіколюбця	Елісея прор.
15 2 С Состр. Пресв. Богородиці	Амоса прор.
16 3 Н 3 по Сош. Лукиліяна	4 по Сош. Тихона
17 4 П Митрофана св.	Мануїла мч.
18 5 В Доротія сщмч.	Леонтія мч.
19 6 С Висаріона преп.	†Юди Тадея ап.
20 7 Ч Теодота сщмч.	Методія сщмч.
21 8 П Теодора Тирона вмч.	Юліяна мч.
22 9 С Кирила Олександ. св.	Євсевія сщмч.
23 10 Н 4 по Сош. Тимотея	5 по Сош. Агрипіни
24 11 П †Вартоломея і Варнави ап.	Різдво Івана Хрестителя
25 12 В Онуфрія Великого преп.	Февронії препмч.
26 13 С Акилини мч.	Давида преп.
27 14 Ч Елісея прор.	Самсона преп.
28 15 П Амоса прор.	Перен. м. Кира і Івана
29 16 С Тихона преп.	Петра і Павла ап.
30 17 Н 5 по Сош. Мануїла	6 по Сош. Собор 12 Апос.

— ЗАПИСКИ —

ЛИПЕНЬ 1991 JULY

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

Г. Ю. Дні Юліанський Календар			Григоріанський Календар		
1	18	П	Леонтія мч.	Косми і Дам'яна безср.	
2	19	В	†Юди Тадея ап.	†Полож. ризи Пр. Богор.	
3	20	С	Методія сщмч.	Якinta мч.	
4	21	Ч	Юліана мч.	Андрія Критського св.	
5	22	П	Євсевія сщмч.	†Атанасія Атонського преп.	
6	23	С	Агрипіни мч.	Сісоя Великого преп.	
7	24	Н	6 по Сош. Різд. Івана Хрест.	7 по Сош. Томи	
8	25	П	Февронії препмч.	Прокопія вмч.	
9	26	В	Давида преп.	Панкратія сщмч.	
10	27	С	Самсона преп.	†Антонія Печерського преп.	
11	28	Ч	Перен. м. Кира і Івана	Євфимії і Ольги	
12	29	П	Петра і Павла ап.	Прокла мч.	
13	30	С	†Собор 12 Апостолів	Собор Арх. Гавриїла	
14	1	Н	7 по Сош. Косми і Дам'яна	8 по Сош. Акили	
15	2	П	†Полож. ризи Пр. Богор.	Володимира Великого	
16	3	В	Якinta мч.	Антиногена сщмч.	
17	4	С	Андрія Критського св.	Марини вмч.	
18	5	Ч	†Атанасія Атонського преп.	Якinta мч.	
19	6	П	Сісоя Великого преп.	Макрини преп.	
20	7	С	Томи преп.	Іллі прор.	
21	8	Н	8 по Сош. Прокопія	9 по Сош. Симеона	
22	9	П	Панкратія сщмч.	Марії Магдалини	
23	10	В	†Антонія Печерського преп.	Трофима мч.	
24	11	С	Євфимії і Ольги	†Бориса і Гліба мч.	
25	12	Ч	Прокла мч.	†Успення Анни	
26	13	П	Собор Арх. Гавриїла	Єрмолая сщмч.	
27	14	С	Акили ап.	†Пантелеймона вмч.	
28	15	Н	9 по Сош. Володимира Вел.	10 по Сош. Прохора	
29	16	П	Антиногена сщмч.	Калиніка мч.	
30	17	В	Марини вмч.	Сили ап.	
31	18	С	Якinta мч.	Євдокима преп.	

— ЗАПИСКИ —

СЕРПЕНЬ 1991 AUGUST

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

Г. Ю. Дні Юліанський Календар		Григоріанський Календар	
1	19 Ч	Макрини преп.	Проіс. Чесного Хреста
2	20 П	Іллі прор.	Перен. м. Стефана
3	21 С	Симеона преп.	Ісаакія преп.
4	22 Н	10 по Сош. Марії Магдалини	11 по Сош. 7 молодців в Єф.
5	23 П	Трофима мч.	Євсигнія мч.
6	24 В	†Бориса і Гліба мч.	Переображення Господнє
7	25 С	†Успення Анни	Дометія препмч.
8	26 Ч	Єрмолая сщмч.	Єміліяна ісп.
9	27 П	†Пантелеймона вмч.	†Матія ап.
10	28 С	Прохора ап.	Лаврентія мч.
11	29 Н	11 по Сош. Калиніка	12 по Сош. Євпла
12	30 П	Сили ап.	Фотія мч.
13	31 В	Євдокима преп.	Максима ісп.
14	1 С	Серпень. Проіс. Чесн. Хреста	†Перен. м. Теодосія Печер.
15	2 Ч	Перен. м. Стефана	Успення Пресв. Богородиці
16	3 П	Ісаакія преп.	Діомида мч.
17	4 С	7 молодців в Єфесі	Мирона мч.
18	5 Н	12 по Сош. Євсигнія	13 по Сош. Флора
19	6 П	Переображення Господнє.	Андрія Стратилата мч.
20	7 В	Дометія препмч.	Самуїла прор.
21	8 С	Єміліяна ісп.	Тадея ап.
22	9 Ч	†Матія ап.	Агатоніка мч.
23	10 П	Лаврентія мч.	Лупа мч.
24	11 С	Євпла мч.	Євтиха сщмч.
25	12 Н	13 по Сош. Фотія	14 по Сош. Вартоломея
26	13 П	Максима ісп.	Адріана мч.
27	14 В	†Перен. м. Теодосія Печер.	Пімена преп.
28	15 С	Успення Пресв. Богородиці	Августина св.
29	16 Ч	Діомида мч.	Ускі. гол. Івана Хрестителя
30	17 П	Мирона мч.	Олександра св.
31	18 С	Флора мч.	†Пол. пояса Пр. Богор.

— ЗАПИСКИ —

ВЕРЕСЕНЬ 1991 SEPTEMBER

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

Г. Ю. Дні Юліянський Календар			Григоріянський Календар		
1	19	Н	14 по Сош.	Андрія Страт.	15 по Сош. П. ц. р. Симеона
2	20	П	Самуїла прор.		
3	21	В	Тадея ап.		
4	22	С	Агатоніка мч.		
5	23	Ч	Лупа мч.		
6	24	П	Євтиха сщмч.		
7	25	С	Поверн. м. Вартоломея ап.		
8	26	Н	15 по Сош.	Адріяна	16 по Сош. Різд. Пр. Богор.
9	27	П	Пімена преп.		
10	28	В	Августина св.		
11	29	С	Усік. гол. Івана Хрестителя		
12	30	Ч	Олександра св.		
13	31	П	† Пол. пояса Пр. Богор.		
14	1	С	Вересень. † Поч. ц.р. Симеона		
15	2	Н	16 по Сош.	Маманта	17 по Сош. Никити
16	3	П	Антима сщмч.		
17	4	В	Вавили сщмч.		
18	5	С	Захарії прор.		
19	6	Ч	Чудо Арх. Михаїла		
20	7	П	Созонта мч.		
21	8	С	Різдво Пресв. Богородиці		
22	9	Н	17 по Сош.	Йоакима і Анни	18 по Сош. Фоки
23	10	П	Минодори мч.		
24	11	В	Теодори преп.		
25	12	С	Автонома сщмч.		
26	13	Ч	Корнилія сщмч.		
27	14	П	Воздвиження Чес. Хреста		
28	15	С	Никити вч.		
29	16	Н	18 по Сош.	Євфимії	19 по Сош. Киріяка
30	17	П	Софії мч.		

— ЗАПИСКИ —

ЖОВТЕНЬ 1991 OCTOBER

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

Г. Ю. Дні Юліанський Календар			Григоріанський Календар		
1	18	В	Євменія преп.	Покр.	Пресв. Богородиці
2	19	С	Трофима мч.	Кипріяна	сщмч.
3	20	Ч	Михаїла Ч. мч.	Діонісія А.	сщмч.
4	21	П	Кондрата ап.	Єротея	сщмч.
5	22	С	Фоки сщмч.	Харитини	мч.
6	23	Н	19 по Сош. Зачат. Івана Хр.	20 по Сош.	Томи
7	24	П	Теклі первмч.	Сергія і Вакха	мч.
8	25	В	Євфросинії преп.	Пелагії	преп.
9	26	С	Перес. Івана Богослова	† Якова А.	ап.
10	27	Ч	Калістрата мч.	Євлампія	мч.
11	28	П	† Харитона преп.	Филипа	ап.
12	29	С	Киріяка преп.	Прова	мч.
13	30	Н	20 по Сош. Григорія В.	21 по Сош.	Карпа
14	1	П	Покр. Пресвятої Богородиці	Параскеви Терн.	преп.
15	2	В	Кипріяна сщмч.	Євтимія	преп.
16	3	С	Діонісія А. сщмч.	Лонгина	мч.
17	4	Ч	Єротея сщмч.	Осії прор.	
18	5	П	Харитини мч.	† Луки ап. і єв.	
19	6	С	† Томи ап.	Йоїла прор.	
20	7	Н	21 по Сош. Сергія і Вакха	22 по Сош.	Артемія
21	8	П	Пелагії преп.	Іларіона Великого	преп.
22	9	В	Якова А. ап.	Аверкія св.	
23	10	С	Євлампія мч.	Якова ап.	
24	11	Ч	Филипа ап.	Арети мч.	
25	12	П	Прова мч.	Маркіяна і Мартирія	мч.
26	13	С	Карпа мч.	Димитрія вч.	
27	14	Н	22 по Сош. Параскеви Т.	23 по Сош.	Нестора
28	15	П	Євтимія преп.	Параскеви Ікон.	преп.
29	16	В	Лонгина мч.	Анастасії препмч.	
30	17	С	Осії прор.	Зиновія і Зиновії	мч.
31	18	Ч	† Луки ап. і єв.	Стахія ап.	

— ЗАПИСКИ —

ЛИСТОПАД 1991 NOVEMBER

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

Г. Ю. Дні Юліанський Календар		Григоріанський Календар
1	19 П	Йоїла прор.
2	20 С	Артемія вмч.
3	21 Н	23 по Сош. Іларіона В.
4	22 П	Аверкія св.
5	23 В	Якова ап.
6	24 С	Арети мч.
7	25 Ч	Маркіяна і Мартирія мч.
8	26 П	Димитрія вмч.
9	27 С	Нестора мч.
10	28 Н	24 по Сош. Параскеви Ікон.
11	29 П	Анастасії препмч.
12	30 В	Зиновія і Зиновії мч.
13	31 С	Стахія ап.
14	1 Ч	Листопад. Косми і Дам'яна
15	2 П	Акиндина мч.
16	3 С	Акепсими мч.
17	4 Н	25 по Сош. Йоаникія В.
18	5 П	Галактіона мч.
19	6 В	Павла св.
20	7 С	33 мч. у Мелетині
21	8 Ч	Собор Арх. Михаїла
22	9 П	Матрони преп.
23	10 С	Єраста ап.
24	11 Н	26 по Сош. Мина
25	12 П	Йосафата сщмч.
26	13 В	Івана Золотоустого св.
27	14 С	† Филипа ап.
28	15 Ч	Гурія мч.
29	16 П	† Матея ап. і єв.
30	17 С	Григорія Н. св.
		Косми і Дам'яна безср. Акиндина мч. 24 по Сош. Акепсими мч. Йоаникія Великого преп. Галактіона мч. Павла св. 33 мч. у Мелетині Собор Арх. Михаїла Матрони преп. 25 по Сош. Єраста Мина мч. Йосафата сщмч. Івана Золотоустого св. † Филипа ап. Гурія мч. † Матея ап. і єв. 26 по Сош. Григорія Н. Платона і Романа мч. Авдія прор. Григорія Декаполіта преп. Вхід у храм Пр. Богородиці Филимона ап. Амфілохія св. 27 по Сош. Катерини Климент папи Аліпія преп. Якова Перс. мч. Стефана препмч. Парамона мч. † Андрія ап.

— ЗАПИСКИ —

ГРУДЕНЬ 1991 DECEMBER

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

Г. Ю. Дні Юліянський Календар		Григоріянський Календар	
1	18 Н	27 по Сош.	30 по Сош.
		Платона і Рома.	Наума
2	19 П	Авдія прор.	Авакума прор.
3	20 В	Григорія Декаполіта преп.	Софонії прор.
4	21 С	Вхід у храм Пресв. Богород.	Варвари вмч.
5	22 Ч	Филимона ап.	Сави Осв. преп.
6	23 П	Амфілохія св.	Миколая чудотворця св.
7	24 С	Катерини вмч.	Амвросія св.
8	25 Н	28 по Сош.	29 по Сош.
		Климентя	Патапія
9	26 П	Алипія преп.	Непорочне Зачаття Пр. Богор.
10	27 В	Якова Перс. мч.	Мини мч.
11	28 С	Стефана препмч.	Даніїла преп.
12	29 Ч	Парамона мч.	Спиридона преп.
13	30 П	† Андрія ап.	† Євстратія мч.
14	1 С	Грудень. Наума прор.	Тирса мч.
15	2 Н	29 по Сош.	Праотців.
		Авакума	Єлевтерія
16	3 П	Софонії прор.	Аггея прор.
17	4 В	Варвари вмч.	Даніїла прор.
18	5 С	Сави Осв. преп.	Севастіяна мч.
19	6 Ч	Миколая чудотворця св.	Боніфатія мч.
20	7 П	Амвросія св.	Ігнатія Богонос. сщмч.
21	8 С	Патапія преп.	Юліянії мч.
22	9 Н	30 по Сош.	Непор.Зач.Пр.Бог.Пер. Різд.
		Непор.Зач.Пр.Бог.Пер.	Різд. Анастасії
23	10 П	Мини мч.	10 мч. у Криті
24	11 В	Даніїла преп.	Євгенії препмч.
25	12 С	Спиридона преп.	Різдво Христове
26	13 Ч	† Євстратія мч.	Собор Пресв. Богородиці
27	14 П	Тирса мч.	Стефана первмч.
28	15 С	Єлевтерія сщмч.	20,000 мч. у Никомидії
29	16 Н	Праотців.	По Різд. Дітей, уб. у Виф.
		Аггея	
30	17 П	Даніїла прор.	Анісії мч.
31	18 В	Севастіяна мч.	Меланії преп.

— ЗАПИСКИ —

Микола РУДЕНКО

ПАДІННЯ ІДОЛА

Усе ще не вірю, що під моїми ногами, під колесами автобусів і авт, у яких мені доводиться їхати, справді українська земля. А проте широкі левади в оточенні лісів, особливо незабутні тополі, з якими я не бачився чотирнадцять років, поволі переконують мене, що я таки справді на Батьківщині. Добридень тобі, Україно!..

Львів зустрів нас несподіванкою: площа перед оперним театром зацвіла блакитно-жовтими і червоними знаменами. Ті й ті не змішуються — вони просуваються окремими потоками, групуються довкола пам'ятника Ленінові, визначаючи протилежні політичні партії. І саме тут починаєш розуміти значення символіки: вона дозволяє з одного погляду збагнути історичну драму, що неждано постала перед нашими очима.

Демонстранти з червоними знаменами вийшли на площу, аби захистити пам'ятник Ленінові. Демонстранти з блакитно-жовтими прапорами вимагають його негайного знесення. Покищо промовляють лише прапори. Люди виглядають однаково — і якби не ці прапори, то це був би безликий натовп, без жодних драматичних колізій. А так ледве наш автобус наблизився до площі, як усе одразу стає зрозумілим.

Потік блакитно-жовтих знамен виявився незмірно могутнішим — групка людей з червоними прапорами скупчилася довкола п'єдесталу, мов захопана кров'ю купа старого березневого снігу, яку заливає осяяна сонцем весняна повінь. Їх якось навіть жалко — людей, котрі ще вчора так упевнено крокували по українській землі. Крокували як єдині господарі, чия влада здавалася вічною, непохитною. А тут з разючою наочністю проступає їхня історична приреченість.

Ми їдемо далі. Ми — це поети української діаспори, що злетілися з різних країн на Міжнародний фестиваль української поезії „Золотий гомін”. Всі ми чули про боротьбу, яка точиться нині на українській землі. Але чути — це одне, бачити на власні очі — зовсім інше. В очах рябіє від знамен, що вступили в безкровну

боротьбу. Зовні це нагадує не політичну битву, а якусь несерйозну гру. І все ж ми знаємо, що львівські комуністи уже програли свого бога — нам це каже співвідношення поміж червоними і блакитно-жовтими прапорами. Воно не на користь червоних.

В ці дні, 14-го і 15-го вересня 1990 року, події у Львові згустилися так, як згущується проміння, що потрапляє у фокус лупи. Здається на цей раз люпою стає саме вересневе небо. Сотні львів'ян в оперному театрі вітали дорогих гостей, серед яких були Віра Вовк із Бразилії, Яр Славутич із Канади, Богдан Рубчак із ЗСА та багато інших поетів, чиї імена відомі з закордонних радіопересилань і вельми популярної сьогодні „Літературної України”.

А 14-го вересня мені довелося пережити хвилюючу подію: в театрі ім. Марії Заньковецької відбувся мій літературний вечір. Заля переповнена, навіть на бальконах не лишилося вільних місць. Вітали мене так, що я ледве не розплакався. Емоційно вершиною цього вечора стало вручення мені подарунка: то був уламок граніту з пам'ятника Ленінові.

У відповідь я подякував такими словами:

— Ще недавно у всьому світі цінувався сувенір з Німеччини — уламок бетону з Берлінського муру. Проте Берлінський мур — не першопричина, а лише гіркий наслідок. Ви ж мені даруєте уламок граніту з того першоджерела, котре стало причиною всіх бід і катастроф двадцятого століття. Тому ваш дарунок — це дарунок самої історії.

В душі моїй вирувало почуттів незмірно більше, ніж я зумів висловити. Таки ж він упав — ідол комуністичних язичників. І, мабуть, це слово („язичник”) походить від марнослів'я в роковані години загибелі вчорашньої віри: в серці її вже давно немає — вона вмерла, але розгодовані жерці продовжують крутити лицемірні банальності на своїх язиках. Отже це вже віра не для серця, а лишень для язика. Через те вони язичники. І тоді знаходяться мужі, які повергають ідолів в ім'я нової віри.

Нині носіями нової віри є вчорашні політв'язні. Розумію, що мене також вітають не за вірші (хто їх сьогодні не пише!), а за пережите в тюрмах і концтаборах, за створення Української Гельсінкської Групи. Сьогодні вона розрослася в Українську Республіканську Партію, що налічує понад 5,000 членів! І доволі успішно зростає.

Ось вони підіймаються до мене на сцену — мої концтабірні побратими: Михайло Осадчий, Ігор Калинець, Мирослав Маринович. І нарешті вибігає сам голова Львівської Обласної Ради рухливий, енергійний Вячеслав Чорновіл. Обійми, промови, овації. Кожен починає свою промову з повалення пам'ятника Ленінові — всі розуміють, що опинилися у фокусі історії.

Хоч як це дивно, але з Вячеславом Чорноволом ми познайомилися особисто лише в ці хвилини. Нас розводили тюрми: коли він перебував у концтаборі, я діяв на волі — хоч слово „воля” сприймалося як умовність. І навпаки: я прийшов до концтабору тоді, коли його етапували в заслання. Друзі показали мені кривку, в якій Вячеслав залишив мені листа. Він ще й досі пам'ятає його зміст: під час його арешту чекісти казали, що позбулися клопоту не менше, ніж на 10 років. Але Українська Гельсінкська Група з'явилася через три роки.

А коли закінчився літературний вечір, ми з В. Чорноволом та його дружиною Атеною Пашко споглядали з машини, як потужний кран завершував розмонтування пам'ятника. Лишився, власне, тільки постамент — до ранку на його місці мають рости квіти. Але постамент доволі важкий: стропи обірвалися — гранітна брила загуркотіла, наче вибухнула авіабомба. Вячеслав вискакує з машини, пробирається через натовп чи не придавило когось оце безглузде громаддя? Невдовзі повертається: все гаразд, міліція оберігає людей від небезпеки.

Дивно й незрозуміло: міліція? То невже й вона проти Леніна? Виходить, що так: радянська влада без Леніна і без комуністів. Чи думав я, що доживу до цієї години?..

15-го вересня нова подія: відкриття пам'ятника Маркіянові Шашкевичу. Це вельми символічно: упав бездуховний ідол, а натомість виросла справді мистецька, далека від бюрократичної казенності постать людини, що стала джерелом духовости власного народу.

Над площею, де зводиться пам'ятник М. Шашкевичу, гримить потужний голос Романа Лубківського. Досі я знав його як поета. Тепер він постав переді мною в образі народного трибуна. Це сильна людина — він уміє сказати таке слово, яке звучить гучно і переконливо. У М. Шашкевича з'явилися прекрасні нащадки.

Як тільки я повернувся до Києва, до мене завітали співпрацівники „Собесідника” — додатку до „Комсомольської правди”, що перевершує тираж навіть цієї газети — десятки мільйонів читачів. Кореспонденти — молоді, симпатичні люди. Ставлять перше запитання:

— В час війни ви були політичним керівником на Ленінградському фронті, відтак одним із перших повоєнних секретарів парторганізації Спілки Письменників України. Нам відомо, що ви були присутні при знесенні пам'ятника Ленінові у Львові. Скажіть, що ви пережили в ці хвилини? Чи вам не було страшно?

— Ні, страшно мені не було: цей пам'ятник впав у моїй душі значно раніше. Впало вчення, що заміняло нам релігію. Це ж воно привело країну до економічної катастрофи.

— Воно чи, може, його спотворення?..

Розповідаю про мої книжки „Економічні монологи” та „Шлях до Хаосу”, в яких досліджується „наріжний камінь марксизму” (вислів Леніна) — природа додаткової вартости. Виводити додаткову вартість із людської праці, а не з самої природи — це дуже велика помилка. Саме ця помилка й зумовила падіння імперії зла, як влучно назвав колись Советський Союз Роналд Реген.

Розмова триває довго й невимушено. Що вони про мене напишуть — покищо не знаю.

Треба сказати, що київська й московська преса не обділила мене увагою.

На жаль, дає про себе знати фронтова рана — мені важко рухатися, здебільшого доводиться лежати. Так само важко я переживав акліматизацію, прибувши до Нью Йорку. Тепер вона, акліматизація, крутить свого ролика в зворотному напрямку.

В око впадає безліч характерних подій та деталей — і всі вони видаються вельми значними. Та про це в наступних кореспонденціях.

Галина МАНЯКО

НЕНЬЦІ

*Залишаю усе. Поспішаю до тебе на свято,
Може, зустрічей цих залишилося вже небагато...
І колись я прийду і постукаю тихо до хати,
А мені не відчинить дверей дорога моя мати...
І тоді я собі не прощу, що спізнилася, нене.
Адже ти все життя стільки радощів ткала для мене,
Рушники вишивала і нам дарувала на згоду.
І навчала стоять, ніби Довбуша скелі в негоду.
Але котиться час. І назад повороту немає,
Тобі стільки вже літ... Білим снігом голівонька сяє...
Хочу долю вблагать берегти тебе людям на щастя,
Бо ніхто так, як ти, не уміє приборкати напасті.
Залишаю усе. Поспішаю до тебе на свято.
День народження в мамі.
Дай же, любя, тебе обійняти.
Будь завжди, дорогі!
І хай миру ялинові шати,
Мов цариці, стоять біля хати твоєї на чатах.*

МОГИЛА НА УКРАЇНІ

Злетіть у думці над Україною й зримо побачите, жахаючись, що вона, як ніяка інша земля, густо всяяна могилами — великими і малими, відомими, такими, що їх святочно оберігають, і забутими, порослими бур'янами на сільських цвинтарях; протягом довгих століть могили рясно вирости у наших лісах, полях і степах; є у нас могили кіммерійські, скитські, сарматські; археологи розкопують у Києві, Галичі й Чернігові могили стародавніх русичів; є ще могили козацькі; у Кодні на Подділі вам покажуть могили гайдамацькі; а ще люди пам'ятають потоптані могили „міських людей” у Батурині; через триста років до них приєдналися могили українських Січових Стрільців. А ще окинемо зором запалі, перекопані могили тих нещасних, які в 1932-33 роках вигинули від голодомору — було їх вісім чи дев'ять мільйонів! А гробовиська розстріляних у 1937 році! Покищо ми знаємо тільки про Биківню під Києвом. Читач нашого журналу В. О. Аліфанов із селища Новий Світ на Донеччині пише, що восени минулого року на Рутченському полі в Донецьку відбулося переховання жертв сталінського терору тридцятих років. „Сталінські нелюди, — пише тов. Аліфанов, — убили в Рутченкові десятки тисяч невинних людей. Їх звозили з цілої околиці. І це коїлося не тільки в Рутченкові. Лише в Донецьку таких місць виявлено чотирнадцять”.

У Хмельницьку ще на початку шістдесятих років під час будівництва універмагу на місці давньої тюрми бульдозери натрапили на підземелля, що були вщерть заповнені людськими кістками. Розповідають, що декілька ночей потаємно, щоб не тривожити серця подоляків, які кинулися у катакомби розпізнавати своїх родичів і сусідів із далеких тридцятих років, вивозили останки жертв. Скільки їх було? Тисячі? Десять тисяч? І куди, в які яруги поскидали білі кісточки безневинних людей? Невже про це дізнаємося лише через 50 років, як тепер п'ятдесят років більш-менш повно дізнаємося про кривавий 1937-ий рік? Про розстріли в Харкові, Полтаві, Черкасах, про тисячі тисяч загиблих людей, яких нема в ніяких списках високих реабілітаційних комітетів, — ще й

сьогодні дізнаємося випадково із принагідних місцевих публікацій, свідчень, розмов...

Невже й досі подекуди існує табу на могили?

Невже й досі могили підмулюють „основи”? Невже й мертві „розгойдують корабель”?

А проте мусимо таки сказати, що Україна — це велика й бездонна могила і таке табу її не розоре. Нема в неї ні початку, ні краю. Ніхто не спроможний виміряти її глибину. Її нам копають протягом століть і її заповнюють кожного разу мільйони й мільйони, а могила, проте, залишається такою ж ненаситною і такою ж безпощадною, як триста років тому. Можна тільки дивуватися, як ми вижили, потоптані й розстріляні; і не треба, вочевидь, дивуватися, що в багатьох місцях на нашій славній Україні самі ж такі українці гальмують під час Перебудови процес національного відродження. Дехто з молоком матері всмоктав тваринний страх перед бездонністю і безіменністю могил, перед нумерованим дерев'яним стовпчиком на тюремних кладовищах десь у Пермській чи Тюменській областях...

А може, це й не страх? Може, це набута проказа національного нігілізму — до нічого рідного не признаватися, відрікатися його? Може, це наслідок брежнєвських гасел на зразок „виробимо більше сала в душу населення. У душу! Чуєте? Більше сала... більше горілки..., більше червоних шароварів і гопаків.

І нічого нам іншого не треба?

З цього приводу пише мені Іван Іванович Стебиківський із Херсона: „Я лікувався у Трускавці і якось по телевізору слухав Ваш виступ по Львівському телебаченні. Ви розповідали про свої депутатські справи, про потребу національного виховання, національної свідомости, бо, мовляв, без цієї свідомости не можна бути справжнім сином своєї землі і справжнім господарем. Треба знати історію і треба торкатися до її болючих „білих плям’. А я особисто вважаю, що нема потреби день при дні вдовбувати нашим дітям, молоді про „білі плями’ в історії, безконечно звинувачувати Сталіна та його оточення. Не перечу, перегини, культ особи, репресії були, але у тридцятих роках вирував також народний ентузіазм соціалістичного будівництва. Був Дніпрогес, була перемога над фашистською Німеччиною, була післявоєнна відбудова. А хіба перекреслиш визвольний похід Червоної армії у вересні 1939 року у ваш прикарпатський край, внаслідок якого об’єдналися усі українські землі”?

Ох. Іване Івановичу, торкнулися ви незагоєної рани...

Я читав лист із Херсона і згадував вересень 1939 року, село своє Братківці під Карпатами, вітальну смерекову браму, завітчану червоними й синьо-жовтими прапорами, промови місцевих

комуністів і просто селян, які не „бавилися у політику”, зате раділи, що „нарешті ми дочекалися України, волі й землі”. Я пам’ятаю також насправду радісну неділю, коли поміж селянами ділили дідичів землю. Мене, тоді дев’ятирічного хлопчиська, найбільше вразили слова білозубого радянського офіцера, очевидно, якогось представника з району, який прямо на полі з командирської своєї сумки роздавав нам, дітлахам, грудки цукру й промовляв, що, мовляв, віднині поле і небо буде належати вам, галичани, віднині ніхто не посміє назвати вас ні „бидлом” ні „кабаном”, віднині ви, дітונьки, будете вчитися в українській школі...

Я йому повірив...

Атмосферу волі, запах свіжої ріллі, радість почуватися господарем на рідній землі я свого часу спробував передати у невеликій повісті „Тисячу кроків на схід”. У ній, на мій погляд, я нічого не перебільщував, не передавав куті меду — така була історична правда, як і правда була в тому, що один із синів старої Орлючки змушений був уночі попрощатися з нею, бо не повірив новій Радянській владі, не повірив, що „настала Україна”, був готовий боротися з „такою Україною” — і змушений втікати у світ за очі.

Так, цей блудний начебто син старої Орлючки не повірив в Україну Радянську і боявся її.

Але повірила в неї Орлючка...

Але повірив навіть академік Кирило Студинський і тисячі тисяч робітників, селян, безпартійних, членів і симпатиків КПЗУ, Комуністичної партії Західньої України, просвітян, кооператорів, студентів, усі, кому снилася „Велика Україна” над Дніпром. Усі вони, очевидно, знали про голод 1932-33 років, всі вони, очевидно, читали про репресії 1937 року... знали й не хотіли в них вірити — вони хотіли вірити і вірили у Возз’єднання, до якого Галичина йшла з часів Галицько-Волинського князівства, Хмельниччини і визвольних змагань 1918-1920 років; Галичина пам’ятала 22 січня 1919 року, коли на Софійському майдані в Києві була проголошена Злука Української Народної Республіки і Західньо-Української Народної Республіки. Постанова Українських народних зборів Західньої України 27 жовтня 1939 стала завершальним актом прагнення до єдності усієї української нації.

Треба тільки всім, хто вихваляє Сталіна й „визвольний похід Червоної армії”, не забувати, що „вождеві всіх часів і всіх народів” практично не залежало ні на якому возз’єднанні України, йому не боліла ніяка українська рана, у секретних змовах Молотова-Ріббентропа нема ні слова про біди українського народу, про його віковічні прагнення. Йосифу Віссаріоновичу залежало на тому, щоб

мати між СССР і Німеччиною санітарну зону і не більше. Так свідчать тогочасні документи й від них нікуди не втечеш.

Але якщо „зона санітарна”, то це означає, що вона повинна бути стерильною — з погляду Лаврентія Берії. Через кордон на Збручі (він, до речі, продовжував існувати) у Галичину й на Волинь їхали і їхали війська НКВД. У кожному районі, містечку купами осідали енкаведисти. Скрізь появилися „чорні ворони”, таємничі й страшні автомашини, про які галичани і волиняки дотепер вичитували із „брехливих буржуазних газет”. У глибокій таємниці складалися довгелезні списки людей, яких плянували ізолювати з тим, щоб вони не ферментували незадоволення діями нових властей, щоб нікому не спадало на гадку, начебто справді існує якась українська радянська держава і що треба підтримувати все українське. Сталін і його оточення відразу після 17 вересня 1939 року почали виплітати змову супроти возз’єднаної Західньої України. Сьогодні знаємо, що Берія плянував депортувати з наших країв до Сибіру добру чверть населення. Я переконаний, що рано чи пізно в архівах будуть знайдені детальні пляни „деукраїнізації” України, у тому числі її західніх областей. Навіть те, що вже тепер нам відоме, свідчить, що Сталін крок за кроком знищував на Україні Україну — селян, інтелігенцію, свідоме робітництво, духовенство. І почалося це ще у вісімнадцятому році, коли Йосиф Віссаріонович хижо посміхався у вуса з ідеї української (навіть радянської) державности. Мовляв, досить вам, хохли, бавитися у державу. „Батько народів” і „сизокрилий орел” певна річ не міг не знати, що на землях возз’єднання Західньої України в роки польського окупаційного режиму до вересня 1939 року існувало більше десяти політичних партій (КПЗУ разом із ПКП, Польською Комуністичною партією, були розпущені ще в 1938 році за рішенням Комінтерну) — і то партії досить впливові. Українці також гуртувалися у промислово-торгові кооперативи, у союзи: жіночі, студентські, спортові, та у професійні організації. Велике значення у духовному житті галицького суспільства мала Греко-католицька Церква на чолі з Митрополитом Андреем Шептицьким, яка стала надійним забором проти польонізації та латинізації. Широко була розгалужена система приватного українського шкільництва — гімназій і початкових шкіл „Рідної школи”. Хоч урядова цензура не дрімала, а проте у Львові у тридцятих роках виходило понад 80 різноманітних українських видань — наукові, студентські, жіночі, літературні, дитячі, не кажучи про численні політичні та професійні видання, у тому числі видання з питань фотографії, образотворчого мистецтва. У Львові функціонувала своєрідна Академія наук — Наукове Товариство імені Т. Шевченка, яке мало всесвітній науковий авторитет...

Партії, преса, література, Церква працювали на національну свідомість.

Тому „батько народів” стривожився можливим впливом возз’єднаної Галичини на УССР. Його злякав український дух, який ще не причах під Карпатами.

І поки наші інтелігенти, робітники, селяни зблизька придивлялися до нововведень советської влади, поки вони, як діти, втішались закликами і твердженням льозунгів-гасел і транспарантів, поки в селах бубністи майже щодня скликали людей на мітинг, й селяни, вдихаючи запах вільної землі, в яку встигли кинути святе зерно, дружно і щиро кричали промовцям „Гур-р-ра!” і „Слава!”, поки у Львові радянські письменники Петро Панч, Олекса Десняк, Олександр Корнійчук та інші обнімалися і браталися з галичанами, витираючи щиру сльозу, Йосиф Сталін уже наказав завести мотори „чорних воронів” і вилаштовувати в загони тисячі могильщиків.

Ім, могильщикам, належало визначити профіль, глибину й довжину нової могили, в яку зійшли б усі ці партії (і комуністична КПЗУ також), редакції, академії, братства, церкви і люди — освічені й прості, які пам’ятали, що вони українці. Знищивши, обернувши в пустелю Східню Україну, Сталін і його кліка заходжувалися витоптувати український дух у Галичині й на Волині.

Першими зазнали репресії „куркулі” — селяни, які хоч і не мали великої кількості ґрунтів, але були національно свідомими: були членами кооперативи, товариств „Сільський господар”, Рідна Школа”, „Просвіта” і „Відродження”. Їх пакували в товарняки по 100—120 осіб (без їжі й без води) й везли туди, де „Макар телят пасе”. Советський історик Рой Медведєв підрахував, що із Західньої України та Західньої Білорусії за 18 місяців „визволення” було депортовано понад 1 мільйон двісті тисяч осіб. Ніхто, щоправда, не підрахував, яка кількість депортованих вижила: бо одні задихнулися у вагонах, інші позамерзли на „місці поселення”, ще третіх, як розповідає у своєму листі Дарина Василівна Михайлюк зі Львова, „воші з’їли”, тобто померли від хворіб, знущань і голоду.

Це були перші жертви.

За ними пішли арешти місцевих комуністів українців — членів КПЗУ. Найбільше їх арештовано у Львові, Станіславі й Дрогобичі. Але не минали й сіл. Селянський поет Дмитро Осічний із с. Кобак Косівського району на Івано-Франківщині, який разом з Іваном Михайлюком із с. Тростянця поблизу Заболотова видавали у 30-х роках журнали прорадянського напрямку „Плуг” і „Зеркало”, змушені були переховуватися від влади, за яку, власне, вони

боролися. Треба тільки уявити собі трагедію, духовне роздоріжжя цих справді відданих народові селян-інтелігентів. І таких були сотні й тисячі.

Відомий у моєму селі Братківці, що на Івано-Франківщині, комуніст, член партії ще з двадцятих років Василь Гайда, який заохочував мене, малого, до читання історичних романів, перед смертю, бувало, вечорами, сидючи в курені над річкою Унявою, де він стеріг колгоспну городню „бригаду”, оповідав мені, що в сороковому й особливо влітку сорок першого року його та багатьох інших тодішніх радянських активістів Лисецьке „енкаведе” примушувало писати „характеристики” на своїх сусідів, знайомих, товаришів по партії, шанованих у селі людей, на вчителів, на священика.

— Це була брудна й підступна робота, але повір — ні я, ні ніхто інший з активістів не робив наклепів на своїх односельчан. Ти, прецінь, знаєш, що з нашого села арештовано лише невелику групу юнаків і молодих газдів. Поговорювали, що то була „робота” старого, ще польського „конфідента” (і він назвав прізвище людини, уже покійної). — А могло бути арештованих десятки і сотні, — згадував Василь Гайда.

Хотілося б, звичайно, сьогодні уявити той довжелезний список, складений у кожному селі, містечку, в районі й області, — ціла Західня Україна була внесена в тюремний реєстр, в якому наховувалося сотні тисяч осіб. Начальник Управління КГБ по Львівській області С. І. Малик у своєму інтерв'ю львівській обласній газеті „Вільна Україна” (22. IX. 1989 р.) розповів, що в червні 1941 року у львівських, наприклад, тюрмах утримувалося 1800 осіб. „Переважна більшість із них була арештована за участь в антирадянських організаціях, контрреволюційну діяльність”. Очевидно, в його твердженні нема неправди. Таку ж приблизно цифру розстріляних у трьох львівських тюрмах — „на Лонського”, в „Бригідках” і в Замарстинові, називають люди, які влітку 1941 року брали участь у похоронах сталінських жертв. Очевидно, нема потреби сумніватися, що всіх арештованих можна було на той час зарахувати до „класових ворогів”, адже були членами різних українських патріотичних організацій. Зрештою, що говорити про якихось столярів, студентів, гуцулів у постолах, сільських учителів, коли у тридцятих роках на показних судах найвищі керівники партії і держави називали себе „винними у шкідництві”, „винними в організації повалення Радянської влади”. Беріївці навіть з білого ангела вміли зробити чорта і навпаки: адже вони самі себе вважали ангелами-хранителями найдемократичнішої у світі конституції і взагалі глашатаями щасливого майбутнього. Хіба не вони

написали на воротах соловецького табору-каторги гасло: „Залізою рукою заженемо людство до щастя”?

Очевидно, начальники управлінь КГБ в усіх західніх областях нашої республіки, дбаючи, як це тепер стало нормою, про гласність і правдивість, теж можуть назвати, що в тюрмах їхніх обласних центрів напередодні війни теж утримувалося по 2 — 3 тисячі в'язнів. Але треба мати на увазі, що 1940–41 роках тюрми були майже в кожному місті й містечку. Хто тепер порахує жертви, що загинули в їхніх пекельних жерлах? За даними львівського „Меморіалу” в самбірській тюрмі нараховувалося понад 5 тисяч в'язнів, у золочівському замку-тюрмі — близько 700 осіб, у луцькій тюрмі — понад дві тисячі. В Бориславі загинуло понад 70 в'язнів, у Комарному — 23. І так скрізь...

Величезний, на сотні, мабуть, тисяч імен, список ми, очевидно, не знайдемо в ніяких архівах і ніяка висока реабілітаційна комісія не скаже про всіх закатованих добре поминальне слово; кожний район, кожен оперуповноважений, кожен „чорний ворон” мали свої пляни виконання: з осені 1940 року арешти почалися повальні. Арештованим відразу штампували і вироки. В кишенях одягу, що вцілів у розкопаних могилах під Івано-Франківськом, знайдені копії вироків, строки покарання. Кому давали десять років, кому більше, а насправді усіх їх прирекли на смерть.

Безмежне море приречених на смерть, зібраних з усіх кутків Галичини, Карпат і Волині, ставши на енкаведистський конвеєр, поволі рушили до ями: контури цієї ями величезні; ніхто не зміг би виміряти її глибини. Здавалося: ціла земля, що народжувала, годувала й ростила своїх дітей, обернулася у суцільну могилу. І це далеко не образний, сказати б, вислів. На музейному стенді в Музеї зброї у Львові, де функціонувала виставка, влаштована регіональним „Меморіалом”, мене вразило ляконічне повідомлення: після відходу радянських військ улітку 1941 року під Чортковом на Тернопільщині знайдена могила жертв сталінізму, яка займала площу майже гектар. 800 трупів пересипано сіллю і землею, більшість із них розпізнати вже не було змоги — тлінь своє зробила, лише двоє були впізнані: Пігун Володимир і молода дівчина Надя Юрчинська — її труп був без вух, без носа, садисти відрізали груди...

Пишу ці рядки, і мене проймає жах не тільки від неймовірної кількості жертв, що їх залишили за собою сталінські опричники; мене проймає жах ще й від того, що загалом вони, опричники, були ж такі самі начебто люди, як і ми. Звідки цей дикий садизм, сатанинська ненависть до людини? Складається враження, що кадри катів спеціально селекціонували у відповідних школах, дресирували як псів, навчали їх найновіших методів катування. Перегляньте

лише матеріяли „Меморіялу” з описом застосування методів „вибивати правду” — від примітивного биття до витончених мук безсонням, електрошоком, рівномірним капанням води на голову — на одне й те ж місце (золочівська тюрма). Особливо вражає нормальну людину пристрасть катів поглумитися над своєю жертвою. В'язня не просто розстрілювали: одним виїмали очі, відрізали носи й вуха, другим розпорювали животи: третім по лікті рубали сокирою руки, а шкіру дерли пасками, четвертим вирізали язики; жінкам у статеві органи забивали пивні пляшки. Доходило до канібалізму. З матеріалів львівського „Меморіялу” видно, що в самбірській тюрмі вже з березня місяця тюремні кухарі годували в'язнів... людським м'ясом.

Самбірська тюрма — це справжнє пекло, устократ страшніше, ніж Дантове. В листі до інформаційного вісника регіональної організації „Меморіялу” „Поклик сумління” (№ 7, 1989) учасник Вітчизняної війни інвалід Йосип Пик пише, що ще до початку війни в тюрмі періодично запускали якийсь мотор, долинали постріли, крики, однак ніхто не підозрював, що за її мурами твориться енкаведистська вакханалія, оскільки тюрма вважалася слідчою і в ній переважно відбували покарання особи, засуджені здебільшого за порушення громадського порядку і законності. Йосип Пик далі пише, що 27 червня він разом із братом Іваном бачив, як перед входом до в'язниці стояли три автомашини „ЗІС” (Завод імени Сталіна), дві начальницькі „емки” й дві „полуторки”. З тюрми чути було вибухи гранат, часті постріли.

Однак кати поспішали — дали ногам знати в напрямку Дрогобича. Пик разом із братом Іваном проникли на тюремне подвір'я, шукаючи арештованого кілька днів тому брата Володимира, який, до речі, був симпатиком КПЗУ, за комуністичні переконання сидів у Березі Картузькій. Разом із Пиками на подвір'я хлинули юрми самбірчан. Перед ними простелилося суцільне криваве поле: на подвір'ї покотом лежали щойно розстріляні. В підвалах тюрми було безліч трупів уже напіврозкладених — їх, очевидно, розстріляли ще 2-3 тижні тому і поклали штабелями у три-чотири яруси да самої стелі. Зрештою, трупи лежали скрізь — в усіх кутках подвір'я, у приміщенні охорони, на сходах. Пик далі пише, що місцевих жидів чомусь примушували виносити трупи з приміщень й устелювати ними вільні місця на подвір'ї. Живі ходили поміж рядами мертвих, багатьох упізнавали, а багатьох уже й не могли впізнати. Стояв плач, лунали крики й прокльони. 27 червня в місто стали входити війська гітлерівської армії. Їх представники, зайшовши у в'язницю, — пише очевидець, се там фотографували.

Свого брата Володимира Пики знайшли аж через сім днів у

траншеях над Дністром, поблизу теперішнього автогаражу. Крім Володимира розкопали ще 117 трупів, серед них Марчука, Меланія, Кульчицького та інших. Усього в Самборі було знищено понад тисячу в'язнів. Серед них, писали мені самбірчани, і ціла випускна класа учнів української гімназії.

Чим ці юнаки завинили перед советською владою? За що їх замордовано?

Одночасно на зборах, на зустрічах із виборцями дехто мене запитусь: „Чому підкреслюєте тільки свої національні болі? А чи знаєте, що у Львові, Станіславі, Дрогобичі, Самборі, Золочеві, розкопували ями, діставали гаками трупи, обмивали їх, розкладали рядами для упізнання жида, яких примушували молоді українці це робити? Хіба вони, жида, винні у звірствах НКВД?

Що я мав відповісти на це? Справді, так було. Цей же Йосип Пик навіть свідчить, що в Самборі зопалу було розстріляно без суду й слідства кілька громадян жидівської національності. Групу жидів, як свідчать очевидці, били різками в Золочеві. Очевидно, були антижидівські настрої і в інших місцях. Не варто нікого ні виправдувати, ні вибілювати: що було, то було. Пояснити це можна кількома причинами. Перша: була поширена думка, що в органах НКВД служило багато жидів. По-друге, давалися взнаки міщанські розміркування, що советську державу збудували і нею кермували самі ж такі жида. Звідси й відомий термін „жидівсько-московська комуна”. Однак не слід стверджувати, як це дехто безпідставно намагається довести, що у Львові й по всій Західній Україні вже в липні 1941 року тривали жидівські погроми і нібито тоді у Львові було вбито понад 500 жидів. Ю. Шульмейстер, який свого часу писав про це у львівській обласній газеті „Вільна Україна”, повинен був порозмовляти не тільки з українцями-старожилами Львова, а й зі старожилами-жидами, які про масові розстріли нічого не знають: розстріли почалися пізніше, коли гестапо пляномірно вигублювало населення львівського гетто. Але чи мало якесь відношення до жидівської трагедії українське громадянство? Безперечно, ні. Хтось тикає „українською поліцією”? Так, була така, вона вірно служила нацистам. Та заповзято служили нацистам і польські поліцаї, і численні власовські шуцмани, і також жидівські поліцаї з гетто.

Але повернімося до Самбора. Йосип Пик та інші свідчать, що „на верхніх поверхах в'язні билися у двері камер”. Багатьом із них удалося врятуватись. Власне, якраз вони й розповідали, що їх годували „білим” людським м'ясом. „Меморіал” має у своєму розпорядженні інформацію, що в казанах тюремної кухні були знайдені розварені людські ноги і руки... До речі, виборці в Бібрці мені оповідали, що в їхньому містечку донедавна показували казан,

в якому працівники НКВД „варили людей”. Звичайно, усі ці розмови, свідчення, фотографії, чутки, належить детально уточнити, знайти винних, дати оцінку вчиненому. А загалом громадськість України, у тому числі й західних областей, ще не знає глибини трагедії, пережитої народом у 1940-1941 роках. „Золотий вересень” виявився не золотим — кривавим.

Трагедія сотень тисяч складається з трагедій особистостей. У Луцьку мені розповідали про молоду дівчину Галину Олексіївну Стельмашук, яку разом із трьома її подругами енкаведисти облили бензиною і спалили живцем. Я досі чую їхні крики і люте сичання полум'я: я знаю: ріку сліз виплакали дівчата перед смертю... і кожна їхня сльоза залишила глибоку рану на Волинській землі. Уявляєте: земля пропалена людськими сльозами. Це страшно! Це страшно тим паче, коли говоримо про Волинь, про „Червону Волинь”, де Комуністична партія Західної України на відміну від Галичини мала особливо сильні позиції. ЦК КПЗУ на початку тридцятих років був змушений послати на Волинь своїх представників, щоб стримувати революційно-повстанський порив за воз'єднання з Радянською Україною. І ось цих „червоних”, „героїчних” волиняків у 1940-му „чорні ворони” почали збирати до купи. Влітку 1941 року всі вони знайшли смерть у луцькій тюрмі.

На моєму столі лист із підписами сімнадцяти громадян із м. Дрогобича. Вони свідчать, що були очевидцями масових арештів у місті в 1940-1941 роках і називають прізвища арештованих людей, яких у Дрогобичі добре знали. Серед них священник Баранюк, а також Сеньківський, Мирослав Колодрубєць, Ольга Кобрин і десятки інших. Автори листа свідчать, що в перші дні німецької окупації (1-2 липня) бачили розкриті ями з трупами закатованих людей — одна яма на новому жидівському кладовищі, друга — на подвір'ї колишнього НКВД (Стрийська 3). Трупи були так понівечені, що ідентифікувати їх не було змоги. Крім того, трупи в ямі на подвір'ї НКВД уже розклалися і не могло бути й мови про переховання. Згідно даних „Меморіалу”, в Дрогобичі закатовано понад 300 осіб. Очевидно, це далеко не повна інформація. Є відомості, що на початку війни з Дрогобича на Схід було відправлено кілька арештантських ешелонів; один із них начебто застряг в Умані, де в'язні були розстріляні.

Мені вже доводилося розповідати про жертви — тисячі трупів, якими влітку 1941 року були переповнені львівські тюрми. У статті „Свіча перед образом мученика Михайла” („Жовтень”. — 1989. — № 10), в якій оповідалося про життя і смерть відомого діяча КПЗУ Михайла Заяця, була наведена розповідь його доньки Ірини Михайлівни, котра разом із матір'ю розшукувала серед заката-

них свого батька. В тюрмі „На Лонцького” дівчина бачила розіп'ятого на стіні священика з розпоротим животом, у який встромили...мертву дитину. Цей факт, до речі, підтверджує у листі до львівського „Меморіялу” Б. М. Сенів, який теж тоді розшукував брата Ярослава. Він пише, що бачив тюремні каземати, до стелі заповнені трупами. Були камери з позамурованими віконцями. Людей у них поховали живцем — вони задихнулися. Очевидці свідчать, що розстріли в усіх трьох львівських тюрмах почалися задовго до початку війни. Помордованих таємно вивозили в навколишні ліси і замітали за собою слід. Вони, ці невідомі могили, ще чекають, коли ми прийдемо до них і розкопаємо їх. Чекають людських молитов, нашого болю і сліз.

Щоправда, частину в'язнів намагалися вивезти вглиб країни. Львів'яни потрапили до Бердичева. Тут теж їх чекала смерть: коридори тюрми і двері камери облили бензиною, нафтою і... підпалили. Що там робилося — треба собі уявити. Чоловіки плечима розбивали свої і жіночі камери, обпалені вискакували на подвір'я, а тут їх зустрічали кулеметні черги. А все ж деяким щасливцям удалося врятуватися. Серед них Володимир Хома і його сестра Людмила. Місцеві жителі прийняли їх до себе, надали першу допомогу, переодягли.

Розстріли у львівських тюрмах ще чекають свого дослідження. Не може бути, щоб не збереглися документи, а в них — прізвища катів, котрі брали участь у масових розстрілах. Живі ще свідки — їх сотні й тисячі, які власними очима бачили гори трупів на тюремних подвір'ях, у підземних казематах і просто в камерах, — їх спогади треба конче записати для нащадків. Повинні й наші правнуки знати, хто копав могилу для України; ми вже сьогодні хочемо знати імена безневинних жертв, які перед Радянською владою не мали ніякої вини. Чим, наприклад, звинили перед „возз'єднаною Україною” директор Львівської школи імені М. Шашкевича Василь Бень, ректор Львівського медінституту Євстахій Струк, відомий у нашому краї співак Юрій Шухевич і рядовий бухгалтер Григорій Кухар? І таких людей — тисячі й тисячі...

Це стосується, ясна річ, не тільки жертв львівських тюрем. У Щирці, наприклад, стражі в синіх кашкетах убили влітку 1941 року студента Івана Шеремету і ще трьох хлопців; усі вони вмерли мученицькою смертю: їм у вуха позабивали цвяхи...

Жахливі історії розповідають про катакомби Добромильського сільзаводу — „Саліну”. На зустрічі з моїми виборцями у Старому Самборі перестарілий житель м. Добромиля Євстахій Іванович Писарик розповідає, як улітку 1941 року енкаведисти й „просто службовці”, серед них директор заводу Прокоп'єв (після

війни працював у Долині) поспішно звозили з навколишніх сіл арештованих на територію сільзаводу, яких тут же розстрілювали і скидали в шахту. Опісля жиди витягали з катакомб рештки жертв — понад 250 осіб! . „Але всіх витягти не змогли, бо трупи вже розклалися, їх так і залишили. І ніхто не знає, скільки їх було”, — бідкався Євстахій Іванович.

Потрапив у руки енкавидистів і сам Писарик. Ніякою політикою він не займався — був простим їздовим на сільзаводі. „Але ж ніхто тоді й не вибирав політиків, — додає Євстахій Іванович, — хапали кожного стрічного — одних везли на ‚Саліну‘, інших — до добромільської тюрми, де теж розстріляли кілька сотень людей”. Євстахія Івановича взяли на вулиці, жбурнули в переповнену камеру. Моторошно було слухати його оповідань про ніч розстрілів. „Світла (електрики) уже не було. Спершу енкаведисти увірвалися до жіночої камери й на місці розстріляли всіх жінок, а трупи їх постягали в яму, яка була викопана на подвір’ї тюрми. Потім настала черга на камери чоловічі. Вбивці присвічували собі свічками. Підходили до кожного з нас і стріляли прямо в лице, у голову або ж потилицю. Мені вдалося, скориставшись темрявою, приховатися поміж мертвими, а далі я проник на горище, звідти на дах — і дай Боже ноги!

Євстахій Писарик навіть рідним не розповідав своєї страшної історії — боявся усе життя, що раптом про нього „хтось” згадає. І тільки тепер його сини, доньки й онуки дізналися правду про пережите їхнім батьком і дідом. Схвильований, незвиклий до великої публіки, Євстахій Іванович стояв на сцені у Старому Самборі й давав мені наказ: „Розповідайте людям про те, що перетерпів наш народ, наша Україна. На те ви й письменник, на те й маєте перо. А крім того, ми вас обрали своїм народним депутатом...”

Улітку минулого року мені довелося побувати в Золочеві на зборах моїх виборців — членів Товариства української мови імені Т. Шевченка, які вирішили спом’янути жертви золочівського замку—тюрми. Хочу відразу зауважити, що це було не перше моє знайомство із золочівським замком; я пробував оглянути його середньовічні льохи, сирі й темні, але мене попередили, що там трапляються ями з водою... і трапляються людські черепи, пострілені кулями; мені на місцевому цвинтарі показували могилу, де поховані опізнані жертви сталінського терору 1941 року, а також могилу в колишньому фортечному рові людей, яких не можна було ні розпізнати, ні дізнатися, звідки їх привезли до Золочева.

Заля кльобу місцевого радіозаводу не могла вмістити усіх, хто хотів бути присутнім. Багато людей стояло просто на вулиці. Тяжко

було слухати родичів невинних жертв, які були очевидцями арештів і котрі на початку серпня 1941 року розшукували серед закатованих своїх батьків, сестер, братів, дітей. Учителька-пенсіонерка із с. Підгородь розповідала, що в її сім'ї, сім'ї безробітного столяра, арештували спершу старшого брата Романа, студента І-го курсу Львівського зооветеринарного інституту, потім пропала сестричка Ірина. Дівчину взяли просто зі школи, куди вона прийшла за спільною фотографією випускників десятої класи. Вчителька О. В. Задорожна відкрито заявила: „Знаємо, що директор цієї школи Карпанюк ночами ходив арештувати людей, у тому числі чоловіків учительок, які працювали в його школі. Я не випадково наголошую на директорові школи, бо не можу зрозуміти, чого міг навчити ‘бідних галичан’ ‘педагог’ Карпанюк у шкіряному пальті”.

Це, до речі, не поодинокі свідчення, що працівникам НКВД у чорній їхній справі допомагали цивільні особи, у тому числі й так звані „педагоги”. Б. М. Сенів зі Львова згадує, що директором його школи (Академічна гімназія №1) „була прислана з Києва молода жінка на прізвище Боцва. Вона тримала тісний зв'язок із НКВД і, кого лише з учнів викликала до себе в кабінет, їх потім у школі ніхто більше не бачив. На початку війни Боцва бігала по коридорах школи з наганом у руках...”

Очевидно, гріх кидати тінь на кожного педагога, який приїхав після вересня 1939 року із-за Збруча, але маємо факти глибокої деградації особи, якогось надфанатичного служіння Сталіну. А може — я повторююся — це був звичайний страх? Прагнення вижити за рахунок іншого? А може, це й не були ніякі „педагоги”, а звичайні переодягнені беріївці?

О. В. Задорожна не знайшла серед трупів ні брата, ні сестри. Зате Олена Іванівна Нагірна із Золочева впізнала свого батька І. О. Цица — сільського газду з с. Ремезівці Золочівського району, якого арештували разом із молодшим його братом і швагром. Батьків труп Нагірна впізнала по онучці з вишиваної наволочки. Тіло його було порубане сокирою, очі виколєні, обличчя залите вапном чи кислотою.

На цьому ходіння по муках Ольги Іванівни не скінчилися. У 1945 році заарештували її матір, учительку. Дівчинку три роки переховували в сусідньому селі, але в 1948 році її вистежили і просто зі школи повезли в Сибір, де вона пробула 11 років, аж поки не помер Сталін (плюс ще 6 років, бо Сталін умер у 1953 р. — Ред.)

Повна драматизму оповідь Віри Василівни Костик, теж жительки Золочева. В неї був репресований дідусь, удівець, який мав семеро дітей. Коли в 1941 році розкрили ями з ростріляними, то він був опізнаний, не зважаючи на те, що очі мав виколєті, язик

вирізаний, підборіддя пробите цвяхом. Руки по лікті обрубані, а шкіра пасками задерта догори... Все тіло було сколене, очевидно, штиками

Трагедія цієї жінки ще й у тому, що пізніше ті, які називали себе бандерівцями, убили її батька.

Ганна Дубас із с. Стіна того ж Золочівського району серед трупів упізнала батька, який „симпатизував росіянам”, „очікував із нетерпінням визволення”, по характерній бороді. Власне, з бороди залишилась лише половина, другу половину відрубали сокирою. Тіло його було спалене, а очі вибрані...

Впізнала свого брата Романа Галатина також І. Куса: „До ніякої політики він не ліз, був звичайним пекарем”, — розповідала вона.

Сотні людей лягли у братську могилу на Золочівському цвинтарі неопізнаними. А ще більше невпізнаних, невідомих лишилося у фортечному рові. Всі вони чекають на бодай моральну відплату. І дуже справедливо, на мій погляд, присутні на зборах у своєму зверненні до жителів Львівської області вимагають поіменно назвати убивць тисячів людей, катів, що вчинили страхітливі злочини на території Західної України і в тому числі — в золочівському замку в 1940-1941 роках і в наступні десятиліття. Збори постановили також надавати допомогу правоохоронним органам в установленні імен людей, які безневинно потерпіли від репресій.

Правда повинна восторжествувати!

Виконуючи волю своїх виборців, я разом з офіційним депутатським запитом на ім'я прокурора області передав також свідчення рідних і близьких, закатованих улітку 1941 року. Обов'язок прокуратури відкрити кримінальну справу.

Після Золочева я відвідав свою рідну Івано-Франківщину, власне, урочище Дем'янів Лаз на високих пагорбах поблизу села Пасічна, що під самим обласним центром. Горбистою польовою доріжкою від Пасічної до Загвіздя, працюючи замолоду в районній газеті, проїжджав на ровері не один раз, але ніколи й у гадці не мав, що ці пагорби, засіяні пшеницею і житом, таять у собі криваву таємницю. Вочевидь, самі пасічнянці теж не знали про сховану на їхніх полях таїну. Правда, їх дивувало, що вільховий гайок на Дем'яновому Лазі ще в п'ятдесятих роках привертав особливу увагу начальства: гайок викорчували, а на його місце самоскидами ввозили купи начебто родючої землі — і посіяли жито.

Однак, як свідчать численні публікації у тисменицькій районній газеті „Вперед”, у народній газеті коломийської агрофірми „Прут”, „Агро”, а також в обласних івано-франківських часописах

„Прикарпатська правда” і „Комсомольський прапор”, люди на Пасічній ніколи не забували про тривожні червневі дні 1941 року: знайшлися свідки, які згадують, що протягом кількох літніх ночей в оточеному заслонами військ НКВД Дем'яновому Лазі лунали густі постріли. Ще інші пам'ятають, що туди ночами безперестанно курсували вантажні автомашини, — а вранці бачили на дорозі кривавий слід. Зрештою, у липні 1941 року дві великі могили були розкопані, проте їх відразу засипали, — бо німецькі окупаційні власті побоювалися спалаху епідемії.

То, отже, начальство міське, районне й обласне добре знало, чому в післявоєнні роки десятки самоскидів так запопадливо возили землю на Дем'янів Лаз: прагли замести сліди, прагли глибше й ще глибше втовкти у надра землі могили розстріляних, згладити з людської пам'яті навіть згадку, що там поховані люди.

Так тривало до кінця літа минулого року, поки за ініціативою групи „Меморіалу” при Івано-Франківському науково-культурному товаристві „Рух” на Дем'яновому Лазі розпочалися розкопки могил: молоді юнаки хотіли дізнатися не тільки про кількість тут похованих та їхні прізвища, а й уточнити: хто насправді розстрілював цих людей, адже циркулювали чутки, що це, мовляв, могили жертв „фашистського терору”.

Розкопки відразу набрали принципового значення і широкої гласності. В роботу включилися криміналісти, група сприяння Управління Комітету державної безпеки по Івано-Франківській області. З трьох глибоких могил піднято останки 530 жертв.

Я був на Дем'яновому Лазі, коли розкопували третю могилу. День стояв погідний, ясний, хоч із недалеких гір уже повівало холодом. Горбисті навколишні поля були вже скошені — і думалося мені, дивлячись на них: невже іще, крім цих трьох могил, таїть у собі ця страждення земля могили? І думалося мені: невже наша Україна — це справді суцільна могила, бо де не копнеш — на людську кістку натрапиш...

Очевидно, того дня так само думали, моторошно поглядаючи на поля, сотні й тисячі людей, які стежками й дорогами, пішки й автомашинами поспішали до розритих могил. Чулася мова українська, російська, польська. Люди німіли перед стосами кісток, перед довгими рядами прострелених черепів на столах; люди жахалися величезних трун, в які ці черепи складали; люди плакали перед дівочими черепами, на яких збереглися коси.

І був серед черепів... маленький череп дитини.

Люди вчитувалися у напівзотлілі документи, у клапті квитанцій, вироків суду — скрізь стояло зловісне тавро сталінського НКВД. Ніхто вже тепер не сумнівався, що це не „німецька робота”,

а таки „своя”, сталінська.

Люди молилися, упавши навколішки перед черепами і перед розкопаними могилами; люди, здавалося, ставали тут іншими, кращими, вони немов би очищалися від дріб'язку буденної суетности; люди мабуть тільки тут до дна досягнули сталінську Систему знищення, руїну, нищість і жорстокість катів; і ще люди досягнули мудрість і правдивість слова „гласність”, яке співзвучне з правдою. Бо не може існувати гласности без правди. Я задивився на встромлені у груддя розкопаних могил сотні свічок і думав з острахом: невже вітер погасить несміле полум'я? Так, я і оглядався: невже з-за мурів Івано-Франківська, Києва, Львова чи Москви визирає хиже око неосталініста? Невже око неосталініста знову цілиться у тебе, в мене, в усіх нас, в Україну?

Чи думали про можливу небезпеку гурти людей — старі, діти, юнаки і дівчата, котрі того дня, як і в усі інші дні, приходили відвідати Дем'янів Лаз? Мабуть, ні. Вони жили скорботою і правдою. Може, на перший раз цього доволі. А я ще сподіваюся, що люди з Дем'янового Лазу поверталися іншими.

Поверталися мудрішими.

На жаль, мені не вдалося побувати на перепохованні жертв сталінізму, що відбулося наприкінці вересня на Дем'яновому Лазі. Але про пристрасні, гнівні і сумні промови, що лунали на похороні, я читав і плакав; промовці запитували тисячі тисяч, які зібралися купно на осінніх галицьких полях: Гей, люди, невже ця трагедія, ці могили, ці жертви не кличуть нас до єднання в ім'я добра України?!

Плив над осінніми полями жалібний похоронний подзвін. І здавалося, певно, тисячам присутніх на Панахиді, що дзвін, великий, вилитий з гніву і жалю, висить над усією Україною, і цілому світові він голосить про нашу біль.

І попереджує усіх: „Пам'ятайте!!!”

І справді, не минуло й двох місяців, як з Івано-Франківська надійшла звістка, що тут знову, на цей раз у центрі міста, у Театральному сквері, неподалік від колишньої тюрми розкопали могили, а в них останки 269 жертв. Обласна газета „Комсомольський прапор” 9-го грудня минулого року писала, що в деяких черепях виявлені квадратні діри від ударів важким предметом, а кістки рук були скручені колючим дротом, у багатьох на шиях висіли петлі. Серед жертв — двоє дітей. Газета друкує розповідь О. Д. Бойка із селища Старий Лисець, який згадує, як енкаведисти арештували його батька. В хаті залишилось семеро малих дітей, що були фактично приречені на голод. Коли Червона армія відступила й скізь рознеслася чутка, що енкаведисти розстріляли в'язнів станіславської тюрми, то люди, звісно, цілими натовпами кинулися

до обласного центру. Прибіг на подвір'я тюрми й О. Д. Бойко — тоді чотирнадцятирічний хлопець. Те, що він побачив, закарбувалося на ціле життя: спотворені тортурами труп, виколоті очі, вагітна жінка з розпоротим животом, відра повні відрізаних вух і носів.

Сьогодні важко сказати, скільки точно людей замордовано в станіславській тюрмі в 1940-1941 роках. За попередніми даними нараховують понад 2500 осіб.

Та чи сталінський терор лютував лише в обласному центрі? Люди пам'ятають, що в'язнів розстрілювали в навколишніх лісах у Лисці, Павлівці, в інших місцевостях. Тисменицька газета „Вперед” видрукувала 17-го липня 1989 року оповідь В. М. Гаврищука, який свідчить, що, будучи одинадцятирічним хлопцем, відразу після відступу советських частин із міста Надвірної Станіславської області, на власні очі бачив в урочищі Буковинка (тепер поблизу корпусів Надвірнянського нафтопереробного заводу) ями, з яких гаками добували напіврозкладені трупи: люди шукали своїх, щоб по-християнському поховати. „Ями були завглибшки до двох метрів, — пише В. Гавришук, — а довжина кожної з них приблизно 12-13 метрів. Серед жертв були жінки, чоловіки — усіх понад 70 осіб. Таких могил було на Буковинці п'ять чи шість”.

В Івано-Франківську, як повідомляє преса, не могли не прислухатися до подібних сигналів. При облвиконкомі (Обласному виконавчому комітетові) створена спеціальна комісія для встановлення місць поховання жертв сталінських репресій. Організовані три робочі групи в Тисменицькому, Надвірнянському та Рожнятівському районах. На місцях перепоховання будуть встановлені пам'ятники; уже оголошено громадський збір коштів.

А поки що на могилах стоять розіп'яті хрести.

Хрести волають: пам'ятайте про них!

Пам'ятайте, люди добрі, також про мучеників-в'язнів Стрийської тюрми. Очевидці К. М. Осташ, Д. О. Бабік і О. В. Заяць свідчать Львівському „Меморіалу”, що тут, у стрийській тюрмі, живцем замуровано 32 в'язнів. В одній камері наткнулися на „довгу залізну кухню, в якій були вирізані великі діри; над тими дірами висіли люди. Руки мали зв'язані колючим дротом назад і гаками зачеплені попідборіддя. На ногах — зовсім обгорілі стопи, тільки чорні кістки до колін стирчали...”

Ви десь читали про подібне? Десь чули про дикунське катування? Чи, може, вичитали з книжок про жахи Середньовіччя? Яку ціль, „вищу мету” сповідували кати з синіми околичниками на кашкетах? Невже сповідували комунізм — суспільство, про яке марили Маркс і Енгельс? Не вірю, що це начебто були ідейні люди, навіть не вірю, що це були фанатики, які звично виконували наказ.

Були це нелюди, зграя псів, спущена з ланцюгів. (Порівняння з псами — несправедливе для псів. Собак таких не буває. — Ред.) А може, це справді прийшли, як розмірковують релігійні люди, нечисті з пекла?

Не хочу у своїй розповіді повертатися назад, бо вже була мова про самбірську тюрму, однак, продовжуючи думку про „пекельне” походження сталінських катів, не маю права не навести бодай кілька речень із листа Петруні Михайлівни Терешкович, яка проживає у селі Верхній Лужок Старосамбірського району на Львівщині. Вона впізнала в тюрмі серед закатованих свого чоловіка: „у грудях у нього були чотири рани від ножа, на голові не було волосся, рот був зав’язаний і повен скла...”

І повен скла...

Із Миколаєва на Дністрі мені прислали копії фотографій жертв сталінського терору. Ці були просто розстріляні біля села Димна, кинуті в болото і злегка замасковані гіллям. Кати навіть не мали часу вивести на сухе вантажну автомашину ФК 99-43, яка забуксувала в потоці. Серед жертв пізніше були опізнані адвокат Володимир Здебський, директор школи Герасимович, Лісничий, Гонтарський та інші. Жителі Миколаїва та околиць знали їх як чесних і добрих людей.

У лісовому потоці під Моршином теж було знайдено 23 трупи чоловіків і однієї жінки. В. М. Мигас у віснику Львівського „Меморіялу” „Поклик сумління” (1989) розповідає, що руки всіх жертв були скручені дротом. Стріляли в потилицю з простої гвинтівки.

Поховали невідомих у могилі поміж селом Лисовичі і селищем Моршином. Ясна річ, що після війни могила була знищена як „бандитська”, як, зрештою, десятки й сотні інших. У 1988 році її відновили, поставили березовий хрест. І раптом..., і раптом однієї ночі хреста не стало. Комусь він про щось нагадував. А може, блудять у моршинських лісах вовкулаки, ті, яким сняться постріли в потилицю?

Ох, як комусь хочеться у нас стріляти!...

А хрест на могилі люди поставили новий. І поставимо третій, четвертий, сотий! Чуєте?!

Очевидно, моя розповідь про могилу на Україні буде продовжена безліччю свідків-очевидців, публікаціями документів, фотографій, списками прізвищ закатованих. Бо документи, прізвища, докази конче потрібні. Пише мені з м. Києва Г. Є. Запольський про те, що він, прочитавши мою статтю „Свіча перед образом мученика Михайла” (Жовтень. — 1989. — № 10), пройнявся сумнівом, що тяжкі звірства у львівських тюрмах вчинили працівники НКВД. І

далі він цитує літературну мозаїку В. Карпова „Маршал Жуков, его соратники и противники в годы войны и мира” (Знамя. — 1989. — № 11): „В городе Львове членами Украинской националистической организации (ОУН) поднята паника, организовано нападение на тюрьму, откуда выпущены политические заключенные”. І далі мій кореспондент пише: „Чи справді винні в цьому жакливному вбивстві органи НКВД, а не бандерівці, які, випустивши своїх, повбивали комуністів, а також невинних людей; і зроблено це було для того, щоб запламувати органи НКВД”.

Що можна сказати з приводу цього наївного чи хитро мудро-го листа? Що смішно говорити про „напад на тюрму”. На котру? У Львові їх було три. І хто „нападав” на тюрми в десятках інших міст і містечок Західньої України? А крім того, є сотні свідчень родичів, є уже чимало документів, що збереглися у могилах, які підтверджують, що це була ні бандрівська, ні німецька робота. Зрештою, чому б авторові листа самому не приїхати, скажімо, в Івано-Франківськ та поговорити — ні, не з членами „Руху”, а з працівниками державної безпеки, вони чесно розповіли б йому, хто й на кого відливав кулю улітку 1941 року.

До речі, з Івано-Франківська мені надіслали свіжий номер неформального видання „Крок”, який датується груднем 1989 року. У статті Р. Круцика я знайшов список прізвищ, прочитаних з „могильних” документів, а також на особистих речах загинув: Василь Онуфрійович Бойків з Бурштина і Григорій Васильович Голинський із Делятина, Ярослав Ярославович Гургула із Бурштина і Микола Петрович Корпан із с. Деліва, польський підстаршина Станіслав Іванович Мишковський із Тернополя і мешканець села Павелче Федір Олексійович Пастушенко, Мирослав Мирославович Луцак із Станіслава і Марія Олексіївна Касюк із Кут. Є ще прізвища Войнарович (чи Войцарович, важко відчитати), Лазуркевич (чи Мазуркевич) Григорій Михайлович, є Максим’юк, Стасюк, Ухач, Максимів, Козьмик, Пирус...

Автор статті у „Кроці” називає також імена тих, хто судив, стріляв, обливав бензином, підпалював, виймав очі жертвам Дем’яногого Лазу. Є у цьому списку головуючий на засіданні трибуналу Стругін і секретар 2-го рангу Скорик, є Храбров — технік-інтендат І-го рангу, є Тараканов — інтендант 2-го рангу, є політрук Двінін, є якийсь Жданов, є сержанти держбезпеки Анієнко і Тихонов.

Цілком може бути, що всі названі дотепер живі й здорові, побирають великі пенсії, регулярно ходять по продукти в магазини для ветеранів, б’ються щиро у груди, що мають заслуги „перед Родіною”, бо нібито будували соціалізм. І скреготуть вставними зубами: „Ми ще повернемось!

Невже повернутися?

Скільки ж тоді треба буде пустити по Україні „воронів”, яку гігантську могилу будуть копати вони на Україні й по всьому Советському Союзу? Як хочеться тут прокарбувати слова Юліса Фучика: „Люди, будьте пильні”.

А може не треба було разом з усіма перепоховати один череп із Дем'янового Лазу... череп той дивився на людей проникливим скляним оком; так, око було вставне, скляне, а проте воно навдивовиж моторошно, як живе, нерозстріляне, дивилося з того страшного літа 1941 року, проникало в душу.

Вочевидь, цей череп варто було вставити в нішу майбутнього пам'ятника на могилі, щоб недремне око постійно ятрило народу пам'ять...

На закінчення цього реквієму хочу розповісти невелику історію про прихід до редакції „Дзвона” немолодої уже жінки, яка не приховувала свого імени. Вона принесла свою статтю про ОУН і створення УПА, наполягала її надрукувати, „щоб молодь знала про революційні традиції українських націоналістів”.

Вона походить, здається, із Бережанщини. У тридцятих роках її батько, активний громадський діяч, інтелігент, був убитий... націоналістами. Трапилось якесь непорозуміння або ж, можливо, людям з ОУН не сподобалася, — пояснювала жінка, — батькова лояльність до польської окупаційної влади. Батько був поміркованою людиною, часом ішов на компроміси з окупантом.

Зате, може, його і вбили.

Донька, тоді гімназистка, і старший брат — теж студент — зненавиділи ОУН, націоналізм узагалі, заприсяглися, що нічого ніколи не будуть мати спільного з тими, хто вбив їхнього батька. „Ми вітали у вересні 1939 року Червону армію. Вважали, що нарешті маємо Україну і заживемо щасливим життям у своїй єдиній державі. Так було до літа 1941-го...”

Влітку 1941-го року Бережанщину потрясли звірства енкаведистів у місцевій тюрмі. Безліч трупів. Чорні хмари плачів і прокльонів. „Мене і мого брата найбільше вразило те, що кати, наші начебто ‘брати’, кидали трупи в річку Золоту Липу, — розповідала моя відвідувачка, — і трупи ці пливли безконечними караванами, а люди стояли на берегах і гаками виловлювали їх з води... В ті дні ми з братом зрозуміли облудливість так званого ‘визволення’ і стали... націоналістами. Вибору в нас не було. Брат загинув у рядах УПА в Карпатах, я теж працювала в підпіллі референтом пропаганди, а потім довгі роки просиділа на Півночі, — і коли мене поспіль називали ‘бандіткою’, то я на суді, у Москві, в таборах, скрізь, де мене бодай трохи хотіли слухати, я розповідала, що саме на берегах Золотої Липи ваші ж енкаведисти вбили в мені

віру в справедливий комунізм. Ви самі постаралися зробити з мене ворога. І в цьому я не винна”.

Я оповів цю цілком типову галицьку історію не для нагнітання пристрастей, не для звинувачень і виправдань, а лише для того, щоб майбутні судді не забули записати у свої реєстри попри тисячі й тисячі убійених також сотні тисяч потоптаних на сибірських трактах людських доль. Думайте про них, коли будете визначати праведних і винних.

... А я тим часом на першому-ліпшому полі при дорозі закопаю дубовий хрест із терновим вінком і вирізьблю на ньому Шевченкові слова: „Молися, сину! За Україну його замучили колись...”

І будуть віками йти люди попри зчорнілий хрест і в нікого не підніметься рука, щоб літери стерти, а хрест повалити. Хочу в це вірити. Амінь!

Леся УКРАЇНКА

КВІТОК, КВІТОК, ЯК МОЖНА БІЛЬШЕ КВІТІВ...

„Квіток, квіток, як можна
більше квітів,

І білого серпанку на обличчя.

Того, що звуть ілюзією”... — Боже!

Як часто ті слова вчуваються мені

Посеред ночі: „Квітів, безліч

квітів!

Я ж так любив красу”... — Мій

бідний друже,

Я принесла тобі всі квіти, що дала

Скупа весна твого скупого краю,

Я всі збрала і в труну вложила.

Всю ту убогу весну поховала.

Ти спиш в землі між мертвими

квітками,

І страшно думати мені про них

І про твій сон, я краще знов укрию

Серпанками ілюзії твій сон,

Щоб не чіпав страшний містерій

смерти;

Я досить слухала її прелюдій,

Вони мені морозили всю кров,

Вони мене у камінь обертали,

Я досі того вимовить не можу,

Чого мене навчила пісня смерти.

Ні, ні, мій друже, спи спокійно,
спи

Я не скажу нікому слів таємних.

Квіток просив ти? Дам тобі їх
більше,

Ніж та ворожяя весна дала,

Весна та люта, що тебе забрала.

Я дам живих квіток, зрощу їх

кров'ю

І заблищать вони, немов рубіни, —

Не так, як ті бліді, убогі квіти

Весни лихої, і не будуть в'януть,

І в землю не підуть і не умруть.

І ти знов оживеш в вінку живому

Живих квіток; ілюзії серпанок —

Серпанок мрій моїх тебе

скрасить,

Та не закрий, будеш ти сіяти,

Як промінь сонця в мариві

легенькім,

Що стелеться по золотому полі.

Нехай собі минає рік за роком,

Нехай мій вік уплине за водою,

Ти житимеш красою серед квітів.

Я житиму сльозою серед співів.

Сергій БІЛОКІНЬ

ДО „СТАНОВИЩА ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ В УКРАЇНІ”

Київ, 29 серпня 1990 року

Викласти в дискусії зміст заявленої доповіді „Становище історичної науки в Україні” в три хвилини, замість 20, в принципі абсурдно. Але оскільки керівництво МАУ воліло ліпше цей абсурд, аніж докладніший перегляд ситуації, я на відміну від Ярослава Дзири, пропозицію виступити приймаю.

За всю історію советської влади (на Україні) ніхто й ніколи не нагадав українським підсоветським історикам благородного повчання перського царя Наср-ед-дін-шаха його двірському історіографові Різа-кулі-ханові: „Не викривлюй опису події. Перемогу зображай як перемогу, а поразку описуй як поразку”. Оскільки управлінчому апаратові ніколи не йшлося про об’єктивний аналіз подій, що звалося буржуазним об’єктивізмом, від істориків вимагалось виключно обслуговування поточного політичного моменту, а політика, як казав тов. Сталін, — „грязное дело”. Отже, протягом десятиріч офіційні історики безсоромно твердили, що голоду в Україні не було, що УАН заснували большевики на початку 1919 року, що УРЕ — це „перша енциклопедія українського народу”, що в тридцятих роках українська радянська історіографія зробила крок уперед, а кримінальний злочинець Муравйов при погромі Києва лишень „перевищив повноваження”.

Перетворені на пролетарів розумової праці, дослідники були відчужені як від історичних джерел, так і від засобів друку. У неминучій залежності від їхніх роботодавців, трактування й головні висновки їхніх студій були завжди наперед відомі. Тому трохи комічне вражіння справляє тепер серйозне ставлення одного еміграційного історика у його доповіді 1962 року до начебто сміливих критичних виступів В. Стрельського й Ф. Лося після XX з’їзду. Думається, що ці вчені критикували тоді сталінський період рівно настільки, наскільки це їм дозволили і, більше того, навіть доручили. Треба не розуміти обставин, щоб похвалити вченого за

те, що в умовах застою він писав за пляном Інституту історії, умовно кажучи, про козацтво. Оскільки репертуар тем і перелік виконавців завжди ретельно обговорювались і затверджувались на високих рівнях, ясно, що важливу україністичну тему будь-кому не довіряли.

Чи має підстави така негація особистих ініціатив істориків? Заперечити таку точку зору зможе той, хто назве факти, коли історик, перебуваючи в системі, працював іще й для святої науки, так би мовити, „в стил”. На превеликий жаль, таких фактів немає, бо навіть уславлена праця М. Брайчевського передбачалась для офіційного друку, і їй не пощастило тільки через зміну курсу.

Треба визнати, що в застійні часи історики мали доступ до архівних фондів, включаючи закриті, відповідно до своїх тем. І лишається фактом те, що вони ніколи не підводили. Система сама в собі була остільки бездоганна, що протягом десятиріч не дала жодного збою. Жорстока централізація наукових досліджень і жорстока організація мали наслідком те, що в цілому офіційні історики ревно працювали на офіціоз, обслуговуючи панівну ідеологію. Якщо за кордоном існує статус *Independent researcher*, в нас найслабший член системи, з будь-якого істфаку (історичного факультету) в порівнянні з найталановитішим дослідником із-поза системи, скажімо, провінційним краєзнавцем, мав без порівняння більші можливості і в одержанні матеріалів, і в публікаціях.

Автономія науки й вищої школи, якою відзначалась так звана „тюрма народів” — дореволюційна Росія — з початку тридцятих років не діяла. Панував диктат командно-адміністративної системи.

В античній Греції окремі міста не раз сперечалися за того чи іншого видатного діяча: кожне хотіло привласнити його собі й запевняло, що він народився саме в їхньому місті. Усім добре відоме те завзяття, з яким поляки залучають до своєї культури всі прикордонні явища, — польська мова твору, написаного в Києво-Могилянській академії, уже дає підставу завести його до питоменної польської культури. Усіх їх можна зрозуміти.

Тяжко зрозуміти ідеологів радянської (української-підсовєтської. — ред.) культури доби соцреалізму, які з іще більшим завзяттям і якоюсь затятістю, навпаки, відгороджувались від культурних здобутків, віддавали їх кому-будь. Особливо охоче українські підсовєтські ідеологи старших генерацій віддавали своїх діячів ідеологічним супротивникам. Коли йдеться про Федора Вовка чи Миколу Хвильового, коли йдеться про Михайла Грушевського, то, говорячи в тодішній термінології, це страшенно збіднювало культуру радянську й потужно посилювало ідеологічних ворогів.

Геніїв відлучали одного за другим. Виходило так, що культура майже не накопичувалася, майже не наростала, — навпаки, в пантеоні української культури фігур ставало часами все менше й менше. У різні часи претенсії виникали до П. Тичини й М. Рильського, М. Петровського й М. Возняка. Чи не найбезсумнівніші з усіх лишалися в цій офіційній культурі Каганович і Брежнев, чиї об'єктиви були чи не найбездоганніші.

Гуманна до злодіїв і корумпованих шахраїв і жорстока до творців та ідеалістів, бюрократично-охранительна концепція світопорядку звела нанівець і економіку, і світ природи, і світ людської моралі. Минуло кілька літ, як в окремих відомствах про це дозволено й базикати. Історична наука в Україні раз-у-раз декларує себе як такий собі заповідник імені акад. Скаби — цілком самостійний і незалежний від решти людей світ, де свої цінності, де обернена перспектива історичного процесу, а в повітрі коливаються страхолюдні фантоми, персонажі недоладно складених, бо щопленума редагованих мітів.

Шкільний підручник з історії України було побудовано таким чином, щоб нічого доброго про свій народ юнак чи дівчина з нього не могли довідатися. Якщо вірити авторам, то жодної світлої сторінки, жодного народного героя Україна ніколи не мала. Був один тільки Богдан Хмельницький, та й то тому, що жив думкою про возз'єднання з Росією. Якщо комусь цікаво, кого міг виховати такий підручник, — вистане вийти увечері на вулицю в центрі українського міста. Ви зустрінете агресивні окрадені душі.

Я не маю часу для аналізу окремих білих плям, отже саме керівництво МАУ провокує мене, узагальнюючи, сказати, що білих плям немає, бо йдеться не про їхню ліквідацію, а про цілковиту перебудову історіографії. Для нового й новітнього часу досі не визначено самого предмету української історії. Її трактують як історію обласну, похідну від загальноросійських тенденцій і закономірностей. Офіційна історіографія досі не віддала належного історикам, які за правдиве висвітлення нашого минулого віддали своє життя — Наталії Мірзі-Авак'янц, Сергієві Шамраєві, Вікторові Юркевичу й багатьом іншим, „їхні ж імення Ти, Господи, віси”.

У нас ніколи не видавали українською мовою праць зарубіжних істориків-клясиків, як-от Арнольд Джозеф Тойнбі. Але завзято очорнювали й недопускали до українського читача праць Олександра Оглоблина, Івана Лисяка-Рудницького, Омеляна Пріцака та ін. Потребуємо саморозвитку історичної науки, незалежного від волі партійного, президіального чи інститутського апаратів. Запорукою цього міг би стати незалежний журнал вільної історичної думки під добре відомою назвою — „Наше минуле”.

ЗУСТРІЧІ НА ОСІ КИЇВ — ЛЬВІВ

Рік 1990 перейде до історії під різними кличами. Розуміється, першим із них буде „Рік відродження”, „Рік суверенности”, — тоді вже прийдуть інші, більш або менш влучні окреслення того пропам'ятного для українців року, які дадуть йому майбутні історики.

Але для загалу української спільноти — це буде в першу чергу назавжди рік зустрічей: хвилюючих, радісних, часом сумних, повних різних переживань, але таки справді — зустрічей. І у майже кожного із нас „тут”, а може і „там” є своя історія, свої враження, свої висновки.

Для мене це були зустрічі не з природою України чи її історичними пам'ятками, — але зустрічі з живою Україною, з її мешканцями, з їхнім мисленням і ставленням до нас — „заморських українців”.

* * *

Перша зустріч з Києвом — це не лише прегарний вид на його панораму, що привітав мене із сходом сонця, — але перша зустріч перед будинком, де розпочинався медичний Конгрес. Там стояли з великими плакатами жінки, просячи лікарської допомоги. Це ті, рідні яких просиділи в психушках, визнані божевільними. На плакатах прізвища безсовісних лікарів, назви місцевостей, психушок. Жінки повні надії, що найдуть справедливість, що лікарі з Америки і зі світу їм напевно допоможуть. Так простояли вони усі дні Конгресу, — але чи найшли допомогу?

У оперному театрі по вінця людей. Святочне відкриття Конгресу з промовами і програмою. Д-р А. Хрептовський, закінчуючи своє вітальне слово, просить несподівано для всіх відспівати національний гімн, публіка підхоплює заклик і навіть уста „офіційних чинників” на сцені порушаються у співі також. Чи поволі чи поневолі — ніхто не знає. Але і ми, „закордонці”, „застрягаємо” на другій строфі, бо їх тут співають аж п'ять. І нам, отже, доводиться, як декому на сцені, лише... порушувати устами.

* * *

Від домівки Руху до готелю „Русь” — далека дорога. Мені залишається до вибору, або бити ногами прегарний, але багатолюдний Хрещатик у цілій його довжині, або допитуватися, як дістатися туди метром (на мої запити українською мовою дістала неприхильну відповідь російською...), або чекати на щастя, що з'явиться порожня таксівка. Біля хідника затримується на мої розпучливі вимахування приватне авто і водій питається тихо: „цигарки єсть?”. Я притакую, і він без слова відкриває двері. Кажу назву готелю і стараюся випитатися його дещо, але молодий чоловік, крім ствердження ламаною мовою, що він „тоже” українець, не хоче розмовляти. Під готелем дякує тричі за пачку цигарок і чимскоріше зникає.

* * *

Готель „Русь” має міжнародний характер. У вході чути польську мову, на таблиці оголошень повідомлення для італійської прогулянки, на нашому поверсі саме перебуває французька група. Що притягує усіх цих чужинців до Києва, крім його краси? Чи пояснюють їм провідники, що це столиця України, — чи далі усе є під „єдиною і неделімою?” Наші офіційні провідники мусіли, однак, добре вивчити „нову” історію, бо серед нас не пішло б їм легко пояснювання після утертих досі зразків.

* * *

На Запоріжжі, проте, „нової” історії ще не дуже знають, хоч назовні у дні святкувань 500-річчя море синьо-жовтих прапорів і отих, для нас нових, червоно-чорних. Але, коли минаємо десятки автобусів із приїжджими на святкування, бачимо написи: Коломия, Івано-Франківське, Львів, Дрогобич, Тернопіль, Броди, Стрий. Значить — Західня Україна приїхала масово „українізувати” Запоріжжя. Кажуть лідери цієї історичної імпрези, що їм це вдалося дослівно упродовж декількох годин зробити. Все ж завважую, як двоє молодих хлопців у одностроях усусусів із прапором в руках стоять оточені тісним колом видимо неприхильної товпи і дискусія йде дуже гаряча. Десять оподалік стоять два чоловіки і чую добре їхню розмову російською мовою. „Ось”, мовляв, наїхало до нас тих „западників” сотки і роблять собі тут „своє свято”.

Але з трибуни падуть палкі слова, прапори повівають на тлі синього неба, а спів національного гімну, немов хвиля, відбивається від недалекого Дніпра.

* * *

На літаку із Запоріжжя до Києва два Юрії: Щербак і Спіженко, ведуть поважну розмову. Для них цей радісний день у синяві

літнього неба затемнений, здається, сірим димом, що лежить над цілим Запоріжжям там, під нами, — це пригадка про занечищення повітря, а з тим — про невгаваючі проблеми екології і радіації, що так близько праці і старань їх обох. Яка дальша доля занечищення України, а з цим яка дальша доля жертв Чорнобиля, яких щораз більше?

* * *

„Пані — на вас хтось чекає”, — повідомляє мене при сніданку одна із готелевого персоналу. Виходжу з їдальні й вітаюся з незнайомою.

„А мені порадили до вас прийти, — каже на вступі молода жінка, — сидьте, бо моя розповідь довга”.

Але розповідь не така довга, як важка і болюча, залишається на моїй совісті до сьогодні.

Молода жінка — це дружина лікаря і письменника Олександра Тесленка. Він з успіхом написав декілька книжок фантастики, одна перекладена минулого року на німецьку мову. Працював рівночасно лікарем у Києві, аж прийшла ніч 29-го квітня 1986 року, коли приїхали по нього і казали збиратися з речами. Куди, ніхто не хотів сказати, мовляв, не знають. Вона довго бігала по урядах, міліції і допитувалася, аж довідалася, що мужа взяли до Чорнобиля рятувати людей від радіації. Вернувся домів після кількох місяців з одним бажанням — написати про те пекло, яке там бачив. Вдалося закінчити лише першу частину повісті: 12-го червня цього року помер із радіації на 42-му році життя. У вдови залишилася, як болюча спадщина, трілітня дитина і рукопис. Цей останній може „жити”, якщо появиться книжкою, а дитина ? „Пані, допоможіть. Може в Америці хтось поцікавиться і видасть”, — благає крізь сльози і втискає мені в руки машинопис...

* * *

Це відлуння Чорнобиля не залишає мене ні на хвилину в часі нашої мандрівки. Воно і в сумному усміху Яворівського, коли підписує мені свою повість „Марія з полином у кінці століття” словами „хай береже Вас Бог”. Чи мене він мав на думці, чи тих усіх живих героїв його повісті, що чекають на повільну смерть?

Воно у заломаному голосі молодої матері, що має промовляти на відкритті Медичного центру для дітей Чорнобиля у Львові, але сльози не дають говорити. Воно у личках тих дітей, що святочно одягнені вітають нас у Центрі, та у розповідях матерів, які дуже-дуже надіються порятунку від нас.

І воно притемнює все радісне, що нас зустріло у тому княжому Львові — місті моєї молодости, з яким було зв'язаних стільки безжурних і гарних споминів. Їх вимазала, однак, не лише тінь

Чорнобиля, але і дійсність, яка виявилася такою інакшою як те, що було в моїй пам'яті.

* * *

Ідемо львівським трамваєм до дому Труша, де тепер музей. Добре мати таких провідників, як Андрій і Любарт, що відносно молодого віку, але живуть „музейним” життям і знають кожний уцілілий скарб Львова. Розпізнаю вулицю Листопада, де жила з батьками дитиною, та прошу своїх провідників шукати зі мною число 116. Чи це справді той самий дім? Ніяк не пізнаю. Чомусь пригадується, що там жила з нами кілька місяців молода „американка”, насправді українка, батьки якої виїхали на роботу до ЗСА, а доробившись, вислали вже у Львів там роджену доньку, щоб „зукраїнізувалася”. Тепер я, така „американка”, відвідую Україну, тільки... українізуватися не треба.

У трамваї, як звичайно, глітно. Стою, тримаючись за одвірок, аж ось встає зі свого місця не молода вже селянка з двома клуночками, зв'язаними у хустку. — „Пані — сідайте — ви втомлені”, — каже до мене і відразу розпочинає розмову: „Ви звідкіля, що так добре говорите по нашому? Справді з Америки? А в мене був там стрісний брат. Але ніколи не писав. — Не знаю, що з ним сталося. А я ось везу харчі до дочки, бо тепер тут скупно. Нате вам два яблучка”, — і вона з такою добре знаною і питоменною українцям ширістю витягає мені два зелені яблука з українського села.

* * *

Ця незмінна, неустаюча ширість українського села зустрічала нас у цілу широчінь на границі Львівської області, коли ми їхали з Києва до Львова. Як довго вони чекали на нас — ці мешканці довколишніх до Бродів сел — не хотіли вони признатися. Але був і стіл з яблуками та сливами, і печиво, і короваї, і прапори. Вони ж вітали „заморську Україну” та ще до того — українських лікарів. Вітали нас, як своїх рідних, — хоч нас не знали. Шукали серед нас знайомих, близьких, у своїх сподіваннях чекали зустрічів із найближчими. Ось мене обступила ціла група, питаючи, чи приїхав з нами Ігор С., молодий лікар з Нью Йорку. Відповідаю, що ні. — А вони не хочуть вірити, як то, чому? Вони так чекали на нього, ціла родина. Питаються, чи напевно його немає і чи добре його знаю. Вияснюю, що це товариш сина, і вони переливають на мене цілу тугу з цієї невідбутої з ним зустрічі, кладуть у руки усі квіти, що принесли для нього, і малі скромні подарунки та печені бублички. Молода жінка пише на куснику паперу привіт для хресної матері в Нью Йорку, а старша — втирає непрошену сльозу.

Стільки тепла, стільки ширости, що здається усі ці роки неволі

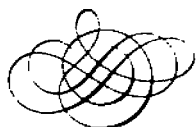
були заховані на дні серця і тепер виливаються, як ріка після повені. І це у всіх, що прийшли нас зустрічати, немов рідних, хоч ми їм зовсім незнаймі...

І скільки розлучених родин, близьких віднаходяться тепер після півсторіччя вперше по цілій Україні? А скільки не дочекалися того радісного 1990 року?...

* * *

Мені пощастило. Бо чи не можна назвати щастям, коли так зовсім несподівано у моєму — не-моєму місті віднаходите одну близьку вам людину — хресного сина, якого залишили в пеленках? Насправді — це він віднайшов мене, після несповна півсторіччя, коли ми не знали один про одного нічого. Посипалися десятки розповідей, питань та відповідей. Здавалося, немов людська мова заскупа, заповільна, щоб усі ці роки вмістити у розмову за кілька днів. А в ній було не лише відкриття долі сироти, який жив мріями про родинне тепло, але і співучасть у радісних подіях останнього року: першого „вільного” Різдва із колядниками та Вертепом, традиційного Водохреща на Ринку після півсторіччя і національного прапора на Ратуші з приводу проголошення суверенності, і зустрічі під „каменем”, де буде стояти Шевченко, і мітинги, і одверті розмови та все інше, що приніс 1990 рік.

Як дивно! „Історичність” року 1990-го вплелася у життя нас усіх в один чи другий спосіб. Він, цей минулий рік, пов’язав нас невидимими нитками зустрічів, переживань і побачень в одну велику родину. А в ній так як у кожній родині, і радощі, і смутки, і непорозуміння, і приємні відкриття, і пляни непевність, що принесе цей наступний, рік 1991-ий, якого сторінки ще не записані?

Михайло КУЧЕР

ЧОТИРИ РОКИ НЕПРАВДИ „ЧОРНОБИЛЬ ДЛЯ СЛУЖБОВОГО КОРИСТАННЯ“

Любов Ковалевська, українка, поетеса, журналістка — до катастрофи Чорнобильської АЕС (Атомно-електричної станції) жила в місті Прип'ять. Вона і її дочка були свідками перших днів катастрофи, зазнали знущань від окупаційної влади, евакуацію перших після нещастя тижнів і місяців.

В минулому цілком здорова жінка, яка ніколи нічим не хворіла до квітня 1986 року, сьогодні вона і її дочка півроку перебувають в шпиталях. Не зважаючи на хворобу, вона мужньо продовжує працювати і останні чотири роки збирає матеріали про катастрофу та її наслідки, про неймовірне страждання людей і дітей.

Любов Ковалевська на основі зібраного матеріалу написала книгу „Чорнобиль для службового користування“, яку без огляду на гласність не може опублікувати в Советському Союзі.

Чорнобиль — це не тільки всенародне українське й білоруське нещастя, — це повноводна річка партійної брехні, цинічної і каригідної. У тій брехні безнадійно потонуло місто Прип'ять.

Чорнобильська АЕС дістала свою назву від маленького міста з тисячолітньою історією — Чорнобиля, від якого станція розташована у віддалі трьох кілометрів. Там побудовано місто Прип'ять на найкращій річці Полісся. Тільки одиниці „з простих смертних“ знали про катастрофу АЕС: загин людей на першому бльоці Балаковської АЕС, вибух на оборонному заводі в Челябінській області 1957 року тощо.

Через це засекречення евакуація із заражених районів не була в моді. І власне тому місто Прип'ять, де в середньому річно радіація була до одного рентгена на годину, чекало на евакуацію практично дві доби.

Згідно з нормами Всесвітньої організації охорони здоров'я, найвища допустима доза на добу для людини 1.3 мілірентгена. І в протилежність тим даним віце-президент Академії наук СССР Ільїн

і міністер охорони здоров'я ССРСР Чазов твердять, що катастрофа ЧАЕС, себто її наслідки, не вплинуть негативно на здоров'я людини.

Без огляду однак на каригідну неправду окупаційної советської влади, ходять чутки серед людей про двоголових і восьминогих мутантів, про гігантські трави і дерева, про фантастичні дуби, липи, акації. Такі дива начебто можна побачити в 30-кілометровій зоні і за її межами, в Народичському районі та в інших районах України.

Українська журналістка поїхала з литовським журналістом в заражені райони. Литовський журналіст мав всі технічні прилади для виміру радіації. На скалях американського дезиметра появились цифри: 0.9, або 3.4 мілірентгена.

...Пече сонце, пражить. Тяжко дихати. Села вимерли, безлюдні. Все поросло лободою та осокою з незвичайно товстими билами, хоч рубай сокирою. Забиті дошками навхрест вікна і двері в хатах. Може надія на повернення. На дверях нема колодок, замків. Всередині порожньо, скрізь відлунюється пустою і розпачю. Валяються купи непотрібного мотлоху, шматки газет. Хтось колись їх читав. ... Ось церква в селі Старий Шарно, де „партизани” зішкрябали ґрунт, заражений радіацією. „Партизани” — це вояки, яких нагнали працювати в заражених районах. Дезиметрів — „партизани” не мають. Їхня праця не дає практичних наслідків, але смертельна наслідками для них особисто.

... Ось села — одне за другим. Кругом густий ліс, пуща, дичина. Вхід у той ліс заборонений. Радіяція там 1 1/2, 2, або 3 мілірентгена на годину... Лісництва зліквідовані. Але ліс — це масток, гроші, виконання плянів. Гриби, ягоди — врожай багатий, незвичайний. Такого не пам'ятають. Заготівля грибів, звичайна на тих місцях, не припиняється і після катастрофи. У рік катастрофи в Запорізьку область вислано півтори тонни сухих грибів, у Кримську область — дві тонни, а потім — три. В Запорізьку область вислано разом біля 10-ти тонн, дев'ять тонн — в Краснодарський край. Не пропадати ж добру! Інструкція заготовляти є. Гриби є також. Згідно з даними Штабу цивільної оборони на 16-те травня 1989 року, в населених пунктах жорстокого режиму було таке становище. Перший відділ повітря, другий земля. В Народичах було 0.11-0.21 мілірентгена на годину; в Старому Шарно — 0.12-0.26; в Ноздрищі — 0.22-0.46; в Християнівці — 0.4-0.61; в Малих Миньках — 0.26-0.4; в Шашалівці — 0.25-0.4; в Рудні Осошне — 0.42-0.61 мілірентгена на годину.

Зона особливо жорстокого контролю складається з 18-ти сел району. З того 62 належать до забрудненої зони. Молоко тих зон до пиття не надається. Робітників не вистачає. Діти під час літніх вакацій пасуть колгоспну худобу. Нема дорослих пастухів.

Згідно з даними державного санітарного лікаря району В. Шуляренка, забруднення ґрунту цезієм — 137. Далі: перша група мінімальна кількість. Друга — максимальна. Народичі 24-144 кюрі на квадратний кілометр; Старе Шарно — 36.8-66.2; Базар (це той славний трагічний Базар з 1921 року!) — 4.2-24; Листівнівка — 2-15.4; Болотище — 2.6-10.9; Великі Кліщі — 41-87.3 кюрі на квадратний кілометр, Поліське — 32.4-117.3; Малі Кліщі — 28-113; Перемога — 26-96; Хрипля — 11.4-71; Малі Миньки — 45-104; Звіздаль — 225-129; Рудня Олошня — 26-205; Ноздрищі — 24.1-215.6 кюрі на кв км.

Згідно з урядовими даними зараження ґрунту району цезієм сягає 18-172 кюрі на квадратний кілометр.

Комуністична влада тим часом, заклопотана литовським конфліктом та залицанням до закордонного капіталу, не поспішає з переселенням населення з небезпечних для життя районів. Мовчать чомусь також про це посли з України до Верховної Ради ССРСР. Деякі села розпачають і вимагають — безрезультатно — переселення, а деякі знову вірять в урядову злочинну пропаганду, хочуть обману, який коштуватиме їм життя і мук.

Всі розрахунки Всесоюзного центру радіаційної медицини АМН (Академії Медичних Наук) ССРСР засекречені щодо даних цезія-137. Однак чомусь Академія не звертає увагу на стронцій і плутоній. Чому? Стронцій — 90 виявлено не тільки в тридцятикілометровій „зоні”, але і поза її межами. Так само плутоній. Час „піврозпаду” стронція становить 29.12 року. Кому потрібні такі дані? Міндздраву — міністерству здоров'я — ССРСР? Якщо так, то для власного вжитку.

Але ще є „група Б” — те означає: населені міста і села кругом АЕС з допускальною річною дозою 0.5 бера; або для „групи В” — це означає: для цілого населення ССРСР, з нормою 0.05 бера. Для „групи А” — для персоналу атомових станцій — п'ять берів річно.

Тут треба згадати захворюння очей — катаракт і главкому. Для прикладу візьмемо район Народичі. В 1984 році катаракт очей мали 24 особи. Починаючи з 1986 року, ті числа зросли тричі за останні три місяці 1989 року і вони були 178, 170, 195.

Ще більш небезпечними виявляються наслідки внутрішнього опромінення в організмі часточками альфа, що попадають в організм з їжею і повітрям. Тут найбільш небезпечним є плутоній — 239. Так зв. гарячі частинки плутонію зосереджуються в легенях, у печінці та в нирках. Вони мають довгий період розпаду і викликають злякисні пухлини.

* * *

...Журналісти їдуть селами. Ось оре трактор в хмарах пороху. Кабіна не герметично замкнена. Двері відчинені. Спека неможлива.

Вечером тракторист повертається додому, надсадно кашляє. Здіймає брудну одіж на ніч, а ранком її одягає. П'є склянку горілки, „щоб не пекло в грудях” і не сушило в роті. Митися нема як — води нема навіть для пиття.

Міністерство охорони здоров'я України заспокоює „панікерів”, себто тих, хто знає про небезпеку: та ж маєте „чисті” привозні харчі — м'ясо, молоко, овочі, садовину (фрукти), бо місцеві „забруднені” радіацією. І отих „брудних”, себто небезпечних для спожиття продуктів у 1987 році вивезено 11 087 тонн картоплі в Запорізьку, Херсонську, Кримську та Миколаївську області й у Середню Азію. 1988 року вивезено 8,010 тонн картоплі, небезпечної для споживання, війську в Краснодарський край, у тому й у Мурманську область. 1989 року було вивезено 2,339 тонн овочів у Запорозьку, Донецьку, Миколаївську, Ленінградську області та в Карельську АССР.

За 1987-88 роки заготовлено 3,191 тисяч штук яєць і їх вислано в Коростень, на бази Новоград-Волинського, в Житомир, Малин та Овруч.

Дехто навіть тішиться наслідками (!) радіації: за шість місяців 1989 року продукція молока на 100 гектарів досягла 465 центнерів. Про таке недавно ніхто не міг мріяти. І це в зоні жорстокої контролі!

За злочини комуністичної російської окупаційної влади навіть за гласности і перебудови нема кому відповідати. Протести студентів у стінах університетів допомагають мало — себто практично зовсім не допомагають.

Рішенням урядової комісії за номером 514 з 29-го лютого 1988 року заборонено публікувати відомості про рівень радіації населених пунктів, які мають велику „норму”.

При щоденних дозах 0.2 — 0.05 бер помічаються початкові зміни в крові. Збільшуються простудні захворювання та інфекційні, порушуються дихальні функції крові, порушується центральна нервова система, що викликає припинення праці серця і параліч дихання. Творення злоякісних пухлин помічається при щоденних дозах дози в 0.11 бера, пошкоджується генетичний апарат клітин тіла. Пошкоджуються соматичні мутації статевих клітин, настає зміна спадкових властивостей. Доза, яка подвоює хуткість мутацій у нащадків, для людини не перевищує 100 бер на покоління.

В Народичівському районі у тварин родяться потвори (виродки), здебільшого сліпі поросята. Це вже „норма” — біля 2000 виродків річно. Гірше, що таких хворих тварин доглядають люди без належної охорони. Телята родяться без хвостів, лисі з довгезлезними віями на очах. Так само лошата. Вони не можуть самостійно стояти на ногах.

І плакала доярка перед журналістами: „Мене зфотографуйте,

Чотири роки після трагічного Чорнобиля від радіоактивності все ще терплять українські діти, як це бачимо на фото з „Нью Йорк Таймс’у” влітку 1990 року.

як я щодня доглядаю хворих корів, як у мене молоко не приймають, як мені нема де рук вимити, як оту грязь несучу додому...”

Матерям з дітьми дошкільного віку влада дає 24-денні „путівки” в „чисті” райони, але через 18 днів їх звичайно повертають у „зону”.

Половина території Житомирської області міститься в зоні жорстокого режиму або контролю. Радіонуклідами заражено 900 тисяч гектарів; у тому терені лежать 563 населені пункти. Але щорічно область висилає в союзний фонд 58 відсотків м'яса. Так було до катастрофи, так є і після неї. Державний плян зменшив постачання м'яса тільки на три відсотки.

Люди в заражених районах побільшено хворіють на тиснення крові (64 рази) і немічно. Хворіб серця — побільшення серця — таких захворінь є в сім разів більше. У дітей спостерігається незвичайна для віку нервовість, безсонність, хутка втома, негативні зміни тиснення крові, анемія.

Всі ті хвороби Міністерство охорони здоров'я УРСР пояснює радіофобією. В дитячих садках тихо, безрадісні обличчя, затуманені очі, бліді аж білі обличчя. Їжа — все каша та каша. Вдома є чиста привозна садовина (фрукти). Тут нема. Минулого 1989 року тільки половина дітей (50 відсотків) відпочивала в піонерських таборах. І то тільки півтора місяця, замість трьох місяців. І дивно, а може й ні! Сільські діти в піонерських таборах слабенькі фізично, в порівнянні з міськими несміливі, немов почувають на собі якусь провину. Сільські діти бояться таборів, де їх часто непотрібно ганяють на муштру, висмівають їх і на них гукають. Сільські діти сприймають табори як особисту трагедію. Тому діти воліють залишатися вдома, де вони пасуть худобу, помагають у хатній праці, доглядають немовлят, поливають городи, полють.

Жінки знають, що краще не родити дітей, але родять, хоч і плачуть. І така мати, хоч мусіла б, але не мис дров перед розпалом у печі, бо не має сили і не має води. Ішемічна хвороба в заражених районах заатакувала шість тисяч людей. Медикаментозне лікування не помагає, навіть коли воно є. Помічається захворювання хронічними гастритами, холециститами, хворіє рот, стравохід, шлунок, молочні залози.

Біологічна дія опромінення — латентний період, триває від кількох хвилин до десяти років. Глибина проникання радіоактивної енергії в організм велика. Альфа частинки проникають в глибину тіла до 40 міліметрів, бета частинки — на кілька міліметрів.

Не так давно Народичі в Україні вважалися своєрідним природним курортом з цілющим повітрям, чистими здоровими водами і лісами. Сюди приїжджали кияни на відпочинок. А тепер

над Народичами вітає невидима смерть. Від батька й матері тримають в таємниці висліди лікарського огляду дітей. Такі дані навіть недоступні для радіобіологів Академії наук СРСР, або для вчених Академії медичних наук СРСР. В момент катастрофи був сезон для Полісся, а вітер віяв у напрямку Києва. В Києві вигинули горобці. В селищі міського типу під назвою Поліське було евакуовано декого. Тут гама-фон небезпечний, бо перевищував НРБ-87 у 10 до 30 разів. В селище Поліське привозили і „чисті” харчі, але в крамницях у центрі міста, за даними 17-го липня 1986 року, гама-фон складав 0.33 мілірентгена на годину, а це дає 0.74 рентгена в рік.

Або візьмімо селище Зелений Мис. Протокол з 30 листопада 1986 року. Це аналіза густого молока, виготовленого молококонсервним комбінатом м. Овруч Житомирської області. Основною радіоактивною речовиною в молоці був цезій- 137 і 134.

Сумну правду про Народичі вже не можна було затаїти, як і не можна скрити правду про Чорнобиль і Прип'ять. Така правда проявляється тоді, коли держава і влада не можуть або злочинно не хочуть забезпечити громадянам природного права на життя і на здоров'я. Є макабричне припущення, що влада в районах жорстокої контролі на людях вивчає наслідки можливої атомової війни.

Леся УКРАЇНКА

ХОТИЛА Б Я ТЕБЕ МОВ ПЛЮЩ ОБНЯТИ...

Хотіла б я тебе мов плющ
обняти,
Так міцно, щільно і закрить
од світа,
Я не боюсь тобі життя одняти,
Ти будеш, мов руїна, листом
вкрита, —

Плющ їй дає життя, він
обіймає,
Боронить від негоди стіну голу,
Але й руїна стало так тримає
Товариша, аби не впав додолу.

Їм добре так удвох, як нам
з тобою, —
А прийде час розсипатись руїні, —
Нехай вона плюща сховає під
собою
Навіщо здався плющ у самотині?

Хіба на те, аби валятись долі
Пораненим, пошарпаним, без сили,
Чи з розпачу повитись на тополі
І статися для неї гірш могили?

16. XI. 1900.

Я. Р.

ПРО ВБИВСТВО, ЯКЕ Я ЩЕ ПАМ'ЯТАЮ

Було це 60 років тому, 1941. на самі Великодні Свята. Нас повідомили ставитися до Воєнкомату, не до прегляду як допризовники, а прямо до служби в Червоній армії. Ми прибули на місце призначення на сам Великдень. Нас переглянула військова комісія і, ствердивши, що всі здібні до військової служби, відставили нас на двірці у Надвірній, де вже багато було таких самих як ми. Заладувавши нас у вагони, повезли до Львова. По дорозі дочіпляли до нашого поїзду додаткові вагони з такими самими новобранцями. Так доїхали ми до столиці України — Києва. Довжелезний поїзд — заладований сотнями молодих хлопців виключно з Західної України. Після короткої зупинки в Києві, нас привезли до Харкова. Протягом кількох днів подорожі нам не давали нічого їсти тому, що ми повинні були взяти зі собою харчі з дому принаймні на три дні.

У Харкові прямо на двірці нас перебрали військові і без відпочинку, зформувавши з нас колони, повели до м. Чугуєва, що віддалене від Харкова 45 кілометрів. Цю віддаль ми пройшли за одну ніч.

В Чугуєві ми здали наші цивільні одяги і, перейшовши крізь лазню, отримали військові однострої. Не затримуючи довго, нас повели далі ще з 20 кілометрів до села Малинівка. Тут було велике летовище, а поруч летунська школа парашутистів. Тут нас примістили під голим небом і перший раз привели до військової кухні. Ми отримали суху рибу, чай, цукор і хліб і нічого до хліба. Після такої скупкої перекуски, почалося перегруповання на різні „одделенія”, „зводи”, „роти”, батальйони і полк. Так з нас, „западників”, створили один повний полк. Тому що будинки були призначені тільки для командирів і політруків, нас примістили під шатрами, які ми самі мусіли вставити. Харчі були жажливі: на обід зупа, одна хлібина на шістьох і пшоняна каша. На вечерю риба, чай і хліб. Протягом цілого часу вишколу масла я не бачив.

Сам вишкіл був дуже тяжкий і дуже сувора дисципліна. Крім нормальних військових вправ, до краю виснажуючих, треба було

вислухувати годинами пропагандивні лекції політруків: теорії Маркса, Леніна і „непомильного” Сталіна.

Початок війни 22-го червня 1941 року несподівано заскочив цілий командний склад полку, всіх опанував страх. Ініціативу перебрали політруки: зібравши цілий полк, старалися втовкмачити в наші голови, що нашим священним обов'язком є боронити „рідину” до загину.

Після обіду нам видали додаткову зброю і надмірну кількість амуніції до наплечників і ми рушили піхотою в сторону Харкова на оборону міста. Під Харковом ми пробули один тиждень. Звідси, заладувавши у вагони, повезли нас до міста Гомель в Білорусі.

В Гомелі на дворці було дуже багато війська. Кажали, що в сусідньому поїзді, який затримався на дворці, був генерал Будьонний. Несподівано надлетів німецький літак-бомбовик і, скинувши кілька бомб недалеко дворця, завернув і почав віддаляватися. В той час, без наказу команди, майже всі з нашого поїзду відкрили крісовий вогонь ніби до літака, а в дійсності по політруках, вбиваючи майже всіх. Через гучномовець рознеслася команда припинити вогонь, бо самі своїх вбивають. Це було під вечір, коло 5-ої години. До години 12-ої опівночі команду над нашою частиною перебрали інші старшини і політруки. Останні не мали погонів, так що нічим не відрізнялися від звичайних вояків і їх неможливо було розпізнати. Коло години першої ночі нас вивезли в напрямі міста Орел у непрохідні ліси і мочариська. Вдень ми були замасковані, ніччю нас гнали далі. Страшні комарі, що хмарами обсідали нас, прямо не давали жити, обличчя наші попухли, бо сіткі на голову багато не помагали. Протягом цілого місяця ми пересувалися з одного місця на друге, що, згідно з твердженням наших провідників, мало бути нашим тереновим вишколом. Вчили нас тільки наступати. Закріплювати оборонні позиції чи, евентуально, пляновий відступ у програму не входило.

Хоч ми були кілька сот кілометрів від фронту, деякі з наших хлопців почали втікати з частин, не знаючи, що вся околиця була переповнена військовими частинами. Бідолахам не вдавалося відійти далеко від місця постою, — їх ловили за пару днів і приводили назад до частини, де нашвидку їх засуджувано на розстріл. Перед розстрілом вони мусіли самі копати власні могили... Але навіть кара смерті не стримала друзів від масової втечі: втікали великими групами. Тоді команда полку переводила масові екзекуції на очах цілого полку. В тому часі розстріляно кілька сотень наших хлопців. Їхні могили зрівняно з землею так, що ніхто ніколи їх не віднайде. Так погинули з моїх сусідніх сіл молоді українці, сини добрих батьків.

В наслідок цих масових втеч одного дня було заряджено збірку

цілого полку в повному виряді. Дано наказ зложити зброю і увесь виряд. Затримати дозволили тільки сухарі й махорку. Обеззброєних, під сильною охороною спецвідділу, погнали нас десь з десять кілометрів до залізничної лінії. За якийсь час під'їхав поїзд з товарними вагонами. Нас заладували по 80 до одного вагону. Вікна були задротовані колючим дротом, а двері замкнули за нами ззовні. Куди нас везуть — не знаємо: — на Камчатку, на Сибір?

Я був щасливцем, бо захворів тяжко і мене з гарячкою відставили до шпиталю в місті Уфа. Куди повезли моїх друзів, мені невідомо. До сьогодні, всі ці 50 років, про нікого з них я не чув.

Леся УКРАЇНКА

„НА СТОЛІТНІЙ ЮВІЛЕЙ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ“ (уривок)

*Так.. в кожній країні є спогади раю!
Нема тільки в тебе їх, рідний мій краю!
Були й за гетьманів співці;
З них деякі вічні співи зложили,
А як їх наймення? і де їх могили,
Щоб скласти хоч пізні вінці?*

*Цурались вони кучерявої хрії
І вабили очі їм іншії мрії,
Не вів до палацу їх шлях:
Не оди складали, а думи народу,
Не в стансах прославили милої вроду,
А в тихих, журливих піснях...*

*Ті вічні пісні, ті єдинії спадки
Взяли собі другі поети нащадки
І батьківським шляхом пішли;
Ніхто їх не брав під свою оборону,
Ніхто не спускався з найвищого трону,
Щоб їм уділяти хвали.*

*Чоло не вінчали лавровії віти,
Тернів не скрашали ні злото, ні квіти,
Страждали співці в самоті;
На них не сяли жупани-лудани,
Коли ж на руках їх дзвеніли кайдани,
То вже не були золоті.*

РОЗІРВАНЕ КОЛО

Найважче було розпочати писати. Не тому, що не було про що. Навпаки — хотілось асимілювати і правду й брехню. Півтора місяця — не йшло. Тепер зрозумів чому.

Повернувшись, отримавши певні повноваження, маючи моральну підтримку з боку української еміграції — тут, дома у Києві мандруючи установами, зустрічаючись, розмовляючи з відповідальними особами, готуючи контракти, спільні проєкти, фактично... я займався марнотратством часу.

Мої співрозмовники з натхненням вислуховували пропозиції, висловлювала прохання, жваво погоджувались, схвалювали проєкти і... все! Майже жодна, у лапках!, „відповідальна” особа, насправді ні за що сама по собі не відповідає, ніким не повноважена і це не від якоїсь безпорадності чи непрацездатності; лише з-за безглуздя існуючої практики економічних, фінансових, юридичних відносин. Атож, бо країна рад...

З'ясував нарешті. Отже, визрів для коротеньких нотаток саме під цим кутом зору. Очікував ще однієї нагоди: закінчення сесії Верховної Ради УССР. При чому тут Верховна Рада?

А уявіть собі, як добре було б, аби керуючі лідери міністерств, відомств насправді читали те, що дописують з народу. Не передовиці чи укази, а нотатки...

І в нашому випадку — хіба загальнолюдська цінність української культури, її надбання, яким маємо жити всі ми — не вартісна ціль? Годі просторікувати, годі радити, може спільно почнемо робити *справу*? Земляки, відірвані від Батьківщини, чекають від нас саме цього. І сьогодні, коли на крісла відповідальних панів на багатьох ділянках життя Республіки сідатимуть нові — у нас, здається, з'явилася шанса. Спробуймо нею скористатись.

* * *

„До Великої Британії з України завітав мистець, енергійний,

дійовий чоловік, який має на меті якнайширше залучання українців на поселеннях до культурного надбання України у найрізноманітніших галузях: музика і театр, хореографія і кіно, народний спів і... багато чого іншого. Отож, сьогодні Олександр Спаринський, композитор і музикознавець з Києва, музичний журналіст і продюсер у редакції 'Української думки' в Лондоні відповідає на запитання працівника в редакції."

— Пане Олександр, будь ласка, скажіть кілька слів про себе і — чому Ви тут? —

Спаринський: — Нарешті виникла можливість, як би то сказати, цілком самостійного творчого контакту із земляками. Нарешті ми створили в Україні автономні, тобто, підкреслюю, самостійні творчі сполуки, отож я як композитор, тобто людина, яка за фахом працювала з багатьма тими творчими гуртами, отримав певні повноваження щодо залучання наших українських колективів до гостинних виступів, концертів по будь-яких теренах світу. А нині існує, я сказав би, підвищений попит серед земляків до майже усіх боків життя на батьківщині, тим більше — життя культурного. Я вже стрічався з українцями тут і щонайперше — люди питають — що там, як і чому?... Отож своє найперше завдання я бачу саме в цьому; додам, що крім розмов, маю і конкретний матеріал — аудіо, відео, пресу, збірки нот...

— Це все Ваші роботи? —

Здебільшого так. Але деякі колективи виконують народну музику, танцюють під оригінальні фолкльорні п'єси. Рок-групи — ви це певно знаєте, виконують суто авторський репертуар, також барди — особлива галузь музичення. Тож бо я не хотів би так щільно акцентувати свою особу. Адже я — лише частина загальної української культури?

Найпершим питанням всюди серед українців було: кого я репрезентую? Малося на увазі — чи установа, звідки я є, це державна установа чи ні?

Справа у тому, що будь-які ініціативи, акції, запроваджувані державними організаціями, сприймаються земляками за кордоном виключно як пропагандистсько-диверсійні. Я зараз кажу про погляди керівників української еміграції, але, згодьтесь, вони і є кермом громадської думки своїх осередків. Отож, моя самостійність, фактично творча незалежність, зіграла свою позитивну роль у налагодженні неформального зв'язку з закордоном.

Практика ж державного експлуатування національних культур — дискредитована волонтаризмом, хабарництвом, сплундрована паразитами од мінкультури, інших „управляючих” установ, — ніколи й не сприймалась зарубіжжям як серйозна чи шляхетна ціль.

Наприклад, концерти державних колективів, найсвіжіший приклад — гостинні виступи ансамблю ім. Вірського наприкінці минулого року, запроваджені через міністерство культури, чи виступи фолкльорного ансамблю по лінії споріднених міст — Київ—Едінбург, не були підтримані лідерами СУБу, тому частково ігноровані українською громадою Великобританії. Така ж ситуація з українською радянською пресою: події закордоном висвітлюють не джерела ТАСС чи РТАУ — але УПА — „Українська пресова агенція”, яка міститься в Лондоні. (Сьогодні це ще й „Прес-агенція” Руху, яка набирає ходу).

Чи радіо; адже програми іномовлення, де, до речі, працює більше сотні працівників — практично у Великобританії ніхто не чує і про їх існування навіть не здогадується. Це, власне, і тому, що короткохвильове мовлення на Заході практично мало розповсюджене. Це все одно, якщо б сьогодні у нас в країні інформація передавалася б засобами, скажімо, пошти.

Такий же вакуум і в галузях національного кіно, театру. Замкнене коло?

Спочатку шкодував: невже це невідомо тут, на континенті?

Тепер припускаю — відомо. Але яка кому різниця?

Заробітну платню наші керувальники отримуватимуть незалежно від того й так само сплачуватимуть жалюгідні крихти своїм підлеглим — чи то танцюристам, чи радіожурналістам, чи функціонерам, і так само хтиво жадатимуть зайвого доляра чи фунта на обмін не за свою працю, але за перепродаж писанок чи горілки, чим в свою чергу викликатимуть презирливий погляд закордонного земляка на нас із вами, як на професійних злидарів...

(3 інтерв'ю)

— Вірите, буває, що собаки не кидаються на людей. А бездомних тварин взагалі нема, і рано-вранці, коли прокидаєшся десь у селі, — тебе не бентежить зловливий лемент цуцика. Там тварини добрі! —

— Напевне не випадкова асоціація? —

— Я просто згадую. А з іншого боку — так!

Підсвідомі фрагменти, трапляється, більш варті, ніж десятиліття інформування засобом, скажімо, програми „Время”...

— Що найбільше запам'яталось? Певно, магазини? —

— Спочатку. Півтора-два тижні. Але не своїм достатком; власним убозством за двісті фунтів з кишені, котре невідомо ким відмірене. Проте, відомо як! Один до десяти: тобто, держава займається тим, що донедавна робили 'фарцовщики' Ганьба...

Потрапивши ж до крамниці — будь-де, бо принципової різниці

у постачанні, забезпеченні між великими містами — Манчестер, Братфорд, і маленькими — Богно-Ріджіс, Йорк, Кітлі — практично нема...

Так от, потрапивши до крамниці — бажаєш придбати геть усе: бо воно й потрібне і якісне. Такі відвідини стають добрячим каталізатором для наступних місяців праці. —

— Отже роботу знайти можна? —

— Фактично робота шукає вас. Добре запам'ятав перший англійський журнал на залізничному двірці „Вікторія”. Щотижневик пропозицій про працю, його розповсюджують безкоштовно, завтовшки десь з „Науку и жизнь”. —

— А формат? —

— „Перця”. От таких бюлетенів я бачив три. Це на Лондон.

Втім, серйозне застереження нашим від'їжджаючим: я от не уявляю собі, що робив би там, скажімо, радянський продавець. —

— Чому саме продавець? —

— Бачите, там світ — навпаки. Точніше — цей світ — догори ногами.

Тобто — *анти*-світ. Для того ж, щоб повноцінно там працювати, крім англійської, необхідно бути ще...

— Ви зам'ялися? —

— Не можу знайти слова... Бути просто... Нормальним! —

— ...? —

— Бути людиною. Л-ю-д-и-н-о-ю!

Не злостивим, не всім невдоволеним, ні невротиком, ні істериком, ні хамом...

Знаєте, там машини поступаються дорогою людям. І це при такому загаченні вулиць, що описати важко. Але ти простуєш — і армада тебе пропускає. Більш того, водій найближчої до тебе машини зробить запрошувальний жест рукою, мовляв, якщо це тобі потрібно негайно — будь ласка, я це розумію і поступаюсь шляхом...

Щодо продавців, а якщо ширше: сфери обслуговування — вони ніби друзі твої. —

— Що, всі? —

— Так. Бо якщо сьогодні десь з крамниці чи супермаркету ти пішов незадоволений, завтра про це дізнаються інші і т. д.... Розумієте? —

— Це напевно ваша версія? —

— Так, моя. Версія колись запечатаного. —

— Це як? —

— Справа в тім, що цей виїзд закордон для мене — перший.

— Масте на увазі сумнозвісну „залізну заслону?” —

— Не лише. Адже й тоді виїжджали. Тут мова про соціальний статус. Адже за тих часів, щоб поїхати, ти мав представити характеристику з місця роботи. —

— Ну й? —

— А моє місце роботи — мій дім. Все своє свідоме життя я працюю вдома. Творчо працюю. —

А як же „трудова” пенсія? —

— От бачите, ви відразу вдаєтесь до формальних ознак! А в Англії за весь час — два з половиною місяці — ніде ніхто не спитав ані слова про папірці, посвідчення, дипломи. Що ти вмієш — того ти і вартий!

Дуже цікаво: людина, яка спромоглася чогось у нас самотужки, — там, — лише завдяки цьому вміню постає у виграшному становищі. Зрозуміло, тут чогось добитись без статусу, благу складно: державно-розбещуюча „підтримка” псує людей, принижує планку і потреб і, що головне, можливостей. Відбиває смак до праці, ініціативи, до власної спроможності, врешті-решт. —

— Пане Олександр, — але ж і на службі можна досягти успіху? —

— Не певен. Бо те процвітання, як правило, штучне. Якщо ти коліщатко системи — вже завдяки цьому ти потенційно зіпсутий. Ця гірка реальність сьогодні стає зрозумілою все більшій кількості людей. Адже й там я стрічав чимало наших: доктори наук, що миють посуд; випускники консерваторії, які працюють на будівлі; викладач вищої школи, що перепродує речі...

— Але все-таки працюють! —

— Безумовно. Бо кожен знаходить собі місце відповідно власній спроможності. До речі, робітничі вакансії у тих журналах, про які я казав, здебільшого високооплачувані. —

— Тобто, не вистачає інтелектуальних кадрів? —

— Так виходить. —

— А де ви працювали? —

— По-перше, моя головна мета була не гарувати, а спробувати адекватно сприйняти той світ. Професія стала корисним важелем до цього. А найголовніше, — коли ти просто турист — ти нізащо, я цього певен, не зрозумієш країну, її людей. Доки ти рахуватимеш свої гроші, переводитимеш їх на карбованці, жахаючись, що платив, приміром, за коротенький маршрут в метро 10 карбованців по радянському курсу, отже, 25 по чорному... самі розумієте.

Коли ж почнеш ставати людиною, тобто жити, усвідомлюючи, що ти маєш оплачувати житло, харчі, що ніякий профком, містком за тебе не заступатимуться, ніяка Спілка чогось там за тебе не клопотатиме, отож доведеться бути „Я”! — Ти автоматично стаєш

ближче до тої країни, її народу, починаєш їх розуміти...

(Із розмови з ведучим музичної програми Бі-Бі-Сі „Бабусина скринька” Семом Джонсом).

— Отже, до Лондону приїхала молода людина, котра збирається зробити бізнес у сучасній культурі. Якими рисами вдачі вона має володіти? —

—... Перша — це упертість. Друга риса — якщо не перша — нахабство. І третя — людське щастя. Дуже багато незрадливої долі і щастя! —

— Перепрошую, ну а власні творчі здібності? —

— Можливо. Однак, аби в Англії виявити власне „Я”, треба його як мінімум комусь показати. Тоді як ділові люди не мають на це часу. Продюсери, менеджери, агенти, видавці завалені мільйонами уже готових пропозицій. —

— Що ж робити? —

— Треба якось продиратися... Не знаю... Грати у пабах, виступати на вулиці тощо. Шукати щастя... —

Свій перший гонорар я отримав на другий день перебування, даючи інтерв'ю на Бі-Бі-Сі. Все-таки є певний досвід роботи для радіо. Крім того були і статті для англійських журналів. Що ж до головної композиторської професії — загальний рівень сфери музикування, в якій я працюю — там — надзвичайно високий. Це ж стосується і виконавського мистецтва взагалі... В метро, на переходах грають музиканти, чий рівень задовольнив би і наш, пробачте, оперний театр. Що ж до „пабс'ів” — про це годі й казати. Єдине, що в змозі переконати працедавця — авторитетність і професіоналізм в тій галузі мистецтва, зокрема музики, до якої ти належиш як представник свого народу, своєї національної культури. От така характерна риса: серед британської діаспори професіональних музикантів, тобто осіб, що заробляють на життя лише музикою, не надмір. Це пов'язано і з кон'юктурою і з історичними причинами, нарешті, із здоровим глуздом.

Ніхто ж не заперечуватиме, що будь-де — і в нас і за кордоном — будь-яка зріла людина повністю дає собі внутрішній звіт щодо своїх можливостей як особистості. Тобто, чого вона варта.

Але коли в нашому суспільстві часто-густо трапляється протекторство, соціальний кар'єризм, номенклатурні висування — в тому суспільстві це крайні випадки. Там оцінюють по результату!

Не статус, звання, регалії, а результат. Тому й немає там горе-композиторів, горе-вчених. Людина може щось бажати,

щось вивчати, але то — собі. А на головній роботі він отримує засоби до існування і цим гордий і задоволений. То — його. А щодо потреби до реалізації власного „Я” в мистецтві чи суспільному житті — там це скрізь, але у здоровому ракурсі.

Приміром, ви мешкаєте в Лондоні, весь тиждень працюєте, а в суботу вранці сідаєте в авто і їдете за 150 кілометрів брати пробу танцю. По-нашому — самодіяльність. Але то дійсно: *само* — діяльність. Більш того, приїхавши на репетицію години на 3-4, той чоловік ще сплачує символічно якийсь фунт своєму керівникові. Ні. Другові наставникові, який покаже, як краще це зтанцювати, як краще оце заспівати...

От таке подвижництво в нашому розумінні — є всюди.

Четверо молодих людей — до 35-ти років віком — після своєї денної праці хто де — увечері збираються кілька разів на тиждень, обговорюють, сперечаються, аби *безкоштовно* — (я підкреслюю це для вітчизняних читачів) — підготувати передачу для українців по радіо. А за стіною того ж будинку так само безкоштовно готують програму африкани: і це не виняток, це там — звичайна річ.

Чи голова СУБу Манчестеру. Це не платна посада. Людина, після денної праці електронником-програмістом — увечері їде займатися справами громади. Наша ментальність на такі речі, на жаль, покищо не розповсюджується. Останнім часом, налагоджуючи зв'язки щодо обміну гостинними виступами, стрічаючись, переказуючи адреси, пропозиції — стикався я з поглядом: як це, робити імпрезу з-за альтруїзму? Якщо вже некомерційна акція — хай хоча б кілька наших поїде побачити світ. Не можемо ж ми таке робити ні за що?!

От така концепція „присьтюгування”... І як ти доведеш хазяям, що крім, скажімо, п'яток акторів, шостий, котрий нічого не робить, це не агент КГБ, а просто — це правила гри в ССРСР такі, що без тієї „присьтюжки” тура може не відбутися, просто актори за кордон не поїдуть. На жаль, це теж реалії нашого сьогодення, нашої внутрішньої неволі. Але ще Бердяєв писав: „Вільний ні над ким не бажає владувати!”...

(із розмов із С. Джонсоном, продовження)

—... Невже ніякої художньої цінності не становить таке поняття як „радянська культура”?—

— Є радянське безкультур'я. Адже радянської культури не існує. Це моя думка. Є російська, українська, литовська, казахська культури, тобто національні культури. Кожен народ протягом багатьох століть береже свої духовні цінності...—

Українці на моїх концертах-зустрічах з прискіпливою заці-

кавленістю переглядали наші газети й журнали; журналісти з Мовлення брали інтерв'ю, ми домовлялись про постійні обміни радіокадрами, з лідерами СУБу розмірковували про гостинні запрошення груп і колективів; підприємці висловлювали бажання купувати й замовляти фільми, телепрограми, записи, продукувати платівки, налагоджувати спільні починання. Отже, бажання в сторін є. В чому ж річ, — понівечені кола треба розірвати і спільно створювати нову будівлю!

Необхідно змінити форми і структури співдружності: існуюче Товариство як механізм себе дискредитувало. Одній чи двом особам це справді важко. Але підкормлювати сонм дармоїдів у вигляді всіляких міжнародних відділів чи референтів нема ніякого сенсу.

Гнучка, оперативно працююча структура, поліфункціональна: од концертної діяльності — до спільної реалізації промислових товарів, при чому, працююча самотійно, зрозуміло, в безперервному контакті, скажімо, з партнерами з-за кордону і радниками від громадських організацій України — це наш шлях. Головне — аби не заважали. Адже справа спільна!

Хода ж по заяложеному застоєм шляху приречена на провал. Так само ігноруватимуть нас діаспоричани, так само жахатиметься закордонний земляк України, де на його неінформовану думку все інспіроване москалями і кегебістами, — так саме жебракуватимуть (підсоветські) українці, які виїжджають на Захід...

То може годі?

Й тому зі сторінок міжнародного видання я звертаюсь до гастрольних, культурних, творчих, інформаційних установ: якщо є цікаві пропозиції, проєкти, якщо є бажання самотійно працювати, — давайте це робити разом. Організації, що бажають щось придбати, що бажають спрямувати свої сили для єднання з земляками — відгукніться!

З дозволу редакції залишаю свою адресу: 252 021, ССРСР, Україна, Київ — 21, вул. Р. Люксембург 15-В, кв. 17. Дзвоніть: тел. 293 9357. Пишіть — наша ініціативність потрібна!

Коли ж повертався — кілька підприємців запропонували відкрити в Києві бюро, аби інформація про проєкти надходила постійно і незалежно, вивчалась і запроваджувалась у життя негайно.

Сьогодні, коли нові люди виходять на керівні щаблі влади в Республіці, я думаю, — може Україна сама в змозі стати от тим інформаційно-репрезентативним центром? І тоді Державність і неформальність зіллються, а працювати стане легко і натхненно. Невже це так важко — бути вільними, цивілізованими людьми у своїй державі?

(з інтерв'ю)

— Як відбувалася Ваша свобода, вільне зростання?

— Важко, часом дуже. Бач, практика показала, що творча особистість виявляє себе до цього часу обов'язково всупереч заофіційованим доктринам функціонерів. Тобто, поки ти в Структурі — ти поза справжньою творчістю. Особи ж, що слугували державним структурам, дискредитувались. —

— Але Вас виконують, друкують, тиражують. Завдяки чому?—

— Творчій спроможності, власно доведений. Єдиний рецепт.

Оте самопротиставлення і не дозволяє зупинитись ні на мить. Як в творчому розумінні, так і в загальнокультурному... Ти відповідальний перед самим собою геть за все. А от твій шлях, темпо його торування — то вже мірило соціальної спроможності. —

— Отже, протиставлення триває. Що в перспективних планах?

— В музичній галузі рок-опера, спектаклі й фільми за власними сценаріями, фестиваль української духовної музики, спільні гастролі... Спектр проєктів часом ошоломлює...

— І тоді Ви згадуєте своє кредо?—

— Життєвий девіз: не бійся досконалости. Тобі не досягти її ніколи!—

Наталія КІБЕЦЬ

Л І Т А

*Побігли коні вороні, зідхають луни вдалині,
Та то ж не коні, то літа, то наша юність дорога.
Чи не даремно спогади летять, їм вже з дороги не звертатъ,
А в даліні ще чути цокання копит, жовтавий лист вкриває
їхній слід.*

*Пройшла весна, а з нею літо, минає й осінь золота
І журавлів сумні ключі летіти будуть уночі...
Летять ключами журавлі у рідний край на теплі роси,
Де вже весна спускає до землі свої вологі довгі коси.
І раптом згряя журавлів злетіла вище в бистрім леті,
Знялась над гонами полів і зникла враз на повороті.
А я стою, дивлюсь, неначе в сні, неначе бранка та — в полоні.
О ! Як же ж хочеться й мені злетіть під хмари у розгоні.
І тут відчула я, були з рідні мені ці вільні птахи,
Це був привіт моїй Весні, якій ніколи не вертати.
І серце, сповнене надій, гіркоту сліз і смуток приховало,
В блакиті саява золотих промінъ я пісню радісно весняну
заспівала...*

ДІЯСПОРА І БАТЬКІВЩИНА

Ця проблема існувала від часу, як у наслідок воєнного лихоліття люди мусіли залишати рідний край і йти на чужину. Спершу політичні емігранти — з часом стають поселенцями, включаються в спосіб життя й умовини даної країни, яка перестає бути чужою. Схопив це д-р Лука Мишуга у своїй теорії двох батьківщин. Він правильно вказав, що годі говорити дитині, яка народилася у країні далекій від батьківщини батьків, ходить тут до школи, має приятелів, — годі говорити тим дітям, що це „чужина”. Вони цього не зрозуміли б і наслідок був би такий, що діти відчужувалися б від батьків. Ото ж — казав Лука Мишуга — гарно звучить фраза „Є тільки одна мати і є тільки одна батьківщина”, — але життя сильніше за фрази. Є у діяспорі дві батьківщини — батьків і дітей. Ізоляціонізм в ім'я збереження своєї національної тотожності у практиці шкідливий для тієї первісної батьківщини, яку треба любити, для якої треба працювати і якій треба всіляко помагати. А найкраща поміч можлива тоді, коли поселенці включаються в нове середовище, здобудуть собі в ньому повагу і ширитимуть правду про ту батьківщину батьків.

Кожна теорія мусить спиратися на практиці. Здається, що першим народом, який видав із себе емігрантів, згодом поселенців, були жиди. Коли у 70-му році після народження Христа римляни, здавивши повстання жидів, зруйнували Єрусалим, жиди масово розбіглися по світі. Здобувши собі впливи і не забувши батьківщини батьків, добилися жиди у 1917 році так званої декларації Бальфура, тодішнього міністра закордонних справ Англії, що її колонією була Палестина. Ця декларація признавала жидам право „національного осідку” в Палестині, колишній біблійній Юдеї. Але щойно у травні 1948 року, після того, як Англія відкликала з Палестини свої війська, Ізраїль проголосив свою державу.

З української політичної літератури варто пригадати двох видатних авторів. Василь Кучабський, колишній сотник т. зв. Київських Січових Стрільців, який згодом став поважним істориком, автором першорядної історії польсько-української

війни німецькою мовою, піддав під сумнів вартість українського ідеалу соборності. Він указав на приклад поділеної на десяток незалежних державок-міст в Італії, яка досягнула своє з'єднання саме тому, що у незалежній провінції П'ємонт можна було плекати ту новітню політичну думку: полководець Гарібальді і дипломат Кавур з'єднали Італію.

Олександр Шульгин у творі „Без території” (1934) аргументував, що під час чужинецької окупації України, без уваги на час її тривання, треба зберігати закордонний Державний Центр. Все воно актуальне у теперішніх історичних обставинах. Українська Галичина відіграла була роллю всеукраїнського П'ємонту, бо, не вважаючи на всі негативи польської політики, можна було в Галичині плекати українську політичну думку і можна було творити безцінної вартости рідну культуру. Цю місію плюс здобування приятелів для України серед чужинців — має діаспора. І вона цю місію виконала. Ми бачимо, що коли в минулому році почався в Україні масовий свободолобний рух — почався приїзд до Канади й Америки окремих осіб і діячів культури, вони захоплені, інколи здивовані, нашими установами і церквами, числом високоосвічених людей і незаверлим рідним патріотизмом.

Українська громада у діаспорі зрозуміла, що Україні потрібні від нас не фрази, а конкретна реальна поміч: грошми, книжками, машинами, зокрема комп'юторами. Нав'язалися контакти наукового світу — тутешнього і тамошнього, контакти професіоналістів. Поруч із персональним та матеріальним зв'язком настав духовий зв'язок. Виявилось, що українська громада в діаспорі, яка існує від кінця минулого сторіччя, посилена політичними іммігрантами після Першої та особливо після Другої світових воєн, зберегла свій духовий зв'язок з Україною, і що українські люди на рідній землі отрясаються від намулу неволі.

У сучасних взаєминах української діаспори з Україною є багато світел, але й не бракує тіней. У погляді на цю дійсність недобре стосувати компліментарний критерій. Установчий з'їзд Українського Народного Руху у вересні минулого року викликав захоплення свідків тієї події. Вони не скривали того свого захоплення у своїх звітах, споминах, розповідях. На тому з'їзді імпонувало число 1109 делегатів. Але менше імпонувало те, що були уже представники п'яти партій. Ще не наладане шкільництво, ще існує ворожа більшість, ще тяжить трагедія Чорнобиля, а вже є крім Комуністичної партії СР — чотири новопосталі. А вже зовсім турботливо звучить число п'ять „працівників сільського господарства”. Де було українське село у вересні минулого року? Знаємо трагедію українського сільського господарства пов'язану з понад

сімома мільйонами заморених осіб, одноким гріхом яких була любов до риллі. Але без тієї верстви не може бути повновартісного народу і його держави.

Від тієї минулорічної події дотепер зайшли велетенські зміни на краще. Але знову таки треба сказати: коли проголошено Деклярацію про суверенність України 16 липня 1990 року, то треба б обмежити емоції, а звернутися до організаторського діла. Поступ національного руху дійшов уже до того, що багато де міські ради є в українських руках. За трирічне існування Української Народної Республіки не можна було обсадити українцями адміністраційний апарат. Тепер такий потенціал існує. Це добре. Але чи не забагато енергії витрачується на маніфестації із співом гімнів?

Один український діяч, вернувшись із подорожі до України, зауважив: „Наші земляки щойно вчаться, як організуватися”. Але вони самі напевно навчаться цього скорше чи трохи пізніше. Було б великою помилкою українців з-поза України, поселенців у діаспорі, активно й безпосередньо втрутати у внутрішні справи народу в Україні. Можна і тепер висловлювати наші думки про тамошні події і тамошній процес національного відродження, але не будьмо мудрішими за тих інтелектуалів в Україні, які очолюють тамошній рух. Найбільшим гріхом, ба навіть злочином було б, якби хто-небудь з українців у діаспорі захотів впливати на хід подій в Україні з погляду своєї приналежності до якоїсь ідеологічної організації поза Україною. Мусимо закликати їх до єдності, до організованої праці, але й обмежитися до таких закликів. Хто вважає, що повинен активно впливати на події в Україні,— хай ліквідує своє перебування в Америці, Канаді, Австралії чи в Європі і переноситься в Україну, пізнає тамошні відносини й реальні можливості визвольного руху. Тут знову можемо вчитися від жидів, хоч знаємо, яку негативну роль відіграли вони в історії України. Коли Ізраїль проголосив свою державну незалежність — Голда Меїр, учителька зі стейту Віскансен, переїхала до Ізраїля, включилася у тамошній рух і стала першим прем'єром Ізраїля. Знаємо, що дехто з наших земляків у діаспорі невдоволений текстом Деклярації про суверенність з липня 1990 року. Дехто хотів би більш радикальних слів і вимог. Це дуже легко так бути максималістом у Нью Йорку, Торонто, Мюнхені чи Лондоні. Трудніше бути в умовах, коли існує ще ворожа поштова цензура, коли йде ще боротьба за мову й культуру і коли на території України стоять війська регулярної армії СРСР та окремі з'єднання КГБ.

Політична мудрість вимагає підготовки, яка у свою чергу потребує часу й терпеливості. Невдача української державности років 1917—20 з усім її первісним захопленням і романтичним

сантиментом до козацької минувшини, ота трагічна невдача повинна бути школою для України в роках 1990-их.

Автор цих рядків жив у Наддніпрянській Україні в роках 1917—20 і переживав події величного здвигу та гідного жалю упадку. Не дай Боже повторювати минулі помилки. Не дай Боже партійництву затьмарити найпершу передумову надпартійности у будові держави. Не дай Боже партійним людям з діяспори зводити на манівці надпартійний визвольний рух в Україні.

Логічно і зрозуміло, що у проводі визвольного руху в Україні опинилися головню колишні політичні в'язні, „дисиденти” ча пак „репресовані”: їхні прізвища відомі тамошнім землякам, до них українці мають довір'я і вони так добре знають відносини й умовини, в яких проходить новий український змаг, як ніхто з нас, людей по цьому боці океану, не знає. Не будьмо теж зарозумілими та не забуваймо, що українська діяспора не свята. Українська іміграція, що настала після Першої і Другої світових воєн, розбудувала мережу установ і організацій, склала іспит з осягів у ділянці праці економічній (Братські Союзи, кооперативні щадниці), подекуди у ділянці культури. Постали такі наукові осередки, як Науковий Інститут при Гарвардському університеті в ЗСА, Канадський Інститут Український Студій; відновилось в Америці, Європі, Канаді, ба навіть у Австралії — Наукове Товариство імени Шевченка, Українська Вільна Академія, Український Вільний Університет у Мюнхені, Німеччина, і ще інші наукові центри, які видали десятки наукових творів. І додамо тут, що, якщо б європейське НТШ зі своїм осідком у Сарселі під Парижем не видало б Енциклопедію українознавства (статтейну і гаслову) — то не появилася б була УРЕ, Українська Радянська Енциклопедія, хоч і багато в ній замовчувань і перекручень. Так само, якщо б не здвигнула діяспора пам'ятника Шевченкові у Вінніпегу й Вашингтоні, то не появилася б був пам'ятник Шевченкові у Москві. А партійництво діяспори: 10 політичних партій, і по нинішній день деякі тримаються своїх фірм, хоч скорчилися буквально до одиниць. В Америці по нинішній день нема однієї української репрезентації, а був час, коли приїздили до Вашингтону делегати від трьох ніби управнених представництв України. В історичній добі декон'юнктури для українства, нема великого поля для політичної діяльности і терпить на цій декон'юнктурі також творчість у ділянці, наприклад, образотворчости. Але вся ця не цілком рожева дійсність української діяспори, давньої і сучасної, диктує нам скромність і свідомість, що діяспора має свою місію і свої завдання, — а Україна має свою широчезну проблематику.

Неповажно бавитися у ворожбитство: останні роки навчили, як небезпечно будь-що „передбачувати”. Але за всіма ознаками —

події на Сході Європи будуть розгортатися ще довгенько і довгенько триватиме український визвольний здвиг. Минулися часи, коли репресіями можна було ламати душі. Слабодухи й навіть яничари серед нашого народу були, є і будуть. Але буде їх менше, як уже було і як ще є. Колеса історії не можна завертати назад.

Українська діаспора стоятиме надалі у тісному духовному зв'язку та помагатиме Україні як зможе і чим зможе. І в діяспорі стоятимуть на сторожі культури й економіки такі установи як Український Народний Союз - справжня фортеця заокеанської України, і поруч із цією установою — названі установи вгорі. Між ними на найпершому місці Наукове Товариство імені Шевченка. Хай кожний і кожна працює на своєму місці — правна і фізична одиниця — це буде найбільша користь для діяспори і України.

Галина МАНЯКО

СЛЬОЗА ПОЕТКИ

*В дрімучий ліс давним-давно колись
Поет свою сльозу на крилах вій приніс,
І де берізи буйно розрослись,
З його сльозі озера розлились.
В них — глибина. Не видно зовсім дна,
Навколо жевріє калина тут рясна,
Купави розцвітають в тишині,
Співають Мавки Лесині пісні.
Вона ж, як і Волинь, вічно жива,
Із рос збирає сяючі слова,
Складає вірші, щоб добро будить,
Щоби без нього не могли ми жить.
Плету вінок. Навстріч до Лесі йду,
До ніг її волошки покладу,
Я знаю, Леся вмів і за мить
Навчити нас з зірками поруч жить,
Щоб Батьківщина вічною була,
Щоб у душі купава в нас цвіла,
Краплину сонця щоб її кожен ніс,
Плекав поля, беріг зелений ліс.
Озер свічада... Золоті піскі,
Волині владарюють тут казки,
Тут небо на землі відпочива
І сяють в росах вічності слова.*

УКРАЇНЦІ В ПОЛЬЩІ

Перетворення, які відбуваються в Східній Європі напротязі останніх кількох років, привернули увагу світової громадськості. Зникає бо післяялтанський порядок з чітким поділом сфер впливів між СРСР і ЗСА та іншими західними країнами. На його місце твориться нова політична ситуація, визначником якої є перш за все об'єднання Німеччини, усамотійнення країн Центральної Європи та самостійницькі тенденції в окремих республіках СРСР. Крах комуністичної системи наявний як в ідеологічному плані, так і в сфері практичної моделі управління народним господарством і суспільством. Перемогу досягнули такі ідеї, як демократія, вільноринкова економіка, громадянське суспільство, політичний плюралізм. Однак тріумфалізм осені 1989 і зими-весни 1990 року починає поступатися тривожним настроєм щодо майбутнього цього регіону. Однією з головних причин зміни настроїв сталися міжнаціональні конфлікти, прояви нетолерантного ставлення до інших народів, нерідко шовінізм, обмежування прав національних меншостей чи, врешті, назріваючі конфлікти поміж окремими державами з приводу територіяльних претенсій. У такому контексті оправданою є підвищена цікавість до положення українських громад у Польщі, Чехо-Словаччині, Югославії, Румунії, а також Болгарії та Угорщині. Тим більше, що серед них проходять істотні зміни організаційного життя, формується новий кшталт їх культурно-освітньої та суспільно-політичної діяльності.

Українці в Польщі проявляють значну активність у пошуках відповідного місця для себе у змінених обставинах посткомуністичної Речіпосполитої. Досі вони були піддані строгій репресивній політиці попередніх влад, піддані постійному поліційному наглядові, чого найбільш наявним доказом було підпорядкування єдиної до 1980-их років організації — Українського Суспільно-Культурного Товариства — Міністерству внутрішніх справ. Ясно, що за таких умов доводилося обороняти найбільш елементарні форми культурної та освітньої діяльності. Для 300-тисячної розсія-

ної громадськості не було це легке завдання.

Поряд з тим чинником, кілька подальших факторів визначали існування українців у Польщі. Перш за все була це офіційна політика влад Польської Народної Республіки представляти післявоєнну Польщу як однонаціональну державу. Зрозуміло, що при такій настанові не було місця на ширше заспокоєння потреб національних меншостей, а у випадку німців — цілковите заперечування їх існування. Було це особливо помітним в 40-их і в першій половині 50-их років, а також у цілій декаді 70-их років.

Внаслідок історичних подій польське суспільство було в основній масі ворожо наставлене до українців, існував та й до великої міри існує надалі негативний стереотип українця. Він був свідомо утверджуваний і підсилюваний офіційною пропагандою. До списку шкільних лектур увійшли книжки, які представляли українців за „бандитів”, „різунів”, „гайдамак”. З легкої руки офіційних істориків укріплювалися міти про нібито участь українських збройних формацій у придавлуванні Варшавського повстання, про нібито вбивство українцями професорів львівських вищих шкіл. Таке викривлене представлення історії триває навіть по сьогоднішній день.

Українська громада в Польщі була штучно ізольована як від української діаспори на Заході, так і від контактів з Україною. Влади в ПНР та СРСР все добачували у ній потенційного „розсадника ворожих ідей”, міст поміж діаспорою та Україною. Таким чином українці у країні над Вислою були залишені собі самим, хоч перебували під суворим наглядом. Контакти з українцями на Заході могли відбуватися лише у приватній площині, подібно як з Україною.

Основним домаганням громади в Польщі було засудження та ліквідація наслідків т. зв. Акції „Вісла”, в результаті якої понад 150 тисяч українців виселено з рідних земель Закерзоння на т. зв. Відзискані землі півночі й заходу Польщі. Акцію проведено нібито з військових причин (ліквідація УПА), але в дійсності була це спроба „остаточного розв’язання” українського питання. Застосовано при цьому сталінсько-гітлерівську методу збірної відповідальності цивільної людності за дії збройного підпілля. Виселенців розсіяно по великих просторах північно-західних земель, забороняючи ведення якоїнебудь діяльності. Близько чотирьох тисяч людей репресованов концентраційному таборі у Явожно, у тому числі 22 священників.

Мартирологію пройшла Українська Католицька Церква, яку практично, хоч не формально, ліквідовано, а увесь маєток конфісковано. Двох перемиських владик передано в руки НКВД, з яких вони вже не вийшли живими. Натомість єпархії УАПЦ, які

створилися на Закерзонні в роках Другої світової війни, ліквідовано, включаючи де-не-де церковну структуру до Польської Автокефальної Православної Церкви. І лише поступово почалося відродження церковного життя українських католиків та православних. Стало це зокрема помітним у 80-их роках.

Незважаючи на всі обмеження, українській громаді вдалося розгорнути відносно широке культурне життя, створити мережу пунктів навчання української мови, вдержати одну початкову та одну середню школи, та українські класи в одній початковій та одній середній школі. Створено кількадесят гуртків художньої самодіяльності, кілька аматорських хорів та ансамблів пісні і танцю, з яких деякі, як наприклад, хор „Журавлі”, ансамбль „Лемковина”, гуртки ІV загальноосвітнього ліцею в Лігниці, добилися високого рівня виконавства.

За весь період післявоєнної Польщі українські діячі проявляли активність також на суспільно-політичному полі, хоч тут можливості дії були крайньо обмежені. Найпоширенішим способом було писання петицій до влад з вимогами громадсько-культурного розвитку. Посилювалося це зокрема в періодах заворушень і змін в Польщі, тобто в 1956-57, 1970 та 1980-81 роках. Особливо в цьому останньому часі позначилася активність української громади у цій ділянці. Студенти покликали до життя Спілку Українських Студентів Польщі, якої влада не визнала, та підготовлявся позачерговий з'їзд УСКТ. Сама бо ситуація в Товаристві була доволі складна. Найстисліше керівництво додержувалося курсу повної лояльності комуністичній владі, не хотіло йти на жодні суттєві зміни у формулі діяльності організації. А це викликавало спротив активніших діячів й цілих осередків. До існуючих застережень відносно чільних діячів УСКТ додалися нові, які щораз більше дискредитували їх в очах української громади. Введення воєнного стану в Польщі — 13-го грудня 1981 року — було й у цьому відношенні певним зламом. Більше як над 20-ма „непокірними” діячами проведено „товариські суди” УСКТ, піддавалося осудові їхню діяльність, яка мала йти, мовляв, на шкоду УСКТ. Це ще більше компромітувало керівництво. Створилася атмосфера пригнічення й браку можливостей у житті організації. Тому теж зросло бажання творити нові, які б не були так підпорядковані офіційній лінії влади. Перший крок у цьому напрямку зробили студенти, які заснували свою організацію в рамках польської студентської спілки й почали видавати свій часопис — „Зустрічі”.

У тому теж часі почав формуватися мирянський рух вірних УКЦ, які в 1983 році заснували Церковне Братство св. Володимира, покищо залишаючись малочисельною спілкою.

Треба згадати також й про активність українців у польському

опозиційному русі. Початки цього сягали часів легального існування „Солідарности”, а найбільш видатною постаттю був у цьому відношенні д-р Володимир Мокрий, сьогодні посол до сойму. Своїми публікаціями в незалежних виданнях він багато спричинився до ознайомлювання польської інтелігенції з українською проблематикою, чим й зажив значної популярності в громаді. Варто зазначити, що В. Мокрий був одним з „підсудних” на згаданих товариських судах.

В самому УСКТ після кількох років відносного спокою розпочався процес змін. Першим знаком цього був VIII з'їзд Товариства, на якому висловлено багато критики в бік керівництва організації, політики уряду по відношенні до української національної меншости. До керівних органів обрано нових людей. Це й стало запорукою еволюції ситуації в Товаристві у вирішальному 1989 році.

Політичні перетворення у Польщі почалися раніше, як в інших країнах Центральної Європи. Виникало це з існування потужної політичної опозиції, яку не вдалося перемогти, а також з прийняття комуністичною партією тактики освоєння цієї опозиції. Свою роль зіграло тут загальне положення в державі, перш за все глибока економічна криза. Стоячи перед konieczністю провести докорінні господарчі реформи, комуністи рішилися відбутися „круглий стіл” з опозицією, щоб таким чином включити її в державні структури, хай лише у формі легальної опозиції. Мало це відвести від них всю відповідальність за неминуче обниження рівня життя, і за тим ідучий громадський неспокій.

До „круглого столу” дійшло в лютому-квітні 1989 року. В результаті офіційно зареєстровано „Солідарність”, створено своєрідні курії у виборах до сойму, відновлено існування сенату. Свою курію мала комуністична партія, а також її сателіти, натомість, на вільну гру політичних і громадських організацій чи груп виборців віддано 35 відсотків місць у соймі та всі у сенаті. Перемога „Солідарности” була повна, її кандидати здобули всі місця з 35 відсотків та всі, крім одного, місця в сенаті. Це й прискорило політичні зміни, в наслідок яких створено уряд прем'єра Тадеуша Мазовецького, одного з найближчих дорадників Леха Валенси. „Солідарність” обсадила також більшість міністерських постів. Це зумовило політичну домінацію дотеперішньої опозиції, підтвердженням чого були цьогорічні вибори до органів місцевого самоврядування, де переможцем став рух громадських комітетів, який вийшов з широкого руху „Солідарности”.

Нова влада почала міняти також державну політику по відношенні до національних меншостей. Знаком цього було виведення з-під підпорядкування МВС національних товариств, що

переведено наприкінці минулого року. Відтоді гроші на їх діяльність дає Міністерство культури і мистецтва. Варто згадати, що у своємусоймовому експозе прем'єр Мазовецький заявив, що його уряд піклуватиметься розвитком культури усіх народів, які мешкають у Польщі. Він то теж визнав, що в Польщі існує німецька меншість.

Ці зміни стали каталізатором перетворень у житті української громади. Перші зрушення в минулому році прийшли в часі „круглого столу”. Тоді то УСКТ опрацювало рапорт про стан української меншости й вислало його до сойму. Це був значний крок вперед, бо досі про такого роду документ можна було лише мріяти. В часі парляментарних виборів УСКТ виставило своїх кандидатів, з яких проте ні один не пройшов, але дуже коротка кампанія збірки підписів під поодинокими кандидатурами виявила, що в громаді існує сприятлива атмосфера для ведення суспільно-політичної діяльності. Це додатково підсилилося вибором д-ра Мокрого на посла. З'явилися очікування серйозних змін на краще в ситуації українців у Польщі.

Важливою подією був Фестиваль української пісні й танцю, який відбувся на початку липня в Сопоті. Вперше за сорок років замайорів на прилюдному форумі синьо-жовтий прапор, а присутні відспівали гімн „Ще не вмерла Україна”. На Фетивалі були присутні представники УГС, Української Гельсінкської Спілки, та Руху — між іншим, Богдан Горинь, — які заявили, що відроджена Україна пам'ятає про своїх синів у сусідній Польщі та що всі українці, де б вони не проживали, є однією нацією.

Виведення УСКТ з-під підпорядкування МВС зумовило зміни в керівництві організації, які проведено у жовтні 1989 року. Водночас в українській громаді почали виникати численні нові організації: Союз Незалежної Української Молоді, Українське Християнське Братство, Лемківський Комітет, Товариство „Український Народний Дім у Церемішлі”, Фундація св. Володимира, а згодом вже у 1990 році — Об'єднання Лемків, Польське Українознавче Товариство та організаційний комітет Українського Православного Братства. Таким чином зродилося питання про майбутній кшталт організаційного життя української громади.

Відповідь на нього принесли т. зв. круглі столи, які відбулися 16-17 грудня 1989 року та 20-21 січня 1990 року. Зібралися на них представники по-суті всіх середовищ української громадськості, в тому числі також Греко-католицької Церкви та Православної Церкви. Після широкої дискусії, в ході якої аналізу піддано широке коло проблем, вирішено, що найбільш раціональним кроком в існуючій ситуації буде заснування нової організації українців у Польщі, але на базі УСКТ. В основу такої концепції

покладено кілька факторів. Найголовнішим була потреба мати якнайсильніше представництво перед владою, тому що лише таким чином можна було надіятися на партнерський підхід урядових чинників. Наступною справою було бажання зберегти весь позитивний доробок УСКТ, його провірену організаційну структуру. Творити якусь іншу структуру означало б ввести в життя громади непотрібний елемент змагання, боротьби за впливи, членів. В обличчі змін, які проходять у Польщі, це підрізувало б силу громади, єдність її вимог, а також, що не менш було важливе, перешкоджало б веденню культурної діяльності, освітніх справ — цих дуже істотних ділянок праці.

Так сконструйована нова організація не перешкоджатиме — на думку учасників „круглих столів” — існуванню чи творенню нових спілок. Вони можуть або безпосередньо входити до цієї об’єднуючої структури, або бути її „підтримуючим членом”. У прийманні обговорюваного рішення важливу роль зіграло також відношення до України та бажання позитивно вплинути на покращання українсько-польських відносин. Адже відомо, що внаслідок історичних обумовлень і нерівного статусу Польщі й України, у міжнародних стосунках стан цих відносин є незадовільний. Обидві країни сусідують з собою і так, мабуть, буде в майбутньому. У світлі східноєвропейських змін росте значення правильного відношення однієї до одної України і Польщі тим більше, коли взяти до уваги всю складність виходу України на міжнародну арену. Природним є стремління української громадськості сприяти саме такому розвитковій ситуації. Це ж бо, до речі, лежить у її добре зрозумілому інтересі.

Такі міркування були висловлені також на Надзвичайному з’їзді УСКТ, який відбувся 24-25 лютого 1990 року. В результаті на місце Товариства покликано до життя Об’єднання Українців у Польщі. Прийнято програму діяльності, статут і цілий ряд інших документів, серед них звернення до України, української діаспори та польського суспільства. У дискусії З’їзду чи не найчастіше повторюваною справою було питання окреслення нового місця українців у польській державі. Лунали вимоги підметного трактування нашої громади, направи заподіяних кривд. Вибрано керівництво Об’єднання. Його головою став Юрій Рейт, заступниками — професор Степан Козак та Мирослав Вербовий; секретарем — Мирон Кертічак; а до 11-особової Головної управи увійшли, між іншим, такі відомі вчені, як професор Михайло Лесів та доцент Степан Заброварний. До Головної Ради обрано теж д-ра В. Мокрого.

Перед ОУП зразу постало багато проблем, які вимагали негайного полагодження. Це в першу чергу вирішення питання акції

„Вісла”, наладнання шкільних справ, утримання гуртків художньої самодіяльності, розвиток форм культурного життя, в тому числі забезпечення видавничої справи. Все це в дуже скрутній економічній ситуації, бо хоч Міністерство культури забезпечило значні фонди на організування окремих імпрез, гуртків та ансамблів, то довелося вести довгі розмови про фонди на штати, без яких сама організація та поодинокі ділянки її праці у скорому часі були б зменшили активність.

ОУП прийняло методу ведення розмов, писання петицій до парламенту з постулятом засудження акції „Вісла” та ліквідації її правових, матеріальних і моральних наслідків. Керівництво Об’єднання не один раз зверталось до сойму, розмовляло з його Комісією національних меншостей, представило цілу справу на зустрічі з кількома міністрами. Пояснювало, що йдеться не лише про сам акт засудження, але й про відшкодування виселенцям, уневажнення законів з 1947, 1949 та 1958 років, згідно з якими майно виселенців, у тому числі також УКЦеркви, перейшло на власність держави, про зняття заборони повертатися на рідні землі. Голосною стала справа віддачі лісів на Лемківщині їх законним власникам. Завдяки цій праці, заходам д-ра Мокрого в самому соймі, позитивній настанові деяких послів та членів уряду дійшло було до прийняття згаданою соймовою Комісією проекту декларації засудження. Проте, як досі, це залишився лише проект. Варто зазначити, що справу акції „Вісла” підносили українські парламентарії — члени Руху, які 4-5 травня 1990 року зустрілися з польськими парламентаріями — членами „Солідарности”, на конференції в Яблонній під Варшавою.

4-го серпня 1990 року дійшло до засудження акції вищою палатою польського парламенту — сенатом. У відповідній декларації не подано, однак, практичних шляхів задоволення постулатів української громади у матеріальній сфері.

Відкриття нових можливостей громадської праці вплинуло на значне поживавлення освітньої діяльності. Плянується відкриття окремого ліцею в Гурові Ілавецькому (досі тут була лише українська кляса в польському ліцеї), ліцею в Білому Борі, початкової школи в Бартошицях і в Перемишлі.

Отже — багато завдань і проблем до вирішення. Слід у цьому місці згадати, що ці заходи підтримує Міністерство освіти, виділяючи відповідні кошти. Подібно Міністерство культури підтримує діяльність відомих хорів, ансамблів та гуртків художньої самодіяльності. Таким чином їх ситуація є відносно задовільна в дуже несприятливих умовах переходу Польщі на вільноринкову економіку.

Допомога уряду не вирішить усіх потреб. Щоб нормально функціонувало громадське й культурно-освітнє життя, треба самому вести господарчу діяльність. Тому теж ОУП заснувало Фундацію Української Культури, завданням якої є допомога розвитку рідної культури у всіх її проявах. Крім названих бо ділянок, негайного вирішення вимагає також охорона пам'яток архітектури, в першу чергу церков, цвинтарів, капличок на рідних землях. Вони нерідко перебувають у жалюгідному стані. Для задоволення цих потреб Фундація вестиме економічну діяльність, створюючи підприємства й інші професійні клітини. Тепер підготовляється точний проєкт такої форми праці, в тому числі можливість ведення змішаних підприємств з підприємствами (чи окремими бізнесменами) з інших країн (т. зв. „джойнт венчерс”). Треба надіятися, що такі проєкти знайдуть відгук як в Україні, так і в діаспорі.

Перед ОУП стоїть нелегке завдання розвитку форм культурного й громадського життя. Творяться в його рамках професійні спілки, як Українське Лікарське Товариство, вчительське товариство. Всі вони потребуватимуть допомоги подібно як такі заслужені для української громади мистецькі одиниці, як хор „Журавлі” чи ансамблі IV загальноосвітнього ліцею в Лігниці. Думається, що в деяких випадках самовіддану працю цілого ряду громадських діячів слід заступити повним професіоналізмом. У цьому контексті великих коштів вимагає також видавнича діяльність, друкування тижневика „Наше слово”, відновлення додатків до нього (місячників „Наша Культура” та „Світанок”), інших журналів, наукових видань, календарів. І на все це треба дуже великих фондів, що для відносно незаможної громади є незвичайно важкою проблемою.

ОУП є найчисельнішою організацією українців у Польщі. Воно нараховує близько восьми тисяч членів, коли інші організації мають їх по кількадесят, Об'єднання наладнало добру співпрацю з УКЦерквою та Православною Церквою. Духовенство і громадські діячі сильно відчують потребу координації дій для збереження національної свідомості народу, його традицій і звичаїв. Слід бо додати, що асиміляційні процеси зробили відчутне спустошення в нашій громаді. Тому теж великий натиск кладеться на працю з дітьми й молоддю. Розпочав творитися Пласт, ведуться літні дитячі табори. Цього року в Польщі перебувало на відпочинку й лікуванні 200 дітей з Чорнобиля. ОУП включилося тим самим до загальнодіяспорної акції допомоги Україні.

ОУП було також ініціатором зустрічі представників польської національної меншости з України та української громадськості з Польщі, яка відбулася 26-27 червня 1990 року. Обговорено на ній

цілий ряд проблем, перед якими стоять обидві ці спільноти.

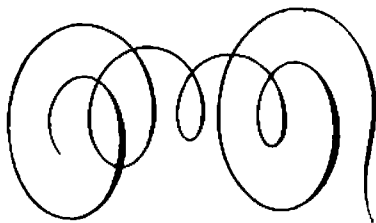
На кінці варто згадати, що ОУП, як організація об'єднуюча українську громадськість Польщі, стала членом СКВУ, що зумовило появу ініціативи проведення в днях 18-24 серпня 1990 року у Варшаві та Білому Борі зустрічі української діаспори й України, на якій продискутовано комплекс справ, пов'язаних з сьогодишніми відносинами діаспори в поодиноких країнах до себе взаємно та до України. Це було перше широке залучення українських громад з Центральної Європи до життя всієї діаспори.

Українці в Польщі постійно відчували допомогу своїх братів з Вільного Заходу, чого найкращим проявом стала будова гуртожитку для початкової школи в Білому Борі. Він вже стоїть й виконує своє завдання. За щедру поміч слід щиро і щиро подякувати. Також в інших починах така допомога приходила. Зокрема невсипушу енергію в цьому проявляють недавні емігранти з Польщі, які пропагують справи нашої громади серед широкого загалу західної діаспори. Тут хочеться згадати такі організації, як організацію Оборони Лемківщини, Союз Українок Америки і таких людей, як Степан Вербовий з Чикаго чи Василь Кобиляк з Торонто, та цілий ряд інших, яким належить велика вдячність.

Віриться, що в так важливому й зламному часі для українців у Польщі взаємовідносини з діаспорою на Заході та в Центральній Європі, як теж з Україною міцнітимуть, що вже ніколи не будемо відділені від себе штучно твореними кордонами поліційних загород.

Примітка: Автор є членом Головної Управи Об'єднання Українців у Польщі.

УКРАЇНСЬКЕ ТОРОНТО

Назва „Торонто” походить від індіанського слова „місце зустрічів” (мітінг плейс). Першим українцем, що прибув до Торонто у 1901 році, був Дмитро Яворський з містечка Обертин в Галичині, другим був Н. Остапович із Заліщицького повіту. З ним прибули ще два українці, яких імен не подано. Ті перші піонери заснували в 1910 році перше українське релігійно-допомогове товариство ім. св. Михаїла, а від нього постала українська католицька парафія, яку організував о. Лев Сембратович з Баффало, ЗСА, у 1911 році. Першу українську церкву побудовано при вулиці Френклін у 1914 році з парафіяльним домом для священника.

За старанням о. Н. Бали постала друга католицька парафія у 1927 році з церкви Пречистої Діви Неустанної Помочі в середині міста, на вулиці Бетгірст. Одна частина заснованого у 1910 році товариства, яке з якихось причин розділилось, купила свій невеликий Український Народний Дім, званий „Піплс Говм”, на Липпинкат вулиці. Найбільше організаційного труду вложив Василь Буртник. Друга частина згаданого товариства також купила свій власний дім на вулиці Бетгірст, назвавши його Українським Робітничим Домом. Обидві церкви були перебудовані й існують до сьогодні. Робітничий Дім, що був в посіданні т.зв. „прогресистів-комуністів”, став пристановищем різної інтернаціональної збиранини, яка визнавала комуністично-московську ідеологію. Сьогодні цей дім фактично порожній і є на продаж.

Найбільше українців, які прибували в тому часі до Торонто, гуртувалося при українських католицьких церквах. Згадуване вгорі товариство з 1910 року змінювало свою назву і статутіві заложення. В 1912 році переіменувало себе у Товариство ім. Т. Шевченка, пізніше ще розбилося на кілька груп, що різнилися політично і сперечалися поміж собою на тлі релігійному, національному, соціалістичному і комуністичному. Нарешті о. Йосиф Боярчук і Михайло Подлужевич зорганізували Братство св. Миколая як перший відділ Українського (тоді Руського) Народного Союзу ч. 49. У першій його управі були: Павло Баран — голова, Василь Буртник — касир і

Михайло Подлужевич — секретар і організатор, який згодом за свою віддану працю одержав відзнаку УНС. Відділ стояв на національно-державницьких засадах і поширював національну свідомість. Він причинився до зорганізування читальні „Просвіти”, тісно співпрацював з українською католицькою парафією, свої сходи́ни відбував в церковній залі, а його члени завжди спішили в допомозі рідній українській справі в Канаді й Україні.

Так Український Народний Союз в Канаді став першою організацією, що об'єднала українців, свідомих своїх національних завдань. Його організаційну працю продовжували: Михайло Дзюрман, Дмитро Пуколь і Микола Юречків — довголітній секретар. Матеріали про початки українців піонерів у Торонто, як завжди, вдалося знайти у монументальній Пропа́м'ятній книзі, виданій під редакцією д-ра Луки Мишуги в 1936 році в Джерзі Ситі, Н. Дж., з нагоди 40-річчя існування і праці у Північній Америці, Українського Народного Союзу. Всеж дослідникові нелегко віднайти, скільки в тому часі українців приїжджало до Канади і поселялося в Торонто, бо приїжджали вони під різними національними окресленнями — в залежності від держави, до якої в тому часі належали українські землі. Українська присутність в Торонто існує сто років. Згідно із статистикою 1970 року Департаменту Горожанства провінції Онтаріо, в тому часі в Торонто проживало 80 тисяч українців (тепер приблизно 100 тисяч), цебто тоді українська група становила 3.5% населення міста, отже була четвертою по британцях, італійцях і німцях. Українці Торонто є добре зорганізовані у 75-ти різних організаціях, товариствах, клубах, церковних громадах, які повністю охоплюють всі наші життєві й духовні потреби: релігійні, соціально-економічні і політичні, культурні, мистецькі, музичні, літературні, виховні, наукові, спортові й інші. Організаційним їх завершенням є Комітет Українців Канади, відділ Торонто (тепер Конгрес Українців Канади).

Торонто є осідком владик Української Католицької і Української Православної Церков, Світового Конгресу Вільних Українців та багатьох організацій крайового засягу. Тут є десять великих і добре зорганізованих українських парафій католицьких, чотири православних і три протестантських парафій, з гарними новими або відновленими у візантійському стилі церквами й залями. Окрім домів і заль церковних, у Торонто є 11 організаційних Народних Домів — культурних центрів з репрезентаційними залями, приміщеннями для Рідних шкіл, курсів українознавства тощо. Перша українська Рідна Школа була зорганізована в 1919 році. Тепер українське шкільництво охоплене чотирма цілоденними і сімома суботніми школами з курсами українознавства. Їх очолює і

координує їхню працю Шкільна Рада відділу КУК. Адвокат Теодор Гуменюк започаткував перебудову Українського Народного Дому на вулиці Липпинкат, що був відкритий і посвячений 15-го грудня 1928 року, як перший репрезентаційний український Дім в Торонто. В цьому Домі народжувався КУК, довгий час там приміщувалася його канцелярія, а в залах відбувалися різні „куківські” зібрання, віча, засідання. УНД був одним з співосновників КУК. Там була зібрана велика бібліотека з унікальними виданнями, документами, актами і т.п. Старші віком українці мають прекрасні умови і опіку в двох Домах для старших: ім. Івана Франка в Торонто і Міссісага та при парафіях св. Димитрія в Етобіко і свв. Петра і Павла в Скарборо.

Торонто має чотири музейних колекції, де зберігаються зразки українського образотворчого і народного мистецтва з України й Канади. Довгий час у „Каса Лома” (старий історичний замок) приміщувалася Українська Канадська Культурна Виставка з добрими зразками українського мистецтва з ділянки вишивок, кераміки, малярства, публікацій, української історії, яку щороку відвідувало тисячі туристів. Добрим і щораз багатшим на зразки українського мистецтва стає Музей народного мистецтва в Інституті св. Володимира, як теж колекція Ліги Українських Католицьких Жінок. Великою і престижевою галерією є Канадсько-Українська Мистецька Фундація (КУМФ), заснована у 1975 році українськими меценатами Михайлом і Ярославою Шафранюками. Є ще і одна менша галерія „Трипілля”. Культурні надбання — це найбільш важливий фактор для збереження національної спільноти на поселеннях. Українці серед багатокультурности Торонто є добре відомі з їхніх таких як ні в кого прегарних народних танців, — у Торонто існує біля 10-ти різних танцювальних груп і ансамблів, першу школу яких у Торонто відкрив у 1936 році Василь Авраменко. Славне хорове мистецтво плеають 12 українських хорів, ансамблів бандуристів та інших музично-вокальних груп. У 1974 році засновано тут Товариство Української Опері Канади, яке під мистецьким керівництвом маестра Володимира Колесника поставило кілька українських опер на професійному рівні. Ділянка музики притягнула багато українських талантів, які почали свою музичну кар’єру в українських організаціях. Телевізійна зірка Юлія (Джуліет) Сисак з Торонто була керівником однієї з довготривалих гарних телевізійних програм і славною співачкою Канади. Степан Старик, концертмайстер при Торонтонській симфонічній оркестрі, є скрипалем світової слави, а Роксоляна Росляк є співачкою Канадської опери. Шерісс Льюренс також є популярною співачкою, що виступає в телевізійній програмі „Цирк”. Клясична музика притягнула торонтонця Івана Романова,

**Пам'ятник св. Володимирові на тлі Інституту св. Володимира у Торонто.
Перед пам'ятником автор статті В. Дідюк.**

а Юрій Критюк зацікавився популярною музикою, він пише пісні і є керівником музичної фірми. Але чи не найбільш популярним тепер є співак і композитор „Скип” — Пропок, який заложив „Лайтгавз” — одну з головних оркестр „рок-енд-рол” у Канаді. Довго в Торонто жили і працювали славні співаки: Михайло Голинський, Василь Тисяк, Григорій Ярошевич-Манько та інші. Зразки українського мистецтва з ділянок малярства, скульптури і кераміки регулярно виставляються у шести мистецьких галереях і студіях в Торонто. Найславнішим українським мистцем Торонто і Канади був Василь Курилик в роках 1927-1977. Мирон Левицький і Микола Бідяк, малярі з Торонто, досягли міжнародного визнання. Кожного літа в останньому тижні червня Торонто розквітає у багатокультурному фестивалі міжнародної „Каравани”, у якому беруть участь понад 50 національних груп Торонто. Ця ідея була започаткована у 1966 році українськими діями Левом і Зеною Косарами. В „Каравані” беруть участь п’ять українських павільйонів, які репрезентують українські міста. Найстаршим павільйоном був і залишається „Київ” — Українського Національного Об’єднання; „Львів” — Українського Культурного Центру; „Одеса” — Інституту св. Володимира; „Полтава” — Української православної громади, і „Коломия” — церкви св. Димитрія. Починаючи з 20-их років, українці брали участь у багатьох імпрезах, які відбувалися під час Канадської Національної Виставки. Від 1979 року День Української Спадщини став кожнорічною імпрезою на „Онтаріо Плейс”. В часі святкувань 100-ліття Торонто у 1981 році українці взяли помітну участь у Форт Йорку, якого реставровано з нагоди цих роковин. Від 1981 року там відбувається ярмарок Торонтонської спадщини з ініціативи Торонтонської історичної ради, на якій є українська виставка і мистецькі виступи.

Український торговельно-професійний сектор громади було організовано в 1935 році у впливовому Клубі Українських Підприємців і Професіоналістів у Торонто. Понад 500 членів цієї організації мають спроможність задовольнити потреби української людини під кожним оглядом. Українські підприємці і професіоналісти мають поважні успіхи у своїх ділянках праці, включно з матеріальними осягами, бо є серед них певна кількість мільйонерів. З економічно-соціальної точки зору велика більшість української громади Торонто належить до т.зв. „середнього сектора” канадського суспільства. В Торонто є 10 українських кредитових спілок і фінансова установа „Комюніти Траст”, майно яких сягає понад 300 мільйонів доларів. А гуртівня споживчих товарів МБА zatrudнює біля 100 осіб, з річним оборотом 150 мільйонів доларів.

У Торонто українськомовним громадянам є можливість

полагодити усі свої справи: робити закупи харчів, меблів, залізних виробів, одягу, купувати будинки, авта, полагоджувати медичні справи в лікаря, одержати адвокатські послуги, полагодити грошову чи гіпотечну позику і навіть харчуватись у багатьох своїх ресторанах та читати свої газети, журнали, слухати українське радіо і дивитись на українське чи україномовне телебачення. Правда, на протязі пройденого півстоліття появлялось і зникало багато видань. Насьогодні перестали виходити: „Український Робітник“, „Наша Держава“, „Вільне Слово“, „Лемківські Вісті“, „Ми і Світ“, „Місія України“, „На варті“, „Проблеми“, „Рідна Школа“ та інші. Зате виходять тижневики і журнали: „Новий Шлях“, „Гомін України“, „Наша Мета“, „Батьківщина“, „Світло“, „Вісті Комбатанта“, „Літопис УПА“, „Нові Дні“, „Молода Україна“, „Пластовий Шлях“, „Вісник СКВУ“, „Бюлетень КУК“ тощо. В Торонто діє дві щоденні українські авдиції „Пісня України“ і „Прометей“, а раз у тиждень або принагідно мають свої радіові пересилання: церкви св. Покрови і св. Йосафата, Пласт, СУМ, ОДУМ. Раз у тиждень є година українського телебачення „Світогляд“. Купити українські книжки, пресу, грамофонні платівки, касети, різні мистецькі вироби, різьбу, кераміку, вишивку і багато чого іншого можна у двох українських книгарнях: Вест Арка і Квін Арка. Всі можуть користати із суспільної опіки та імміграційної служби, розважатися театром і концертом, і навіть частково здобути освіту. Усе це можна робити рідною мовою. Тут варто також додати, що на протязі довгих років у Торонто існує діяльний театральний ансамбль „Заграва“. Український Інститут св. Володимира — це модерний будинок у престижному місці на Спадайна авеню, де приміщується також бурса для 60 університетських студентів. Інститут розгортає широку культурно-мистецьку діяльність і посідає теж одну з найкраще упорядкованих бібліотек: це бібліотека з 15.000 книжок і поважною колекцією касет. Окрім цієї бібліотеки в Торонто є ще бібліотека УНО, бібліотека Українського Культурного Центру і бібліотека, недавно зорганізована при Українському Бібліотечному Товаристві. Перша українська бібліотека при Українському Народному Домі, де були великої вартости історичні унікати, з продажжю Дому, на жаль, перестала існувати. Окрім наших українських бібліотек, багато державних книгозбірень мають українські відділи для випозичування українських книжок.

В Торонтонському університеті уже від 1949 року почалися виклади української мови. Тепер українську мову і літературу викладають професори: Юрій Луцький, Данило Струк і Н. Павлюк. В Йоркському університеті мову викладає проф. П. Пікулик, історію України проф. О. Субтельний. Катедра Українських Студій

була заснована у Торонтонському університеті в 1979 році і є першою українською катедрою в Канаді, тут 22-го квітня 1980 року інавгураційну доповідь виголосив її керівник проф. П. Магочі. Фундація Катедри Українських Студій у Торонтонському університеті була заінкорпорована у 1978 році при допомозі Фонду 600.000 дол., складеного з приватних і публічних дотацій. Головою Фундації є адвокат Ігор Бардин. Фундація спонзорує серію престижових викладів ім. Василя Курилика, які відбуваються в Торонтському університеті на початку року. Канадський Інститут видає „Журнал українських студій” у Торонто. Редакційне бюро англomовної Української Енциклопедії, редактором якої є проф. Д. Струк, теж приміщується в Торонтському університеті. Університетське видавництво „Юніверситі оф Торонто Прес” вже видало чимало значних наукових праць з ділянки українських студій, включно з двотомовою енциклопедією „Юкрейн: А Консайд Енциклопедія”. Наукове Товариство ім. Тараса Шевченка, яке було засноване у Львові у 1873 році, відродилось у Торонто 1-го жовтня 1949 року і першим його головою був проф. Євген Вертиполох, а тепер є д-р Богдан Стебельський.

Українці в Канаді взагалі є дуже активні у канадській політиці. Торонто вже мало трьох українських міських радних: д-ра Івана Кучерепу, Едварда Негрича і довголітнього, вже тепер старшого радного Василя Бойчука. На Міській Ратуші кожного року 22-го січня повіває український національний прапор для відзначення проголошення самостійності і соборності Української Народної Республіки 1918-19 років. Адвокат Михайло Вацлавський був радним муніципалітету Йорк. В Онтарійській легіслятурі Онтаріо було чотири українців з Торонто: Іван Яремко, який став першим членом провінційної легіслятури Онтаріо, а після 16-ти років був міністром провінційного уряду; Микола Лелюк, обраний у 1971 році, дві каденції був міністром провінційного уряду; Олександр Колин і Юрій Шимко були обрані послами через дві каденції. Юрій Шимко був асистентом провінційного секретаря для соціальних справ, опісля був обраний послом до Федерального парламенту в Оттаві. Тепер займає відповідальне становище в Комісії прав людини і є також президентом Світового Конгресу Вільних Українців. Колишній довголітній федеральний міністер Михайло Старчевський-Стар був головою т.зв. Онтарійського „Композишин Борд”, а провінційним суддею Б. Дніпро. У Шкільній Раді м. Торонто вже довгі роки є Олександр Чумак.

Серед науковців у Торонтському університеті, крім названих вище, ще є такі професори: Богдан Будурович, Юрій Божик, Михайло Грапко, Петро Смильський, Ж. Никифоров, Олег

Держко, Орест Рудзік, В. Ісаїв, Василь Янішевський, Любомир Луцук, Едвард Бурстинський. У Йорк університеті українську мову й літературу викладає Роман Пікулик, українську історію і політику — Орест Субтельний; Юрій Даревич — викладає фізику; о. Петро Біланюк — теологію і філософію в Ст. Майкел університеті.

Українки красуні теж пишалися такими титулами, як Міс Канада, Міс Світу чи Міс Торонто.

Процес урбанізації в Канаді притягнув сюди українців з прерій до міст, а в тому і до Торонто. Наприклад, суддя Онтарійського верховного суду Володимир С. Тарнопольський походить із малого містечка в Саскачевані. Він був професором права в університеті Йорк і є авторитетом з ділянки Канадської хартії прав. Між сотнями лікарів, дентистів, адвокатів, інженерів, бібліотекарів, учителів, працівників різних ділянок суспільно-політичного і економічного життя Торонто одними з перших відомі були: д-р Михайло Буряк, д-р Іван Василенко, д-р Фред Тікет, д-р Юлля Вахна і багато-багато інших. В журналістиці, в українській та англійській мовах, відзначились: Я. Левцун („Гловб енд Мейл”), Стася Івасюк, Тарас Гоменюк, Рон Ленік, Василь Сенік, Віктор Малярик та інші. В радіо і телевізії — Микола Ольховий, Влад Гандера, Джов Маріяш, Іван Долан, Роберт Чурч, Андрій Степарик, Річард Гальчук та інші.

В Торонто також на протязі десятиліть розвивалося й процвітало бурхливо спортове життя, репрезентоване багатьма визначними спортсменами й спортсменками української Канади, які добилися загального визнання та місць в спортових репрезентаціях країни. Про них усіх, а їх багато, слід писати окрему статтю.

Безперечно, що у цьому короткому нарисі українського життя в Торонто, яке постійно міняється і прогресує, подано у дуже скороченій формі найважливіші його прояви. А на кінець самі собі ставимо питання: Чи крім церковної архітектури українська громада залишила свій матеріальний слід у цьому великому місті? Чи велика українська громада в Торонто вже знайшла своє місце у мозаїці інших етнічних груп великого Торонто? Можна б відповісти так і ні. Щоправда, на території метрополітального Торонто є чотири вулиці, названі українськими іменами, як Одеса авеню, Балаклава драйв, Король авеню і Фроляк кресцент. У порівнянні до кількості населення метрополії Торонто, українського вкладу в його розбудову — це далеко ще не пропорційно. В самому місті Торонто ще немає ані вулиць, ні парків з українськими назвами історичного значення, за виїмком невеликого парку з пам'ятником на пошану поляглих українців-канадців, вояків збройних сил Канади у Першій і Другій світових війнах. Пам'ятники Лесі

День Української Державности — 22-го січня. Піднесення прапора біля Парляменту, 1990 рік.

Українці в Гай Парку і св. Володимирові біля Інституту св. Володимира побудовані українськими силами й засобами.

Коло Парляменту Онтарійської легіслятури є дві стародавні гармати з південної української провінції Криму, які сторожать Легіслятуру. Ці гармати подарувала королева Вікторія на пам'ять про Кримську війну 1854-56 років. В самому будинку Легіслятури вмурована таблиця, присвячена українцям з нагоди століття Канади, за старанням тодішнього міністра Івана Яремка. У зв'язку з тисячоліттям хрещення України у 1988 році, майже в усіх українських парафіях Торонто поставлено пам'яткові хрести або вмуровано таблиці.

У цьому — 1991 році — століття поселення українців у Канаді, стотисячна українська громада Торонто робить старання і докладає всіх зусиль, щоб у назві вулиць Торонто чи в інший спосіб достойно увіковічити ім'я УКРАЇНА.

СКИТАННЯ ПО ВІЙНІ

Як Гітлер заатакував Союз, то відразу звільнили з неволі українців-військовиків польської армії. Нас, 65 молодих полонених, перевезли з Тюрінгії біля Гери до Саксонії, недалеко Дрездену, і затрудили в новій хемічній фабриці. З часом привезли коло 40 студенток університету з Запорізької області і приблизно три десятки студентів середньої школи з Житомирської області. Коли німці почали залишати українські землі, привезли до нас біля 30-ти родин нашої інтелігенції. Того самого дня я їх відвідав і вони цікавилися, яку роботу вони одержать. Я запитав про професії, то вони представилися так: я професор Березовський з дружиною, я проф. Лісяк з дружиною і двома сестрами, я проф. Завидневич з дружиною, я доктор прав Володимир Петришин з дружиною і матір'ю, я учителька Гурська і тому подібне. Я старався їх потішати, а сам бачив тяжку майбутність для них. Їх також затрудили у нашій фабриці як фізичних робітників.

Так ми працювали фізично, а також культурно-освітньо. Я zorganizував гарний чоловічий хор і ми доїздили до Дрездену, де співали Службу Божу в українській церкві, де парохом був отець Гумовський. Також ми співали на концертах для т. зв. „остарбайтерів” при арбайтсамті — урядові праці.

Зблизилася проте російська армія і багато молодших українців утекло на Захід. Старші громадяни з родинами не мали можливості те саме вчинити.

Як військо совєтів вступило до табору, то наразі українців не турбували, а радили їхати на „родину”. Це всіх налякало, і багато хто з наших людей взяли свої речі то на візочки, то на плечі, й пустилися в дорогу. Дійшовши до міста Герліц, перейшли ми ріку Нісу, яка є границею між Польщею і Східною Німеччиною, і знайшлися на польській стороні. Багато з наших людей zdecydувалися тут залишитися. Я також тут опинився, але іншими дорогами. Тому що я жив під польським прізвиськом, я мав поважну працю, як керівник закупів у повітовій кооперативі. Видаючи товари для

інших крамниць та інституцій, я мав нагоду стрінути багато мені знайомих осіб, а головню пані Гурську, яка мене поінформувала, як багато є знайомих. З часом ми почали між собою комунікуватися і довідалися, що вже кілька родин українців поляки розпізнали і віддали росіянам. На Різдво ми зійшлися в домі отця Тріски, котрий жив на селі. Це були родини проф. Гнатюка, д-ра Воловича, д-ра Петришина, інж. Романа Левицького та інші. Всі жили в страху і мріяли втекти на Захід. На щастя, я зустрів знайомого, Михайла Шлапака, який жив над самою рікою над границею, шість кілометрів від міста, і був солтисом. Також я пізнав молодого героя Стефана (не подаю прізвища), котрий був тоді господарчим адміністратором повітового шпиталю. Як один так і другий мали зв'язки з прикордонною вартою, і нам удалося зорганізувати переходову сітку. Біда, що за одну особу треба було дати військовикам 20 тисяч золотих і 50 фунтів солонини. Ми мали це все, включно з людьми, доставити до Шлапака, де квартирували військовики. Солонину і людей військовики мали переправити на другу сторону ріки для німців, які перебирали дальшу ініціативу. За містом, коло оселі Шлапака, вода була плитка, що можна було перейти вбрід, а у місті була ріка широка і глибока, що тільки добрий пливак міг переплисти. Щасливо пішов отець Тріска з родиною й інженер Роман Левицький. Слідувала родина Жулінських. З Гуміловичами було багато клопоту, але таки перейшли. Прибіг був до мене д-р Петришин, кажучи, рятуєте, бо мене вже розпізнали і я вже укриваюся. Я прикликав Шлапака, а він вже злякався. Проте, я Шлапака запровадив до д-р Петришина і там Шлапак побачив стару матір, то аж заплакав і сказав, що це наче моя мама, і згодився допомогти. Того самого дня все було доставлено до Шлапака й увечері всі перейшли ріку. На другій стороні комендант німецької поліції їх перебрав і своїм автвом перевіз до Західньої Німеччини. Я і Стефан, як самітні мужчини, мали забезпечений перехід через ріку в місті як припече. Прийшла черга на проф. Гнатюка і д-р Воловича. Це шість осіб, тож треба було 120.000 золотих і 300 фунтів солонини, що її можна було дістати тільки на чорному ринку. Однак, все було зорганізовано. Вдень, коли пан Шлапак віз солонину, його поліція переловила і заарештувала. Він до всього признався. Тоді заарештували професора і доктора. Нас він не видав, і я зі Стефаном ще тієї самої ночі пішли через ріку. Це було 24-го грудня 1948 року. Ми щасливо перейшли холодну ріку. На другому боці німці на нас чекали. Ми висушилися, дістали німецькі документи і щасливо прибули до Берліну на англійську зону. В Берліні побули кілька днів і літаком перелетіли до Бравншвайгу, де лишилися жити близько трьох

років, а звідти Стефан виїхав до Філадельфії і дотепер працює в українських організаціях. Я виїхав до Трентону, де живу дотепер. Пізніше я чув, що проф. Березовський вже був застарий і боявся ризикувати, тому він там залишився і навчав музики. Пані Гурська також вчила в середній школі. Не знаю, що сталося зі Шлапаком? Жулінський, Гумілович з родиною виїхали до Англії, отець Тріска виїхав до Канади; інженер Левицький і д-р Петришин жили в Трентоні. Оце мала частина історії нашого життя в Zgorzelcu”.

Яр СЛАВУТИЧ

ЕПІЛОГ (Перебудовний)

*Від Хабаровська до Таліна
Всі народи судять Сталіна.
А було ж, було —
Одами росло!
Гей, скрипіли прудко пера —
Прославляли зло.*

*Від Хабаровська до Таліна
Лине скарга невіддалена,
Бо ж було, було —
Гинуло село.
Чотирнадцять тих мільйонів
З голоду злягло.*

*Від Хабаровська до Таліна
Не одна в льоду проталина.
А було ж, було —
Кулею в чоло!
Близько п'ятиста поетів
На той світ пішло.*

*Від Хабаровська до Таліна
Кара всім вождям усталена:
Кобу — шкереберть!
Диктатурі — смерть!
Скабу, Брежнєва й Хрущова,
І Щербицького й Суслова —
В пекла круговерть!*

1989

Примітка: Коба — підпільна кличка грабівника банків, молодого Сталіна

THE UKRAINIAN MUSEUM IN NEW YORK CITY: A CULTURAL EXPERIENCE

by **Marta Baczynsky**

The Ukrainian Museum, an institution whose purpose is to safeguard the rich cultural heritage of the Ukrainian immigration to the United States, has the distinction of being one of the more prominent achievements of the Ukrainian American community. The Museum is appropriately situated in New York City, the international center for cultural interchange. In its fourteen years of existence, it has made a name for itself as one of the more innovative, interesting, active and exciting small museums on the City's roster of the numerous institutions representing New York's social, ethnic and cultural diversity.

The institution was founded by the Ukrainian National Women's League of America, the largest Ukrainian women's organization in the United States. Since its beginning in 1925, UNWLA was involved in the preservation and propagation of Ukrainian folk culture. In its participation in the Ukrainian community's presentation at the World's Fair in Chicago in 1933, the organization mounted a folk art exhibition comprised of folk costumes, kilims and various embroidered, ceramic and woodwork objects. A large portion of this collection was purchased and imported directly from the Ukrainian Folk Art Cooperative in Lviv for this purpose.

Through the years the organization sold a number of items from this grouping and added others through purchases or donations. Many of its members nurtured the idea of eventually having a facility, a museum, where this collection could be on permanent display. In 1976, through the efforts of UNWLA The Ukrainian Museum became a reality.

The Museum is an independent entity, governed by the Board of Trustees, elected from the membership. In 1982 the institution was granted an absolute charter by the Board of Regents of the University of the State of New York.

The Ukrainian Museum collects, preserves and displays objects of historic or artistic merit relating to Ukrainian life and culture, interprets the significance of these objects through scholarly research and publishes these findings.

The primary responsibility of The Ukrainian Museum is to care for its extensive collections which have grown to impressive proportions through the years. The Ukrainian American community approving the Museum's determined purpose and satisfied with its performance in adherence to the highest professional standards in all phases of operations, has continued to entrust to the institution its treasured possessions. Although a large number of objects were donated to the Museum, the collections were also enriched through prudent and timely purchases.

***

Currently, The Ukrainian Museum's largest collection, numbering over five thousand items is in the ethnographic folk art category. The curator of this department is Lubow Wolynetz. Representing various regions of Ukraine, the institution has in its inventory folk costumes, parts of costumes, kilims, *rushnyky* (ritual cloths), various other embroidered textiles, ceramics, woodwork objects, metalwork objects, and *pysanky* (Ukrainian Easter eggs). The Museum boasts of the only documented folk art collection in the United States.

Embroidered and woven textiles form the most significant representation of folk art at the Museum. The designs, color schemes and techniques in embroidery are rich, varied and masterfully executed, presenting the vast creative range of Ukrainian artisans. Yet these same characteristics which emphasize the regional differences, also provide the common links which identify these objects as exclusively Ukrainian.

The wealth of Ukrainian folk art in the Museum's holdings is readily displayed to the public in the institution's program of permanent and changing exhibitions. Because it is physically limited as to space, the Museum practice is to rotate the folk art exponents in its permanent exhibition with some frequency. To further display its rich collection, the Museum has organized a traveling exhibition featuring magnificent examples of artistry from every category of Ukrainian folk art.

In 1984 this exhibition was mounted at the New Jersey State Museum in Trenton, at the Monmouth Museum, in Lincroft, N.J. in 1985, and at the Milwaukee Public Museum in Milwaukee, Wisconsin in 1988. The exhibition enjoyed enormous popularity and success in these locations according to the press reviews and public acclaim.

In order to acquaint the general public with Ukrainian folk crafts and to perpetuate these crafts within the Ukrainian community, the Museum's Education Department headed by Lubow Wolynetz, offers a series of courses and workshops teaching embroidery, woodworking, the art of making *gerdany* (beaded necklaces), baking Ukrainian traditional holiday breads and creating Christmas tree ornaments. The program is offered in the Spring and Fall and is very popular.

Of very special interest to the general public is the Ukrainian *pysanky*. The Museum has thousands of these exquisite eggs in its collection and has arranged a program of activities featuring the *pysanky* under the auspices of its Education Department, which draw sizeable audiences of adults and school children. These events repeated annually, are comprised of a *pysanky* exhibition in the Museum's gallery, a series of workshops where individuals are taught the art of *pysanky* decorating, and live demonstrations, featuring artisans who create *pysanky* in the time honored, ancient and traditional manner.

***

The Ukrainian Museum's archival department, in the care of Chrystyna Pevny, has in addition to photographs various other documentation in its inventory such as brochures, programs, letters, and books. For example, the late noted and much loved actor and theatrical director Josyp Hirniak and actress Olympia Dobrowolsky donated their correspondence and memoirs to the Museum, as well as several albums of photos. Many individuals, especially from the older generation entrust the Museum with documents and mementos which they have collected throughout their lives. The Museum treasures this memorabilia because it records in particulars the collective history of the Ukrainian community.

The 1984 The Ukrainian Museum mounted an exhibition of great significance from its photographic archives as well as from borrowed documents and photographs. Entitled "To Preserve a Heritage: The Story of the Ukrainian Immigration in the United States," it traced the history of Ukrainians in America in the last 100 years. This exhibition provided an enormously important record in photos of community life and activities of our people, showing their adaptability to the new country in which they settled and how they continued to maintain their ties to Ukraine. The exhibition's guest curator was Myron B. Kuropas. At the end of its run at the Museum the exhibition began to travel and to date has been shown in eight cities in the United States.

Another remarkable exhibition presented under the auspices of the Museum's archival department was "The Lost Architecture of Kiev," curated by Titus Hewryk. Mounted in 1982 in the Ukrainian Museum, the exhibition documented in photographs the magnificent buildings, mainly churches of Kiev, which were subsequently destroyed in the 1930's and during World War II. These buildings have stood on par with Europe's greatest architectural accomplishments and testified to Ukraine's highly sophisticated cultural climate of the 17th and 18th centuries.

In 1983 this exhibition began its traveling career and has since accumulated an impressive record of showings, appearing in over 20

major cities in the United States and Canada. It was mounted in the prestigious Russell Building of the United States Senate in Washington, D.C., in the historic Massachusetts State House in Boston, and in the striking Beck Center for Cultural Arts in Parma, Ohio, among many other showplace locations.

The Museum's traveling exhibitions are part of the institution's outreach program to touch base with Ukrainian communities throughout the American continent and introduce various aspects of our cultural heritage to the non-Ukrainian public. This program has rewarded the Museum with a national membership roster.

"Masterpieces in Wood: Houses or Worship in Ukraine" a photographic exhibition which brought to the viewers the intricate mastery of wooden church architecture, so characteristically part of the traditional Ukrainian landscape, opened at the Museum in 1987. Several to-scale models of churches made by Bohdan Pevny enhanced the photographic presentation. Curated by Titus Hewryk, the exhibition evoked a great deal of interest and has since become a member of the Museum's traveling exhibition program. Plans are under discussion to show "Masterpiece in Wood" in Canada in the near future.

Principal exhibitions at the Museum are accompanied by a thoroughly researched, scholarly catalogues. These catalogues have become a trademark of the institution, for they not only define and detail the exhibition, but provide supporting information, discussion and analysis of the subject matter in terms of historical, cultural, political or religious background. These catalogues stand on their own merit as respected and prized works of reference on the subjects with which they deal. The Museum catalogues have been added to libraries in universities and colleges. All Museum catalogues have been sent to Ukraine and it is important to note that the "Lost Architecture of Kiev" catalogue has already been reprinted in three installments in the journal "Pamiatky Ukrainy". The same journal is now reprinting the entire publication in its original format.

***

The fine arts department has only recently started to develop and grow at The Ukrainian Museum. It is under the supervision of Stephania Hnatenko. To date the institution has accumulated through donations and purchases an admirable and varied representation of Ukrainian artists. Within the collection of paintings, drawings, lithographs and sculptures are works of prominent artists such as Oleksa Novakivsky, Jacques Hnizdovsky, Vasyl Krychevsky (the Museum has over 300 works of this artist and an exhibition of his paintings is scheduled for next year), and Jaroslav Krushelnytsky, among others. A treasured collection comprised of the works of primitif artist Nikifor was presented in an exhibition "Nikifor, The Naive Painter of Krynytsia" in 1978. The

collection was on loan for the exhibition, but the Museum subsequently was able to purchase it.

The work of the late Ukrainian Canadian artist William Kurelek was also exhibited at the Museum in 1987. The paintings for the exhibition were borrowed from various prestigious institutions such as the Hirshhorn Museum in Washington, D.C., the Montreal Museum of Fine Arts, the Museum of Modern Art in New York, from several noted Canadian art galleries and from private sources. Guest curator for the exhibition was Joan Murray, an authority on Kurelek.

In wake of the dramatic changes in Eastern Europe, the Museum has had the opportunity to exhibit contemporary artists from Ukraine. Feodosii Humeniuk and Ivan Marchuk, two prominent painters, members of the non-conformist group of artists in Ukraine during the 1960s and 1970s, were introduced to the Ukrainian American public in two solo exhibitions at the Museum in 1989. For the future, the Museum is looking forward to many more such presentations and an active cooperation with Ukraine's artistic community.

In June 1990 the Museum featured its latest presentation in the fine arts category, namely a retrospective exhibition of Mychajlo Moroz.

***

For the past year the Museum has hosted many scholars from Ukraine, allowed to travel to the West for the first time in close to fifty years. Such cultural interchange opens great possibilities for mutual projects. For Fall 1990 noted scholar from Ukraine, Dmytro Stepovyk will work at the Museum, researching material for a monograph on artist Jacques Hnizdovsky. Dr. Stepovyk will also curate the Museum's projected exhibition of oil paintings of the late artist. In conjunction with these activities, he will deliver a series of lectures on related topics.

The Museum has also been making arrangements to bring two experts from Ukraine whose forte is ethnography and folk art. Mychajlo Sevilachov and Raissa Chuhaj are both esteemed and respected scholars in their field, as well as researchers, writers and lecturers. They are scheduled to work on the documentation of the Museum's folk art collection.

In July of this year a photographic exhibition presenting the work of architect Radoslaw Zhuk opened at the Lviv National Museum, giving Ukrainian audiences their first opportunity to view the development of Ukrainian church architecture in the free world in the last half century. The exhibition traveled to Ukraine under the auspices of The Ukrainian Museum. In exchange, the Ukrainian American audiences will be able to view restoration projects in Ukraine, also in a photographic exhibition on loan to The Ukrainian Museum by the Lviv Regional Ukrainian Society for the Preservation of Historical and Cultural Monuments.

The Ukrainian Museum has a rich and varied exhibition agenda. The exponents appropriate to the exhibitions are selected from the institution's collections or are borrowed from private sources or other museums, libraries, etc. Maria Shust, the Museum's Director since its founding, has maintained a policy and practice of excellence which is readily reflected in every aspect of every exhibition.

As the Museum's collections have grown over the years, its physical space has become too small, seriously hampering the institution's desire to expand its presentations, to acquire new interests in new fields, to open new collections. The lack of space is the Museum Board of Trustees's primary consideration. There are many possibilities under discussion and it is anticipated that with its assets and continued community support the institution will be able to remedy this situation in the near future.

The story of The Ukrainian Museum cannot be complete without its most vital resource — the people who run it: Maria Shust, the director, Daria Bajko, the Administrative Director; individuals in charge of specific collections: ethnographic — Lubow Wolynets, archival — Chrystyna Pevny and fine arts — Stefania Hnatenko; Lydia Hajduczuk, Public Relations and Fundraising; Rose Fenchynsky, clerical assistant; and Marta Baczynsky, Grant Officer. From daily office routine to mounting exhibitions, the Museum staff of totally dedicated individuals approach each task energetically and with enthusiasm.

In the past, during the prevailing isolationist policy of the Soviet system in Eastern Europe, The Ukrainian Museum in the United States had a seemingly simple purpose, which was to preserve Ukrainian cultural heritage in the free world. But much has changed in the world in a very short time and one would think that the Museum no longer has to work that hard at its purpose. The fact is the Museum has a greater responsibility now, as does the entire Ukrainian community in diaspora. We are obligated to help restore to our ancestral homeland, to our people the dignity, the pride and mostly the truth that was so systematically, brutally and for so long withheld from them.

We now have the opportunity of working jointly with cultural institutions in Ukraine in restoring the battered monuments of our heritage. In the West we must make a renewed effort to show the world the richness of our national legacy, but it can only be accomplished through a strong, well established and truly representative museum. We therefore appeal to all Ukrainians to support the endeavor to create such a showcase for the splendor of our culture and history.

НАДГРОБНЕ СЛОВО НАД ТРУНОЮ ШЕВЧЕНКОВОЮ

10-го травня 1861 року (22-го, за новим стилем), при численному напливі народу із міських передмість та з навколишніх сіл, була відслужена соборно Заупокійна Літургія протоієреєм Мацкевичем. Після панахиди він же виголосив надгробне слово, яке ми тут і поміщуємо:

*Тако да просвітиться світ ваш пред чоловіки, яко да
видят ваша добрия діла і прославлять Отця вашого іже
на небесіх.*
Матей. гл. 5.

Згадане тут світло буває різне: одне скривається під сподом і животіє в невідомості, друге світло з'являється світові — мирові, і блискавка з громом проходить миттю з одного кінця в другий попід небесами і потім погасає. Але є світло, яке подібно світилу небесному, засяявши раз — не погасає ніколи. Яке ж це світло, про яке говорить Господь і яке повинне просвітитися пред чоловіки? — Це світло чисте, непідробне, не привид, а світло істинне, яке, якщо не тут на землі — то там — за гробом, засіє подібно до небесного світила в мирі замогильному, де поклик людей, що звершали подвиги в цьому світі, порівнюється зі світлом світил небесних: інша слава належить сонцю, інша слава — місяцеві, інша слава — зорям...

Ось, браття-християни, перед нами світло, яке світило усій Малоросії. Перед Вами Тарас Шевченко!

Гори канівські, луґи і доли українські! Ви бачите перед собою освіченого, рідного вам Мужа, котрий любив Україну і котрого любила вона. Від північної столиці Росії і до нашого скромного містечка — чий прах шестує? Кого проважають так далеко і з таким почетом? Чи мужа, сповненого військових гідностей? Чи вельможу, що прославив себе на поприщі громадської діяльності, що діяв силою влади і закону? — Ні, браття, це Тарас Шевченко! Хто тут не знає його? Хоч він був деякий час військовим, та тільки

рядовим; не був він і громадським діячем, але ім'я його відоме усьому краю, бо діла його всі прославлені. Його світлий розум, його живі мислі й почуття (що ні до кого не піддобрялися), якими пронизані його твори, глибоко запали в серця і душі земляків його.

Ти, древній Бористене, що пишаєшся сивими хвилями своїми. Славуто — Дніпре! Ти, кому судилося нарешті на хребтах своїх хвиль принести нам прах Шевченка, — скажи ти нам про Мужа сього, про Кобзаря, що дорогий кожному українцеві!

Був час, коли про нашу Україну думали, як про країну, що не доросла для величних і взнеслих почувань і дум, але Шевченко довів, що ця, забута просвітою народною країна, має таке ж серце й таку ж душу, як інші народи. Україна доступна для всього високого, надхненного і прекрасного.

Так, у Бозі спочилий Брате! Світло твоє просвітилося пред чоловіки і люди побачили діла твої і прославили Отця, іже єсть на небесіх. Проминуть віки, і далекі нащадки синів Малоросії узрятъ і узнають, побачать і довідаються, хто був Тарас Шевченко!

Які б не були скромні зовнішні умовини життя Спочилого, — справжня його слава в народі таки відлунує славою світовою.

Світло, проте, що освітило його пред чоловіки, все таки світло тутешнього земного світу.

Що ж діється там з ним? Там, на тому світі, треба чогось іншого: треба віри і діл благочестія християнського. Чи значить це, що всі труди, зусилля й подвиги наші там, в загробному житті ні на що не здадуться? — Ні, браття! В цьому то й полягають діла благочестія християнського, коли людина прикрашується честю, не шукаючи шаноби, коли людина здобуває славу, не впиваючись нею. Оцей, у Бозі Спочилий Муж, не шукав марної шаноби, не баламутився славою! Це, між іншим, видно з того, що коло його труни не лежать ні ордени, ні інші знаки вирізнєння й багатства, але головне, що був він добрий і набожен, був істинним християнином, що поклав душу свою за други своя. Упокой, Господи, душу Усопшого!

Але, браття! Ність чоловіка без гріха! Хто ж загладить гріхи його і направить помилки його? Ні уніформа воїна, ні заслання його далеко від рідного даху не допоможуть йому там, потойбіч. Та єсть для того один захід, один середник: Молитва за Усопшого! Ви всі, що окружаєте нині труну цю, брати й друзі Спочилого, молитесь за нього! Помолитесь за нього і вся Малоросія, для якої він був найдорожчий. Якщо б можливим було б нам, що проповідуємо в храмі сім, у сію мінуту піднести голос до такого ступеня, щоб почула нас уся Україна, Україна обабіч Дніпра, — то сотні тисяч людей покликали б ми на молитву за Покійного сього, за Раба Божого

Тарасія, Да вселить його Господь в місці злачнім, в місці спокійнім, іже ність болізни, ні печалі, ні воздыханія...

Так, у Бозі спочилий брате! Бажання серця Твого сповнилося: Ти хотів жити в Каневі — ось і оселився Ти тут до кінця віку. Благоговій же до граду нашого, Україно: в нас покоїться прах Тараса Шевченка! Тут, на одній з найвищих гір Дніпрових упокоїться прах його і як на горі Голгофті, що її бачить весь Єрусалим і вся Іудея, подібно Хресту Господньому, водрузиться хрест, що його бачитимуть і по сю і по ту сторону Дніпра. Амінь.

стор. 197-199.

Чалий М. К. *Життя і твори Тараса Шевченка*

(Збірник матеріалів для його біографії)

Київ, 1882 — 281 стор.

Надгробне слово протоієрея Мацкевича на могилі

Т. Г. Шевченка. — (з розділу IV. Хвороба і смерть

поета. Проводи тіла в Орлі і в Києві. Похорон в Каневі.

Надгробні промови.

(Переклад з російської Л. В.)

Леся УКРАЇНКА

ДО І. М. СТЕШЕНКА

(уривок)

Сухо, нігде ні билини, усе задавило каміння,

Наче довічна тюрма.

Сонце палке сипле стріли на білу ю крейду,

Вітер здійма порохи,

Душно... води ні краплини... се наче дорога в Нірванну,

Аж ось на шпилі,

На гострому сірому камені блиснуло щось наче племін:

Квітка велика, хороша свіжі пелюстки розкрила,

І краплі роси самоцвітом блищали на дні.

Камінь пробила вона, той камінь, що все переміг,

Що задавив і могутні дуби,

І терні непокірні.

Квітку ту вчені люди зовуть Saxifraga,

Нам, поетам, годиться назвати її — „ломикамінь”

І шанувать її більше від пишного лавру.

Іван ЛЕСЬКО

ЛЕСЯ УКРАЇНКА — АРИСТОКРАТКА ДУХУ

*Я на гору круту, крем'яную
Буду камінь важкий піднімать
І, вагу несучи ту страшную,
Буду пісню веселу співать...*

(„Contra Spem Spero”)

Цікавим явищем в історії культури є факт, що великі, часто геніяльні постаті появляються суцільними гуртами — звичайно після довгого застою в якійсь ділянці творчости. Звідси мова про доби великих філософів, поетів, мистців, учених тощо.

Таким періодом в історії української культури є ХІХ століття. Це доба відродження української нації, її змагання повернутися у „народів вольних коло” як повноцінний їх член. У проводі цих змагань стають такі велетні духа, як Т. Шевченко, І. Франко і Леся Українка. Їхня творчість впливає з переконання, що наша нація мусить бути скріплена знутри, що українська людина мусить наперед визволитися з неволі духової, щоб могла стати вільним громадянином у вільній державі. Очевидно, що пропагатори цих ідей мусять самі бути внутрішньо свободними особистостями — зразками голошених правд. І такими були і Шевченко, і Франко, і титан духу і слова в тендітній постаті жінки — Леся Українка.

Поетка, письменниця, публіцистка й політична діячка — Леся Українка (справжнє ім'я — Лариса Косач) народилася 25-го лютого 1871 року в містечку Звягелі на Волині (тепер Новгород Волинський) в сім'ї Петра і Ольги з Драгоманових Косачів. Ці роди з боку батька й матері сягають у пізнє середньовіччя: Косачі — сербського, Драгоманови — грецького походження. Зукраїнізувавшись, вони займали старшинські становища в Козацькому Війську, а на переломі ХVІІІ-ХІХ століть перейшли у дворянсько-урядничий стан. Батько Лесі — високоосвічена людина, за фахом юрист, був активним в українському громадському житті. Самостійник за

політичним переконанням, був він членом Київської „Громади”, співредактором журналу „Київська Старина”, займаючи одночасно різні судові посади у волинських містах.

Мати Лесі, Ольга, сестра Михайла Драгоманова, видатна українська письменниця і патріотка (літературний псевдонім — Олена Пчілка), перша з тодішніх дворянських жінок виховувала своїх шестеро дітей в українському дусі: вчила їх рідною мовою, прищиплюючи їм любов до рідного народу, його культури, пісні.

Дитячі роки провела Леся здебільшого серед природи в селі Колодяжному біля Ковеля, де батько купив невеликий маєток. Часто їздила вона з батьками на довше чи коротше перебування до Києва, в 1892-94 роках брала там гімназійні курси й лекції музики. Поза тим, через поганий стан здоров'я, освіту набувала приватно. Вже в ранніх роках навістила її недуга туберкульози й примушувала її вдаватися на лікування до шпиталів і курортів далеких місцевостей і країн: Криму, Кавказу, Відня, Берліну, Італії, Єгипту й знову Кавказу. В 1907 році Леся одружилася з музикою-етнографом Климентом Квіткою й жила з ним деякий час у Криму. Однак, не здолавши недуги, вона померла 1-го серпня 1913 року в Сурамі на Кавказі. Похована Леся Українка на Байковому кладовищі („старому”) у Києві.

БЛАГОРОДНИЙ ХАРАКТЕР

Як згадано, Леся Українка належала до тих поетів, що підносили й ушляхетнювали людство і свій нарід не тільки словом, але й прикладом свого життя й характеру.

Сестра Лесі, Ольга Косач-Кривинюк, пише у своїх споминах, що фізичну структуру й більшість рис свого характеру Леся успадкувала по батькові: середній ріст, тендітну постать, колір очей і волосся, чемність і лагідність у поведінці з пошаною до людської гідності, — але й „здатність скипіти страшенно, коли її дійняти чимось особливо для неї дошкульним. Обое були надзвичайно стримані, терплячі та витривалі з виключною силою волі... Одинокa замітна різниця — батько мав великі здібності до математика, яких у дочки не було, натомість мала вона надзвичайний дар до мов — рису притаманну родині Драгоманових. 1) Леся знала вісім чужих мов, її дядько Михайло — шість.

Від матері набула Леся також такі риси характеру як мужність, незламність, наполегливість і самовідданість борця за свої ідеали й погляди. 2) І від обох успадкувала принциповість.

Зростаючи в атмосфері висококультурної української родини, майбутня поетка вчитувалась у твори Шевченка, Куліша, Марка Вовчка та інших українських і чужих письменників, залюбки читала

Біблію. Одночасно вже з дитячих літ виявляла вона любов до всього взнеслого, шляхетного.

Вона пише:

*У дитячі любі роки,
Коли так душа бажала
Надзвичайного, дивного,
Я любила вік лицарський... („Думи і мрії”).*

Як відомо, дитячі літа мають рішальний вплив на формування психіки й життя людини. У Лесі уже в тих літах замітне намагання до панування над собою, нехить до властивого дітям самопожаління і пестливості.

*Як дитиною бувало
Упаду́ собі на лихо,
То, хоч в серце біль дохóдив,
Я собі вставала тихо.*

*„Що, болить?” — мене питали,
Але я не признавалась. —
Я була малою горда, —
Щоб не плакать, я сміялась.*

Лесина мати писала в січні 1897 року Людмилі Драгомановій, що недуга прикувала Лесю до ліжка і вона дуже страждає. Але „вона дуже терпляча взагалі й переносить страждання, не скаржачись”.³⁾ І тому згодом Леся Українка, двигаючи важкий камінь свого призначення, буде „пісню веселу співать”, буде надіятись проти надії і не дозволить, щоб гіркі терпіння і досвіди паралізували її творчий дух.

*Ні, я хочу крізь сльози сміятись,
Серед лиха співати пісні,
Без надії таки сподіватись.
Жити хочу! Геть думи сумні. („Contra Spem Spero”)*

Це виняткова риса на тлі звички українців до розчулювання над собою і своєю долею, до постійного нарікання і жалів над своїми бідами. Нарікання, що не лише не зараджують лихові, але часто ще його поглиблюють, паралізують волю до дії і праці та принижуючи нарікайлів в очах сторонніх людей. („Чуже лихо — людям сміх”, — казали козакі).

Тому, коли чимало українських письменників проливали сан-

тиментальні сльози над славним минулим України, що вже не вернеться, Леся Українка прийняла бойову поставу лицарських предків і з твердою вірою в незнищимість української нації пробивала шлях до її світлого майбутнього. І не тільки поезіями, але й живим прикладом. Бо „не програмами виховуються і стоять еліти, лише характерами і духом, який ті мертві програми щойно одушевлює”, — писав Дмитро Донцов 4).

Проте, така настанова не означала ще якоїсь шорсткості чи твердості поетки у взаєминах з людьми. Навпаки — її мати писала в одному листі, що „Леся прекрасна дитина, така без кінця добряча, поблажлива до всіх, дуже здібна як до науки, так і до мистецтва. Вона дуже добре грає на фортепіяні.” 5)

ПАТРІОТИЗМА І УНІВЕРСАЛЬНІСТЬ У ТЕМАТИЦІ

Найвищою мрією Лесі Українки було щастя рідного краю і народу і цій меті присвятила вона свою творчість.

*До тебе, Україно, наша бездоляная мати,
Струна моя перша озветься
І буде струна урочисто й тихо лунати,
І пісня від серця полетиться („Сім струн”).*

Своєю мужньою, самостійною настановою вона перша, після Шевченка, довела, що українська стихія може сама із себе зродити ту творчу силу, яку попередники (та й сучасники) Лесі шукали в чужих ідеях. Боротьба без вагань і страху, непримиримість супроти ворога стали змістом її поезій і драм. Коли в дитячих літах вона захоплювалася лицарями, тоді не імпонували їй так горді принципи-переможці, але її погляд спинявся радше „На того, хто, розпростертий, До землі прибитий списом, Шепотів: ‘Убий, не здамся!’ ” Для неї „терновий вінець краший, як царська корона”, а „путь на Голгофту велична тоді, коли знає людина, нащо і куди вона йде, не прагнучи інших тріумфів.”

Захоплений мужнім тоном патріотичних поезій Лесі Українки, Іван Франко писав, що від часу Шевченка „Україна не чула такого сильного, гарячого поетичного слова, як з уст цієї слабосильної, хворої дівчини.” 6) При іншій нагоді Франко назвав Лесю „одиноким мужчиною” в тодішній українській літературі і публіцистиці.

Твори Лесі Українки просякнуті також здоровими етично-моральними засадами, що їх вона засвоїла в родинному домі. Вона писала, що за правду треба боротися тільки чесними засобами, навіть з противником, що не визнає тих самих правил. „Нехай правда буде нашим законом”, — писала вона. — Хай я загину, та хай сяє мило Над людьми сонце правди і надія.” („Сон”).

Багато говориться у нас про вплив Мих. Драгоманова на світогляд і творчість його сестриниці. Леся листувалася з Драгомановим вже з дитячих літ і була при ньому в часі його недуги в Софії в 1894-95 роках. Він доповнював освіту Лесі, знайомив її з новими здобутками західноєвропейської літератури, давав поради. Леся користалася з ерудиції й доброзичливості дядька, але не йшла за ним на-сліпо — дещо приймала, але залишалася вірною „своїм власним переконанням”, — як писала вона в листі до М. Павлика. Так, наприклад, коли Драгоманов був агностиком-атеїстом, Леся була практикуючою християнкою, вчитувалася у св. Письмо, готувала переклад „Життя Христа” Е. Ренана, написала чимало творів з біблійними сюжетами. Самостійно розв’язала вона питання підходу до української літератури й до історичної ролі державної концепції України. Вона глибоко усвідомлювала українську національну самотність, зокрема згубну роль Москви у відношенні до України тоді, коли Драгоманов довгий час стояв на всеросійських і федералістичних позиціях.

Одначе заслугою Драгоманова було, мабуть, те, що Леся Українка вивела українську літературу з її обмежености до народництва, побутових тем і провінційности на широкі хвилі світової літератури. Її погляд, що національна література повинна розвиватись у рамках спільних для всього людства, — згідний з поглядом Драгоманова, який був противником вузького „народства” в українській літературі. Він ставив за зразок українцям російську літературу з її загальнолюдською тематикою, мовляв, вона здобула світове визнання і популярність завдяки своєму широкому підходові до людських проблем, своєму космополітизмові й вищій меті „шукування правди”. Тому західнім європейцям „тим цікавіше читати книжки російські, бо вони там знаходять своє, та інакше сказане.” 7)*) Леся Українка, як знаємо, до своїх поем і драм брала сюжети із світової історії, порушувала питання спільні для всього людства. („Касандра”, „Іфігенія в Тавриді”, „Оргія”, „Магомет та Айша”, „Адвокат Мартіян”, „Осіння казка”, „Камінний Господар” і інші). Сюжет до драми „У пущі” взятий з історії Америки. Загальнолюдські проблеми порушені в поемах „Віла - посестра”, „Ізольда Білорука”. Майже в усіх цих творах авторка наголошує питання поневолених народів — їхні змагання

---

* Подібну думку висловив недавно один наш часопис також про польську літературу, яка зуміла видати велетнів і „духовий світ, який охоплював все людство. І так польський письменник Г. Сенкевіч був відзначений Нобелівською премією за повість „Кво vadis?” ..., що стала культурним надбанням усього людства. Духова універсальність польської еліти... є головним джерелом її успіху на арені світу.” — „Вільний Світ” (Вінніпег), ч. 19, 12 травня 1980, ст. 2 (передова).

до збереження національних ідеалів, до визволення, маючи при цьому на увазі положення України та її мету. „Її вавилоняни й єгиптяни мають сучасну психологію, а її американські пущі, Іспанія, Рим і Єгипет — то тільки більш-менш прозорі псевдо-німи рідного краю”, — каже Микола Зеров. 8)

Поштовх до всесвітності української літератури Леся теж старалася дати перекладами західноєвропейських письменників і поетів: Г. Гайне, А. де Мюссе, В. Гюго, А. Міцкевича, Г. Гавтмана та інших. „Може, як українці більше знатимуть чужу літературу, то, може, згине з нашої літератури отой невдалий дилетантизм, що так тепер панує в ній”, — писала вона Драгоманову. 9)

ПИСЬМЕННИЦЯ — „ХВАЛИМА, АЛЕ НЕЧИТОМА“

Леся Українка станула в українській літературі поруч Шевченка і Франка і, як вони, причинилася до оформлення духовости українського народу, до скріплення його національної свідомости та гордості, хоч її твори не мають такої популярности серед читацької публіки, як твори її великих партнерів. Леся була свідомо цього вже за свого життя і сама часом говорила, що її твори є „речами хвалимими, але нечитомими”, що належала до письменників „дивно незрозумілих, хоча й респектованих”. 10) І ще й тепер ці твори не можуть розраховувати на масового читача, оскільки їх розуміння вимагає знання всесвітньої історії, мітології, Біблії тощо.

Мимо цього, Леся Українка, як втілення найшляхетніших елементів людської й української душі, залишається речником, дороговказом і лідером української нації у поході до волі, поступу й державної незалежності. Вона, — за словами одного нашого публіциста, це едельвайс, „квітка ломикамнів”, що „крізь каміння ворожої цензури, байдужости власних земляків, всупереч затяжній недузї пробиває собі й своєму народові шлях до життя і волі”. 11)

Вона — живий приклад, чого може досягнути великий талант у поєднанні зі шляхетним характером.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПРИМІТКИ

1. Ольга Косач-Кривинюк. Леся Українка: хронологія життя і творчости. 1970, ст. 881 і наст.
2. П. Одарченко. „Мати Лесі Українки”. Там же, ст. 888.
3. О. Косач-Кривинюк. Там же, ст. 373.
4. Д. Донцов. Хрестом і мечем . 1967, ст. 153.
5. О. Косач-Кривинюк. Там же, ст. 58.
6. Цит. у В. Радзкевич. Історія української літератури , т. II, 1947, ст. 127.
7. М. Драгоманов. „Чудацькі думки про українську національну справу”. Вибрані твори, т. I, 1937, ст. 240.

8. М. Зеров, цит. у А. Власенко-Бойцун. „Історично-національні мотиви в творчості Лесі Українки”. „Свобода”, ч. 66, 8 квітня 1981, ст. 2.
9. Лист до М. Драгоманова з Відня, 5 березня 1891. Цит. в О. Косач-Кривинюк, там же, ст. 138.
10. М. Зеров. До джерел. 1943, ст. 183.
11. О. Гайський (О. Новицький). „Українська квітка на американській землі”. Календар УНС на рік 1962, ст. 109.

Леся УКРАЇНКА

ГРАФ ФОН-АЙНЗІДЕЛЬ

(уривок)

*...Скажіть мені, предки велебні,
Хто дав мені панства непрошений дар?
І як мені скинуть сей прикрий тягар,
Сі пута, для духа ганебні?*

*Мальовані очі, мов справді живі,
Йому відмовляють: „Ми всі вартові
Твого предковічного права,
Ми лицарі всі без догани й страху.
Ми в серці ховали не марну пиху,
А цюти, що зрощує слава.*

*„Глянь, всі ми — закуті в залізо борці,
Або посивіли в науках ченці,
Ми світочі свого народу.
За нами спокійно жили орачі,
Бо ми боронили і вдень і вночі
Плоху гречкосійську породу.*

*„Лицарські повинності — гірше ярма,
Ти скинуть їх прагнеш тепер? та дарма!
У кров переходить лицарство!
Поглянь у свічадо, — чий погляд зорить
З очей твоїх чорних та гострих в сю мить?
Чи є ж проти спадку лікарство?*

*„Якби ти той спадок в собі поборов, —
На тебе повстане вся предківська кров
І буде змагатись запекло.
З твоїх пориваннів не буде пуття:
Хто так на розпутті прожив все життя,
Не піде ні в рай, ані в пекло”...*

ГРИЦЬКО ЧУПРИНКА — ПОЕТ І ЛИЦАР

Вліті 1991 року сповниться 70 років, як у Києві російсько-більшевицькі окупанти розстріляли визначного українського поета Грицька Чупринку .

Народився Грицько Чупринка в містечку Гоголеві на Чернігівщині 15 листопада, 1879 року, як єдиний син заможного козака-хлібороба. Успішно закінчив народну школу в рідному Гоголеві, а до гімназії ходив у Києві та Лубнях, але не закінчив жодної, бо виключили його за „громкое поведеніє”. Свою освіту він доповнював самотужки, читаючи багато. Г. Чупринка брав активну участь в революції 1905 року, але після поразки опинився в ув'язненні, де почав писати вірші. По звільненні з тюрми йому не дозволили повернутися на рідну Чернігівщину, як небезпечній людині-революціонерові. Грицько Чупринка залишився жити в Києві, працював у редакції щоденника „Рада”, заглибився в літературну працю, знайомився з місцевими поетами, вивчав творчість модерних поетів Заходу, Едгара Аллана По, Поля Верлена та інших, але в 1909 році його знову заарештували за те, що їздив до забороненої Чернігівщини.

В українську літературу Грицько Чупринка увійшов з могутнім козацьким розмахом, він умів поєднати палке завзяття ідейного борця за волю України з ніжними почуваннями поета-романтика. Ось як висловлюється про нього, пишучи біографічну довідку, Богдан Лепкий у своїй антології „Струни”: „Нікому вірш не приходився так легко, ніхто на своїй бандурі не зміняв так скоро акордів, ніхто не грав у такому вертиголовому темпі, як Чупринка. Його вірш мерехтить усіма тонами схвильованого степу, усіма звуками великої, многоскладної оркестри. Здавалося він грається віршем, як мистець шукає. Та останній його акорд, акорд героїчної смерті показав серйозність тієї гри. Його вірш впливав з природи його душі, широкої як степ, буйної як козацька слава, свавільної і поважної разом, як вдача Запорожців”.

Свої вірші Грицько Чупринка почав друкувати в часописі „Рада” (1907), у 1910 році появились три збірки його поезій з

буйними назвами: „Огнецвіт”, „Метеор”, „Ураган”, а в 1911 виходять „Сон-трава” та „Білий гарт”, рік пізніше появляються „Контрасти”, поема „Лицар — Сам” виходить у 1913 році, а тритомове видання „Поезії” — в 1918 році. Повне видання його творів вийшло в Празі — Твори, 1926.

Зі свіжим захопленням молодости та незламною вірою в краще майбутнє свого народу кидається Чупринка у вир революції, зголошуючись у ряди Української армії. У боротьбі за визволення України він б'ється там, де тільки цього вимагає потреба. Коли встоятись немає сили, він діє в підпіллі, організуючи українське повстання проти червоної Москви, входить до Центрального повстанчого комітету в Києві; але організацію було викрито. Серед тридцяти дев'ятох членів комітету, яких розстріляли, був і поет Грицько Чупринка. Так передчасно 28 серпня 1921 року обірвалася дзвінка струна творчости талановитого українського поета-лицаря.

Упорядники „Хрестоматії з української літератури ХХ століття” Євген Федоренко та Павло Маляр уважають Г. Чупринку „поетом-ліриком, революційним романтиком. Його поезія високої емоційної напруги й мистецької майстерности, незвичайна ритмікою й музичністю поетичного тексту, багатим енергійним римуванням і звучністю слова. У мелодійності вірша він виявився прямим попередником раннього Тичини”. Поминаючи їхні твердження, коли читаєш поезії Г. Чупринки, то не можна не помітити того, що він виявив себе не тільки оригінальним, але також і вибагливим майстром форми. „В його поезіях музика слова, легкість і грайливість ритмічної будови й багатство римів доходить часом до вершин технічних досягнень”, як ось у вірші „3 вікна” — *Зимовий етюд* :

*Мов пушинки,
Порошинки
На покрівлі,
На будівлі
Ніжно падають сніжинки.
Так легенько
В'ються, в'ються
В сніговій молошній млі,
Мов не хочуть пригорнутись,
Мов бояться доторкнутись
До змертвілої землі, —
Там, де квіти,*

*Первоцвіти,
Де лілеї,
Орхідеї,
В світлосяйнім кольориті
Пишно, ніжно
Розвивались,
Дивовижно
Розцвітались
Під одчиненим вікном,
Там сніжинки, порошинки
Обгорнули всі будинки
Сріблом витканим рядном.*

1911 р.

А ось як проявляється мистецька майстерність звучності та легкоплінності талановитого Грицька Чупринки у невеличкій поезії „Чайка”:

*З жалем, з болем
Понад полем
Крик розноситься чайний,
Наче в давні
Дні безславні
Плач рабині
На чужині.
То неначе
Мати плаче
За погубленими дітьми,*

*Що в неволі
Та в недолі
Зникли в горі, зникли в пільмі.
Плавним льотом
Над болотом
Чайка лине, чайка в'ється —
То з одчаю
Заридає,
То в риданні засміється.*

Будучи у теорії прихильником мистецтва „чистої краси”, практично мимохіть, як активний борець за волю України, вносив у свою поетичну творчість мотиви громадянської національно-патріотичної лірики та це прекрасно проілюстрував у вірші „Рідний край”:

*Розкішний степ... Убогі села...
Це ти, мій краю чарівний?
Мій рідний край такий веселий,
Мій рідний край такий сумний!*

*Як часто я в своїх надіях
З тобою, краю мій, живу,
Бо вірю я — не тільки в мріях —
Ти будеш вільним наяву!..*

*Твої сини на всі дороги
Старцями вбогими пішли;
Давно чумацькі круторогі
Вони попродали воли.*

*Давно степи мої широкі
Вони задармо оддали,
Гаї ж розкішні і високі
Другії власники звелі.*

*Нащадки прадідів дебелих,
В ярмі ідуть твої сини!..
Мій рідний край такий веселий,
Мій рідний край такий сумний!*

*А все ж надійним вільним жаром
Твої сини вже розпеклись;
О, краю! Може незабаром
Ти будеш вільним, як колись.*

*Розкішний степ... Убогі села...
Це ти, мій краю чарівний?
Мій рідний край такий веселий,
Мій рідний край такий сумний!*

Поезія Г. Чупринки багата також мотивами. Є в його поезії вислови захоплення красою природи, чаром кохання, зацікавлення проблемою смерті, загробним життям; є поетичні твори з настроєвими образами смутку ночі, зажурених смерек, тихих кладовищ, з мотивами народних вірувань в чарівний огнецвіт Купальної ночі, що приносить людям щастя.

Часами в нього зроджувалось бажання бурею пронестись понад пригнобленою країною та пробудити її народ до нових змагань. І це Г. Чупринка з високою емоційною напругою свого небуденного таланту представляє у короткому вірші:

Льодолом

Без упину, без утоми

В бурі, в громі,

В льодоломі

З-під зимової кори

Міцно вирвався Дніпр старий!

Крига кригу

Серед бігу

Ламле, кришить в купі снігу,

В гори льоду! Дніпр реве, —

То він бореться й живе.

Царство сонне

Тане, тоне,

Бо прийшла весна...

Хто ж могутній забороне

Встати й нам од сна?

Грицько Чупринка належав до того роду всенародних мистців слова, які свої слова не тільки клали на папір для інших, але особисто їх переживали та з цих переживань набирали сили для активної боротьби, збройної боротьби за світле майбуття свого народу та країни, незламно вірячи у правильність раз ним обраного шляху, на якому поліг смертю героя. Немов у передчутті прийдешнього, заявляє він про своє покликання-призначення у вірші „Праця поета”:

З пісню, з казкою, з словом, з молитвою,

З рідною мовою — гострою бритвою

Муза явилась моя.

Струни сердечною кров'ю окроплені,

Вільним жаданням акорди обхоплені

З нею несем ми в життя.

Гнівом та сумом родина повитая,

Кров'ю народною нива политая —

Нашої праці простір.

Що там не буде, — співатимем, гратимем,

Щиро на рідній землі працюватимем

Вздовж і навколо і вишир!...

Так він і прожив своє життя — бурхливе і героїчне, як той Байда Вишневецький, ним же оспіваний у диво-поемі „Байда” (історична поема). Грицько Чупринка своєю поетичною творчістю та тісно пов'язаним з нею ж своїм героїсько-лицарським життям переміг свою фізичну смерть і житиме вік-вічно в серцях українського народу.

Грицько ЧУПРИНКА

БАЙДА

(Історична поема)

I

*До великої покари,
На розпутті при дорозі,
Судять Байду яничари
В золотім Галатському Розі.
Суд скінчився. — „Хлопці,
                                гайда! —
Мовив сам султан турецький:
Люту смерть хай прийме*

Байда,
Князь-отаман Вишневецький.
Так скатуймо розбишаку,
Щоб почула і забула
Україна з переляку
І дорогу до Стамбула.
Хай почує вся отара
Гайдамаків запорізьких,
Що чекає й їх та кара
На пляцах золоторізьких!"
„Смерть йому!" —
кати гукнули.

*Змовчав Байда перед горем.
Тільки іскри промайнули
В грізнім погляді суворім...
Тут взяли його наскоком
Яничари зісні й грізні
Й почепили правим боком
Та на гак товстий залізний.*

II

*Гей, не гнись, могутня спино!
Не зломись, моє ребро! —*

Ти прощай, прощай, Вкраїно,
 Ти прощай, старий Дніпро!
 Хай же Турок не вчуває,
 Як терплю я муки й глум,
 І старий козак співає,
 Розганяє біль і сум.
 Оддає він Богу дяку,
 Що досяг цього вінця,
 Що не знав ніколи ляку
 За Вкраїну до кінця.
 До його тут кат нагнувся,
 Щоб додати більше мук,
 Байда хутко стріпонувся
 І вхопив од Турка лук.

І тремтячими руками
У султана навдалу
Понад злісними катками
Він пустив свою стрілу.
Та пропав задармо замах,
Бо в очах маріла мла
І в руках в кривавих плямах
Поковзнулася стріла!..
Через три дні він скінчився,
Як дійшов до серця крюк,
Та терплячим залишився,
Аж до смерти серед мук.
А як Турки прибірали
В яму з крюка мертвяка,
В ту сторону позирали,
Що вродила козака.

З НАГОДИ 80-РІЧЧЯ СТ „УКРАЇНА” ЛЬВІВ

Коли в 1981 році мені довелося ввійти до Ювілейного комітету для відзначення 70-річчя СТ „Україна” Львів, що відбулося у місті братньої любови — Філядельфії, тоді нікому й на думку не впало, що в 1991 році будемо спільно святкувати 80-річний Ювілей у Львові. На радість усім справжнім патріотам своєї Батьківщини, темп відродження українського народу набрало швидкості, з якою важко упоратися навіть найбільшим нашим оптимістам. Відрадно, що це відродження врешті захопило й наш спорт. Радує нас цей факт, адже особливо спортову ділянку сучасний окупант України явно загнав у сліпий кут. Усі наші спортові надбання і таланти або стали раптово власністю „старшого брата”, або їх хитро-мудро заховали від денного світла й уваги нового спортового покоління. Якщо йдеться про русифікацію спортових кадрів України, то інакше її як тотальною не можна назвати. Русифікували мовно й духовно в ім'я так зв. „радянського народу”. Треба визнати, що спортові політруки імперії і їх безликі слуги і ступайки зуміли здобути в цій вбивчій для України роботі не абиякі рекорди. В цьому сучасний окупант України далеко випередив усіх попередніх завойовників, включно з звироднілим Адольфом Гітлером.

Порівнюючи обидвох окупантів, то бачимо, що обидва вивозили з України усе добро й мільйони нашого народу на невольничу працю, обидва заповнювали концтабори жителями України, але наш „старший брат” додатково послідовно вбивав навіть душі тих, що ще животіли на Рідних землях. Поруч з іншими ділянками життя українського народу, імперські спортові політруки пильну увагу приділювали спортовим діячам, спортовим школам, спортовій літературі і спортовій історії. Починаючи від сталінщини і кінчаючи на брежнєвщині, усі згадані засоби були тим знаряддям, яким „старший брат” творив вірних слуг російському спортові, творив спортових манекенів, що заради титулів і зв'язаних з ними „почестей” забували, хто вони і чий вони діти. Цю трагічну еру називають теж тепер „часами застою”, а в історії цих жорстоких часів є так звані „білі плями”.

Ціла епоха у розвитку українського національного спорту на Західних землях України міцно пов'язана із СТ „Україна” Львів. За час свого існування від 1911 до 1944 років це Спортове Товариство дало свій поважний вклад у розвиток різних ділянок спорту і особливо відзначилося в популярному в Західній Україні копаному м'ячі (футбол). Колишні футболісти СТ „Україна”, що їх доля закинула після Другої світової війни в різні країни вільного світу, неначе перещеплені паростки, продовжували рости і розвиватися в українських спортових осередках, багато з яких вони оснували. Мабуть і самі основники СТ „Україна” у Львові: М. Яворський, В. Косаревич, А. Зелений, В. Костецький, С. Гайдучок, І. Госман, Г. Лучаківський, Р. Носковський, Д. Вахнянин та багато інших, які 27-го вересня 1911 року розпочали діяльність СТ „Україна”, не передбачували, що Товариство відіграє таку важливу роль в історії українського спорту. Цей саме факт взяли під увагу „старшобратні” політруки спорту і тому з такою старанністю й послідовністю залишили перед новим спортовим поколінням в Україні у спортовій історії України „білі плями”.

Це нове покоління в спорті в Україні, згідно з русифікаційними плянами, мало стати безбатченками, без власної історії і традиції. Для нього все мало свій початок в Москві, Ленінграді та в інших містах — білої чи червоної Росії. Щойно тепер, у добі великого відродження українського народу, можна заповнювати згадані білі плями в історії теж українського спорту, в цьому числі оцінити і здобутки СТ „Україна” у Львові, а після Другої світової війни — в країнах вільного світу.

Від Львова через Австрію і Західню Німеччину до Канади і ЗСА

Із сторінок історії СТ „Україна” Львів знаємо, що за час свого понад 30-річного існування на Рідних землях його очолювали усіх 15 голов. Після першого, якого ми вже згадали, сумлінно працювали: А. Зелений, Г. Дорожинський, П. Зимак, Т. Франко, С. Слезак, О. Васюта, Л. Лісевич, Ю. Савчак, М. Лазорко, Е. Нагірний, О. Левицький, О. Навроцький, О. Шепарович і В. Блавацький. В Товаристві було активних сім спортових ланок. З добре організованих ланок слід згадати ланку наколесників, що видала таких відомих змагунів-переможців, як Степаняк, Бабій, Буцик, Федак, Івасів, Червінський, Колтуцький, Свірський, Лоський, Панчак, Рудницький, Бубела, Лата і Левкович. Славилися теж в перемогах боксери СТ „Україна”, між якими найбільш відомими були: Е. Пашин, Тизьо, Любінський, Кіт, Шолда, Рудницький, Горбань,

Ошудляк, Білий, Левкович і Помірко. Одною з перших ланок, що активізувалася, була легкоатлетична ланка. Вже в жовтні 1911 року відбули перші змагання, в яких виступили: Ф. Черник, Г. Лучаківський, В. Щупаківський і П. Франко. Пізніше включився майбутній співець слави Українських Січових Стрільців Роман Купчинський, В. Сліпко й інші. В 1930 році провідником ланки був св. п. Богдан Рак.

Якщо йдеться про дружинові спорти, то, очевидно, популярними були гаківка і копаний м'яч. Керована С. Конашевичем, гаківкова дружина здобула помітні перемоги з польськими, румунськими, жидівськими й німецькими клубами. Найбільш відомими гокеїстами СТ „Україна” були: Скрипій „Тигрис”, брати Труші, брати Диці, Кобзар, Лисик, Буцацький, Маринець, брати Ліщинські, брати Марковські і Бубела. Окремі гокеїсти СТ „Україна”, що їх доля закинула на еміграцію, після Другої світової війни причинилися до організації української гокейової дружини „Лев” у Мітенвальді, Західня Німеччина, і ця дружина успішно виступала в змаганнях з німецькими гокейовими клубами і виграла із збіркою Американської армії в Мюнхені двоциферним вислідом — 10:1. І все таки „королем” спорту СТ „Україна” був копаний м'яч. Починаючи від 1911-го до квітня 1944 року, коли футболісти перед приходом окупаційної червоної армії відбули з німецьким клубом „Бріцельцо” свої останні змагання на Рідній землі, футболісти СТ „Україна” розіграли сотні ігор, починаючи з нижчої класи, авансували до „А” і остаточно до окружної ліги. Важко в цій короткій статті подати імена усіх найвизначніших футболістів, що так успішно на протязі 33-ох років репрезентували в кольорах СТ „Україна” український копаний м'яч. Все таки треба згадати склади дружини в окремих роках. І так в 1923 році виступали: Труш, Верхола, Дахнівський, Чорній, Кіпер, Оприск, Чиж, Дицьо, Мурський, Р. Чорній і Терлецький. В 1933 році — Ліщинський, Кіцила, Підлісецький, Цимбала, Лапчук, Бутель, С. Магоцький, Максимів, Краєвський, Воробець, К. Мікльош і Бурчак. В 1936 році — В. Босий, Скрегота, Воробець, Осип Скоцень, Ол. Скоцень, К. Мікльош, Магоцький, Краєвський, Шумовський, Богурат і М. Гошовський. Склад дружини в 1939 році був: Гнура, І. Мікльош, О. Скоцень, Романець, Цимбала, Каратницький, Магоцький, Ол. Скоцень, Зубач, Богурат і Тихоліс. В останніх змаганнях з німецьким клубом „Бріцельцо” в червні 1944 року в складі СТ „Україна” виступали: Зуб, І. Мікльош, Русик, Стецьків, Шмід, Павлічка, Магоцький, Банах, Зубач, Богурат і Дасевич.

Стара слава нову любить

Після війни, як вже згадано, невблагана доля закинула між

сотнями тисяч українців на чужину цілий ряд спортсменів і спортових діячів з України, в цьому числі значну кількість колишніх членів СТ „Україна” Львів. З признанням треба відмітити, що ці колишні члени Львівської „України” відіграли поважну роль у розбудові організованого українського спорту спочатку в Австрії і Західній Німеччині, пізніше в Англії, Америці, Канаді й Австралії.

Же в 1945 році в місті Зальцбурзі в Австрії, завдяки колишнім львів'янам почала свою активність футбольна дружина СТ „Україна”. В складі тієї дружини виступали: Б. Паладій, І. Павлічка, О. Скоцень, А. Лапичак, В. Терлецький, Р. Ленчицький, В. Ліперт, Ол. Скоцень, Р. Бадан, С. Лютак і В. Костюк. В цьому складі СТ „Україна” відбувала ряд товариських змагань з австрійськими клубами, з якими здобувала сенсаційні перемоги: із „Зальцбургер Спорт Клуб” — віцечемпіоном Зальцбургу — 4:1; з чемпіоном німецької ліги „Австрією” — 3:1; з Клубом „Бірмос” — 5:1 і із збіркою англійської військової залоги міста Ляндеку — 5:1. Взавши участь у спортовому фестивалі в місті Граці, „Україна” ремісувала з відомим професійним клубом Австрії „Грацер Атлетік Клуб” — 5:5 і перемогла „Сідбагн” — 2:1. В цьому ж часі в місті Ульмі, Західня Німеччина, завдяки колишньому голові СТ „Україна” Львів В. Блавацькому, було засновано нове СТ „Україна”. Тому що в Австрії не було більших перспектив увійти до клясової ліги, кілька чоловіх футболістів переїхали до Західньої Німеччини і швидко включилися до СТ „Україна” Ульм. В 1946 році в складі тієї дружини виступали: Куц, О. Скоцень, Ленчицький, Борецький, Чолій (провідник), Ол. Скоцень, Горський, Мітринга, Горбачевський, Куцан, Мицавка і Лютак. В цьому і приблизному складі „Україна” відбула серію змагань з такими відомими клубами, як Ф. К. „Баєрн”, з яким „Україна” виграла вислідом — 5:0; з „Вангеном” — 8:0; з „Фрайбургом” — 4:0. В складі СТ „Україна” в грі з „Баєрн” виступали: Дубляниця, Мисакович, Мікльош, О. Скоцень, Лютак, Ленчицький, Макарів, Зібах, Ол. Скоцень, Горський і Куцан. Після згаданих ігор „Україна” відбула дальшу серію, у цьому реванжову зустріч з мюнхенською „Баварією”, з якою цим разом ремісувала — 1:1. Велику більшість цих виступів „Україна” виграла високими вислідами.

Прийшов 1947 рік, в якому тимчасово перестала існувати на Європейському континенті СТ „Україна”. Ряд футболістів дружини ввійшли до складів існуючих українських футбольних дружин у Західній Німеччині; деякі були запрошені до чоловіх клубів у Німеччині, Бельгії та Франції. Найбільшої слави в Бельгії і пізніше в клубі Ніцца зазнав легендарний „Леньо” Скоцень. Французька

преса на своїх спортових сторінках присвятила цьому нашому найвизначнішому футболістові багато місця.

Чергові роки, тобто 1948 — 1949, позначилися початком дальшої мандрівки українських переселенців, цим разом у далекі заокеанські країни, головню до Канади, Америки й Австралії. І знову доля не оминула й українських спортсменів та спортових діячів. Швидко, бо вже в 1949 році, в різних містах Америки й Канади заснувалися нові українські спортові осередки під різними, але рідними назвами. Між цими десятками спортових товариств і клубів, два з них у Канаді прибрали славну назву СТ „Україна”, ними були — Монреаль і Торонто. Стара слава нову любить. Цю народну приказку мали на увазі наші спортові діячі у згаданих містах. Розвиваючи спортову активність на взір славної СТ „Україна” у Львові в різних ділянках спорту, як правило, „королем” і тут став завжди популярний копаний м’яч. Через футбол майже усі наші спортові осередки старалися гідно популяризувати українське ім’я між різними етнічними клубами, що, як і наші, виступали у футбольних федераціях цих країн. Особливо воно зобов’язувало СТ „Україну”, адже це ім’я нашої поневоленої Батьківщини, спортсменів якої є змушені репрезентувати ССРСР, який на міжнародній арені завжди ідентифікують з Росією. Якщо йдеться про рівень американського футболу, то він, як відомо, є нижчий від світового, але нові еміграції з Європи й Південної Америки привозили постійно клясових футболістів. В Канаді цей спорт дещо перевищує в клясі, порівнюючи з Америкою. І тому приємо, що саме в Канаді українські футболісти, прибулі з Європи, між ними ряд колишніх лавів’ян і колишніх футболістів СТ „Україна” Львів, не тільки здобули звання чемпіонів місцевих ліг (СТ „Україна” Торонто кількакратно була чемпіоном Національної Ліги Онтаріо) , але і посягнули по звання чемпіона країни. Саме цю почесність здобула футбольна дружина СТ „Україна” Монреаль. В 1955 році вона вийшла віцечемпіоном і два роки пізніше, в 1957 році, вже здобула чемпіонат Канади і чашу Карлінга. В чемпіонському складі СТ „Україна” виступали: МекОлі, Шапка, Грицин, Урсіка, З. Снилик, О. Стецьків (колишній футболіст „України” Львів), Фіней, Полок, Васьків, МекВікар, Шило, Сенік, Реш і Сим. У великому фіналі СТ „Україна” перемогла клуб „Норд Шор” з міста Ванкувер, Західня Канада, — 2:1. Треба теж згадати, що в складі СТ „Україна” Торонто, що домінувала в Національній Лізі Онтаріо, кілька років виступав колишній футболіст „України” Львова „Леньо” Скоцень. Пізніше він грав в дружині „Тризуб” Торонто. В цей час, як нащадки СТ „Україна” Львів гідно репрезентували організований український спорт у країні кленового листка, на півдні в ЗСА цю місію не

СТ „Україна” Монреаль (1957).

ФК „Карпати” Львів.

СТ „Україна” — 1936 р. На фото (зліва): В. Босий, Р. Скрегота, В. Воробець, Осип Скоцень, О. Скоцень, К. Мікльош, С. Магоцький, М. Краєвський, Р. Шумовський, В. Богурат, М. Шошовський.

СТ „Україна” Торонто (1955)

менш славно виконували українські спортові осередки під назвами: УСО „Тризуб” у Філядельфії, Український Спортовий Клуб Нью Йорку, УАСТ „Леви” Чикаго, УАСТ „Львів” Клівленд, УСВТ „Чорноморська Січ”, УАСТ „Черник” Дітройт, і інші. Майже в кожному з них були в проводах або у спортовому активі колишні члени СТ „Україна” Львів. Щасливі „на руку” були ті осередки, в яких була більша кількість львів’ян. І так, наприклад, в УСО „Тризуб” (співосновники — В. Блавацький, Е. Каратницький, д-р І. Павлічка, В. Пазуняк і ряд інших) чотирикратно в роках 1960, 1961, 1963 і 1965 здобув чемпіонат ЗСА і крім цього — кілька чемпіонатів АСЛіги та чашу Люїса. В УСК-у Нью Йорк було менше львів’ян і мабуть тому футболісти цього клубу здобули звання чемпіона ЗСА один раз в 1965 році. Ще перед тим таке звання здобула юнацька дружина УСК-у. Майже усі згадані наші спортові осередки примножували славу українському спортові в більшості через копаний м’яч — „всемогучий футбол”, здобуваючи лігові чемпіонати, регіональні чаші і віцечемпіонати ЗСА, в чому, очевидно, були заслуги спортовців і діячів з багатьох інших українських спортових осередків ще з Рідних земель, але там, де були колишні члени СТ „Україна” Львів, ці осяги були більш грандіозні. Це теж не випадок, що в 1969 році пересемник спортової праці і традиції СТ „Україна” у Львові, ФК „Карпати” здобули кубок імперії. Усі ці згадані вище здобутки СТ „Україна” і взагалі здобутки організованого українського спорту у вільному світі зовсім не вичерпують його засягу, і можна ще багато написати про помітні осяги в багатьох інших ділянках нашого спорту. Це мають зробити майбутні дослідники й історики українського спорту.

Підсумовуючи сказане, досить ясно бачимо, чому відповідальні за спорт політруки в Україні не включили на сторінки історії спорту СТ „Україна” Львів. Саме тому святкування 80-річчя, що заплановане на місяць червень 1991 року, в якому мають взяти участь збірні дружини Української Спортової Централі Америки і Канади, має таке велике значення.

УКРАЇНСЬКЕ АКАДЕМІЧНЕ ТОВАРИСТВО „СІЧ” У ВІДНІ

Відень, Габсбурзька столиця над Дунаєм — старинне місто, що сягає своїми початками легендарних часів. Уже в національному німецькому епосі в „Пісні про Нібелюнгів” згадується його під назвою Віндобона (латинське означення на „добре вино”) як важливу твердиню в ланці римських укріплень вздовж Дунаю проти напору вандалів, тевтонів та інших племен з півночі в їхніх наскоках на Рим. Тут же за епосом мав відбуватись упродовж 17-ти днів вінчальний празник гунського царя Аттіли з бургундською княжною Крیمгільдою. А це ще доба мандрівки народів у п'ятому сторіччі по Христі.

Відень став згодом, ще до династій Гогенштауфів, Бабенбергів і Габсбургів, у 800 році за основника Франко-германської держави, Карла Великого, столицею Святої Римської Імперії німецького народу.

Ось до якого значного міста давніх культурно-історичних традицій стали й українці чисельніше з'їжджатись, починаючи принаймні з XVII сторіччя. Відома культурно-побутова роля нашого земляка шляхтича Юрія Кульчицького, власника віденської каварні, та особливо рішальна козацька допомога союзові оборонців Відня під час турецької облоги в 1683 році, у критичній тоді долі міста.

Після третього поділу Польщі в 1772 році Австрія приєднала Галичину, а в 1775 році — й Буковину до своєї багатонаціональної держави, створюючи для українського населення тих обидвох коронних країн Австрії столичний центр. Відень став з того часу природним осередком політичних, економічних та суспільно-культурних інтересів наших земляків західних теренів України. Спочатку склад української, більш-менш постійної громади Відня обмежувався до службово-адміністративних та військових суспільних прошарків, але вже наприкінці XVIII й у початках XIX сторіч почали з'їжджатись туди люди з кіл інтелігенції, головню

академічна молодь, здебільшого з Галичини, Закарпаття й Буковини.

Постійний вплив населення української національності до столиці зумовив потребу заснування церкви св. Великомучениці Варвари в 1775 році, що, поруч діяльності духовної семінарії „Барбареум” та зорганізованої в 1784 році парафії св. Варвари, склалося на сприятливу духовну й культурно-освітню атмосферу серед наших земляків у Відні. З другої половини XIX століття вони починають свідомо організуватись у низці товариств громадського й фахового характеру. Важливою стала парафія церкви св. Варвари, що відігравала подекуди роль об'єднувального чинника між різними угрупованням тогочасної віденської громади українців.

До відоміших суспільних організацій того часу належали засноване в 1862 році Братство церкви св. Варвари, Академічне Товариство „Січ”, що почало діяти в 1868 році, і Християнське Т-во українських робітників „Родина”, основане в 1896 році. Віденська „Січ” стала першим українським студентським товариством, спертим на власних організаційних статутах та регулярній програмі діяльності. Вона й залишила по собі найбагатші традиції дружнього співжиття й суспільно-культурної праці між нашими академічними організаціями студентів на Заході.

Поступовий зріст нашої тогочасної студентської громади у Відні знаходив свій прояв у щораз активнішій діяльності Т-ва „Січ”, що поширювалась із початкової виключно академічної ділянки на суспільно-політичну площину. Національно-визвольницький дух „весни народів” з 1848 року, що прокотився бурхливою хвилею й землями нашої батьківщини, зумовлюючи загальнонаціональне відродження, захопив у свою колію теж українське студентство, згуртоване в Т-ві „Січ”. Праця над національним освідомленням, активізація руху національного відродження, репрезентація українських політичних змагань за кордонами Краю, підтримка інформативною діяльністю Крайової суспільно-політичної дії — стали провідними ідеями Т-ва „Січ”, які зберегли свою силу до останнього часу його активного існування у воєнні 1939—1945-ті роки.

Приведемо декілька замітніших подій такого роду характеру Т-ва „Січ”, починаючи з останніх десятиріч XIX століття. В 1880-84-их роках проведено в „Січі” низку студентських зборів, призначених дискусії критичного тоді питання потреби оснування українського університету в Західній Україні. Заходи в тій цілі в Краю й закордоном завершилися загальним студентським з'їздом у Львові в 1899 році, що домагався від австрійської влади створення

незалежного від польських впливів університету у Львові для українського населення. Коли справа заснування такого університету проволікалась у безконечне, наш провідний політичний діяч в Галичині Юліян Романчук вніс на парламентарному засіданні у Відні в 1901 році резолюцію в користь оснування окремого університету для української більшості населення в Галичині, як і збільшення українознавчих кафедр в чинному тоді у Львові спольщеному університеті. Сецесія 440 українських студентів Львівського університету в 1901 році, що виїхали в показній кількості продовжувати студії закордоном, зміцнила теж ряди Віденського Т-ва „Січ”. Воно й зразу підтримало резолюцію Ю. Романчука проголошенням і відбуттям у столичному місті публічного виступу в обороні освітніх і національних прав населення Галичини. Під час постійних сутичок українських студентів з польськими у Львівському університеті в початках ХХ століття члени віденської „Січі” зорганізували в 1907 році демонстративний протест на вулицях столиці проти насильств над своїми академічними колегами у Львові та конституційними зловживаннями в Краю. Їх тоді підтримували репортери чужинської преси та прихильні гуртки слов'янських і німецьких студентів. Хоч австрійський уряд ще й далі вагався щодо справи оснування окремого від польського університету для українців у Львові, а ті зволікання довели до трагічної події — вбивства у стінах Львівського університету з рук польської боївки українського студента Адама Коцка в 1910 році, все ж таки питання заснування українського університету набирало щораз більшого значення, вимагаючи остаточного вирішення.

Хитка політика уряду австрійської монархії не тільки в освітніх, але загалом — у справах політично-суспільних відносин супроти упослідженого коронного краю Австрії — української частини Галичини, довела до єдиноправильного рішення провідних кіл української національності, очоленої згодом Західньо-Українським правлінням Євгена Петрушевича, — а саме, неминучості визвольних змагань за незалежність від Австрії й Росії та соборности України. І в цьому рішальному питанні національного буття українського народу Академічне Т-во „Січ” у Відні виявило стійкість і солідарність із діями історичного значення в батьківщині. На організаційних засіданнях у квітні й грудні 1917 року члени Т-ва „Січ” проголосили важливість цілості українських земель під австрійською та російською владою (Галичини, Буковини, Закарпаття), а теж Волині й „Великої України” в межах Росії, з чого виходила вимога незалежності й соборности всієї батьківщини. Таке рішуче становище проводу і членства „Січі”, заздалегідь до розвитку історичних подій, вказує на високу національну свідомість

та політичну зрілість Товариства. Свої патріотичні переконання засвідчували січовики згодом ділами — на полях битв батьківщини у визвольних змаганнях під час Першої світової війни. Чимало з них відіграли значну роль в політичному й суспільному житті нашого народу під час і між двома війнами, наприклад, провідник ОУН Андрій Мельник; економіст Юліян Павликівський; науковці Євген Храпливий, Юрій Полянський; педагоги Михайло Тершаковець, Ярослав Біленький; душпастирі оо. Василь Лаба, Леонід Лужницький; композитор Борис Кудрик; поет Василь Пачовський.

В післявоєнних роках членство „Січі” спочатку зростало, осягнувши в 1922 році 450 членів. В Товаристві активізувались окремі його секції, як от хорова, громада ім. Драгоманова, фахові гуртки, студентська ремісничка Самопоміч з мистецьким відділом, переплетнею тощо. І тепер тут продовжувалась доповідна діяльність на суспільні, наукові й науково-популярні теми. Члени „Січі” продовжували брати активну участь у житті української громади Відня. Матеріальну допомогу отримували незаможні члени Товариства від Українського Т-ва Прихильників Освіти з Краю і з-за океану, проте з часу, коли припинились надсилання фондів з Америки, почала меншати кількість українських студентів — в 1923 році до 250 студентів зорганізованих у „Січі”. Характеристично для даних вимог часу, що понизилось число саме студентів права, тоді як стан студентів торгівлі зберігся, а число студентів техніки, медицини не зазнало такого великого спаду. В 1924 році членство в „Січі” зменшилось до 160 студентів, які більшістю добували собі середники на прожиття заробітною працею в місті й довкіллі. Наші студенти двадцятих років у „Січі” випередили німецьких студентів з 1970-их роках, так званих Werkstudent-ів (студентів-робітників) на півсторіччя.

Паралельно з поступовим зменшенням членства „Січі”, з політичних та економічних причин міжвоєнного часу, послаблювалась у тридцятих роках аж до вибуху Другої світової війни в 1939 році і діяльність Товариства.

3 перспективи 1940-их років — особисті спостереження

Починаючи з 1940 року, при закритих гітлерівською владою високих школах і большевицькому терорі в Краю, українські студенти шукали нагоди для початкових або дальших студій, виїжджаючи закордон — у Прагу, Відень, Берлін, Данціг, Грац, Лювен тощо. Особливо Віденський університет, високі технічні школи й музична консерваторія притягали увагу наших чисельних adeptів студій. Кошти студій у воєнний час не були надто високі, а можливість отримати зворотну стипендію від Комітету Допомоги

Українським Студентам, КоДУС-у, розв'язувала фінансову проблему.

Вперше довелося побувати у гостинних стінах домівки Студентського Т-ва „Січ” при Банкгассе (між Бургтеатром і Герренгассе) взимку 1943 року. Управа „Січі” запросила мандрівний хоролий ансамбль під керівництвом Володимира Божи́ка на вечірній концертний виступ для членів Т-ва. Співав тоді в нашому хорі студент Віденського університету, пізніший голова „Січі” Юрій Мохнацький. Від нього я й довідався про тогочасну діяльність Т-ва, що займалось побутовими і студійними справами свого членства, поширювало культурно-політичну інформацію про Україну на студентському й публічному теренах, влаштовувало доповіді, академії, концерти для свого й чужого населення Відня, брало активну участь у міжнародно-студентських подіях.

Після ціловечірнього концерту нашого хору, в якому сольові партії виконували пізніші члени „Січі” Василь Саковський (в „Ой, нагнувся дуб високий”), Степан Нестер (в „Гуляли, гуляли”) і я (в „Закувала та сива зозуля”), приймали хор і диригента подружньому „Січовики”, при чому обмінювалися всі новинами з актуальних подій на воєнних фронтах і в батьківщині. Саме закінчувалась німецькою поразкою битва під Сталінградом, а в Україні поширювались на теренах Полісся й Волині дії УПА, що й стало головним предметом поживавленої того вечора гутірки.

Знаючи про мій намір залишитись у Відні з метою закінчити музичні студії, Юрій Мохнацький, тоді вже „старий віденяк”, подав мені потрібні інформації щодо перебування у Відні, розшуків за мешканням, студійних умов, членства в „Січі”, місць прохарчування тощо. Декілька місяців після того, на весні 1943 року, я вже був нормальним студентом музики у столичній Музичній Консерваторії і новоспеченим „січовиком”. З Ю. Мохнацьким я часто зустрічався на терені Т-ва „Січ”, в церкві св. Варвари, в Державній опері, а бувало, що й на прогулянках у Віденському лісі, в парку Шенбрун, чи на горі Каленберг, де були поховання й наших козацьких прадідів з часу турецької облоги Відня в 1683 році. Востаннє бачився я з Ю. Мохнацьким ще до советської повені Відня в 1945 році. Тоді саме наш гурт членів „Січі” залишав у поспіху загрожене советською окупацією місто. Доглянувши в довкіллі вулиці

Маріягільфер Мохнацького, закликав я його приєднатись до нас, але родинні перешкоди внеможливили йому це вчинити. В советській займанщині Відня скоро почалась нагінка на українців, замешкалих у Відні, яких виловлювали енкаведисти на вулицях міста; поривали з домів, місць праці. Між багатьма іншими, арештували і брата Мохнацького, після чого пропав слід по ньому.

Під час розшуків за братом захопили Ю. Мохнацького органи НКВД, почали його допитувати у своїх казематах, звідки він живим уже не вийшов. Тоді й д-ра Бориса Кудрика, що перебував у Відні, дописуючи постійно до нашої преси й виступаючи в різних музичних імпрезах, ув'язнили й вивезли в Мордовські концлагері, де він передчасно помер.

Та ще й до приходу советських займанців — воєнна атмосфера, гештапівські арешти українських студентів за приналежність до ОУН, політичну діяльність, зокрема активних серед нашого робітництва членів „Січі” Михайла Папа й Романа Нападівича, щоденне життя упроголодь за нервових умов постійних бомбардувань Відня й непевности чергового дня, — це все ніяк не сприяло зосередженню при вимогливих студіях. А все ж дехто з наших студентів закінчував їх, чимало попали на примусову працю по важливих для воєнної промисловости заводах, деяких змобілізували, а були й такі, що з політичних оглядів мусіли йти у підпілля. „Січ” далі хоч і в обмеженому засягу діяла, кувались пляни на майбутнє, годі було дочекатись кінця війни.

Під Дамоклевим мечем гітлерівської „Нової Європи”, а ще гіршою мірою в советській колоніальній імперії, де для нашого народу було визначено залишатись колонією, не було мови про якісь парламентарні змагання за права підбитих імперією народів, як це бувало в колишній Австрії, коли Т-во „Січ” могло легально підтримувати українську репрезентацію в її слухних домаганнях у користь народу. В 1940-их роках засяг діяльності Т-ва „Січ” обмежено нацистською владою до мінімуму — до стерпної ролі студентського клубу. Описувані у статті Лева Шумила в „Українському Лісницькому Альманасу” (Нью Йорк, 1958) довоєнні студії у Відні й діяльність „Січі” в 1913/14 роках, мирні товариські гутірки в так званих „субітках”, де „процвітало весело безжурне життя” — звучало б тепер, у розпалі Другої світової війни імперій, мало що не утопією. Навіть атмосферу 1930-их років, наприклад, за головства Юрія Вітошинського в „Січі”, в 1931 році, де „на Заході було без змін”, — годі було порівняти з розжареним до найвищого ступеня кліматом нищівних воєнних дій. Членство Т-ва „Січ” в 1940-их роках за нечуваних досі умов гештапівського нагляду над австрійським суспільством, зокрема ж над „авслендерами” (чужинцями), мусіло вистерігатись будь-яких проявів зорганізованої діяльності, щоб у каєт людям не попасти.

А все ж і тоді „Січ” діяла в міру обмежених спроможностей. Відбувались щомісячні сходини в домі „Січі” при Банкгассе (завдяки записові заможного добродія-земляка дім був власністю Товариства. Проте дім відобрала після 1945 року австрійська влада — тогочасних советських слухняних ступайків,

від „Січі” під претекстом, що „Січ”, мовляв, мала „нацистський” характер), прочитувано доповіді (наприклад, літературного характеру д-ра Остапа Грицяя, або з лісівництва студента Лісової інженерії Володимира Сушка), проходили дискусії на актуальні теми, влаштовувались концерти й академії (наприклад, Листопада-ва). Т-во „Січ” мало теж власну бібліотеку, своєчасно під доглядом докторанта філології Анатолія Базилевича. Хор Т-ва „Січ” під керівництвом студента музикології Кирила Цепенди виступав у міжнародних студентських конкурентійних імпрезах, здобуваючи неодноразово нагороди за мистецьке виконання. Т-во „Січ” здобулось і на театральну виставу „Запорожця за Дунаєм” з участю членів „Січі” — солістів Ольги Сушко, Олександра Ройка й Василя Саковського, студентів Музичної Консерваторії та інших. Під час одного концертного виїзду січовики відвідали на запрошення військовий табір Першої Дивізії Української Національної Армії в Нойгаммері, виконуючи для нашого вояцтва програму Лисенкової вокальної музики. Тоді виступали Ольга Сушко (в’язанка народних пісень в обробці Лисенка), В. Саковський („Ой, Дніпре, мій Дніпре, широкий та дужий”) і я („Як буря у лісі”, арія з „Різдвяної ночі” та „Гетьмани”). Співучасниками концерту були Юрій Цибрівський (фортепіно), К. Цепенда (організатор) і Юрій Рибак (конферансьє), з нашого гурта „Січі”, та Дивізійний хор, що проспівав декілька патріотичних пісень, включно з композицією Ніщинського „Закувала та сива зозуля”. Після братання друзі-дивізійники вже невдовзі виїхали на свої бойові позиції під Бровами. Про такі й інші концерти звітували у „Краківських Вістях” постійні музичні кореспонденти тієї газети, д-р Борис Кудрик і колишній диригент Студентського хору „Бандурист” Дем’ян Гандзій. Українських студентів Музичної консерваторії у Відні було доволі багато в той час. Згадаємо ще деяких, з якими часто зустрічались і „музикували”: о. Мирон Федорів (музикологія), Іван Задорожний (диригентура, сольоспів), Василь Матіяш, Володимир Баранський, Степан Нестер, Едвард Камінський (студенти сольоспіву), Соня Ліськевич, Калина Чічка-Андрієнко (фортепіано), Аристид Вирста (асистент у відділі скрипки Музичної Консерваторії), Роман Рудавський (студент-скрипаль). Усіх студентів-українців у різних високих школах Відня (студентів техніки, медицини, права й суспільних наук, гуманістики, мистецтв), що гуртувалися в „Січі”, було до трьох сотень, а то й більше. Кожен з окремих студійних відділів, залежно від роду академічних занять, проявляв себе теж у вужчому, специфічному до свого фаху гуртку в його періодичних сходинах з інформативною й доповідною частинами. Час від часу скликувала управа „Січі” своїх членів на так звані „апелі” — відзначення національних подій, обговорення останніх новин на воєнних

фронтах, особливо в батьківщині, поготівля на випадок якоїсь кризи тощо. Євген Пизюр, голова „Січі”, один з останніх у тому часі, скликав саме такий апель коротко до закінчення війни в 1945 році. Про дальшу діяльність Товариства в повоєнних роках покищо немає достатніх відомостей. Але й яка могла бути діяльність націоналістично зорієнтованого Т-ва „Січі” в умовах советської окупації?

Ще декілька слів про членів управи „Січі” включно з відомими її головами в різних періодах. покищо матеріал на цю тему дуже фрагментарний і вимагає окремого дослід. Відомо про голову „Січі” в часі Першої світової війни інж. Василя Терпелюка, немає достатніх даних про міжвоєнний період діяльності „Січі”, а в 1940-их роках очолювали її своєчасно Константин Біда, Роман Залуцький, Ю. Цибрівський, Юрій Мохнацький, згаданий уже Є. Пизюр, можливо, що й Богдан Лончина. Між тими січовиками, що відійшли уже в вічність, вирізнялися своєю працею Михайло Яремко (автор англomовної студії Calicia — From Separation to Unity, 1967, присвяченої сторіччю „Січі”), журналісти Любомир Ортинський, Мстислав Дольницький; співаки й диригенти Іван Задорожний, Василь Матіяш; педагоги Константин Біда, Богдан Лончина, Євген Пизюр; бібліотекар Анатоль Базилевич; суспільник Ярослав Варивода. Серед живих діяльних ще й тепер членів „Січі” назвемо Володимира Сушка, Роману Навроцьку, Володимира Дячука, Юрія Рибак, Євгена Перейму, подружжя Наконечних, Августина Сумика, д-ра Накловича в Відні. Всі вони працюють у своїх академічних званнях, але знаходять час і для збереження пам’яті сл. Т-ва „Січ” — їхньої студентської Альма матер.

Оця схематична картина життя Т-ва „Січі” та їхніх членів була б неповною, якщо б не згадати активної членської участі в Богослужбах їхньої церкви св. Варвари, куди кожної неділі сходились січовики обов’язково на відправу. В 1940-их роках парохом тієї старинної церкви був о. Теофіл Горнякевич. Церква св. Варвари помітна зокрема своїм барвистим іконостасом, а славна вона своїми реліквіями, мощами св. Йосафата Кунцевича (1580-1623), великим вівтарним образом св. Варвари, схожої на обличчя цїсаревї Марії Терези, фундаторки церкви, свангелією у срібній оправі з вирізьбленим хрестом — дарунками Марії Терези церкві, та процесійним хрестом з нашою вишивкою образу Ісуса Христа всередині — у виконанні Марії Антуанети, доньки Марії Терези й королеви Франції, що згинула на ешафоті під час Французької революції в 1793 році. Члени хору „Січі” часто брали співочу участь у церковних відправах, особливо з нагоди Різдва й Великодня, а крім того всі члени відбували своє „Свячене” й „Коляду” з приводу тих свят. До гурткових подій членства можна

ще віднести принагідні прощі до Маріяцель у Стирії (відома в тій церкві Каплиця чудес), літні поїздки у Віденські Альпи, в гірські Каринтію, Тироль, пароплавами по Дунаю, або зимові виїзди на лещетування в Зіммерінг. Організовано й місцеві гуртові прогулянки по імперському парку Шенбрун, де колись квартирував Наполеон Бонапарт , відвідини славних церков, наприклад — катедри св. Стефана, а особливо церкви оо. Капуцинів, де в підземеллях поховані Марія Тереза, Франц Йосиф і 138 тіл інших володарів династії Габсбургів. Державна опера, Бургтеатер, Імперський двір (Hofburg), симфонічні естради й музеї, якими славиться Відень, належали до побажаних об'єктів провідин нашої студентської братії. Часто зустрічались січовики при обідах у Віденській міській кухні (ВИК), а інколи й у дорожчому ресторані в підвалі міської ратуші (Ратгавзкеллер), де можна було отримати куряче м'ясо без зужиття скупих м'ясних купонів місячної харчовальної картки. Під кінці тижня один одному в „Січі” дораджував заради фізичного руху і здоров'я повеслуватись по старому Дунаю або добре скупатись і випаритись у популярній в місті купальні „Діяна”. А дбати про здоров'я виголодженим і знеможеним воєнною буденщиною українським незаможним студентам, зданим більшістю на скромну стипендію КоДУС-у, в той прикрий час „доби лютої як вовчиця”, як казав незабутній Ольжич, було конечною передумовою часто злиденного існування. Та й невдовзі вже чекала їх невільнича праця в різних воєнно-виправданих заводах, при розчищуванні міських руїн, по сільських господарствах; у деяких випадках чекала військова служба у рядах Дивізії, участь у боях Української Повстанської Армії, а здебільшого — мандрівка викорінених з рідного ґрунту людей у невідоме.

Гейс, Канзас, 7-го липня 1990

Д-р Олег СНИЛИК

ПЕРЕД СОРОКА П'ЯТИ РОКАМИ

(До 45-річчя створення Української Студентської Громади в Ерлянгені)

Ще з пожарищ розбитих міст Німеччини стелились дими і на звалищах і руїнах панували жах і нужда щойно закінченої II-ої світової війни, як вже метушня пішла по чужонаціональних скупченнях та почались спроби організувати нове життя в обличчі нових завдань, нової дійсності.

Швидко творилися „діпівські” табори, на щоглах замайоріли різнонаціональні прапори.

Українська середньошкільна та високошкільна молодь була однією з перших, що спрагнена студій почала творити повоєнне, нове організоване студентське життя. Виринав новий світ, світ волі, прагнень і нових перспектив.

Головні університетські осередки, такі як Мюнхен, Гайдельберг, Інсбрук, Марбург, Тюбінген, Карльсруе, Бонн і інші, стояли в руїнах. Університет в Ерлянгені став місцем скупчення нашого студентства, яке через воєнні дії перервало свої студії або взагалі було позбавлене можливості студіювати. Ерлянген, у північній Баварії недалеко Нюрнбергу, є славний своїм кількасотрічним університетом імени принца Фрідріха-Александра. Місто й університет чудом спаслися від нещадних бомб альянтів можливо тому, що не мали жодного мілітарного значення, концентруючи тільки шпиталі, клініки і лазарети.

Ерлянген, місцевість розташована на рівнині з приблизно 50-тисячним населенням, не різниться багато від інших південнобаварських містечок. Його гордість — це Фрідріхівсько-Александрівський університет з розлогими будівлями всіх факультетів, гарним парком і багатою бібліотекою. Населення ввічливе, прив'язане до своєї славної наукової інституції, яка у великій мірі є теж головною основою матеріальних доходів мешканців міста.

Літом 1945 року зібралася в Ерлянгені мала група наших

студентів. Загально кажучи, Ерлянген не був дуже відомим нашому студентству. До 1945 року в Ерлянгені не було української студентської громади й щойно після закінчення війни, з огляду на можливі перспективи вчаснішого відкриття студій, Ерлянген став одним з головних осередків нашого зорганізованого студентського руху. Вже восени 1945 року відкрилися наступні факультети: медичний, зубної медицини, фармацевтичний, математично-природничий, філософії, політичної економії, хемічний, філологічний, теологічний і музикознавства. Найкраще був поставлений медичний факультет з просторими клініками, досвідними лябораторіями та модерним устаткуванням. Але і інші факультети були добре зорганізовані і стояли вони на високому європейському рівні. Ерлянген уважається висококультурним західнонімецьким центром театрального, музичного та мистецького життя. В містечку є теж наймодерніша фабрика Сіменса для виробу рентгенівських машин та інших прецизних інструментів медичного та технічного значення.

Недивно, отже, що наша молодь почала напливати до Ерлянгену літом та осінню 1945 року, щоб чим скоріше дістатися на студії. Вже вчасною осінню було проголошено вписи й визначено відкриття першого повоєнного семестру.

Під кінець війни було заледве кілька українських студентів у Ерлянгені, які перейшли з інших університетів для закінчення студій. Одначе скорий наступ альянтів і близький розвал Третього Райху припинив був студії.

В Ерлянгені зібралася покищо невелика група українських студентів, яка, створивши перший студентський гурток, дала підставу для оснування пізнішої Студентської Громади. Між іншим, слід згадати Павла Грабовича, Василя Стеця, Мирона Мельника, Юрка Кишакевича, Богдана і Мирона Осадців, Славка і Богдана Панчуків, Стефця Васильовського, Ігоря Коцура, Леська Гучка, Віру Мельник, Дарію Ковалюк, Лесю Храпливу, Славка Сочинського, Влодка Мельника, Омеляна Логуша, Володимира Мацькова, Філька Демуса, Фанка Куницького, Марію Ігнатишин, Омеляна Сушкова, Степана Глюта, Романа Смика, Ореста Грабовського і Богдана Шеховича. Ця група за посередництва Василя Стеця та Мирона Мельника увійшла в контакт з університетськими властями, репрезентуючи українську молодь. У помешканні Мирона Мельника сходилися колеги для спільного обмірковування біжучих справ. Тут треба підкреслити надзвичайну тактовність, товариськість і дружність Мирона Мельника, помешкання якого в початках напливу нашого студентства до Ерлянгену стало неначе амбасадой для колег-ерлянгенців, Мирон кожному помагав не лише потрібними порадами, але неодноразово ставав у

пригоді і в матеріальній потребі, харчовими картками, грошовими засобами, розшуками квартир тощо. Рівночасно проф. Євген Храпливий, який теж прибув настало до Ерлянгену, став ревним опікуном наших колег і своїм впливом та вказівками немало причинився до збільшення числа новоприйнятих в університет кандидатів. Він же був членом-основником Української Студентської Громади в Ерлянгені, її почесним членом та щирим опікуном до останньої хвилини свого життя. Діяльність сл. п. проф. Євгена Храпливого серед Студентської Громади була така многогранна, віддана й плідна, що неможливо є в рамках короткого начерку дати повний образ творчої праці цього звеличника науки, великого друга і опікуна нашої студіюючої молоді та визначного громадянина-патріота. Невблаганна смерть забрала його в 1948 році з-поміж наших рядів і залишила нас, тоді українських студентів, сиротами в тяжкому жалі і смутку.

Ще до закінчення війни, як тільки американці зайняли Ерлянген, наші студенти зараз же нав'язали з ними контакт, передусім за ініціативою Павла Грабовича. Він зорганізував чоловічий хор, який від самого початку студентського життя в Ерлянгені гордо репрезентував українську пісню в університеті, серед німців, серед американців та інших національних груп.

Тим часом щораз більше студентства прибувало до Ерлянгену. Це були передусім ті, що жили в новоорганізованих таборах переселенців у Баварії (Фюрт, Валька, Регенсбург, Ансбах, Інгольштадт, Бюнкенсбіль та інші). Але згодом почали напливати студенти з дальших місцевостей (Мюнхен, Гайдельберг, Авгсбург), а навіть з інших окупаційних зон Німеччини та з Австралії. Однією з головних причин напливу був факт, що 77 українських студентів були вже заматрикульовані на різні факультети, про що чутка блискавкою рознеслася по всій Баварії. Говорилося про скорий початок семестру тоді, як інші університети ще не давали жодної надії на будь-які скорі відкриття. Ерлянгенське студентство стало перед новими проблемами організаційних потреб. Пекучою справою була потреба нових приміщень та мінімальне матеріальне забезпечення. Ті студенти, що прибули до Ерлянгену ще під кінець війни, мали забезпечені приватні квартири і харчові картки. Їх було дуже мало. Новоприбулим одержати квартиру чи вписатися у Відділі прохарчування було майже неможливо. На Студентській Громаді спочивала моральна відповідальність за новоприбуваючих, які потребували негайної помочі. Головне було добитися успішного прийняття на студії. Університетська виказка дозволяла на певні полегші в Уряді помешкань і прохарчування.

Студентська Громада, як організаційне та статутове товариство, не була ще оформлена, тож відбулося декілька ширших сходин в інформаційних та організаційних справах. Нагнали потреба оформлення студентства в організаційно-статутіві рамки. Число реєстрованих кандидатів доходило до 200, з яких, як згадано, 77 вже були прийняті в університет, одержавши індекси. Про це звітував я на інформаційно-організаційному З'їзді студентських осередків Західної Німеччини, що відбувся в Мюнхені на переломі 1945/46 років за ініціативою підготовчого комітету під проводом колеги Зенона Штокалка. Цей перший після закінчення Другої світової війни З'їзд делегатів студентських осередків мав велике значення для дальшого об'єднання і створення пізнішої Централі Українських Студентських Громад, відомого ЦЕСУС'у. Представником з'їзду був визначний український учений сл. п. проф. Зенон Кузеля. Він був неначе нашим духовим батьком та щиро радів на вістку про наш перший успіх в університеті в Ерлянгені. Тут слід пригадати, що проф. З. Кузеля (як і проф. Є. Храпливий) був членом-основником і почесним членом нашої Студентської Громади. Живучи у Фюрті недалеко Ерлянгену, стояв він у безпосередньому зв'язку з Фрідріхівсько-Александрівським університетом і живо цікавився всіми проявами організаційного життя Громади.

Основуючі загальні збори

Під кінець 1945 року комісія, душею якої були Мирон Мельник і Василь Стець, закінчила підготовчі праці для перших (основуючих) загальних зборів Української Студентської Громади в Ерлянген. Комісія виготовила проєкт статуту Товариства. В одній із великих конференційних заль головного будинку університету зібралось приблизно 150 студентів на збори. Головою президії зборів вибрано одноголосно проф. З. Кузеля. Повага хвилі надавала зборам святочности. Дискусії відносилися переважно до справ статуту, який остаточно, з деякими незначними поправками чи пак доповненнями, прийнято на пропозицію Василя Стеця та затверджено загальними зборами великою більшістю голосів.

Друга частина нарад була присвячена виборіві управи Студентської Громади. Вже тоді виявилось, що існують дві групи, які намагаються форсувати кандидатів із своїх лист. Перша група, яку очолювали Матей Гута, Василь Стець та Володимир Мацьків, була у великій більшості, маючи за собою приблизно 90 відсотків голосуючих. Другу групу очолював Мирон Мельник, і ця група могла числити на максимум 10 відсотків голосів присутніх. На підставі переведеного голосування за листами та згідно з усіма вимогами статуту та правильника зборів, до першої Управи

Української Студентської Громади увійшли: Матей Гута — голова; Володимир Мацьків, Василь Стець, Олег Снилик, Мирон Мельник, Ігор Коцур, Орест Грабовський, Ярослав Сочинський і Степан Горак — члени управи. До контрольної комісії увійшли: Теофіль Демус, Роман Кос і Іван Дутко. Товариський суд творили: Степан Гик, Теофан Куницький і Анна Ганкевич. (Застерігаюсь, що цей список може бути дещо неточний у відношенні до одної або двох осіб. На жаль, не маю можливості сьогодні перевірити його докладніше). Після вибору управи дискутовано організаційні справи та намічено плян праці. Так, отже, постав та оформився новий український студентський осередок, який опісля своєю стійкою організаційною структурою об'єднав до трьох сотень нашої університетської молоді, даючи їй моральну, духову та подекуди й матеріальну піддержку. З того осередку вийшло у широкий світ на протязі неповних п'яти літ приблизно триста професійних одиниць з високою європейською освітою, збагачуючи українські емігрантські ряди матеріально незалежними кадрами та духово добре виробленими патріотами.

На перших сходах управи, що відбулися в день після основуючих загальних зборів, виготовлено „Правильник управи У. С. Г. в Ерлянген”, за яким розділено функції відповідних референтур. Затверджено теж проєкт печатки Товариства.

Є важко в хронологічному порядку детально описати перебіг подій з життя Громади. Така праця перевищила б рамки цього мемуарного начерку та вимагала б студій архіву, який невідомо де знаходиться і авторові недоступний. Події, тут представлені, написано вільно і тільки на підставі пригадок, які залишилися досі в пам'яті та якими автор хоче поділитися з колегами, розпорошеними по майже всіх закутинах землі, згадуючи незабутні, найкращі хвилини зі спільного студентського життя УСГромади в Ерлянгені та її світлий розквіт у перших роках її існування.

Організаційна побудова Студентської Громади

Громада була створена за вимогами статуту, затвердженого загальними зборами і прийнятого до відома університетською владою. Кожний, прибуваючий до Ерлянгену український студент, що старався вступити в університет, мав моральний обов'язок зголоситися до управи Студентської Громади, яка в свою чергу перебирала на себе обов'язки вмістити кандидата на бажаний факультет. Такий кандидат підписував заяву вступу в члени Громади. Управа слідувала, щоб кандидат доказав, що він гідний стати її членом. Якщо на протязі деякого часу не було жодних зауважень, а кандидат поступив в університет, управа на одних із

чергових сходин приймала його в члені. Обережна перевірка була konieczною для вдержання високого морального рівня членства. Вже на протязі першого семестру повоєнних студій Ректорат університету мав до тієї міри вироблену добру думку про нашу Студентську Громаду, що прийняття на студії узалежнював від opinii, виданої кандидатіві управою.

Членство за статтю складалося з приблизно 65 відсотків молодих чоловіків і 35 відсотків жінок. За віроісповіданням величезну більшість членів творили українці католики (більшість бо студентів була з Галичини), меншу групу становили наші брати православні, а дуже малий відсоток колег визнавали себе протестантами чи євангеліками. В Громаді ніколи не було жодних віроісповідних непорозумінь, як теж різниць на тлі територіяльного походження. Громада в своїй політиці керувалася соборницькими принципами та надпартійними інтересами, об'єднуючи в своїх рядах студентів з усіх земель України, без різниць віроісповідань, політичних поглядів чи соціального походження. Членство Громади швидко збільшувалося і на переломі 1946/47 року дійшло до 300 дійсних членів. Кожний член мав свою карточку з кількістю вплаченої вкладки та іншими заувагами. Кожний член Громади був власником виказки УСГ в Ерлянгені й одержував членську відзнаку проєкту Зенона Винницького. Було піднаймлено в одному з нечинних ресторанів студентську домівку, де відбувалися ширші сходи́ни, засідання управи, реферати, курси, дискусії і т. д. Там теж була бібліотека, читальня та майно товариства. В домівці були дижури звичайно одного з членів управи. Під кінець 1947 року домівку перенесено, з огляду на високе комі́рне, до місцевого ДП табору, але після ліквідації табору в 1949 році винаймлено інший ресторан для потреб Громади, де вже містилася студентська харчівня. В 1949 році чотири п'ятих студентів закінчили студії або відійшли на працю чи виємігрували. Внаслідок цього членство сильно змаліло, а в 1950/51 не перевищало числа кільканадцяти душ.

Студії

Першим і основним завданням членів Громади було засвоювати та поглиблювати студії через пильну працю у викладавих залах, лябораторіях та на семінарах, доповнюючи навчання студіями дома. Умовини до навчання були пригожі, а управа громади слідкувала, щоб її члени використовували максимум енергії та часу для студій. І треба признати, що наше студентство в Ерлянгені гідно та з повною повагою ставилось до студійних вимог. Вже під кінець 1946 року декілька осіб одержали перші ерлянгенські дипломи. Рівночасно велике число наших студентів включилося в практичні

зайняття по клініках і лабораторіях як фамулянти, асистенти або докторанти. Колеги працювали дружно, помагали один одному матеріалами, книжками, скриптами, дискусіями. Звичайно творилися менші групи, які сходились разом для перевірки вивченого матеріалу. Відчувалося якусь родинну атмосферу в науковій співпраці та в товариській взаємодопомозі. Деякі колеги, працюючи на клініках, переводили відповідні репетиторські курси, особливо перед іспитами (Дзяд на медицині; Куницький на поліжництві; Смик, Гарбовський, Демус — на дерматології; Грабович на хемії). Крім того, з ініціативи управи в домівці влаштовано курс англійської мови, курс патологічної анатомії. Пильність у студіях була загальним явищем серед нашого студентства і стала неначе моральним стимулом до якнайкращого і найшвидшого завершення дипломних іспитів, сягаючи свого вершка в 1948 році. Не були потрібні „соцзмагання” (як це бувало в країні диявольської пам’яті Йосифа Віссаріоновича та інших йому подібних кровопивців). Свідомість одержання диплому в Фрідріхівсько-Александрівському університеті була гордістю, мрією і ціллю кожного з нас. Великий успіх кінцевих іспитів маси членів нашої української групи звертали увагу і прихильність університетської влади і професури.

На цьому місці вважаю за відповідне згадати один із цікавих епізодів, який безпосередньо в’язався з активністю Студентської Громади. Коли в 1947 р. окремі відділи УПА зі зброєю в руках прибилися на територію Баварії, серед них були теж наші колеги з Львівського університету (Медичного інституту), нашим обов’язком було цих товаришів умістити в університеті і цей обов’язок ми виконали, хоч майже з непоборними труднощами (Богдан Г. та Роман Т.).

Культурно-освітнє життя Громади

Вже із самого початку існування Громади її скорий ріст та організаційна сила творили широке поле для розвитку культурно-освітнього та духового життя. Головні завдання управи Студентської Громади були звернені у двох напрямках: у внутрішньому, для посилення самоосвітньої діяльності членів за допомогою курсів, рефератів, дискусій, доповідей, наукових конференцій, академій, концертів тощо, і цим вдержати працю Громади на дійсно академічному рівні; у зовнішньому, для пропагування української справи серед не-українців і чужинців при допомозі наладнання зв’язків з чужонаціональними групами організуванням спільних вечорів, концертів, доповідей, лекцій і тому подібне. Громада дуже вдало на протязі кільколітнього періоду своєї енергійної активності виконала ці завдання, будучи однією з найкращих українських

громад у Німеччині після Другої світової війни. Майже кожного тижня відбувалися ширші сходи товариства, де виголошували реферати та доповіді на актуальні теми. Теми підбиралося з найактуальніших українських та чужинецьких проблем. Після доповідей звичайно слідували дискусії, які доповнювали тему та дозволяли кожному висловити свою власну думку. Для виголошення доповідей управа Громади запрошувала прелегентів з інших еміграційних осередків, переважно представників нашого культурного, наукового та політичного життя. Крім цього на ширших сходинах обговорювано організаційні справи та вирішувано проблеми пекучих щоденних потреб. Управа Громади організувала репрезентаційні вечори, запрошуючи представників інших національних груп, а теж ректора, деканів, професорів, представників студентських організацій і представників окупаційної влади. Звичайно вечірку-бенкет попереджував концерт української музики і пісні. Громада, маючи на увазі велику важливість таких імпрез, докладала всіх зусиль, щоб чужинецьким гостям показати велич і красу українських мистецьких надбань. Тому теж управа запрошувала найкращі українські мистецькі групи або ансамблі з концертами до Ерлянгену. Найбільш вдалим були концерти Капелі Бандуристів ім. Тараса Шевченка під керівництвом Григорія Китастого та Володимира Божи́ка. Вперше такий концерт відбувся весною 1946 року в найкращій концертній залі університету і був повторений згодом для американців та їхніх родин. Зразковий порядок, чудова і багата програма з відповідними поясненнями англійською мовою та відповідний англомовний пропагандивний матеріал, що його кожний гість чи гостя одержували разом з квитком, спопуляризували українську справу в Ерлянгені та цим сильно скріпили значення УСГромади. Капеля два рази відвідувала Ерлянген, концертуючи з найкращим успіхом, назавжди залишаючи в пам'яті наших різнонаціональних гостей надзвичайне враження та приємний спогад. На цьому місці слід ще раз ~~подякувати~~ подякувати обом світлій пам'яті мистцям і всім членам славної Капелі, які напевно не забули ерлянгенської Студентської Громади, бо ніхто з її членів ніколи не забуде тих великих днів української пісні, що лунала вільно в тому малому баварському містечку з кількох десятків свободних козацьких грудей... З інших культурно-мистецьких імпрез варто згадати концерт хору „Україна” з Мюнхену та гостинний виступ Українського Оперного Ансамблю під проводом проф. Б. Пюрка з тенором Зайфертом у чоловічій ролі. Якщо не помиляюся, було виставлено Масканий „Кавалерія рустікана” та Леонкавалльо „Паяци”. В місцевій пресі появилися були прихильні голоси.

Для власних внутрішніх організаційних потреб і цілей, з нагоди свят чи академій, організовано імпрези власними мистецькими силами, при чому на першому місті виявляв свою діяльність хор Студентської Громади під проводом Поля Грабовича. Після виїзду Поля Грабовича до ЗСА диригентуру перебрав Роман Кисілевський. Діяльність хору тісно в'язалася з релігійними вимогами Громади. Вже в початку свого існування Студентська Громада набула священика в особі всечесного отця Василя Танчака, який став почесним членом товариства й академічним душпастирем. Ту функцію прийняв о. В. Танчак на прохання управи Студентської Громади на одному з перших її засідань, яке відбулося в помешканні колеги Омеляна Логуша. Як академічний душпастир, отець В. Танчак був однією з провідних постатей серед наших ерлянгенців і своєю ревною душпастирською опікою виявив велике прив'язання до студентської молоді, з якою ділив своє еміграційне добро і лихо. Він був вірний ерлянгенській парохії аж до його виїзду до ЗСА. Хоч часто приходилося відчувати матеріальні невідгоди, о. Танчак не відходив на „тепле” місце до якогось із таборів, але залишився на приватці, на мізерних харчових картках, щоб служити Студентській Громаді й іншим нечисленним парохіянам.

Студентський Хор та церковне життя

Було приємно починати відкриття семестру з вислухання інавгураційної Служби Божої в церкві св. Хреста, яка заходами о. Танчака стала нашою студентською церквою в порозумінні з німецьким парохом. Під час Богослужень, очевидно, співав наш студентський хор, який часто справді там концертував, тож німецькі парафіяни та інші чужинці залюбки відвідували в той час церкву, щоб слухати наші церковні пісні та бачити наші церковні служебні обряди. Щоб дати змогу німецькому громадянству краще зрозуміти український церковний обряд, старанням о. Танчака зорганізовано в кількох німецьких церквах Ерлянгену й Нюрнбергу наші співані Богослуження з участю нашого хору, при чому декан ерлянгенської церковної округи пояснював німецьким вірним з амвону перебіг головних частин нашої Служби Божої. Найбільш урочисто така церковна імпреза відбулася в нюрнберзькій катедрі. Це було весною 1947 року. Однієї неділі зібрані маси вірних у величезній готицького стилю святині набожно очікували відправ. Отець Танчак у асисті інших духовників у гарних вишиваних ризах починає „Благословенно Царство”... Тиша,... а потім грімке „Амінь” і з хорів лунає ціла Літургія Бортнянського, неначе концерт, гомоном розпливаючись серед стрілих склепінь старинного храму. Це був великий день для нашого студентського

хору. Хор Української Студентської Громади був неначе своєрідною родиною друзів-співаків. У хорі панувала дисципліна та взаємна товариська пошана. Душею хору був, очевидно, Польо Грабович, енергійний і талановитий диригент, пристрасний любитель музики й співу. Хор відбував постійні проби. Польо не лише диригував, але приготував ноти, переписував партитури, сам komponував і складав окремі композиції потрібні для хору. Він теж аранжував імпрези і був їх музичним консультантом. Хоч часами не одному з нас сказав терпке слово, ми скоро про те забували, як тільки пісня починала своїм чаром поривати нас і нашого диригента у світ „зеленого лісу, дрімучих Карпат, широкого степу та синього моря”... Часами без жодного змовлення, от так збиралося товариство в таборі, ресторані чи на „приватці” і зразу родилась пісня. Митька Кострубяк своїми гарними трелями був першуном у тенорах, а там і інші долучались: Славко Сочинський, Лесько Гучко (чи пам’ятаєте його сольове „Господи помилуй”?) та Славко Васишин з його файним контрабасом? Розбрилась братія по цілому світі: Америка, Бразилія, Австралія, навіть Нова Гвінея. Чи зійдуться ще колись на чужині чи в Україні? „Чи ми ще зійдемося знову, Чи вже навіки розійшлись? І слово правди і любови В степи і добрі рознесли!” — писав колись великий Тарас...

Отець Танчак був не лише нашим академічним душпастирем, близьким опікуном, але щирим другом. Він цікавився життям Громади, кожним її членом. В Ерлянгені відбулось немало вінчань студентів і студенток, яких доля сполучила не лише спільними студіями, але пов’язала теж спільним життєвим шляхом. Отець Танчак щиро тішився щастям студентів-новоженців, він радо вітав студентські подружжя, він хрестив їхніх дітей. Будучи опікуном секції студентів католиків „Обнова”, Танчак зорганізував харчову допомогу, яка особливо в роках 1949/50 була потрібна для студентів Ерлянгену після ліквідації ДП-табору, коли частина наших колег опинилася в невідрадних матеріальних умовах.

Матеріальні засоби. Допомога УНРРА, ІРО, ЗУАДК

В роках 1945/46 майже вся матеріальна допомога біженцям (а в тому і студентам) зосереджувалась у ДП-таборах. Та серед нашої студентської молоді було немало таких, які жили з харчових карток, і їхні матеріальні засоби були невиспачальні. В Ерлянгені був зорганізований табір для балтійців досить вчасно. Вони інших національностей до себе не допускали та як лиш могли боронили свого „тринаціонального гетта”. Українське громадянство і студенти в Ерлянгені спочатку не доцінювали важливості організування табору й продовжували залишатися на приватних

помешканнях і на німецьких харчових картках. Одначе скоро виявилось, що діяльність УНРРА-и обіймає всі національні групи. Тому наші студенти почали домагатися від УНРРА-и справедливого розподілу допомоги всім без виїмку чужинецьким групам. Скоро теж виявилось, що УНРРА делегує на місця, де є університети, т. зв. „студійних офіцерів”, завданням яких було посередничити між університетськими властями та чужонаціональними студентами в справах допомоги в прийнятті на студії. Ці „студійні офіцери” вдержували зв'язок зі студійними референтами армії даної окупаційної зони Німеччини та мали подбати про харчове, мешканеве, а навіть грошове забезпечення студентів-чужинців. Отож зимою 1945 року з'явився в Ерлянгені містер Гудерсон, який, як унівський опікун не німецьких студентів, відкрив своє бюро та почав збирати подання й документи для пред'явлення ректорові від бажаючих студіювати в університеті. Наша студентська Громада нав'язала з Гудерсоном знайомство, делегуючи Богдана Панчука як зв'язкового. Скоро виявилось, що містер Гудерсон був людиною невідповідною на цей важливий пост, не маючи і здібностей, досвіду й орієнтації в студентських і студійних справах. До нас, українців, він ставився якщо не ворожо, то щонайменше інертно. На це склалося декілька причин. По-перше, ця людина перший раз у своєму житті довідалася про існування українців, як нації. Для нього, як і для багатьох йому подібних представників чи співробітників УНРРА-и, всі, що походили зі Східньої Європи, окреслювалися одним словом „Рашієн”. Тому теж Богдан Панчук був для Гудерсона справжнім бичем Божим у вияснювальних репліках на тему східньо-європейських відносин. І треба признати, що після деякого часу Богданові вдалося частково просвітити урядовця УНРРА-и та домогтися нам належних прав. По-друге, містер Гудерсон був шведом і явно симпатизував з балтійцями, при чому ці останні, а особливо лотиші (читай: лотишки) дуже „делікатно” собі підкорили його для власних користей. Третьою справою був світогляд Гудерсона, який сильно схилився в бік червоново забарвленого інтернаціоналу... Він теж легко піддався наклепницьким доносам під адресою української еміграції в загальному та під адресою українського студентства зокрема. Тому теж допомога містера Гудерсона, якщо йдеться про кількість прийнять в університет, була мінімальна. Врешті-решт скоро управа Студентської Громади зуміла самостійно добитися гарних успіхів. Наші усі зусилля були спрямовані на одержання матеріальної допомоги від УНРРА-и. Тому, що бараки, в яких жили балтійці, були переповнені, виринула справа гуртожитку. В цій матерії містер Гудерсон спромігся на не абияке зусилля. Незабаром було відкрито гуртожиток для чоловіків і жінок, де могла приміститися теж

частина нашої студіюючої молоді. Та найголовніше з усього було те, що при гуртожитку відкрито було студентську харчівню, дуже добре вивінену, яка, сміло можна було сказати, була комфортом у порівнянні з іншими студентськими „мензами”. Поза тим всі, що мали діпівські виказки, одержували відповідні приділи в живностевих посилках і одежі. І хоч ця ідилія не тривала навіть року, та все ж таки це був період, в якому велика частина наших студентів-ерлянгенців, не маючи матеріальних клопотів, могла цілковито посвятити себе студійній праці.

З ліквідацією УНРРА-и та переходом переміщених осіб під контроль ІРО наступили значні зміни на гірше. Наставлення ІРО до наших студентів не віщувало надто рожевого майбутнього. Українське студентство в Ерлянгені зазнало сильного удару від органів ІРО вже на початку діяльності цієї начебто добродійної установи. Як відомо, в 1947 році зааранжовано на велику скалю т. зв. скрінінг, не без впливу ще тоді по цілій Західній Німеччині бушуючих сталінських емісарів (читай: гончих собак) під покришкою „комісії за поворот на рідину”, які в першу чергу були спрямовані проти української еміграції, в тому й української молоді та студентства. В Ерлянгені такий „скрінінг” набрав своєрідних прикмет, з доносами, нацьковуванням, а навіть погрозами й арештами. Комісія, головою якої був представник ІРО з виразно „червоно-російськими” тенденціями, позбавила 50 відсотків українських студентів дальшої матеріальної опіки. Тенденційність тієї акції ІРО на терені Ерлянгену у відношенні до наших студентів була наочна. Комісія уважала, наприклад, що вистачить, коли один член родини буде мати права переміщеної особи і тим самим зможе користати з дальшої допомоги, а другий член чи інші члени родини під цю категорію не підпадають. Отже вийшов такий дивогляд, що, скажімо, чоловік, чи голова родини, задержував права ДП, а його дружині, яка разом з ним перебула ціле страхіття війни і через гонитву й утечу примусової чи добровільної евакуації опинилась в Західній Німеччині, цих прав заперечувано або їх прямо безпідставно і брутально відбиралося. Так, отже, наприклад, колега Матвійчук був ДП, а його дружина ні; один Очеретько так, а його брат ні; один Панчук так, а його брат ні; Мирослава Снилик так, а її чоловік ні; один Тимків так, а його старший брат ні; і так, приблизно сто студентів скреслено з лист ІРО. Щоб показати свою важність, комісія не вагалася, як вже сказано, вживати засобів застрашування: якраз тоді був арештований Василь Стець, один з чільних членів управи Студентської Громади, який своєю сміливістю, знанням та зв'язками міг багато нашому членству тоді допомогти. З цього дуже добре здавали собі справу аранжери цього негідного й безпідставного арешту Стеця та вчасно постаралися

його „невтралізувати”. Тим більш болючий видавався цей злочинний випадок, коли зважити, що дружина Василя якраз перебувала в положничій клініці університету як родильниця.

Управа Студенської Громади станула перед новим важким завданням. Рішено запротестувати перед окупаційною владою та вислати відповідні делегації. Зенон Винницький виготовив протестаційний лист; зібрано багато підписів. На жаль, той меморандум-протест не був висланий з невідомих мені причин. Більшість членів управи були за його передачею до влади, до Головної квартири ІРО, до Українського Еміграційного Представництва, преси тощо. Говорилося теж про вислання делегації до Головної квартири Восьмої армії в Гайдельберзі. Як воно не було б, але протестами у тому часі годі було досягнути якихось конкретних вислідів. Тим більше, що в основному тільки студенти українці були об'єктом цієї нагінки. Студенти інших національностей не мали жодних клопотів зі „скрінінгом”. Це був ще один доказ, що акція в першу чергу була звернена проти нас.

Але треба було рятуватися. І скоро знайшовся вихід з того становища. Як відомо, в Регенсбурзі був великий табір українських переміщених осіб. Там теж відбувався „скрінг”, але жодних прикростей ніхто не зазнав. Навпаки, багато із тих емігрантів, які досі не були обняті опікою УНРРА-и чи ІРО, переходили спокійно перевірку та одержували статус ДП. Тому більшість з наших „вискринінгованих” колег переходили нову перевірку в Регенсбурзі і знову одержали свої втрачені права. Це треба завдячувати нашим людям, що працювали в таборівій комісії та вірно й об'єктивно інформували представників і урядовців ІРО. В згаданій перевірочній комісії, між іншим, був канадієць українського роду, який дуже прихильно ставився до нас, українських студентів. Отже покищо, поза перехідною нервовістю, „червоная мафія” нам нічого не вдіяла і навіть дістала по лапах!

Наступний удар, який нам, студентам, прийшлося дізнати на початку діяльності ІРО, була ліквідація гуртожитків і харчівні та перенесення студентів до новозорганізованого ДП-табору в Ерлангені, до приміщень колишніх військових касарень. Жалко було розставатися з гарно улаженим гуртожитком, клубовою залєю та спортовим грищем, де можна було вправляти відбиванку, стук-пук та інші гри. Не стало теж містера Гудерсона.

Велика маса нашої студіюючої молоді, яка прибула пізніше (1947 рік) і яка далі прибувала на студії, мусіла йти жити до табору з темними спільними кімнатами, без добре вивінованих санітарних уладжень та з іншими невигодами, які стояли на перешкоді нормальним студіям. Та з другого боку брак гроша, матеріальна скрута і девальвація німецької марки були вагомими чинниками

для дальшої екзистенції та головною спонукою до швидкого закінчення студій.

Національний склад табору був мішаний, і українці були однією з найбільших груп, начислюючи приблизно тисячу душ. Але адміністраційний склад таборової управи залишався майже виключно в руках чужинців, переважно лотишів, які з упертістю не допускали нікого до важніших постів, хоч кількісно були у великій меншості. Та вони зуміли закріпитися на своїх постах зі самого початку приходу альянтів, подекуди завдяки своїй організованості й дисципліні, як рівнож завдяки знанню англійської мови. Тому українській таборовій репрезентації було тяжко виборювати позиції та взагалі — полегші для своєї спільноти, хоч провід української таборової управи, як міг, ішов на руку нашому студентству, відступаючи залі на сходи, організуючи міжтаборові зустрічі, культурні імпрези, а головне — активно помагаючи в матеріяльних та харчових питаннях, які в 1948/49 почали сильно дошкуляти. Провід Студентської Громади в порозумінні з головою українського таборового предствництва добродієм С. Стадником, зорганізував студентську харчівню, яка за мінімальною оплатою видавала смачну страву. Припаси харчів старалася придбати управа харчівні з пожертв ерлянгенського та інших поблизьких ДП-таборі, де було українське населення (Ансбах, Дюнкельсбіль, Регенсбург) як рівнож від ЗУАДК-у та від товариства українських студентів католиків „Обнова”. Організатором і першим управителем харчівні був Олег Снилик, автор цих рядків, а після його відходу на працю до Медичного відділу ІРО Третьої армії управу харчівні перебрав Василь Стець. Головним магазинером був Мільо Сушків; куховаренням займалася пані Ольга Кордуба. Коли ж і Стець відійшов, щоб обняти адміністраційну директуру однієї з найбільших санаторій ІРО недалеко Нюрнбергу, управою харчівні зайнявся Богдан Осадца. Незабаром ерлянгенський ДП-табір був зліквідований і харчівню перенесено до ресторану „Кайзер”.

Між табором і Студентською Громадою був міцний зв'язок. Таборове життя мало чималий вплив на події всередині Громади. Українське громадянство в таборі, як і в Ерлянген-місті та його околиці, щедро і прихильно ставилося до вимог і потреб нашої студентської молоді, розуміючи вагу студентства та його цілі. В таборі було зорганізовано багато різних культурно-освітніх, виховних, спортових і допоміжних товариств. Серед них Пласт займав одне з найперших місць. Тут велика роля в ділянці організації Пласту належала членам Української Студентської Громади, в першу чергу Лесі Храпливій, студентці Медичного факультету. Наполегливим заходам Лесі Храпливої, при співучасті

інших членів Студентської Громади (Лесі Кисілевської, Віри Бабій, Наді Шавали та інших) було створено гуртки новаків, юнаків і старших пластунів та пластунок, які скоро здобули загальне признание й подив громадянства за взірцевий порядок і морально-виховну працю. Відбувалися різні пластові свята, ватри, спортові імпрези.

Заходами культурно-освітньої референтури таборової Управи відбулося багато імпрез культурного, національного та релігійного значення, в яких Студентська Громада брала жваву участь. Не буду затримуватися на детальних описах таких імпрез, але одній з них варт присвятити увагу з огляду на актуальність проблеми, яка й досі в нашому еміграційному житті має чи не найважливіше значення.

Восени 1948 року загостив до Ерлянгену Їх Ексцеленція Преосвященний Іван Бучко. Українському громадянству в таборі як і в містечку, та Студентській Громаді залежало на величавій зустрічі Князя Церкви. Табір був урочисто прибраний. Населення табору й українська колонія Ерлянгену й околиці, без різниці віроісповідань, спільно і набожно очікували на таборовій площі появи Владики скитальців . Священики з табору під проводом о. Городецького та о. Танчака, таборові установи, рада, товариства й організації, Студентська Громада та студентський хор хлібом-сіллю з поклоном вітали улюбленого Владика. Член Студентської Громади Софрон Федів фільмував цілий перебіг церемонії. З вітальним привітом виступив теж парох Української Православної Церкви о. Ткачук і, цілуючи ризи та хрест Архиєрея, сказав: „Преосвященніший Владико: Я, як священник та душпастир української православної парафії в нашому таборі, уважаю для мене великою честю вітати Ваше Преосвященство, Князя Української Греко-Католицької Церкви, та просити покійно благословення. Українські Церкви: Католицька і Православна, неначі дві сестри з'єднані любов'ю, однаково терплять переслідування. Хай Всевишній за мольбами Вашого Преосвященства кріпить їхні сили для добра страдального українського народу”. — Коли згадую цей зворушливий момент та ці глибокі слова українського православного духовника до Архипастиря Української Католицької Церкви, мимоволі сльози набігають на очі й серце боліє. Виринають питання не раз правдивої гіркої дійсности. Як дуже бажалося б, щоб слова отця Ткачука знайшли широке відлуння серед наших віроісповідних спільнот.

* * *

Одним з головних грошових забезпечень для потребуючих студентів у Ерлянгені були стипендії КодУС-у. Для одержання

стипендії вимагалось від даного потребуючого студента добрих оцінок на витриманих іспитах і рекомендацій від управи Студентської Громади. І так відносно велике число ерлянгенських студентів користало: зі стипендій КоДУС-у, головню після девальвації німецької марки. В першу чергу стипендійним фондом КоДУС-у були забезпечені студенти останніх семестрів, іспитанти та докторанти, які, посвятивши весь час студіям, не могли думати про роздобування гроша. Проф. З. Кузеля та проф. Євген Храпливий, як члени-опікуни Студентської Громади, були в безпосередньому контакті з управою Студентської Громади, а проф. Храпливий брав участь у засіданнях управи, на яких реферовано та пропоновано уділення стипендій потребуючим. Стипендисти одержували грошові допомоги не як дарові „бонуси“, але як позику, яку стипендист зобов'язувався віддати, коли його матеріальні засоби в будуччині на це дозволять. Хочеться вірити, що колишні стипендисти-ерлянгенці, хоча б з вдячності до сл. п. професорів З. Кузеля та Є. Храпливого, задержать і закріплять у пам'яті ті світлі ідеали, для яких світлої пам'яті професори ціле їхнє життя трудилися, бо для них основним кличем була моральна і матеріальна допомога українській студіуючій молоді.

Інших грошових допомог ерлянгенські студенти не мали. Здається, що на початку діяльності УНРРА-и деякі з наших колег одержали якусь фінансову піддержку в оплатах за семестральні студії; на жаль, прізвищ не пригадуу.

Найкращі з активу

Однією з найплідніших виявів діяльності на терені Громади була праця культурно-освітнього референта. Цикл рефератів започаткував Матей Гута, студент зубної медицини, один із найбільш ідейних членів Громади та кількакратний її голова. Немає сумніву, що розвій та успішність нашої Громади завдячувалися у великій мірі Матееві Гуті, його незвичайній товариськості, високій культурі духу й непересічній особовості. Його здібність з'єднувати товаришів, його характерність і об'ктивність у підході до студентських проблем висунули його на одну з головних позицій у Студентській Громаді і на ній він залишився до самого кінця, тобто до моменту від'їзду за океан. Здається не було ні одного члена в Громаді, який би не признавав великих духових вартостей Матея Гуті, і тому не диво, що у виборі його на голову Товариства в кількох каденціях не було майже жодної опозиції. По його відході в 1948/49 роках було тяжко піднайти кандидата на голову тої міри, що М. Гута.

Але, на щастя, на ерлянгенському студентському обрії

з'явилася нова людина, яка скоро зуміла здобути загальну пошану серед нашого членства та зайняти, як голова товариства, провідну позицію. Цією особою був Осип Федорика. Він втішався великим довір'ям усіх членів Громади. Я мав нагоду часто перебувати в товаристві О. Федорики не лиш як член управи Студентської Громади, дискутуючи біжучі проблеми товариства й неодноразово засягаючи неоцінених порад і вказівок, — але і як близький друг міг не раз з великим вдовolenням прислухатися до надзвичайно цікавих, повних дивного надхнення думок колеги Федорики. В його філософських міркуваннях вчувався начебто якийсь докір. Це не був безнадійний песимізм, але мов би прихований біль, який щемів там, десь на дні його — щирої, повної великого морально-етичного блиску душі.

Для зовнішньої репрезентації від самого початку існування Громади висунулася постать Василя Стеця, студента політичної економії, який чи не єдиний дійсно надавався на цей пост. Європейськість у поведінці, дипломатичні манери, елегантність і товариськість, як теж знання справ, пов'язане з легкістю вислову та майже геніальним даром переконування, — це головні прикмети його вдачі. Громада поручила йому пост референта зовнішніх зв'язків. Він репрезентував Громаду на форумі міжнаціональної студентської організації АСТА, був офіційним нашим представником до американських окупаційних властей і заступав українські інтереси перед ректором і професурою. Він був один із найбільш довірених, відданих активістів Української Студентської Громади в Ерлянгені та одним з перших в її провідницькій групі.

Не менші заслуги в цій ділянці (зовнішня репрезентація) мав Володимир Мацьків, студент хемічного факультету, один з дуже активних членів-основників Громади, близький друг і співпрацівник Матея Гути. Мацьків мав постійне членство в управі Студентської Громади, був вірним другом і співтоваришем. Він був ідеалом українського студента-націоналіста, був членом управи ЦеСУС-у та після відходу з Ерлянгену до Лювену далі продовжував віддану, повну посвяту праці для українського студентства.

Серед ерлянгенської студентської еліти слід згадати Михайла Тимкова, одного з найсимпатичніших наших колег, якого я будь-коли знав. Його лагідна удача, гідна статочність і скромність приваблювали кожного та робили його приятелем. У його характері поєднувалася глибина думки і погідність духу в одну гармонійну цілість. З його словом варто було числитись.

З інших колег з приємністю хочу згадати Мирона Мельника, студента політичної економії. М. Мельник був лідером т. зв. опозиції. Він був чесною і працьовитою людиною, що присвячує чимало часу і труду справам Громади, щоправда дещо нерішучою.

Тому його інколи використовували деякі демагогічні особи, які, виступаючи з рамени опозиції, не лише шкодили Студентській Громаді як цілості, але шкодили своїй же опозиції. Тож ідея Мирона Мельника вести конструктивну опозицію всередині Громади стала незалежно від нього деструктивною, наносячи нашому товариству немало шкоди, про що буде згадка пізніше.

Володимир Мотика, студент політичної економії, дивізієць, карний та працьовитий, виконував функції господаря Студентської Громади. Рівнож він, як організаційний референт, з цілою душею віддався господарсько-організаційним ділам, упорядкував книги, картотеку та майно Громади, заводячи дійсно взірцевий порядок. „Дзюньо” був людиною дисципліни і послуху. Його всі любили за його веселу вдачу, стійкість характеру і муравлину, солідну роботу. Він був усюди там, де треба було негайної праці, часу і посвяти.

З інших активістів слід згадати Ігоря Коцура, Івана Дутка, Ростислава Василишина, Аку Клим-Перейму, Богдана Осадцу, Віру Мельник, Романа Коса, Мирославу Слиж, Фанка Куницького, Богдана Гука, Петра Моцюка, Славка і Богдана Панчуків, Романа Смика і Філька Демуса. В Ерлянгені кінчили студії лікарі Богдан Шебунчак з дружиною, Павло Пундій з дружиною, Федів Софрон з дружиною та багато інших, на жаль, не тямлю вже усіх, нехай простять мені, коли їх не згадав.

Спортове життя

Чимало було сприятливих умовин для спорту на терені Ерлянгенського університету. Серед членів було багато добрих спортсменів, які спромоглися на значні досягнення не лише всередині Громади, але і в міжклубових змаганнях з чужонаціональними групами та в розграх з іншими українськими спортовими гуртками. Восени 1946 року заходами управи Громади відбулася спортова зустріч між нашою і мюнхенською студентськими громадами. Ця зустріч належала до найкращих спортових імпрез, на яку ми в Ерлянгені могли спомогтися. Були розіграні змагання у відбиванні (жінок і чоловіків), у копаному м'ячі та „стук-пук” (пінг-понг). Зустріч поглибила товариські відносини з мюнхенською Громадою та залишила приємний спогад. Опісля, вже на терені табору, відбувалися різні спортові зустрічі між нашими студентами та лотишами, литовцями й естонцями, де наші спортсмени часто виходили переможно, головню у відбиванні чоловіків і в грі „стук-пук”. Наші спортсмени змагалися теж зі спортовими гуртками з дооколичних таборів (Нойштадт і Регенсбург). У відбиванковій ланці чоловіків заблистали такі зірки, як Юрко Городиловський, Михайло Тимків, Осько Жидяк, Саша Палюх, Кость Перейма, Ігор Коцур, Богдан Шехович. Склад жіночої ланки був такий: Дарія

Городиська, Ака. Клим, Дарія Ковалюк, Стефа Макар, Наталка Москалів, Мирослава Снилик, Тетяна Шухевич. У футбольній команді, хоч вона не виступала часто, та була сильною дружиною, — демонстрували високе футбольне вміння студенти: Юрко Дицьо, Михайло Павлічка, Омелян Войтович, Олександр Гучко, Василь Мотика, Стецьо Васильовський, Володимир Мельник, брати Очеретьки та інші. Здається, чи не найкраще представлялася в нас секція столового тенісу (стук-пук). У тій ділянці наші студенти (жінки і чоловіки) належали до найкращих не лише в Ерлянгені, але і в цілій Західній Німеччині. В чоловічих індивідуальних розграх вирізнялися змагуни такої міри, як Юрко Городиловський, Євген Снилик, Саша Палюх, Яньо Шехович, при чім Городиловський і Снилик вели чоло в першенствах.

Одначе сенсацією наших студенток була в ділянці столового тенісу Мирослава Сенів-Снилик, яка задержала безконкурентне мистецтво на терені нашого університету, побиваючи всіх жіночих суперниць включно зі студентками чужинецьких груп. Щобільше, вона була дуже грізним конкурентом у змаганнях з Городиловським, Сниликом, Палюхом та Шеховичем

Ідеологічні розходження. Так звана опозиція, спроби розбиття

Щоб краще зрозуміти підстави ідеологічних розходжень, які проявилися серед членів ерлянгенської Громади, слід накреслити короткі події і факти, що впливали на формування душі українського студента в довоєнному періоді, передусім на західних українських землях. Відомо, що українська молодь тридцятих і сорокових років взагалі, а українське студентство зокрема було промотором українського націоналістичного руху, який мобілізував народні маси до рішучої боротьби та був авангардом тієї рушійної сили, що з кожним днем набирала все більшого розмаху в порахунках з окупантами. Коли з вибухом Другої світової війни, її страхіттями й трагедією української нації у війні зі загарбниками шанси, здавалося, сприяли цій боротьбі, то ООН, як речник українського націоналістичного руху, прийняла на себе тягар відповідальності і повела маси у бій. Українське студентство було першим, що в нерівній боротьбі складало жертву крові. Та серед ударів на всіх фронтах прийшов найтяжчий удар: розкол в Організації. Він не лише послабив сили воюючої України, але у своїх фатальних наслідках після закінчення воєнних дій переніс своє згубне братоборство на маси еміграції. Українська політична еміграція опинилася в згубному зачарованому колі, з якого не може звільнитися по сьогоднішній день; не минуло це лихо і Українську Студентську Громаду в Ерлянгені.

Головну масу членства Громади творили три найчисленніші групи: львівська, берлінська і бреславська. Кілька колег походили з центральних областей України, одна з Кубані (Аня Гончар). З Дніпропетровщини походив І. Чорний.

Кожна з трьох названих груп була в більшій чи меншій мірі під впливом двох відомих націоналістичних напрямків. Два тяж угруповання виринули в Громаді зі силами менш-більш у відношенні — один до 10-ти. Вже на початку організації товариства дійшло до першого удару. Намагання опозиції в першу чергу зводилися до здобуття постів у проводі Студентської Громади. Інакше кажучи, опозиція гаряче домагалася влади. Коли ж вислід перших загальних зборів приніс опозиції поразку, допускаючи тільки одного її представника до управи, більшість цієї групи з Мироном Мельником у проводі прийняла той вислід спокійно і стримано. Але дехто із опозиціонерів виявив явне невдоволення. Маю на думці колегу Анатолія Романюка, студента політичної економії, який розгорнув на терені Громади різку дискусійно-полемічну кампанію, звернену проти управи Громади. В репліках Романюка, які мали нагадувати „робесп'єрівський курс“, пробивалася помітна демагогія і тенденція знецінити провід у очах загалу членства, створюючи хаос. Одначе всі розмови без жодних конструктивних дій не мали бажаного впливу. Навпаки, з часом полеміка перетворилася в дезорганізовану балаканину порожніх софізмів, в яких ледве чи хтось міг розібратися. Але в товариському житті А. Романюк був людиною симпатичною і вирізнявся непересічним інтелектом, гарними європейськими манерами та гладкою чемністю. Він був прихильником Гетьманського Руху і мав нагоду здобути собі послідовників і симпатиків. Та він прогавив слушну нагоду, йдучи по лінії демагогічних гасел. Все ж А. Романюк залишився карним членом Громади до кінця свого перебування в Ерлянгені, звідкіля виїхав до Лювену на дальші студії.

Десять літом 1947 року з'явився в домі Громади молодий чоловік, передаючи на мої руки заяву для прийняття в члени Української Студентської Громади. Був це Богдан Микитчак, який прийшов у супроводі А. Романюка. На мій запит про вступ в університет Богдан Микитчак заявив, що в цій справі він не потребує інтервенції Громади, бо вже сам собі порадив і вже заіма трикульований. Я був здивований з цієї відповіді, а і Романюк був сам дещо заклопотаний не дуже то чемною відповіддю свого друга, поспішаючи вяснити, що товариш Микитчак, мовляв, ще необізнаний з тереном... Заява була завірена підписами двох дійсних членів (здається М. Мельником та А. Романюком). Заяву я прийняв і того самого дня передав її голові Громади. На одному з

чергових засідань управи колегу Б. Микитчака було прийнято в члени Української Студентської Громади. Так Громада набула ще одного активіста опозиції, активність якого скоро довела до сумних наслідків і навіть компромітації доброго українського імені.

Як вже було сказано, ціллю опозиції було дістатися до „влади”. Коли перевибір управи величезною більшістю голосів на семестральних і чергових загальних зборах не дав опозиції бажаних успіхів, група рішила на більш радикальну акцію. Вони вирішили створити другу студентську громаду. Чому ж ні! Це ж бо був час, коли українська політична еміграція в Європі переживала епідемію „двоїння”; було між нами всього по два: два типи українця, східняк і західняк; два еміграційні представництва; дві партії; два „вожді”; ЦеСУС-и з великим „Ц” і малим „ц”; два уряди; дві ОУН, два календарі тощо. Звичайно кільканадцяти особам не вдалося підкорити двох з половиною соток колег, не було, здається, для них іншого виходу як відокремлення. Отож одного спокійного дня ульмівські „Українські Вісті” принесли повідомлення, що на терені Ерлянгену „створилася група студентів, ціллю якої є зміцнювати і поширювати ідеї справжньої демократії серед студентства...” Ініціатором і надхненником групи був Богдан Феденко, син відомого політичного діяча на терені УНР.

Коли я 3-го червня 1947 року повернувся з клініки додому, я застав на столі записку, підписану проф. Є. Храпливим, з повідомленням прибути в дуже важливій справі до домівки якнайшвидше. В домівці було вже кілька членів управи. Був там теж Мирон Мельник. Скоро з’явився теж проф. Є. Храпливий і заявив нам, що йому було б дуже незручно бути опікуном двох студентських громад та що треба робити все можливе, щоб не допустити до кризи. Рівночасно попід домівкою кружляли деякі представники опозиції, які час до часу забігали до проф. Храпливого, домагаючись посередництва в переговорах. Наші розмови тривали до третьої години ранку.

На наступному комплетному засіданні управи вирішено, що згадана група, безнастанно під’юджувана Микитчаком і Феденком, бере на себе повну відповідальність за спроби розбиття Громади. Тому що серед деяких колег в опозиції були тверезо думаючі люди, які здавали собі справу з наслідків розбиття (Мирон Мельник, Микола Гаюк, Анатоль Станько, Фанко Куницький та інші), справа покищо притихла. Але пару днів пізніше голова Громади Матей Гута одержав виклик до Ректора університету. Ректор подав Гуті листа з підписами двох членів Громади, цебто Богдана Микитчака та Богдана Феденка. Зміст листа був звичайним доносом під адресою Української Студентської Громади в Ерлянгені, якій

автори закидали „фашизм, диктаторство і насилля у відношенні до членів Товариства, що противорічило всім засадам демократії...” Були там ще інші очорнення, наприклад, про незгідність статуту товариства з принципами демократичних свобод, про терор і так далі. — Ціла сторінка машинопису з такою писаниною. Ректор, який мав вірні інформації про Україну і українців, а зокрема про діяльність нашої Громади, не виявляв особливого зацікавлення цим листом і висловив голові та управі Громади повне довір'я, але він був здивований, що на такий крок могли спромогтися українські студенти, члени Громади. Цей сумний факт члени Громади прийняли з великим обуренням. Обидва згадані колеги були завішені в членських правах. Коли на чергових загальних зборах Матей Гута відчитав присутнім їхнього листа, — то дійшло до такого замішання, що обом авторам загрожувала „дефенестрація”. З великим зусиллям передсідникові зборів Стефанові Гикові вдалося опанувати ситуацію (д-р С. Гик студіював медицину, будучи по професії юристом). Присутність та повага проф. Є. Храпливого, який вже тоді був zagrożений недугою серця, втихомирила гарячі голови. Предсідник дозволив Микитчаків та Феденків на „слово оправдання”, хоч велике число присутніх членів Громади протестували проти такого дозволу. В тому моменті лідер опозиції Мирон Мельник забрав слово у справі формальній та зложив заяву в своєму та опозиції імені, що він та його одностудентів не мають ніякого відношення до згаданого листа, нічого про цей факт не знали, засуджують цей вчинок якнайгостріше і за акцію Микитчака і Феденка не беруть жодної відповідальності. Заяву цю стрінуло загальне призначення, а Микитчак і Феденко заявили, що „жалують свого поступку”... Єдність Громади була врятована і всі прийшли до висновку, що не слід тратити сили на взаємне поборювання, бо в нашого студентства є одна ціль і один шлях у майбутнє.

Треба, однак, згадати, що в Студентській Громаді і без опозиції не все було ідеально. Деякі надто різкі, а то й безвідповідальні потягнення певних одиниць навіть у проводі негативно відбивалися на повазі управи, хоч і на-коротко. Серед нашого активу були теж одиниці, які, хоч мали підтримку більшості членства, не виправдали вповні їм наділеного довір'я. Ми мали нагоду переконатися в одному випадку, що особа, якій повірено важливий пост в управі, не спромоглася під час виконання своїх обов'язків на чітке відокремлення справ і добра загалу Громади від заспокоєння своїх власних хоробливо перечуленних амбіцій, непоміркованості та сарказму. Це різко виявилось на переломі 1948/49 років під час короткої кризи, в наслідок чого цей колега був змушений з Ерлянгену відійти, не закінчивши студій.

Виявилося, що навіть заслуги для Громади не вистачали і не дозволяли нікому — хоча б не відомо з яким мученицько-кацетівським минулим — переступати межі, за якими кінчалося добро загальної справи, а виринав дурман особистої амбіції, безкарності й анархічної отаманії.

Українська Студентська Громада в Ерлянгені, як організаційна одиниця студентського життя, таки залишилася сильною товариською побудовою за зразками статуту та в дусі правдивих демократичних ідей. Принципів цих ідей ми придержувалися суворо і послідовно і з ними, залишаючи Громаду, розійшлися по діяспорі, щоб продовжувати наш шлях, долею призначений. На цьому шляху згадуватимемо завжди Фрідріхівсько-Александрівський університет, де ми завершували наші студії і де ми творили незабутню студентську дружню родину.

РОЗВАЖАННЯ НЕДУЖОГО ХРИСТИЯНИНА

*Просив я в Тебе, Христе, сили, щоб користуватися успіхом,
Ти вчинив мене кволим, аби я був слухняний.*

*Просив Тебе про здоров'я, щоб довершити великі діла,
Отримав слабкість, аби здійснити ще більші.*

*Просив багатства, щоб щасливий був,
Одержав убогість, аби стати мудрим.*

*Просив Тебе про владу і значимість, щоб мене поважали люди,
Попав у залежність, аби відчувати потребу в Тобі.*

*Приязні просив, щоб не бути самотнім,
Ти мені дав самотину, щоб полюбив я всіх братів.*

*Просив Тебе за все, що зуміло б утішати моє життя,
А Ти дав мені життя, щоб я радувався усьому.*

*Не маю нічого прошеного, проте маю усе, на що сподівався,
І начебто проти моєї волі ще не висловлені просьби були сповнені.*

З-посеред усіх людей я найщедріше обдарований.

Боже, спасибі Тобі!

Юзеф ЛОБОДОВСЬКИЙ

(1909-1988)

ТРИПТИХ ПРО ЗАМУЧЕНУ ЦЕРКВУ

I. Святий Андрій серед скитів

*Тож знову піддаєшся грі спінених хвиль
егейських теплих морів, біла чайко!
Помазаний харизмою першенства Протоклет
протоптав своїм сандалом Колхиду і Аргос,
Епір і Тракію... Вітер з гарячих уст
зривав слова й мужніли на вітрі.*

*А він вже не чув, як звільна струг бревна
вигладжує, як повід вже плететься,
щоб потягти його...*

*В ахайськім Патрасі
аж під мовчазним небом замаячить
той дивний скісний хрест
Cruх decussata.*

Це ще не завтра. На те ще час.

*То полудневі віють вітровії,
байдак як у танці звільна повертає,
Чумацький шлях послався до Гіпербореїв,
солоне повітря легені сповняє,
дев'ятим валом море набрякає,
Хор здалека по імені кличе,
птах звисока перший знак подав вже.*

*І понеслось під сандалом Апостола
розхитане море —
Pontus Euxinus.*

Не вспів причалить, вже руками нові землі згортає,
що в темряві ще, важкому тумані,
й просовує в пальцях, як вервичні зерна,
імена, йому досі незнані.

Заки подасться горі рікою
до степів і борів,
в пристані перше обозом стане —
чував про неї:
це Пристань символів.

Понтикапея йому в поклоні,
від Кіммеріону
причвалають стада диких коней,
в степу ще чаїться дим вогнів офірних,
як з горсткою зерна скупю
йде Андрій, Слуга Божий, ходю
над Дніпр – Славуту і тихий Дон вірний.

Між людом, в броню залізу зодітим, і далі
ще в Кіммерію темну, де джерела рік,
що їх пуці і багна леліють,
в степах, де не лиш півдикі кочують,
але й колосся на гривнях карбують,
прямував до все дальших обріїв.

Книгу святу відчини й читай,
своїм омофором покрій їх!

Місяць кров'ю налився і вітер недобрый,
розпаношились знову печеніги й обри,
знову ханський бунчук видно в полі.
Заки на суд вас покличуть архангельські роги,
біжіть, щоб обняти апостольські ноги,
під опіку десниці святої.

Каже легенда з усіх найкраща,
зворушлива, повна сподівання,
що йдуть святі мореплавці,
щоб хрест встромляти на скитськім кургані;
хребтам степових коней вирости крила,
уста поетам відмолодились,
а він іде —
поганські божки щоб руйнувати,
боввани...

*Протоклет!
Котрий перший Богом
ізваний!*

II. Митрополит Шептицький.

*Дев'ятнадцяте століття гасне вже поволі.
Хоч ще в свічадах горить газ, вже Едісон
електрику в дротах розжарив
і світло летіє на блискучі каски,
восковані паркети, повну маєстату
сусту Тронів і гнилих династій.*

*Дзвонять остроги. Завмер старий Шенбрун
В габсбурзькій славі — не знає, що завтра
не діжде. — Балі, паради, в театрів
золочених льожах жемчуги і хутра;
гарна епоха, проказою зжерта,
своїм усміхом не одних зведе ще.*

*А по сальонах граф молодий ходить, —
що б йому взяти? Гаптований мундир,
чи може з цісарсько-королівської ласки —
найвищий уряд? Поки важка
вага здрігнеться, світ, що ледве пізнав він,
кличе, тисяччю спокус призиває...*

*Як воно так, що молодого серця діткнеться
нагло ласка пророка, і стежка, що вигідно
стелилась, хресним шляхом стається? Як слово,
Що колись на пустар попадало, заживе назавжди
під зболілим язиком...*

*Причина тільки у Бозі,
що в келії василіянській
лежить граф хрестом на підлозі,
а потім у клобуці, шитім слізьми мами,
стане бити в історії затріснуті брами...*

*Посилай кораблі на підмогу,
іменника виручай свогого,
Андрію святий, Первозваний!*

*Щоб знову зв'язати роз'єднані руки,
поможіть, всі духи, на землі й на небі!
У Фльоренції голуб літає високо,
а в Бересті зброю готують, далебі.
Він життя своє врізьбив у легенду:
— Як змити прокляття віків що донині,
як на прю війнам іти братовбивчим,
а вийти, оздоровляти і вчити
і янгола збудити в людині ?!*

*Горить небо на сході,
криваві зорі вінець сплітають.
Злочинець крадеться полем,
зłodій — лісами,
вихор стадами хмар поганяє.
А він б'є далі в історії брами,
в стремліннях своїх неугомонний!*

*Не замаїться костур твоїй листям,
як Ааронів, в землю встромлений!
Народові твоєму шлях знову тернистий,
знову апостол на хресті повисне
— ганьби деревиці.
Вже поганців орда щораз ближче,
під мечем її життя твоє згасне.*

*Пастиря вбили, розбіглися злякані вівці,
Церкву спалили, нарід у кайдани
закули. Над городом твоїм,
що завмер у безмежній жалобі,
дарма на пожар дзвонять дзвони...*

*Хто клобук той надіне по тобі,
хто готовий з терня надіти корону?!*

III. Галицькому Владиці

*Ті пісні вже влилися в євангельські хори,
ті горби, що небу стеляться під стопи...
Де ж це було? На святім Йордані, на Дністрі,
в сні, за межами думки, деś у засвітах?
ще заки сини зганьбленої Європи
повзати стали к стременям золоченим.*

*Заки татарські коні під бунчуком кудлатим
тебе стратували, о земле!*

*Тебе зовсім забули,
немає тебе в розрахунках,
не б'ють на сполох дзвони, що над Тибром.
На твоїй могилі хреста не поклали.
Під печаттю Юди поцілунку
уста зів'яли,
і в очах так чорно.*

*Наймолодшою з дочок була ти,
найбільш улюблена, казали.
Та віддали тебе лезові ката,
іродовим вождем на поталу.*

*Святий Андрій, твій найперший апостол,
розклав рамена свої знову
поганам, щоб його вдруге розп'яли.*

*Святий Андрій, що був перший ізваний,
що прибув перший з-за моря,
щоб навертати
скитів, що кобил молоком годувались.
Він один розірве кайдани
і пожар золотий роздує,
щоб загравною стався світанку.*

*На кlobук твій, владико, вінець наділи,
увінчали і твою патерицю,
римським бальзамом рани загоїли.
Але твій на́рід — зложили до гробу,
але наш гнів — вогнем палить ліця,
але уста ті брехливі,
що щодень: амінь, амінь, — повторяють,
у шепотах темних — плюгавих,
ті уста,
що належать Іюді!
Мою землю сатана потоптав, як і твою,
тож тим паче
я тобі свідком на суді.*

*Владико вбитих, незнаних,
ізгноєних в'язнів у казематах,*

*владико Церкви у катакомбах,
яка ціна на твої кайдани?
Яку б заграти карту дипломатам
зі шахраями в сатанинських шатах?*

*Зривається вихор,
Виринає з лона землі домовини,
старі пергаменти — не дбає, бо сліпа сила.
На муки брали їх і мордували...
Встань, як волю маєш і гордість людини,
заклич:
— Вам шляхи і уста покривило!*

*Піднеси костур свій, владико,
удар клятвою по багрянцях і фйолетах.
Хай розірветься завіса в „святая”!
Замучених душі по небу витають,
розстріляні на костях своїх як на флейтах
грають,
на них Церква повстане новія!*

*Лети на схід,
моя пісне, криком відчаю,
кожне слово — рана розрита.
Щоб воскресить,
на бій Христа щоб підняти!
На сатану і слуг його зграю,
на улесливі надто левіти:*

*— Отче наш
іжи єси
на небесіх!*

Вільний переклад з польської мови Богдана Кондри

ТИ ПОВЕРНУВ МЕНІ ЖИТТЯ...

Відкрилось перед Анною минуле — спогадом ясним, безтурботним: вона і сусідів син Євген. Біжать вони, біжать так швидко, що аж не бачить ані темнозеленої смуги трави, ні блакитного неба. В очах їхніх мигтить, начебто кружляє світ, груди пронизує гострий струмінь гірського повітря, а ноги ледь торкаються землі. Аби швидше!

А от, — пригадує знову Анна, — над рікою вони: плетуть вінки із різного квіття, яке лиш попаде їм під руки, і з розгоном жбурляють у сріблясто-синій крутіж ріки. І вінки оті, наче іграшки якісь, кружляють, летять на хребтах хвиль кольоровими стрічками. А тоді Анна і Євген, взявшись за руки, біжать за ними навздогін, переплигуючи ховзкі, студені камені. А за ними — золотим м'ячем, ховаючись за гілки верб, стрибає сонце.

А там... багато гостей у їхньому домі; в очах їхніх і радість, адже стрінулися із близькими своїми, але й неспокій... Бо вже чутно було біля їхнього дому кроки війни і її холодну руку на дверях. За фортепіаном — вона, Анна. Грає вона Шопенову баркаролю. І раптом сталевими перстнями стискає її біль. Їй навіть важко збагнути — чому? Враз вона вся заходиться нестримним плачем і прожогом покидає кімнату. Від того дня Анна навіть не наближається до фортепіану. І ніхто не наважується торкати цієї теми.

Вкінці — наради поміж батьками і лікарем і рішення їхнє, що Анні треба покинути фортепіан. Вона надто вразлива і їй треба вчитися чогось, що наближало б її до дійсності. Лиш Євген був іншої думки, що всі оті Анніні почування тимчасові, лиш її любов до музики — назавжди...

І ще один фрагмент — він з того часу, коли підсніжковим прозябом у дівочість вилонювалось Анніне вже не дитяче обличчя. Вони там двоє — на краєчку присмерку: втомлена блакить рідного неба, щирий, безжурний сміх, дружній приторк заблуканих долонь. Заграва заходу тінню припадає до річки і фіолетними віями згущуються тіні у сутінок, а тоді у вечір.

Вагаючись, надходить ніч — і з її лона гострим і тонким серпиком народжується місяць — єдиний син її.

Начебто сьогодні, Анна чує свій шепіт:

— Євгене, думаєш, що всі сплять?

— Навіть не думай про це, Анно...

— Та це не тому, щоб я боялася, але... — і рука її виковзується з його долоні, щоб Євген не завважив, як вона вся тремтить, либонь навіть уже не з переляку, а з приємного хвилювання.

Проходять кладку. Вода під ними — темна і тиха. Ледь чути її плескіт і глухий відгомін їхніх кроків. Раптом Євген:

— Анно, ти знаєш, може твої батьки праві, може знають, що тобі краще?

Та Анна мовчить. Немов це не до неї. Вернутись тепер — ніколи! Батьки таки не знають... Адже хто, як не вона кожної ночі прокрадалась до фортепіану — безшелесно, боязко, але з очікуванням особливої насолоди. Вмикала малу лампу, безвучно пересувала пальцями по ясному зарисі клявіатур. Начебто оживали клявіші понад Анною і понад нею проносився відгомін різноманітних мелодій, змінний темп музики, багатоколірність її, перехрещувались над нею різні сторіччя...

Раз її отак застав біля фортепіану Євген:

— Анно, ти?!

— Тихо, Євгене! Ще прокинуться інші. Шкода. Ти перебив мені і увірвався останній акорд...

Зрозумів Євген, що Анні без музики не жити. І подумав повести її оподаль до дому до каплиці, що допізна завжди відкрита. Після Вечірні туди ніхто не заходив.

Тепер до каплиці вони йдуть. Там темно. Навіть похмуро. Горить лиш одним одна лампада.

— Анночко, сюди! — Поволі обережно, і Євген присвічує ліхтаркою. Вони підіймаються сходами вгору, а поруч на стінах коливаються їхні видовжені тіні. І здається, що від світла Євгенової ліхтарки загораються дужче свічки на престолі і навіть ота лампадка, що досі світила блідо і тьмаво, тепер кидає довкола блідорожеві і м'які смуги.

Вже поза Анною і непевність, і вагання, і тривога. Хай і прийде страждання, але воно — життя. І заанімілі стіни каплиці оживають сильною динамічною мелодією сонати Бетговена. У ній увесь Анни бунт і одчайдушний весняний порив. Вся її неспокійна душа...

Виходять. Кудись заховався місяць і туга темрява окутує їх, втихомирює їхнє хвилювання. На гілці, проснувшись, обзивається птах.

Заки ще ввійшли додому, Євген зупиняє Анну:

— Анно, чи й ти?... Ти знаєш, як люблю тебе?

Враз виходить із-поза хмар місяць і в його променях купається

все Анніне обличчя. А очі загоряються світлами, яснішими зорі на світанку.

Євген підводить Анніне підборіддя і цілує спочатку з великою ніжністю, а там уже з юнацькою владною пристрасстю.

Удома стукнули двері. І Анна та Євген, ще на мить пригорнувшись, кажуть одне одному „Добраніч!”

Так квітла їхня любов.

* * *

І раз Анніні спогади зсуватись стали з неї, ніби прозорий серпанок за темним серпанком. Лиш ще на хвилину згадала своїх батьків, що їх кагебісти однієї ночі забрали з хати й донині про них вона нічого не знає. Тільки вона врятувалась. А Євген уже за німецької окупації, коли прийшла пора йти до війська, до Дивізії зразу зголосився, навіть нічого їй не сказавши. Коли зайшов до неї увечері попрощатися — спочатку замовкла і ні слова не хотіла йому сказати.

— Та ти чого, Анночко?

— А тому, що я повинна була знати.

— Боявся, що не схочеш, що відмовлятимеш мене...

Очі Анни спалахнули вогнем і вона з пересердям кинула:

— Як міг ти таке подумати? Досі ще мене не пізнав? Певно, що жах мене проймає від думки, що ти підеш, бож війна, а там... Але я розумію, що інакше не може бути!

— Розумієш, Анно, розумієш, що нам свою землю відстояти треба. Що інакше нам і так не бути, не жити... В неволі не можна довше. Я повернуся, Анно.

І пішов. Від того часу більше Анна про нього не чула. Раз лише один із його товаришів переказував, що на Словаччині Євгена бачив. І відтоді ніякої вістки. Тільки їй навздогін ідуть його слова: „Твори добро, хоч тобі за нього ніколи ніхто не заплатить. І хоч у твою, Анно, душу підкрадатиметься сумнів, шарпатиме нею біль, — пам'ятай, що завжди після ночі приходять ранок”.

Сьогодні Анна далеко від рідного дому, вона в Америці, та їй важко при звичаюватись до цієї країни, до людей іноді. Але поволі мирилась із усім. Сьогодні перший день її праці. Вийшла з дому стежкою попри клямбу, де цвіли білі айстри. Позаду огорожі пнявся виноград і грона його, важкі від плоду, наливалися життям, наливалися темними соками.

Над'їхав автобус. Вона у ньому. Задивилась у вікно і бачила, як швидко зникали веселі вілли, стрижені травники і почали з'являтися низенькі будиночки, вибиті вікна, а за ними височів ряд фабричних коминів.

Зупинка. Сірий будинок поверхів з п'ятнадцять. — „На котромусь примістять мене” — майнуло в неї думкою. І на душі заворушився неспокій.

Пройшла крізь хвіртку високої залізної брами, а потім сходами вгору. Відгомін її закаблуків не приглушував гомону фабрики. Знайшла кімнату директора, а він байдуже, ніби бачив її уже тут щоденно, повів Анну до фабричної залі, де за станками працювало багато жінок. Перехопила на собі зацікавлені погляди робітниць, але це була лише мить, бо, побачивши свого зверхника, вони прихапцем метнулись до свого зайняття.

— Тут, — і директор МекДов показав Анні на просторий стіл; — Ваше місце праці. Ви склеюватимете кольорові бібулки — одна до одної. Це на різдвяні прикраси.

Анна із запитом глянула на нього:

— Хіба ж ця робота надовго?

МекДов іронічно усміхнувся:

— О цим ви зовсім не турбуйтеся. Бібулок і клею у нас доволі, а замовлень багато. У нас ще і „Галловін” і „Валентайн дей” і... Та й інакші робити будете іграшки.

Закінчився перший день Анниної праці. За стіною двигтіли важкі машини. Ота механічна і одноманітна робота так її виснажила, що все довкілля мерехтіло їй в очах. Одна жінка, що сиділа зараз за іншим столом, пожаліла Анну:

— Я бачу, що вам важко. Але потім — звикнете... Це лиш початок такий.

Пройшов день, два, тижнів кілька, а там місяць і рік, і правду казала їй робітниця Мері — поволі Анна звикала. Лиш душа мертвіла, слалась безмежною пустелею, і в голові шуміло, ніби стукотіли лотоки у великому млині. Іноді намагалася проломлюватися із цього одноманіття, але згодом закинула. Навіщо? До чого це доводить — до ще більшої муки. І чи комусь це шкодить, коли її душа засинає?

Ніяк Анна не могла зрозуміти, що інші робітниці ще за варстатами сходились разом і плянували, що робитимуть увечорі: чи виберуться кудись на прогулянку, а може до ресторану чи в кіно, чи на „парті” до когось. Звідкіля у них сила?

— Що з вами, Анно? Вам треба зустрінутись із знайомими, — впевняла Дженні. — Віджити трохи. Ви забули про усміх...

— Знаєте, я тепер машина, Дженні? Як її наставлять, так вона і йде, — відмовила сумовито.

Господиня Анни нічого не питала; мабуть думала, що оті європейці — всі дивні створіння.

Анна щоденно, крім суботи і неділі, входила у велику залізну

браму, вже не завважаючи її більше. І на кам'яних сходах не чула відгомону ані своїх кроків, ані інших. Підходила до стола і клеїла бібулку за бібулкою. Відчувала біль у спині і аж до сліз втомлювались очі. Навіть не слідкувала за стрілками годинника: яка різниця? Ніхто тут їй не дошкуляв, лиш всі вітали її завжди однаково безбарвною усмішкою.

Анна тліла, не жила. Аж враз лист від Євгена, ніби соняшні ключі у щастя! „Моя Анночко! Як бачиш, Бог милував... Живу! Я в Австрії і тут довідався Твою адресу. Вчора дістав візу на виїзд до Америки. Мені здається, що це мрія, але за кілька тижнів побачимось! Твій Євген”.

І Євген приїхав.

Від того часу вони зустрічались. Іноді сиділи вдома, часами їхали поза місто над озеро, інколи просто ішли в міський парк або до театру. Анна все ще здебільшого мовчала, а коли й говорила, то про щоденні речі, чи то про п'єсу, яку вони побачили, чи про прочитану книжку, але ніколи не торкалась свого особистого життя, чогось, що могло б знову зблизити їх разом, чогось, про що говорячи, можна було б і радіти разом і журитися. Все ще уникала доторку його рук, інтимного погляду, поцілунку.

Євгена це дивувало, бож здавалось, вона нехтувала його почування і ніби зумисне своїми рухами, поглядом, словами заперечувала існування їхньої любови.

Страждав Євген, роздумував, аж раптом у нього склався плян і одного дня він з ним розкрився перед Анною:

— Анночко, послухай... Глянь принаймні на хвилину на мене!

Анна повертає до нього обличчя, хоч погляд її темних очей йде попри нього...

Але Євген не вгаває:

— Анно на мент — забудь про все що тут. Пригадуєш, як ми ще малими дітлахами кидали вінки у воду. Я цього ніколи не забув. Ні річки отієї, ні вінків у воді, ані тебе...

І здається у цю хвилину темінь Анниних очей полоще небесна голубінь — і вони ясніють, оживають.

Євген знову:

— І під час війни, коли ми переходили через наше село, я вспів нарвати квітів, що над річкою росли, і поклав у свій нотатник. Бачиш? — і Євген виймає з нагрудної кишені нотатник (один ріжок — обірваний, бо тут по ньому сковзнулася куля). Хочеш — ці квіти для тебе. Їх роками гріло мое серце.

Анна простягає по квіточку руку: її обличчя окрилює відлунням її давньої дівочої усмішки.

— Євгене, ти справді був біля нашого дому, над берегом річки,

там де верби наші? І ти приніс оці квіти для мене? А я була до тебе недобра, — і відчувала Анна, як увесь важкий осад, що назбирався роками на дні душі її, кудись зникав.

— Анно, ще одне. Учора я розмовляв з одним монахом. Там у них у костелі є прекрасні органи — і він дозволив після Богослуження тобі, Анно, на них грати. Він ще сказав: „Чому ж ні, це ж на прославу Бога!”

Анна вагається, у неї в збентеженні схрещуються над очима брови і стулюються тісно уста, щоб заперечити, відмовитись...

Тоді Євген бере її за руку. І вони йдуть. Спочатку Анна тільки повинується Євгеновому наказові, а потім вона провадить уже його.

В костелі сутінки. Лиш час від часу вітражі роз'яснює сонце і тоді постаті святих оживають. Царює лагідна тиша, не така сувора, як у келії монахів... У лавках ще де-не-де люди. Чийсь руки пересувають чотки вервиці, чийсь шепіт, чийсь молитовне прохання.

І Євген і Анна сходять дерев'яними блискучими сходами, де спочиває відблиск свічада. Пахне тьмяним запахом кадила і воску, що скапує по свічах, ніби чийсь сльози. Анна сідає за органами, переглядає ноти і з-поміж них вибирає Баха і, обережно кладучи руку на клявіатуру, вона починає грати. Тихо-тихесенько... І збентежено і з запитом дивиться на Євгена.

— Грай, Анно... немов молишь його прохання.

Спочатку звуки органів губилися один від одного. Вони боязкі, гей би у відчаї. Але поступово сповнюються вони силою, кріпким ударом форте, динамікою, які обзиваються духом Бахового генія, що здвигає підвалини світу і теж співає дзвінкістю ніжної арфи. Гра її заспокоює, пестить, спіливає журчанням мелодійних каскад на фрески, струмені грайливими фонтанами по вітражах і змиває-споліскує увесь неспокій — гимном у вічне життя.

Ще один удар по клявіатурі. Ще один останній акорд органів розквітає весняним проліском з-під Анниних пальців. Хвилину ще Анна непорушна, — а відтак її проясніле обличчя — усе Євгенові:

— Ти повернув мені життя, Євгене. І мені здається, що від отієї останньої гри на органах вдома, у каплиці, начебто зовсім не пройшли роки. Пройшли і ні... Адже ми ті самі, Євгене!

— Так, Анно. Ті ж самі.

Володимир БАРАГУРА

НАВЕРНЕНИЙ БЕЗВІРНИК

(Спогад з гімназійних часів в 1920-их рр.)

„Як тривога — то до Бога”...

Ми називали його Безвірником . Це порекло пішло від того, що наш товариш, здібний учень, який сидів у передостанній лавці, Михась Соболяк був безбожний. Він заперечував існування Бога, не вірив у силу молитви ні в позагробове життя, вважав зайвим існування Церкви, не виконував релігійних практик. Як тільки міг, уникав обов'язкової учнівської Служби Божої і зараз після екзорти, якої не слухав, і після прочитання списку присутніх утікав із похідної колони учнів, які парами йшли до церкви. До сповіді не ходив, св. Причастя приймав святотатсько. Начитався всяких вільнодумних філософських писань та антирелігійної літератури й любив із нами на цю тему дискутувати, хоч його аргументи нікого з нас не переконували й ми не поділяли його поглядів.

Тодішній некоронований провідник гімназії, найстарший віком учень 8-ої класи, виступив учасник Визвольних Змагань, „д-р Зельцер”, який їв хліб із неодної печі та бував на возі і під возом , завзявся провчити й повернути Безвірника.

Незабаром нагода трапилася. По всій Галичині рознеслася вістка про появу духів у Бродах. Спонуляризував цю сенсаційну подію о. прелат Гавриїл Костельник, який тоді втішався повагою й авторитетом ученого богослова. Він їздив до Бродів, перевіряв справу на місці й набрався переконання, що духи справді появились в цьому заживдівленому галицькому містечку. Свої спостереження описав у брошурі, яка блискавкою розійшлася.

Люди масово кинулися „викликати духів”. Викликали їх і ми — гімназійні учні. Ми збиралися невеличкими групами на різних квартирах на спиритистичні сеанси . Закривали щільно вікна, замість електричних ламп світили свічками. Одна особа мусіла бути „медіум”, тобто відзначатися надприродними спиритистичними і

магнетичними обдаруваннями. Вона була керівником сеансів. Решта учасників мусіли вести себе спокійно, зрівноважено, опановано, сконцентровано. З духами треба було обходитися рішучо, впевнено, але чемно й увічливо, бо інакше вони сердилися, не хотіли з'являтися, а то й пакостили та бешкетували.

Були різні методи викликувати духів, але ми застосовували звичайно дві найпопулярніші, найлегші й найменш скомпліковані. Це — столик або тарілка. Присутні засідали довкруги невеличкого дерев'яного столика без цвяхів і клали долоні на верх столика пальцями до середини. Всі мусіли контемплійно зосередитися. Тоді „медіум” викликав духа, на якого всі погодилися. Свою присутність дух проявляв порухом столика. „Медіум” ставив йому короткі, прості, ясні питання з проською відповісти „так” або „ні”. Треба було з духом домовитися, що на „так” стукне ногами столика двічі, на „ні” — тричі. Звичайно при відповідях столик піднімався на двох ніжках і вистукував відповідь.

Кращою була метода тарілки, бо тоді можна було з духом розмовляти. На столику клалося білий картон із нарисованим великим колом, позначеним на обводі всіма літерами абетки й цифрами від 1-10. Посередині кола ставлено чайну тарілку денцем догори з намальованою стрілкою, що вела від центру до краєчка тарілки. Учасники доторкалися тарілки пальцями рук, інколи тримали їх над тарілкою. Не вільно було механічно пересувати тарілку, рух її мав відбуватися за допомогою емітованої магнетичної енергії людської психіки. „Медіум” ставив питання, а дух совав тарілкою від літери до літери, з яких складав окремі слова й цілі речення. Так само відповідав на запити про дати, час та взагалі про справи, які вимагали цифрового окреслення.

Коли дух був невдоволений чи сердитий за провокативні питання, тоді совав тарілкою нервово і гнівно по картоні і відмовлявся відповідати. Дехто твердив, що дух під час сеансу відповідав мовою, якої вухом не було чути, але „медіум” відчував її „внутрішнім слухом”, інші свідчили, що говорив звуками людської мови, а бували й такі, що їм дух матеріалізувався, тобто приймав невиразні, наче замрачені обриси людської постаті...

Дурійку викликати духи використав д-р Зельцер для навернення Безвірника. Одного вечора під час дозвілля в присутності великого гуртка учнів старших клас, що зібралися під старезними липами на гімназійному майдані, д-р Зельцер відбув диспуту з Безвірником на релігійні й філософські теми, при чому обидва диспутанти заторкнули питання викликування й появи духів. Противники обстоювали свої погляди, врешті Безвірник погодився на пропозицію д-ра Зельцера взяти участь у спиритистичному сеансі.

Місцем зустрічі мала бути трупарня на цвинтарі при Чернильській вулиці. Час — сьома година вечора, коли буде зовсім темно, бо це була половина листопада. Д-р Зельцер заздалегідь підготував сценарій, наче до страхітливого фільму, якого не постидався б сам страхотворець Альфред Гічак. Ми, шість довірених асистентів, помагали режисерові. На підвищенні, де клали труну, поставили ми чотири грубезні свічі. Електричне світло було вимкнене, щоб не прораджувати нашої присутності в трупарні. На горище витаскали ми кілька порожніх бочок, до дверей і вікон прикріпили мотузки і дрюки, щоб можна було відчиняти й зачиняти, в кущах обабіч дверей поставили по одному учневі з панчохами, виповненими піском.

Найважливішою атракцією сеансу мала бути з'ява матеріялізованого духа австрійського жандарма, який помер в другій половині минулого століття в хаті, що стояла під цвинтарем при вулиці Чернильській. Тепер родина покійного жандарма тримала на станції учнів. Вона позичила нам оригінальну уніформу, яку носили давні австрійські жандарми.

Вечір був понурий. Тяжкі олив'яні хмари просувалися ліниво по небозводі, вітер завивав у верхів'ях дерев, пугукали пугачі, сови, перекликалися легендарні сичі, декому вчувався Див...

Пів години перед сеансом з'явився „медіум”, сценарист і режисер сьогоденного сеансу д-р Зельцер в оточенні асистентів, які мали брати участь у викликанні духа. Нас, помічників, розмістили в стратегічних пунктах — кого з мотузками й дрючками при віканх, кого на горищі при бочках, кого з панчохами при вхідних дверях. Одного старшого учня, доброго актора гімназійного аматорського театрального гуртка, переодягнули й нагримували на жандарма та сховали в кущах до слушного часу...

Д-р Зельцер з асистентами поставили складаний столик з тарілкою й картоном, у колі якого була виписана абетка й цифри. Безвірник, який прибув точно в означеній годині, примістився в кутку на лаві. Мав він міну скептика.

Сеанс почався. Після вступних запитань і узгіднень д-р Зельцер закликав: — Духу австрійського жандарма, дай знак, що ти присутній!

Вікно відкрилося навстіж і в ньому появився зматеріялізований дух жандарма: бліде обличчя, блискучі очі, чорні гострокінчасті підкручені догори вуси. На голові мав чорний капелюх, підпнутий пояском під бородою з підігнутою крисою з лівого боку, за якою було заткнутих кілька пер із півнячого хвоста. Темносиній мундур з блискучими гудзиками та зі стоячим комірем із нашивками та еполетами на плечу й з золотистими шнурами на грудях. Дух із потворною гримасою викривив обличчя і демонічно зареготав...

Ми всі закричали з переляку, свічі погасли, лиш у вікні стирчала до пояса з'ява покійного жандарма.

Д-р Зельцер засвітив електричний ліхтарик. Безвірник у дикому жаху зірвався з лави й кинувся навітки до дверей, але тут посипалися на нього удари панчохами з піском. Він вернувся назад у трупарню, став навколішки і почав півголосом: „Отче наш, іже еси на небесіх”...

Правда про дух жандарма вийшла наверх аж після того, як дурійка з викликуванням духів перестала бути модною. Але Безвірник повірив і ми були спричинниками його навернення.

Леся УКРАЇНКА

TO BE OR NOT TO BE?

(уривок)

... Скажи мені, порадице надземна,
Куди мені податись у просторі?
Чи маю я здійснити срібло-злото
З своєї ліри і скувати рало,
А струнами сі крила прив'язати,
Щоб тінь не падала на вузьку борозну,
Зайняти постать поряд з тими людьми,
Орати переліг і сіяти, а потім —
А потім ждати жнив , та не для себе?
Чи може кинутись туди, у пуцу,
І в диких нетрах пробивать дорогу
З сокирою в руках і з тонкою пилою,
Поки який гнилий, великий стовбур
Впаде й задавить серед хащів темних?

Чи може злинути орлицею висібно,
Геть понад кручі, у простір безмежний,
Вхопити з хмари ясну блискавицю,
Зірвати з зірки золотий вінець
І запалати світлом опівночі?

.....
Мовчиш ти, горда музо! тільки очі
Спалахнули вогнем, барвисті крила
Широким помахом угору здійнялись
І сплеслили... О, чарівнице, стій!
Візьми мене з собою, лишмо разом!

ЧОРНА ПЕРЛИНА

Мокра осінь хлюпотіла, котячи по міських вулицях опале листя й шматки газет. Вітер жалібно скиглив, ударючись з розгону об стіни. Смеркалося. Ми лише ополудні всілилися в наше перше помешкання в Америці в майже „чорній” околиці, де будинки сиротливо й похмуро тиснулися один до одного.

Я навпочіпки досадливо черкала сірниками, безуспішно намагаючись розпалити величезну чавунну плиту. Раптом в коридорі пролунали кроки, незабаром хтось постукав у двері.

На моє невдоволене „прошу, заходьте”, на порозі виріс дебелий сивоволосий чоловік у темному пальті.

— Школа, — промовив він, тяжко відсапуючись і виставляючи вперед тупе підборіддя.

— Ви не туди потрапили. Школа он поруч, — вказала я через вікно на освітлений будинок.

— Василь Школа — має ім'я, — пояснив незнайомец, і ми разом розсміялися.

— Мені сказали, що тут наші люди — щойно приїхали з Європи. Щось допомогти вам?...

— Так, приїхали, як бачите, — показала я на гармидер у кімнаті — на меблях скрізь лежали речі, деякі допитливо поглядали на світ Божий із відчинених валізок.

— Веллкам ту Амеріка! — привітав мене гість, знявши своє набубнявіле вологою пальто.

Він швидко почав розводити вогонь. Не пройшло й кількох хвилин, як від нашої плити потягнуло теплом: в хаті стало приємно й затишно.

Із суміжної кімнати, що служила спальнею всій нашій родині з трьох осіб, вийшла моя мати, яка присипляла Олюньку, мою доньку.

Ви вже давно в Америці? — поцікавилася вона.

— Ні мало, ні багато, — тридцять вісім років. Лонг тайм! Ще перед революцією приїхав. Наречену в ріднім краї залишив. Гадав, зароблю грошенят, оженюся, господарем стану. А моя наречена,

поки я тут мозолі натирав, заміж за сусіда вискочила. Так я й залишився у Сполучених Штатах, — він рубонув повітря ребром великої, як лопата, руки, ніби відтяв назавжди минуле. — А тепер мешкаю тут недалеко, у вдівця — полковника Гуревича. О ! Премудра голова. Все пихкотить своєю люлькою (з Греції її колись привіз) та думу думає й гадає. Смарт мен! — він багатозначно свиснув.

Не зважаючи на своє прізвище, Василь не міг похвалитися своєю освіченістю, але він безумовно мав хист оповідати живо й цікаво.

— Це для вас, — він витягнув з кишені хустку й протягнув її мамі.

І ніяк не можна було відмовитися від його подарунку.

Василь за якийсь час розпрощався, бо мав ще комусь „трішки допомогти”, пообіцявши зайти завтра.

А в плиті вже весело тріскотіли дрова і в нашому убогому помешканні аж ніби посвітлішало.

Від цих крихот уваги, проявленої непроханим гостем, мій пригнічений настрій неначе зняло рукою і на душі стало спокійніше.

Наступного дня Школа притягнув сітку з ліжка, на яку кладуть матрац, і цементні бльоки. З них він спорудив тапчан, потім довго стукав молотком, закріплюючи ніжки на єдиному у мешканні стільці.

А нам так хотілося якнайбільше дізнатися про країну, на землю котрої ми нещодавно ступили.

Василь охоче відповідав на наші розпити.

— Було й гуд, було й бед — всього потроху.

Він скаржився, що колись хворим і безробітним „дулю з маком давали”, під час депресії багато людей собі „кулю в скроню пустили”, а про азійський мор, що грипою зветься, казав, що тисячі людей дали дуба .

— Точнісінько як у давнину в Лондоні від чуми, — переконливо заявив він, — мені сам полковник розповідав, а він все знає, — і Василь знову свиснув. — Теперка інша справа: країна всіх забезпечує. Взагалі ж Америка — ленд оф оппортюніті, країна можливостей. Тут може кожний стати мільйонером. Ось і зі мною один такий випадок трапився, — він задоволено усміхнувся, якимось стріпнувся, брови у нього хитнулися, тяжкі повіки підплигнули вгору, очі заблищали блакиттю. Школа почав оповідати, як колись у його „фордика” згубилося хромове оздоблення і він вирішив розшукати таке саме авто на „двинтарі автомашин”, що знаходився за міським звалищем.

— А там купи гарбіджу (сміття). Однавище другої. Дивлюся — аж онде з-під старого мотлоху виглядає гарненька коробочка. Я

затрусив її — щось всередині калатається. Відчиняю, а там чорна, як ніч, перлина. Сонячний промінь впав на неї — вона вся як заблищить, як замерехтить, — його голос зазвучав захоплено, а погляд був спрямований в далеке минуле, що раптом з'явилося перед ним. — Пішов до ювеліра, а той мені каже: 'Вона коштує сорок тисяч, другої такої в цілому світі не знайти. Ю — рич мен'. — Його обличчя набуло поважності, він увесь навіть неначе збільшився в розмірі. Збудження оповідача передалося і його слухачкам.

— Що ж ви зробили з перлиною?! — одноразово вигукнули ми з мамою.

— Згубив... На роботу йду — куди сховати? Так я її до торби з сміттям клав — жодний злодій не буде там шукати. А на ніч — до шафи її. А одного разу таки забув витягнути. Так і виніс із сміттям.

— Коли ж ви про неї згадали?

— На роботі. Відпросився додому, але вже запізнився. Я взяв навіть відпустку і дізнався, де звальюють сміття з нашої вулиці. Цілий місяць, як жук, рився в смітті. Згинула, — промовив він приглушеним голосом. Його очі знову погасли.

Василь, хоч мав багато знайомих, заходив до нас часто після щоденної метушні й завжди був бажаним гостем. Він умів утішати, давати надію, умів і допомагати. Василь навіть знайшов для мами працю в лікарні — стерилізатора інструментів. Хоч це мало чим відповідало маминій кваліфікації лікаря з багаторічним стажем, але ж це був уже обіцяючий початок.

Ми призвичаїлися до простої доброзичливості цього чоловіка, до його трохи грубих манер, до його нехитрих, але забавних, повних гумору оповідань. Нерідко він повторював історію з загубленою перлиною, яка, видно, залишила назавжди в його житті глибокий слід. Згадка про неї мала якусь вибухову силу, перетворюючи його в іншу людину.

Інколи ми частували Василя, чим Бог послав. Він сідав урочисто на стілець і перед тим, як приступити до трапези, з побожністю хрестився.

В боргу він ніколи не лишався: приносив з собою садовину, булочки та всілякі інші подарунки. Олюнька отримала від нього дуже подібну до себе ляльку, яснооку, тонкоброву з куценьким носиком, у котрої були відбиті пальчики на одній руці. Він приніс також елегантну зі зламаним вимикачем лампу і уточнив: „Це — лампа антична. На неї тільки дивитися та милуватися чудовими візерунками”. — Мені він подарував золотаву низку перлів з недоречно великим гачком замість застібки: „Хоча це не діамант і не чорна перлина, — сказав — гарній молодіщі підійде до кольору очей і волосся. Ач яка — хоч під вінець”.

Отож далася взнаки йому та загублена перлина — вона,

мабуть, ніколи не виходила з його думок. Недарма наші емігранти називали його Перлиною.

Час минав. Настала весна. В калюжі перед нашим будинком засиніло небо, чисто виметене квітневим вітром, а біля неї на хіднику з'явився кволий кущик трави, подзьобати котру прилітала інколи сіренька пташка.

Вже більше тижня чогось не заходив до нас пан Школа і ми затурбувалися. У нього не було телефону, тому я вирішила відвідати його. На людній обласканій сонцем вулиці, де жваво торгували, я постукала в двері будинку, в якому мешкав Василь. Мені відчинив високий літній чоловік з військовою поставою, полисіла голова його покрита ріденьким пухом, а в кутку уст диміла закурена люлька. Ми представилися одне одному. Полковник називався Андрієм Сергійовичем.

— Прошу, прошу, дорога пані. Дуже радий познайомитися, — заметушився він, галянтно цілючи мою руку й пропускаючи мене в коридор. — Мені про вас та про вашу вельмишановну матінку багато розповідав мій квартирант. Він буде надзвичайно тішитися, що ви прийшли. Василь собі ногу пошкодив.

Ми трохи порозмовляли про погоду, про політику, а потім Андрій Сергійович пішов повідомити хворого про мій прихід. Школа правильно охарактеризував полковника — він був дійсно люб'язною і освіченою людиною з бездоганними манерами.

Кімнату Василя, простору і світлу, навіть при найліпшому бажанні аж ніяк не можна було назвати житловим приміщенням. Її більшу половину займало якесь дивне нагромадження речей — це було щось середнє між магазином, майстернею та склепом. Недужий лежав на постелі під кольоровою паперовою іконою. Побачивши мене, він трохи зніяковів і, щоб відтягнути мою увагу від кімнати, почав похапцем оповідати про свій „ексидент”:

— Пізно ввечері повертався я від знайомих, а на хіднику була вибоїна. Я спотикнувся й полетів на всі чотири. Ні мало, ні багато, — ребро зламав і сухожилля розтягнув.

Він описав докладно, як поліцей відвіз його до лікарні і там дали йому першу медичну допомогу. Я ж крадькома продовжувала розглядати його майно. Це було далеко не хаотичне звалище. З речей, що лежали купами на чистій підлозі, очевидно, стирався порошок і бруд. Всі вони, ніби в універмазі, були розсортовані відповідно до їх функцій — відділ одягу, ювелірний, дитячі забавки, оздоблення для мешкання: попільнички, статуетки, лампи, картини, розвішані або притулені до стін.

Безсумнівно, що все це майно було колись викинуте. Свої знахідки Василь приводив до порядку й роздавав знайомим. Мені

стало якось не по собі від думки про джерело його подарунків, але це випадкове відкриття його таємниці зовсім не понизило його в моїх очах. Чи справа в самих речах? Важлива була його увага, його безкорисливість і доброта.

Я продовжувала відвідувати Василя, поки він зовсім не став на ноги. Приносила йому щось смачного і довго вислуховувала оповідання полковника Гуревича про Перщу світову війну і про Визвольні змагання.

Невдовзі я вийшла заміж і переїхала в інше місто. Проте зв'язок між мною, Школою та полковником все міцнішав і з часом перетворився в справжню дружбу.

Одного разу в липні ми з чоловіком зробили подорож по Середземному морі. В Греції я купила в дарунок Василеві ікону Пречистої Богородиці, а Андрієві Сергійовичу — люльку, надзвичайно подібну до його старої.

В гарячий літній день я зайшла до моїх друзів. Було парко, як перед грозою. Мені зразу кинулася в очі зміна, що сталася з полковником. Його обличчя змарніло і втратило свіжість. Він, не зважаючи на спеку, був блідий як крейда, із запаленими очима. Він навіть якось весь згорбився.

— Ви хворі? — занепокоїлася я.

— Василь відійшов... — зі смутком у голосі сповістив він.

— На інше мешкання?

— Помер. Помер від крововиливу в мозок. Смерть наступила блискавично.

Настала довга і сумна мовчанка. А навкруги розливався гомін вимученого спекою міста. Гуревич ввів мене за руку до кімнати й посадив на канапі. І раптом ми разом заговорили, наче намагаючись відновити все минуле, всі спогади про нашого спільного друга. Говорили довго. Тимчасом чорна хмара виплинула із-за даху сусіднього дому, почувся легкий розмірний стукіт дощу. Я згадала історію з перлиною.

— Ну що ж, — промовив Андрій Сергійович, — Василя треба зрозуміти. Його можна порівняти з невдалим мисливцем, який оповідає вигадку про рукопашний вій з ведмедем-велетнем, або порівняти з рибалкою з його „казковим уловом”, чи із золотошукачем, який ніби-то знайшов рідкісний самородок.

Я дивилася на мого співрозмовника зі здивуванням і зніяковілістю.

— Ви хочете сказати, що чорної перлини взагалі не було, що це вигадка?

— Я — старий дурень, — спохватився полковник, гніваючись сам на себе, — проговорився, порушив таємницю друга. Ой, Боже ж ти мій! — він поквалливо став виправдовуватися: — Ні в якому

разі я не хотів обмовити чоловіка. Василь не був брехуном. Навпаки, він був дуже правдивою і чесною людиною — справжнім самоцвітом чистої води. Тяжко працював, не вживав горілки, все життя іншим допомагав.

— Що ви хочете цим сказати?

— Те, що перлина — не вигадка хвастощів. Це — мрія, яка з часом перетворилася в дійсність. Вона була реальна для нього, як реальне для багатьох психосоматичне явище. Адже Америка — країна необмежених можливостей. В Америці весь зміст життя в досягненні успіху. Тут кожний живе в шуканні свого Ельдорадо. А в нашого приятеля — звичайна праця, посередній заробіток, нічого визначного. Буденність. Ось і здалося йому, що дав маху, що доля з нього пожартувала... І додам, що Василь справді знайшов перлину і навіть ходив з нею до ювеліра, щоб її оцінити. Але перлина була фальшива. Але мрія у нього вже з'явилася. Що ж із мрією робити? Я сам спостерігав, як ішло чародійне перетворення. Поступово між мрією і реальністю грань ставала все тоншою і потім зовсім зникла. Василь широко повірив у свою мрію, і йому здавалося, що успіх його не обійшов, не обминув, що і йому дістався виграш у лотерії.

Полковник замовк.

— Ви маєте рацію, — промовила я замислено. — У кожної людини є своя перлина.

Пізніше я йшла імистою вулицею додому. Гіркі сльози котилися по моїх щоках. Їх змивали краплі теплого дощу. Я думала: „Бідний Василь. Таж він мав справжню дорогоцінну перлину, якою володів до кінця своїх днів: це була його доброта і його дар допомагати людям!”

Леся УКРАЇНКА

ВСЕ, ВСЕ ПОКИНУТЬ, ДО ТЕБЕ ПОЛИНУТЬ...

*Все, все покинуть, до тебе
полинуть,
Мій ти єдиний, мій зламаний
квіте!
Все, все покинуть, з тобою
загинуть,
То було б щастя, мій згублений
світе!*

*Стать над тобою і кликнуть
до бою
Злюю мару, що тебе забирає,
Взять тебе в бою чи вмерти
з тобою, —
З нами хай щастя і горе вмирає.
16.XI. 1900.*

Зібрав і опрацював
Роман Савицький, мол.

МУЗИЧНЕ ЖИТТЯ НА ВЕСЕЛО

(фрагменти, анекдоти)

Зимою 1832 року, коли великий скрипаль Нікольо Паганіні лежав недужий у Парижі, самотньою його розрадою була молоденька, весела селянська дівчина Нісетта, яка щодня приходила варити й прибирати в його домі. Одного дня, коли скрипалеві покращало, Нісетта прийшла до нього дуже сумна й заплакана. Її судженого брали до війська; заступника можна було дістати за 1500 франків, але ж де дістати такі гроші?

Паганіні стало жаль дівчини, яка йому допомагала в біді; він потішив її та пообіцяв якось допомогти. На другий день маестро купив звичайний дерев'яний черевик і, замкнувшись у своїй кімнаті, не виходив кілька днів. В газеті появилось оголошення, що великий Паганіні виконає свій новий твір, але не на скрипці, а на дерев'яному черевикові. Цілий Париж збігся почути й побачити таку чудасію. Маестро з'явився на сцені і на дерев'яному черевикові, майстерно переробленим на скрипку, він виконав нову фантазію про молоду любов, заклик до зброї, боротьбу, тугу і, врешті, щасливий поворот. Публіка була заворожена твором, бо Паганіні грав, мов чарівник, гіпнотизуючи всіх колиханням чародійного смичка. Після концерту щаслива Нісетта одержала від маестра його черевик-скрипку і більшу суму грошей, ніж було потрібно.

* * *

У 1882 році в містечку Шверін відкрито оперний сезон виставою опери „Тангойзер” Вагнера. Тому що будинок опери був легкої конструкції і містився недалеко залізничної станції, шум поїзду часто перешкоджав слуханню музики. Під час вистави опери „Тангойзер” прийшло до смішного збігу обставин, про який довго згадували мешканці містечка. При кінці 2-го акту в хвилині великого драматичного напруження герой Тангойзер вирішує відбутися прощу до Риму. Він виступає на край сцени і з глибини душі співає „До Риму!” В тому моменті за сценою рознісся свист льокомотиви,

зашипіла пара і дався чути виразно голос кондуктора: пасажири, всідати! Від'їжджаємо!"

* * *

Амбіція співачок — це першенство, але не тільки на сцені. В 1878 році меццосопрано Мінні Говк, яка мала виступити в одному театрі в Чикаго, забажала зайняти головну гардеробу, відому як „Кімната Прімадонни". Уже в 3-ій годині по полудні пані Говк і її покоївки позносили свій багаж до цієї гардероби. Одначе о 4-ій годині чоловік другої співачки Марії Розе, яка теж мала виступати і мала претенсії до „Кімнати Прімадонни", переніс речі М. Говк до другої кімнати. В 5:30 годині менаджер пані Говк заніс їх назад і замкнув двері на колодку. О 6-ій годині пані Розе, при допоміж слюсара, розбила двері і знов винесла речі пані Говк. В 6:30 годині пані Говк заявила, що співати не буде. Довгий час її переконували адвокати, і пані Говк, сильно ображена, врешті-решт вийшла з гардероби на сцену.

* * *

Між диригентами трапляються часом химерні типи. Наприклад, лондонський диригент Жульєн був свого часу відомим „шовменом": коли мав виконувати Бетговена, йому виносили на срібній таці білі рукавички. Кажуть навіть, що коли Леопольд Стоковський диригував Філядельфійською симфонічною оркестрою, в 1930-их роках сцену „Академі оф мюзік" (Філядельфія) передекорували на сино-срібні кольори, щоб гармонізувати з кольорами очей і волосся диригента. (Примітка: Стоковський, який дуже похвально висловлювався про українські народні пісні, у 1951 році виконав Симфонію ч. 1 під заголовком „Українське визволення" композитора-скрипаля Романа Придаткевича.)

* * *

Видатний англійський диригент Сер Томас Бічем переводив пробу опери „Аїда" Верді. В одному місці він попросив хор повторити кілька тактів. Бічем слухав зачудований: — Бай Джордж, — промовив, — зовсім як „Салвейшен Армі." Іншим разом вже в час виконання „Аїди" під проводом Бічема, при переповненій залі „Ковент Гарден," один кінь поповнив на сцені важкий протисуспільний проступок, хоч природний. Бічем відложив батуту і обернувся до публіки: — „Сумне видовище, пані і панове, але маємо дуже влучного критика."

Сер Томас Бічем довго вивчав з оркестрою особливо складне місце в партитурі. В кінці, здегустований, відкинув батуту.

— Перший тромбон грає середні такти заголосно, — grimнув він.

— Але ж, сер, перший тромбон ще не прийшов на пробу, — сказав боязко флейтист.

— Ну гаразд, — поправив себе диригент, — але як тільки він з'явиться, скажіть йому, що грає заголосно.

* * *

Про визначного російського співака Федора Шаляпіна оповідають таку історію: під час свого перебування в Берліні Ф. Шаляпін прийшов на пошту і запитав, чи нема якого листа для нього. Листи були, але поштовий урядник зажадав доказу, що має перед собою Шаляпіна, а не кого іншого. Тоді Шаляпін заспівав один уривок з арії Мефістофеля з опери „Фавст”. Це вистачало. Йому доручено його пошту. (Примітка: співак замолоду співав в українських театральних трупах, виступаючи у 1892 році у співо-грі „Наталка Полтавка”. У його репертуарі того часу були пісні „Закувала та сива зозуля” і „Ой у лузі та ще й при березі.” та інші.)

* * *

На жаль, навіть у великих людей було негативне відношення до музики. Дюма: „Музика — це одинокий шум, за який приходиться платити.” Леді Джан Лейн: „Музика є самотнім божеським мистецтвом, яке нам обіцяно в небі, і самотнім божеським мистецтвом, яким нас мучать на землі.” Ернест Ньюмен: „Оперний театр — це інституція, яка відрізняється від інших інституцій для умовно-хворих тим, що її жителі уникли психіатричного посвідчення.” Кардинал Ньюмен: „Випихання птахів, гра на струнних інструментах є елегантно проведений час, але не є це повчальне.” Драматург Джордж Бернард Шоу у 1894 році дуже скептично поставився до фортепіана: „Прийде ще час, коли фортепіан уважатимемо огидним, галасливим, стукотливим, розстроєним клопотом.”

* * *

Цікавими є афоризми великих особистостей. Композитор П. Масканьї був дуже поганої opinii про інтелігенцію тенорів. Він говорив: „В італійській мові є три ступені порівняння: ступідо, ступідіссімо і тенорі.” Ф. Г. Ковен: „Різниця між добрим і кепським диригентом є та, що один має партитуру в голові, а другий голову в партитурі”. Жан Кокто: „Вуха не люблять, але толерує деякі композиції; перенести б їх у домену нашого носа і ми мусіли б тікати.” О. Смоленс: „Щоб мати успіх в Америці, клясична опера мусить випродувати героя, який би міг сказати героїні „люблю тебе” не більше як в 20-ох хвилинах і померти не більше як в 10-ох хвилинах.”

* * *

Варто зацитувати деяких критиків: „Пані Н. дала учора концерт. Чому?”

Знавця Е. Д'Альберта просили оцінити новий фортепіяновий концерт пересічного німецького композитора Макса Фогріха. Д'Альберт переглянув уважно рукопис і повернув його із завваженням: „Чорнило й папір знамениті.”

* * *

Композитор і диригент Антін Рудницький був дуже строгим і вимогливим критиком. Рецензуючи один концерт у львівському „Ділі”, до якого звичайно дописував, він закінчив свої рядки так: „Хор співав яко-так, але солістам хай Бог простить, бо я не можу!”

* * *

У Відні помер якийсь незаможний критик і його колеги почали збірку між місцевими музиками на кошти похорону.

— Скільки маю дати? — спитав один піяніст, до якого прийшли збірщики.

— 30 корон, — була відповідь.

— Даю 60 корон, — каже піяніст. — Поховайте ще якогось другого критика.

* * *

Деякі виконавці посідають незвичайні здібності. Американський композитор Генрі Ковел має нечуваний діапазон голосу, який майже рівняється можливостям фортепіану.

Не всі тенори є мужчинами: Рібі Гельдер була відомою жінкою-тенором, солісткою концертів Бі-Бі-Сі в Англії.

Десь у 1918 році Генрі Скат встановив рекорд швидкості фортепіанової гри, подолавши 44 $\frac{2}{3}$ ноти на секунду. Перший занотований фортепіяновий марафон мав місце 13-го грудня 1927 року в Берліні, у каварні „Еббінг”. Піяніст Ельтерман грав без перестанку 31 годину. Іншим разом піяніст Вотербірі із Броктону (коло Бостону) грав на фортепіані 65 годин: його голили й годували кілька разів. Є піяністи, які казали, що їм вдалось витримати при клявіатурі півтора тижня або й більше, але це вже натягання струни.

* * *

— Як пізнати, яка опера втішається успіхом? — спитав хтось на зборах директорів паризьких театрів.

— По касі, — зразу відповіло кілька осіб.

— Ні, — почала Мері Бель, директор одного із театрів. — У мене є другий критерій: коли публіка не кашляє.

* * *

Велика джазова оркестра Браєна Кілера, в складі кількох десятків дутих інструментів і посиленого ансамблю ударних, прибула до передмістя Лондону, щоб дати концерт просто неба.

Неподалік від естради паслося стадо корів. В ту мить, коли оркестра заграла вступ, п'ять корів впали на землю неживими. Прибулий ветеринар заявив, що причиною їхньої смерті був серцевий удар внаслідок раптового травматичного переляку.

* * *

Оповідують про одну зустріч двох відомих польських державних мужів Пілсудського і Падеревського, славного піяніста. Один одного не любили і, засівши до нарад, ніхто першим не починав розмови, хоч мали полагодити ряд пильних справ. По довший напруженій мовчанці Пілсудський врешті заговорив: — А може би пан цось заграл?

* * *

Про славного челиста Грегора П'ятигорського кажуть, що як тікав від революції з Росії через Україну, то переплив Дніпро на своїй віолончелі.

* * *

Молодий Павло Тичина мав раз заповісти: „Я ніколи не покохаю жінки, яка не буде мати слуху”.

* * *

До композитора С. Людкевича підійшов довгонебачений приятель.

— Що нового біля Вас, маестро, чи граєте на фортепіані? — спитав він.

— Та не граємо, — відповів Людкевич, — бо карти дуже совгаються.

* * *

Добра музика це та, яка нам подобалася, коли ми були молоді. Недобра музика — це та, яку люблять наші діти.

Великі музика — це часто геніяльні мистці, але не забуваймо, що як люди вони такі ж як ми. У них, так як у нас — ціла скаля слабостей, але усвідомлення цього факту не применшує їх мистецьких здобутків чи заслуг.

Славетний диригент Нестор Городовенко, приїхавши на початку 1940-их років до Львова, зразу зорганізував добрий хор і за два тижні зумів навіть виступити з успіхом у концерті. Кілька днів по цьому виступі диригент одержав 300 марок від Українського центрального комітету (такі приділи діставали в тих часах мистці). Тому що Городовенко не привик цуратися чарки, по недовгому часі його фонди „проплили”. Приходить диригент до Костя Паньківського (в тому часі К. П. був містоголовою У. Ц. К) і заявляє:

— Я вже не маю грошей.

— Бо Ви із чаркою здружились, — дипломатично завважив Паньківський.

— Маєте рацію, — погодився диригент, додавши, — але я є Городовенко.

— Маєте рацію, — рівно ж згодився Паньківський. — Ви є Городовенко. Дістанете других 300 марок.

* * *

Чи є якийсь зв'язок між творчістю композиторів класичної музики і сутністю деяких напиктків?

Пропоную тут табелю композиторів і напиктків (відповідників тих композиторів) у надії, що читач сам вирішить, чи вірно написано. Ось вони:

Людовик ван Бетговен	— горілка міцна, німецька
Франц Ліст	— вино біле, угорське
Фредерік Шопен	— вино червоне, світське
Дмитро Бортнянський	— вино церковне
Микола Лисенко	— мед козацький
Денис Січинський	— наливка галицька
Модест Мусоргський	— водка російська
Ріхард Вагнер	— пиво німецьке
Жак Оффенбах	— вино солодке
Джюзеппе Верді	— вино міцне, несолодке, італійське
Йоган Штраус (ст. і мол.)	— шампанське
Гектор Берліоз	— коньяк французький
Гейтор Вілла-Лобос	— кава бразилійська
Сер Арнольд Бекс	— чай англійський
Франц Легар	— лікер віденський
Джордж Гершвін	— „Бурбон” — горілка американська
Арам Хачатур'ян	— самогонка радянська
Ігор Стравінський	— денатурат
Леонард Бернштайн	— „Менгеттен” нью-йоркський
Генрі Мансіні	— лімонада американська
Ірвінг Берлін	— „Кока-коля”
„Важкий металевий рок”	— люра

ПІДТРИМУЙТЕ
УКРАЇНСЬКІ
УСТАНОВИ
ОРГАНІЗАЦІЇ
і
ПІДПРИЄМСТВА

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ —
НЕОБХІДНА КНИЖКА ДОМА І В ШКОЛІ!

ПОДБАЙТЕ,
щоби в кожній публічній бібліотеці була
повна і стисла двотомова

Енциклопедія України
В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

UKRAINE
— A CONCISE
ENCYCLOPÆDIA

UNIVERSITY OF
TORONTO PRESS

UKRAINE
— A CONCISE
ENCYCLOPÆDIA

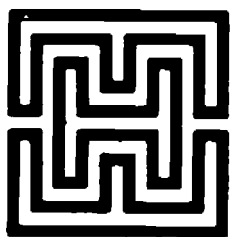
ЦІНА:

Том I	\$ 95.00
Том II	\$ 95.00
Хто замовить ОБА ТОМИ ПЛАТИТЬ	\$170.00
включно з пересилкою	

Замовлення і належність ТІЛЬКИ ЧЕКАМИ або ПОШТОВИМИ
ПЕРЕКАЗАМИ (М. О.) слати:

UKRAINIAN NATIONAL ASSOCIATION, Inc.
30 Montgomery Street ■ Jersey City, N.J. 07302

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ім. ШЕВЧЕНКА в Америці

Український Народний Союз і Наукове Товариство ім. Шевченка ввесь час свого існування тісно співпрацювали для добра української культури. Був час, коли Батько-Союз охоплював своєю діяльністю буквально всі ділянки життя нашої громади в З'єднаних Штатах Америки. Коли постапи окремі установи й організації для різних ділянок життя — наші дві установи далі співпрацювали у видавничій ділянці. Відродження визвольного руху в Україні відкрило перед нашими двома установами двері до відданої праці над піднесенням рівня культури в Україні та облегшенням доступу українських дослідників і навіть рядових громадян України до західної культури. НТШ намагається допомогти Рідному Краєві у ділянці науки — УНС у ділянці фінансово-господарській. Хай ця наша праця і співпраця вийде у добро Україні і її народів!

Вітаємо

Український Народний Союз

із бажаннями дальшої нашої творчої співпраці!

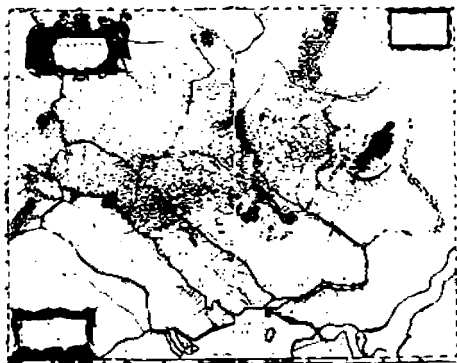
АДРЕСА:

SHEVCHENKO SCIENTIFIC SOCIETY, INC.

63 Fourth Avenue ■ New York, N.Y. 10003

**NOW IN STOCK
THE ENGLISH EDITION OF**

ENCYCLOPEDIA OF UKRAINE

Edited by **Volodymyr Kubijovyc**
Managing editor **Danylo Husar-Struk**

First and second of a five-volume work of Ukrainian scholarship in the diaspora
(the last three volumes are scheduled to be released by 1992)

A-F — \$119.50 — 968 pp.

G-K — \$125.00 — 737 pp.

includes shipping and handling

Alphabetical/Encyclopedia of Ukraine, based on 25 years of work, completely revised and supplemented edition of Encyclopedia Ukrajinoznavstva, richly illustrated with many color plates, black-and-white photos and maps, first-class index of life and culture of Ukrainians in Ukraine and diaspora.

Published by the University of Toronto Press for the Canadian Institute of Ukrainian Studies, the Shevchenko Scientific Society and Canadian Foundation of Ukrainian Studies.

SVOBODA BOOK STORE

30 Montgomery Street, Jersey City, N.J. 07302

New Jersey residents please add 6% sales tax.

ФУНДАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО ВІЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ, Інк.

17-го січня 1991 року Український Вільний Університет (УВУ) буде святкувати 70-ліття його плідної праці для українського народу. УВУ заснований у Відні групою українських професорів, журналістів, діячів культури, колишніх старшин і вояків українських армій. При кінці 1921 року УВУ був перенесений до Праги, а в році 1945-му до Мюнхену, де діє сьогодні у власному будинку.

70 років окупанти жорстоко й безпощадно нищили всі прояви вільної української науки на Батьківщині, — УВУ на чужині зберіг і розвивав українську національну науку.

Розпочато підготову до святкування 75-ліття праці УВУ, — віримо, що це славне святкування відбудеться вже у вільній Батьківщині. Підготовляється ряд публікацій і документів до історії УВУ.

В 1990 р. ФУНДАЦІЯ УВУ, при Вашій щедрій допомозі виплатила понад 100 стипендій для українських студентів на УВУ. Студенти походили із 14 країн нашого поселення. Стипендії покривають оплату за навчання і їх вплачується прямо до університету. Крім того потребуючим студентам з України та інших країн, — крім оплати за навчання покрито кошти прожитку в українському гуртожитку; фінансувала для української європейської молоді курс „Українські народні пісні і гра на бандурі“, та зорганізувала десяту з черги студійну поїздку „Стежками Батьків по Європі“, яка вперше відвідала українські поселення в Чехо-Словаччині. Учасники „Стежок“ одержують 3-6 кредитів на своїх університетах.

ЦЬОГО РОКУ З ОГЛЯДУ НА БІЛЬШ СПРИЯТЛИВУ СИТУАЦІЮ В УКРАЇНІ, — десятки студентів з України та країн Східної Європи студіювали в Українському Вільному Університеті, рівнож було поповнено викладацькі кадри УВУ молодшими професорами тих країн.

Двох визначних юристів і суспільно-громадських діячів наділено почесними докторатами УВУ, та перший докторант з України захистив свою дисертацію.

Нашим основним завданням є втримати і розбудувати єдиний УКРАЇНСЬКИЙ ВІЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ (УВУ) в діаспорі — УНІВЕРСИТЕТ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ, який ми отримали в спадщині від наших славних предків — творців української держави 1917-20 років.

УПРАВА ФУНДАЦІЇ звертається до Вас з гарячим проханням стати членом Фондації, створити свій Постійний Стипендійний Фонд, або скласти пожертву в міру Ваших спроможностей. Коли Ви пожертвували раніше або вже є членом Фондації — ПРОСИМО ВАС ПІДВИЩИТИ СВІЙ ВКЛАД.

ВСІ ПОЖЕРТВИ й вкладки на Фондацію можна відтягати від податку.

УПРАВА ФУНДАЦІЇ: Петро Гой, В. Лучків, Б. Дацків, Т. Воляник, Я. Моцюк, П. Чорна, О. Луцька, І. Буртик, Н. Олесницький (правний радник).

UKRAINIAN FREE UNIVERSITY FOUNDATION, Inc.

P.O. Box 1028, New York, N.Y. 10276

КАЛЕНДАР ГОЛОСУ СПАСИТЕЛЯ на 1991 рік

Має багато світлин і є друкований на доброму папері в українській і англійській мовах. Зміст Календаря: Гарні вірші, дотепи, зворушливі приклади, повчальні статті, що розв'язують численні труднощі, устав церковних богослужень, місячні намірення Апостольства Молитви на 1991 рік та адресар українського католицького духовенства в вільному світі. Довідаєтеся про чимало речей, про які ви дотепер не знали. Присвячений великим справам святої Церкви, зокрема Української Католицької Церкви та Української Православної Церкви. Божий народ перечеитає його з дійсною користю. Ціна одного примірника \$8.00 без пересилки. При більших замовленнях даємо опуст.

Замовлення пересилати до:

REDEEMER'S VOICE PRESS

165 Catherine Street, Box 220

Yorkton, Sask., Canada S3N 0B9

ТВОРИ ІВАНА ФИЛИПЧАКА

- „КУЛЬЧИЦЬКИЙ ГЕРОЙ ВІДНЯ”** — історична повість XVII віку, про героїство Юрія Кульчицького і нашого козацтва у визволенні Відня від турецької облоги. Вдруге перевидана в 1983 р. Сторінок 197. Ціна ..... \$ 8.00
- „КНЯГИНЯ РОМАНОВА”** — історична повість княжої доби XIII віку. Перше видання в 1927 р., а друге в 1984 р. 165 сторінок. Ціна ..... \$ 8.00
- „ДМИТРО ДЕТЬКО”** — історична повість XVI віку. Останні десятиліття самостійної Галицько-Волинської Держави. Головною особою є Дмитро Детько — призабутий в нашій історії. Перевидана в 1985 р. Сторін 124. Ціна ..... \$ 7.00
- „БУДІВНИЧИЙ ДЕРЖАВИ”** — історична повість XII віку. Перше видання в 1935 р., друге в 1985 р. 150 сторін. Ціна ..... \$ 8.00
- „ІВАНКО БЕРПАДНИК”** (2-ий том „Будівничий Держави”) — історична повість XII віку. Перше видання в 1936 р., а друге в 1986 р. 135 сторін. Ціна ..... \$ 8.00
- „ЗА СЯН”** — історична повість княжої доби X-XI віку. Трете, справлене видання з нагоди 116 роковин народження Івана Филипчика. Повість доповнена спогадом про батька, прочитаним в Торонто, Канада, на літературному вечорі творів Івана Филипчика, сином, д-р. Борисом Филипчаком. Перше видання повісті в Коломиї в 1927 р. 141 сторін. 1987 р. Ціна \$7.00

ТВОРИ ІРИНИ ДИБКО

- „ПО СТЕЖИНАХ ДУШІ”** — поезії, 115 сторін, в 1976 р. Ціна ..... \$ 4.00
- „БІЛИЙ ОРЕЛ”** — оповідання для молоді, 160 стор. в 1980 р. Ціна ..... \$ 6.50
- „НАРИС ПРО ЛЮДИНУ”** — переклади з англійської мови Александра Повпа та інших письменників XVII століття. Ціна ..... \$ 3.00
- „НА ПЕРЕХРЕСТІ РОКІВ”** — поезії й драми, 128 сторін, в 1982. Ціна ... \$ 5.00
- „ХУТІР ТВАРИН”** — переклад з „Енімал Фарм” Дж. Орвел. Сторін 98. У В-ві ім. В. Симоненка, в 1984 р. Ціна ..... \$ 5.00
- „ГІЛЬГАМЕШ”** — поема-переспів про короля Сумерії Гільгамеша з династії Урук. 93 сторін, в 1984. В твердій оправі. Ціна ..... \$ 9.00
- „АХНАТОН”** — поема про фараона Єгипту, десятого з черги в XVIII династії, першого монотеїста. 66 сторін, у 1986 р. Ціна в м'якій оправі У твердій оправі ..... \$ 5.00
..... \$ 8.00
- „НА КРИЛАХ ДУМ”** — поезії та драма: „Мати короля Данила”. Друге, справлене і доповнене видання видане в 1987 р. 160 сторін. В твердій оправі. Ціна \$12.00

Адреса набуття книжок:

IRENE DYBKO

2 Crescent Avenue ■ Passaic, N.J. 07055

**МАТЕРІ, БАТЬКИ,
БАБУСІ, ДІДУСІ!**

Ваші діти — внуки, що далеко поза рідним домом студіюють, відбувають військову службу, чи мають інші зайняття та обов'язки

**не втраять зв'язку з життям української
громади, коли Ви подбаєте про те, щоб
вони кожного тижня одержували**

THE UKRAINIAN WEEKLY

Читаючи THE UKRAINIAN WEEKLY, вони будуть поінформовані:

- про події і політику в Америці з української точки зору;
- про культурне і політичне життя українців в Америці, Канаді та в інших країнах світу;
- про події в Україні, зокрема про боротьбу українського народу за свої національні та людські права.

Тому Вашим дітям — внукам потрібний

THE UKRAINIAN WEEKLY.

Його передплата для членів, як також спеціальна передплата для студентів (нових передплатників) тільки \$10.00 річно.

Для всіх інших \$20.00 річно.

Залучую чек, поштовий переказ на суму \$ .....

на передплату THE UKRAINIAN WEEKLY для:

.....
(Ім'я та прізвище)

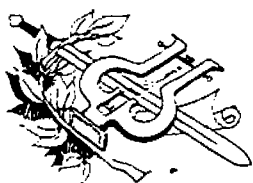
(число дому та вулиця)

(місцевість _____ стейт _____ поштовий код _____)

Адресат є членом УНСоюзу у Відділі .....

Адресат є студентом університету, коледжу .....

UKRAINIAN YOUTH ENSEMBLES CORPORATION (YMA)

УКРАЇНСЬКІ МОЛОДІЖНІ АНСАМБЛІ

P.O. Box 37, Stn. D
Toronto, Ont., Canada M6P 3J5
(416) 847-1347, (416) 475-0214

*Звучить рідна пісня...
В задумі вслухаюсь —
Пісня гір,
І могил,
І замріяних піль.
Як цілющим чар-зіллям
Я нею впиваюсь...
Як рука материнська —
Вона втишує
Біль...*

Ірка Чабан, Львів

По трьох тижнях тріумфальної поїздки по широких просторах України Українські Молодіжні Ансамблі з благословенним супроводом свого духовного Покровителя, Преосв. Владики Кир Ізидора, на чолі зі своїм диригентом маестром Василем Кардашем і його працюючим концертним „штабом“, щасливо повернули домів, на простори своєї прибраної батьківщини Канади, зокрема до своїх рідних у Торонті.

Як сон, як блискавка промайнули три незабутні тижні, що їх перевели Ансамблі на Україні, в поїздки-турне про яку роками мріяли і до якої так довго і старанно готувалися. Вони привезли своїм землякам на Батьківщині рідну пісню, чудову українську музику, наше старовинне мистецтво, яке вони плекають і зберігають далеко за межами рідного краю. А головне вони привезли їм тепло свого серця і велику любов до рідної землі.

Повернули з наповненими у серцях прерізними почуттями, з тужливим відлунням про скоро проминулі дні поїздки, та з милими споминами і глибокими душевними відгомонами, які ще довго відзиватимуться в їхніх серцях і ледве чи замовкнуть будь-коли у їхній пам'яті. Бо сповнилися мрії-надії для тої канадійської української молоді, що вперше з розпроміненими лицами, **19-го липня 1990 року вступила на рідну, чудову по своїй природній красі й багатстві, але як дуже ожебрачену злочасною дійсністю, землю-батьківщину своїх родичів-батьків, щоб у сердечних дружніх та родинно відчутних зустрічах обнятися ширими поцілунками і то в обмін з якими сердечними сльозами.**

Повернулись до Канади Українські Молодіжні Ансамблі з ширим словом на устах — „Слава Тобі, Боже“, за це, що місія поїздки виявилась успішно завершеною, що сповнилися мрії розентуз'язмованих членів Ансамблів, ще не так давно перед 18-им липня тих неймовірних сподівань, надій і бажань.

І виконали ту свою роль Ансамблі, об'єднані під спільними знаменами УМА **з великим успіхом морального і престижевого характеру, як ніколи інша дотепер українська група діаспорної дійсності, у великому очаруванні, здивуванні й захопленні, зарепрезентувавши своїм дорогим землякам великі театралізовані**

програми. Репертуар їхніх виступів був гідний своїх виконавців і учасників та в основному складався з українських творів релігійної, народної, класичної, сучасної, маршової і церемоніальної музики. Ляконічно висловилася одна з учасниць концерту: „Такий малий Кардаш, а таке велике діло привіз з далекої Канади для нас земляків в Україні”.

Українські Молодіжні Ансамблі були зорганізовані у 1985 році, і їх художнім керівником, головним диригентом, натхненником і душою є відомий маестро Василь Кардаш. Його помічницею й дорадницею, яка стилізувала чудові строї Ансамблів є його дружина пані Лариса Кардаш. Асистентом маестра В. Кардаша є молодий і енергійний диригент Роман Ясінський, муштровим Оркестри є Богдан Ясінський, інструктором юних барабанщиків — Василь Б'єнь, аккомпаніатором — Мирослава Колесар. Головою ансамблів є скромна і лагідна пані Оля Дзюбанівська, яка очолює Управу цього мистецького колективу, а секретарем є інж. Володимир Мелех. Відповідальні функції мають також: Дарка Броварська, Лариса Тепла і Олександра Мельник.

Ансамблі складаються з двох хорів: чоловічого „Оріон”, дівочого „Левада” і оркестри „Авангард”. До складу Українських Молодіжних ансамблів входять також Юні барабанщики, які своїми милими дитячими обличчями полонили своїх земляків на Україні, і молоденькі стрункі прапороносці. Ось у такому складі, в числі 220 осіб і відбули Ансамблі своє незабутнє турне по Україні.

Члени Ансамблів: Чоловічий хор „Оріон”, дівочий хор „Левада”, оркестра „Авангард”, Юні барабанщики та Прапороносці — **це діста двадцять українського походження канадійців, які прибули по роках надій і вичікувань у рідний край своїх батьків і дідів. Це українська молодь, студенти, як також молоді професіоналісти:** учителі, лікарі, медсестри, інженери і бизнесмени, школярі і навіть дошкільнята-барабанщики та прапороносці. Чимало хлопців і дівчат — члени різних молодіжних організацій. Очоловав їх усіх великий прихильник молоді, **меценат української культури й науки, знаний вже і люблений на Україні, Торонтонський Епарх Преосв. Владика Кир Ізидор.** А всіх їх молодих людей, патріотично настроєних і залюблених в українське слово, солов'їну пісню і музику зібрав і в Молодіжні Ансамблі зорганізував досвідчений диригент маестро Василь Кардаш.

Всі вони виховані в душі почуття обов'язку, дисципліни, відданості, широкій дружби та духовної єдності що завважили десятки тисяч глядачів на тих концертах, які канадійських гостей у Києві, Львові й інших містах зустрічали на своїх стадіонах чи концертних залах гучними оплесками, бравурними вигуками: „Слава українцям з Канади”, гучним вигуканням з місць, та понад усе обсипали їх численними не букетами, але стиртами чудових квітів — розкішними рожами, гладіолусами й іншими квітами, не штучно виплекуваними, але запашними, вирощуваними на українській землі, які перед самим Вседержителем манифестували своєю чарівною красою природну багатющість нашої рідної землі.

І, може, саме Провидіння Боже зарядило так, що ця довгоочікувана подорож почалася для Ансамблів надзвичайною подією — участю у багатотисячному мітингу на площі коло пам'ятника І. Франкові у Львові, присвяченому проголошенню Деклярації Суверенності України. І українська громада в Канаді може бути горда, що саме Українські Молодіжні Ансамблі з Торонта у великій мірі причинилися до звеличання того незабутнього історичного дня.

Як у фільмі змінювалися для учасників місця їхніх виступів і перебування: Львів, Канів, Київ, Тернопіль, Івано-Франківськ, Коломия, Стрий... Всюди схвилювані люди — з хлібом-сіллям на вишиваних рушниках, з джерельною водою і медом нашої родючої української землі, доброзичливі, сердечні і надзвичайно щирі і гостинні.

Кожного дня, змучені по досить насиченій, а часто й занадто перевантаженій програмі, але щасливі й завітчані поверталися учасники тої поїздки до

готелю, щоби слідуючого дня знов десь їхати і співати-співати і грати. Й Україна, її більші і менші міста і села, старші, молодші і зовсім маленькі глядачі були захоплені не лише співом і репертуаром, але й зовнішнім виглядом Ансамблів, їхніми чудовими стилізованими одностроями, блискучими інструментами, їх дисциплінованістю, приязними, усміхненими обличчями, а понад усе їхнім маленького ростом й дрібного фігурою, але великого духом диригентом, знаним не лише в Канаді, але й далеко поза її межами, а тепер і на всій Україні, талановитим неструдженим енергійним маестром Василем Кардашем, який через своє нелегке життя — війну, табори, скитальщину — зберіг не тільки українську свідомість і українське серце, але й любов до рідної музики, і тут, на чужині, передає свої знання і захоплення нашою піснею молодим людям, багато з яких народилися далеко поза межами рідного краю.

Не дивно тому, що на кожному своєму концерті, чи то на багато-тисячних стадіонах України, чи в Оперному Театрі ім. Івана Франка у Львові, чи в найбільшій репрезентативній залі Палацу „Україна“ в Києві — збирав наш славний диригент бурі оплесків, стоячі овації, подячні сльози, а понад усе, не китиці, але стирти чудових живих квітів.

Щиро тому відізналась одна з талановитих репортерок Ліна Майба про приїзд Українських Молодіжних Ансамблів, у пресовому органі київських обласного і міського комітетів ЛКСМУ (МДС) — „Молода Гвардія“ з 5 серпня 1990 р. ч. 151 стор. 1, **словами:** „І треба було бачити триумфальний парад гостей у центрі Тернополя чи Львова, Івано-Франківська чи Коломиї: попереду маршували юні чарівні барабанщики, мужні прапорonosці, музиканти, збрані в яскраво-блакитний одяг, дивовижно схожий на давню нашу стрілецьку форму, з лисучо-золотавими, яких ще не доводилося нам бачити, духовими інструментами; за ним — як маківки цвіли, у стилізованих національних строях, двчата; замикали ту величезну мальовничу колону браві козаки у вишиванках і синіх шараварах з червоними широкими пасками. Лунали українські життєрадісні мелодії, дзвеніли солов'їні пісні України. А наші співвітчизники в захваті аплодували, підспівували, йшли за канадськими побратимами й посестрами, бралися з ними за руки, дарували квіти, обнімалися й цілувалися. Приїхали і родичі гостей, адже їх немало в канадійців на Івано-Франківщині, Тернопільщині, Львівщині, Закарпатті.

Два довготривалі концерти відбулися у Львівському державному театрі опери та балету імені Івана Франка. Львів'ян важко чимось здивувати — чимало нового, сміливого і дерзновенного з'явилося останнім часом на видноколі їхньої культури. Але подібного розкішного феєричного дійства вони досі не бачили: не чули такого прекрасного ансамблевого співу і віртуозного виконання українських мелодій. Ми вже потроху звикаєм до зарубіжних гасролерів, до виступів окремого соліста чи колективу, а щоб відразу три повноцінні художні осередки приїхали до нас і показали себе — як єдиний самотній український театр пісні і музики — такого ще не було.

Полонив серця слухачів неповторний репертуар. У ньому — духовна класична музика Д. Ботнянського, М. Лисенка, С. Людкевича, М. Вербицького, улюблені народні пісні та сучасних українських авторів, патріотичні та історично-революційні твори, яких нам ще ніде не доводилося чути. Відомі мелодії П. Майбороди, О. Білаша, А. Пашкевича, У. Поклада знайшли тут свою обробку і своєрідне виконання. Народні перлини зазвучали так гарно й свіжо: „Отче наш“, „Богородице, Діво“, „Молитва за Україну“ — нас очистили і облагородили. А пісні українського підпілля та УПА, ще зовсім невідомі нашому слухачеві, в оригінальному і досконалому аранжуванні Василя Кардаса, запаливали, підносили наш національний дух. На кожен твір присутні в залі вставали і слухали стоячи, молодь гаряче аплодувала, а старші люди втирали хусточками очі.

Радували чудовими голосами і блискучим виконанням солісти Люба Мороз-Козак, Віктор Шевель, Ярослав Щур, Богдан Катутляк, Йосип Гошуляк.

А ось залунали іскрометні марші, полум'яні попури і веселі в'язанки улюблених народних мелодій — ноги так і запросилися в танок! Коли ж у **всіх величезних рядах** високо над сценою виструнчилися всі гарно вдягнені актори, а попереду — незрівняний, невтомний хормайстер, диригент, композитор, режисер і, нарешті, тонкий психолог-педагог Василь Кардаш, — затамували подих глядачі, затамували подих вдячних оваціями. За те, що дав нам усім напитися джерельної краси, за те, що турботливо плекає в далекій країні рідні українські традиції і залучає молодь до світу прекрасного нашого мистецтва. Справді, Великого Маестро має Канада! Василь разом з дружиною Ларисою, вірним другом і прекрасним стилізатором національного вбрання, впродовж двох десятиліть своєю плідною і невтомною творчою працею збагачують нашу єдину, неподільну культуру. Низький уклін їм за цю багатородну місію!

Свято несказаної мистецької краси, зворушливих зустрічей і братання українців перенеслося на львівський стадіон „Україна“. В ньому взяли участь і канадійські, і наші митці. Перед початком виступили місцеві священики і Владика Торонто Ізидор Борецький. Він закликав присутніх жити у злагоді й любові, бути однією родиною, єднатися та скоріше будувати незалежну, суверенну Україну. І запевнив, що канадійські українці робитимуть усе, щоб покращити долю наших людей, заради чого, власне, вони до нас і прибули. Його Високопреосвященство благословив Україну і свій народ, відбулася Служба Божа. **Упевнена: таке поєднання Служби Божої з концертними виступами позитивно вплине на молодь, обогородить культурний захід, і нам слід таке практикувати й надалі.**

А ось що написав редактор Л. Третьяков у органі КПУ „Львовская Правда“ з 24 липня ч. 142 стор. 4 прохід до пам'ятника І. Франка:

„ТЕАТРАЛИЗОВАННОЕ ПРЕДСТАВЛЕНИЕ „і одна в нас мова солов'їна“ по замыслу организаторов должно было начаться на стадионе „Україна“. Но произошло непредвиденное: гости из Канады пожелали пройти по улицам Львова. Торжественным маршем, под барабанный бой и з духовым оркестром. При полном параде — всей делегацией.

Центр города, пожалуй, не видел еще в обычное воскресенье такого количества людей на тротуарах, когда от гостинницы „Львов“, где проживают канадцы, до памятника Ивану Франко у университета прошли украинские молодежные ансамбли из Торонто — в красочных одеяниях, стройными рядами. Красивое, поистине праздничное было зрелище.“

У 17-му числі часопису „За Вільну Україну“ з 22 липня 1990 р. редактор Борис Козловський написав: „Десятки тысяч людей зібралися вчора на площі біля пам'ятника Івану Франкові у Львові. Урочистий заспів на велелюдному віче зробили зведений хор і оркестр українських молодіжних ансамблів із Торонто“. А у 18-му числі цього ж часопису з 24 липня 1990 р. написали:

„І зазвучала наша мова солов'їна... „Боже великий, єдиний, нам Україну храни!“ —

Такий же заклик пролунав з уст владика Володимира Стернюка і нашого дорогого гостя з Канади — єпископа Торонтського Ізидора Борецького. У натхненних словах молитви злилися думки і прагнення всіх, хто прийшов того дня на фестиваль — „одна в нас мова солов'їна“.

Син генерал-хорунжого Української Повстанської Армії Тараса Чупринки Юрій Шухевич, виступаючи з промовою, наголосив: „Ми ще й зараз не можемо поцінувати того, що маємо можливість ходити по українській землі, що наш зір спочиває на золотих банях Софії Київської і вершинах Карпат... Бережімо ж це як найдорожчий скарб, як неозціненну спадщину предків“.

А потім увагою присутніх заволоділи юні барабанщики з Канади, духові оркестри з діаспори. Подивував рівнем виконавства хор під керівництвом пана Кардаша, а також учасники українських молодіжних ансамблів у Канаді... Наш кор.“

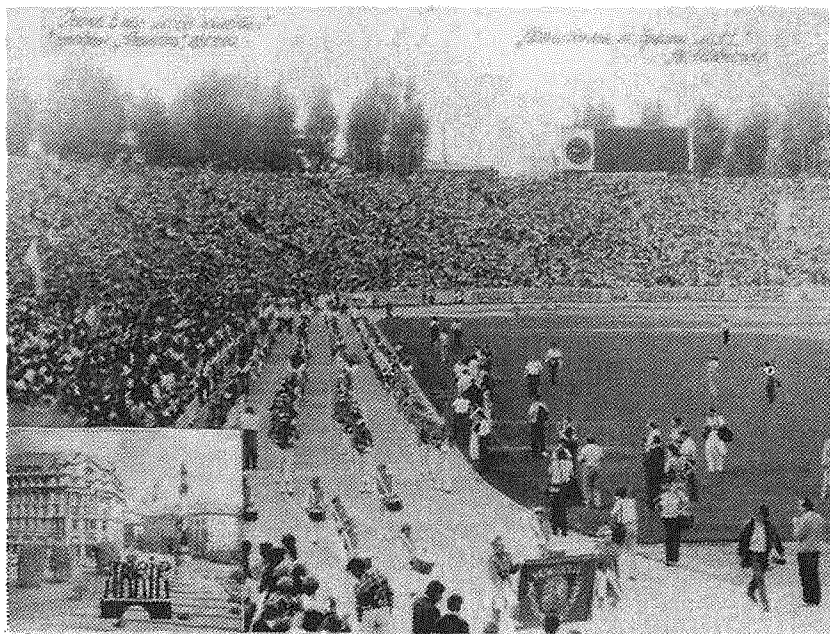
Редактор Богдан Ладанай „Самбірські Вісті" ч. 7 з 3 серпня 1990 р. подав свої враження з концерту Українських Молодіжних Ансамблів на стадіоні „Україна" у Львові:

Наші дорогі гості з-за океану video знимки 1) парадним походом, чітким, знайраним кроком під музичний супровід урочисто пройшли біговими доріжками стадіону. Десятки тисяч львів'ян, жителів області і з-за її меж (а на стадіоні було немало самбірчан, причому частина з них приїхала організовано, спеціальними автобусами), стоячи, гучними, довготривалими оплесками вітали наших братів і сестер з канадської землі. Так було і під час концертної програми — різноманітної і цікавої, в самобутньому, захоплюючому виконанні.

Над стадіоном гриміли салюти, палахкотіли вогні святкових фейрверків, розносились дружні, теплі вигуки, здравиці в честь українців з канадської діаспори. А скільки квітів їм вручили! Ними ж встеляли і шлях під час парадного походу доріжками стадіону.

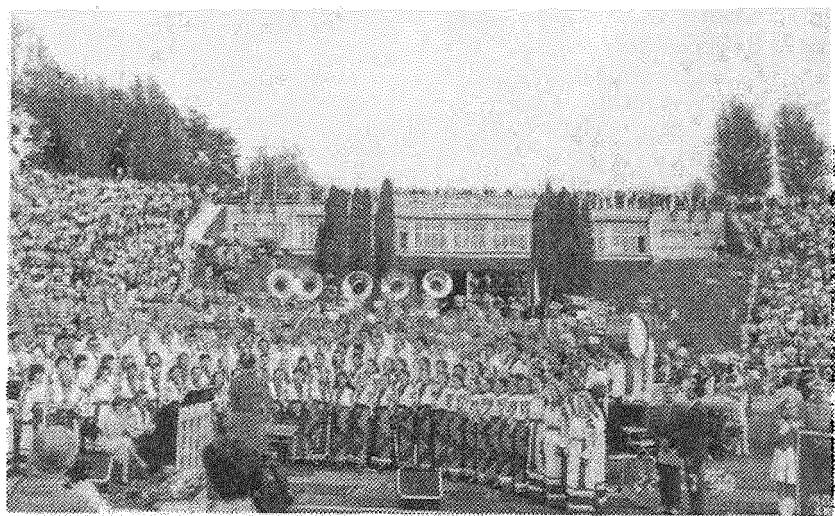
Свято відкрив народний депутат СРСР поет Ростислав Братунь. Опісля священнослужителі на чолі з Єпископом Торонтським Ізидором Борецьким провели Богослужіння."

Редактор Остап Чотовий у „Віснику Коломиї" з 3 серпня 1990 р. ч. 23 — ось так описав свої враження з побуту Укр. Мол. Ансамблів в Коломиї:

Парадний похід Українських Молодіжних Ансамблів біговими доріжками Стадіону „Україна" 22. VII. 1990 р. (У Львові).

„Се було наче прекрасний сон... Вулицями Коломиї — вільного міста в Галичині, як назвав його мэр міста Михайло Мацюла крокував у незвичній формі оркестр, чоловіки й жінки в народних строях, маленькі барабанщики та прапороносці. І не було б у цьому нічого дивного, і не зібралися б тисячі коломиян у спокотний полудень робочого дня, коли б не такі рідкісні, але поважні й дорогі гості.

Концерт на Стадіоні „Україна” у Львові. Участь беруть Укр. Мол. Анс. хор „Левада”, хор „Оріон”, Духова оркестра „Авангард”, прапоро- і знаменоносці, „Юні Барабанщини” та хор „Трембіта” зі Львова. Диригує маестро Василь Кардаш.

У наше давнє українське місто завітали українські молодіжні ансамблі з канадського міста Торонто: чоловічий хор „Оріон”, дівочий хор „Левада” та духова оркестра „Авангард”. Їхній приїзд присвячений 100-річчю української еміграції.

Вітаючи наших одноплемінців з американського материка, депутат **міської Ради пані Бабій** сказала: „Немає для матері більшого свята, ніж тоді, коли до неї сходяться діти. Немає для Батьківщини більшого свята, ніж тоді, коли до неї сходяться її сини і дочки”. Та шлях до цього був нелегкий. І все ж нарешті захиталися залізні кордони, і ми маємо змогу навідати своїх краян у Європі, Америці й Австралії, а вони нас.

Щиро здоровили дорогих гостей голова міста пан Мацкула і **заступник голови міської Ради пан Довганюк**, членкині коломийського „Союзу Українок”, дівчата в гуцульському вбранні, поважного віку й маленькі коломияни...

А відтак на **вічезному майдані** тисячі коломиян слухали прекрасний спів канадських гостей. На **високому професіональному рівні** лунала **кожна пісня чи виконувався музичний твір**. А в репертуарі хорів, якими керували добродії Роман Ясінський і Василь Кардаш, в основному співанки Української Повстанської Армії. З великим успіхом відспівали хористи „Левади” улюблену нашу пісню „**Понад Прутом моя Коломия**”.

Варто подивувати, що українці, які живуть значно далі, ніж Сибір, Далекий Схід чи Одеса і які мають вдосталь харчів, напоїв, одягу й курива, не зреклися рідної мови, рідної пісні, рідного духу, і там, у далекій Канаді, доводять, що українці є однією з найспівучіших націй світу...

„**Ще не вмерла Україна**” — починає хор, а **увесь багатолюдний вічезний майдан підхоплює слова національного гімну**, і згадуються слова єпископа торонтського Ізидора Борецького, який теж приїхав у Коломию (до речі, владика навчався в Коломийській гімназії) і, виступаючи перед громадою, побажав нам, щоб справа, яка не здійснилася 1918 року, 1941-го, здійснилася

Церемонія покладення вінка квітів з лентою від. Укр. Мол. Ансамблів з Торонта під пам'ятником Тарасові Шевченкові в Києві. Квіти складають: голова ансамблевої управи УМА - пані Оля Дзюбанівська в асисті мера міста Києва і бізнесмена з Торонта — пана Івасика. Участь взяли рівнож усі Ансамблі в числі 220 осіб в одностроях, потім відбувся похід вулицями Києва — аж до Володимирської Гірки 5. VIII. 90 р.

тепер. Будемо ж за це боротися! Будемо ж допомагати одні одним здійснити цю одвічну мрію українців!

Остап ЧОТОВИЙ."

Про концерт і Панахиду в Івано-Франківську — свої зауваження подала репортерка Валентина Назарук в газеті Тимецького районного комітету партії України і рад народніх депутатів району „Вперед” з 30 липня 1990 р. ч. 90.: „Розпочинається концерт. Після хористів „Оріону” і „Левади” та оркестру

Похід УМА — Хрещатиком 5.VIII 1990 р. (від пам'ятника Т. Шевченка до Володимирської Гірки).

„Авангард” на зелений килим стадіону виходять в повному складі учасники Українських Молодіжних Ансамблів...

„Зродились ми”, „Збудись, могутня Україно”, „Дума”, „Заповіт”, „Два кольори”, „Червона калина”, „Запорізький марш”, „Ще не вмерла Україна”, — ось далеко не повний перелік виконаних на цьому святі пісень. Та вже й це засвідчує, що українська пісня в Канаді живе, єднає всіх, кому не байдужа доля землі своїх предків, хто носить в серці незгасну іскру любові до нашої прекрасної і стражденної України...

Знову спалахує святковий фейерверк, у пізніє вечорове небо злітають слова гімну „Ще не вмерла Україна”. Виступи гостей з Канади закінчуються, та свято продовжують молодіжні колективи з України”...

Наступного дня учасники УМА відвідали могили Січових Стрільців у парку Слави. Там відбулася Панахида, на могили борців за свободу і незалежність України лягли вінки живих квітів...

Валентина НАЗРУК.”

А про побут Укр. Мол. Ансамблів в Києві покликаючись на інформації Укрпресу „Новий Шлях” з 15 вересня 1990 р. — ч. 37 подав:

(УПрес А) В Києві 5 серпня відбулася церемонія покладення квітів до пам'ятника Шевченкові. В церемонії взяли участь: „Українські молодіжні ансамблі” з міста Торонта, єпископ УКЦ Ізидор Борецький, велика група супроводжуючих їх львів'ян та близько 5 тисяч киян. Після того урочиста процесія пройшла по бульварі Шевченка та Хрещатику до пам'ятника св. Володимиру. Там з 11 до 14 години тривала Служба Божа. Треба відмітити, що київська міліція попередньо зупинила рух транспорту по Хрещатику та „сприяла успішному проведенню демонстрації та Служби Божої. О другій годині автобуси з учасниками вирушили до місця де буде стояти перша католицька церква у Києві. Посвячено місце, де стане нова церква”. Слід додати, що УМА в повному складі попереднього дня відвідали Канів, відспівали Панахиду,

„Заповіт” та „Реве та стогне Дніпр широкий”, зложили вінець з лентою від Укр. Молодіжних Ансамблів на могилі Т. Шевченка. Ця церемонія була повторена наступного дня біля пам'ятника Т. Шевченкові в Києві. Тут взяв участь також голова Міської Ради Києва Олександр Мосіюк і бизнесмен з Торонта пан Івасиків.

На закінчення рівнож треба зазначити, що попри мистецький успіх, Українські Молодіжні Ансамблі зробили величезну моральну і престижну роботу на Україні. Вони піднесли на душі своїх земляків, вони засвідчили їм, що далеко від Батьківщини зберігають ім'я українців і гордяться ним, дорожать рідною мовою і люблять та зберігають свої релігійні й національні традиції, а зокрема чудову українську пісню. І Україна їх за те ніколи не забуде!

Як бачимо — поїздка Українських Молодіжних Ансамблів — це свято для них мистецької краси, зворушливих зустрічей, сердечно-душевних почувань, братання, які перенеслися у липнево-серпневих днях цього року з позаокеанських просторів прибраної батьківщини Канади на рідні землі України, батьківщини їхніх батьків і родин.

Українські Молодіжні Ансамблі — це справжня гордість і краса української спільноти у Вільному світі.

За „Нашою Метою” та на підставі декотрих дотепер отриманих звідомлень поміщених в пресових органах України про турне Укр. Молодіжних Ансамблів —

подав В.М. Торонто 18. IX. 1990 р.

Поїздка-турне Львів - Тернопіль - Івано-Франківськ - Коломия - Київ - Стрий була зареєстрована професійно на video - касетах, які можна буде набути звертаючись на адресу Ансамблів: Ukrainian Youth Corporation (YMA) P.O. Box 37. Stn. D. Toronto, Ontario M6P 3J5. Tel.: (416) 847-1347; (416) 475-0214.

ВЕСЕЛКА

*журнал
для
української
дитини.*

КОЛЬОРОВІ ІЛЮСТРАЦІЇ

ВИХОДИТЬ КОЖНОГО МІСЯЦЯ У ВИДАВНИЦТВІ „СВОБОДА” ЗАХОДАМИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ
РЕДАГУЄ КОЛЕГІЯ

Річна передплата становить у ЗСА — 8.00 доларів, у інших країнах — рівновартість цієї суми. Для членів УНС — 5.00 доларів. Ціна окремого числа 75 центів.
Ціна подвійного числа — 1.00 долар.

Адреса:

“SVOBODA” — “VESELKA”

P.O. Box 346

■ JERSEY CITY, N.J. 07303 ■

U.S.A.

„Мага Віра” — перша українська книга, в якій описи подій в історії України-Руси, від Олега Вішого починаючи і 1775 роком кінчаючи, подані в хронологічній послідовності (рік за роком, дати: місяць, день).

Духовне, культурне, соціальне і воєнне життя України-Руси. Подана діяльність всіх українських князів, гетьманів, полководців. Монументальна етнографія України-Руси.

2. Твердження істориків, археологів, лінгвістів Євразії, що на території України постала і 8, 7 тисяч літ тому оформилася первомова, самобутня культура і цивілізація індо-європейських народів. І їхнє поширення в Південній Азії і Західній Європі. Скорочено подані порівняльні українсько-сумерійський, українсько-санскритський словники.

3. Подана також наукова етимологія (походження і значення) назв рік України, значення імен богів і царів Скитії, Гітції, Сумерії, імен богів Руси-України на основі санскриту.

Мізинсько-трипільська культура. віра, обряди і спосіб життя трипільців. Віднайдена мова трипільців, скитів: подані їхні словники. Твердження „Мага Віри” обґрунтовані численними джерельними матеріалами, які в книзі подані з науковою детальністю.

1427 сторінок. Тверда оправа. Показчик: імена, назви, події, поняття (їх є біля 1,000).

Автор 14 років збирав джерельні матеріали для написання книги. Бував в Індії (Панджабе-Чандігар, Бенарес; Нью Делі, Бомбей, Мадрас), в Іраку (Сумерія, Вавилон), Ірані (справа скитів), Криті, Англії та інших країнах Євразії.

Біля 20 літ працюючи над книгою, користувався університетськими бібліотеками (Канада, Європа, ЗСА).

Автор (Лев Силенко), доктор гоноріс кауза, був нагороджений 1-ою нагородою на конкурсі укр. письменників Канади і ЗСА, журнал „Київ”, 56 р., Філадельфія. Його діяльність була відзначена Департаментом Санскриту (Делі університет, Індія), часописами „Тайм оф Індія”, „Трибюн”, „Нью Йорк Гералд Трибюн”, журналами і книгами.

Разом з „Мага Вірою”, кожний отримує англомовний довідник про прабісторичну Україну і перший в історії ліфвістики „Порівняльний санскритсько-англійсько-український словник”. У справах отримання „Мага Віри”, писати на адресу:

ORIANA

P.O. Box 147, Spring Glen, N.Y. 12483, U.S.A.

UKRAINIAN SENIOR CITIZENS' HOME

LOS ANGELES, CALIFORNIA

Our Aim is to Promote Health, Security and Happiness in an Atmosphere Where Language, Culture and Tradition are Compatible

The UKRAINIAN SENIOR CITIZENS' HOME is located on the grounds of the Ukrainian Orthodox Church of St. Vladimir in Los Angeles, California. This is a 50 unit complex, designed for independent active senior citizens and their spouses. The apartments are located around a large, completely private, beautifully landscaped interior patio. The three types of apartments are: two bedrooms/two baths, one bedroom and studio apartments, all with lovely living rooms, as well as step saving kitchens. The apartments range in sizes from 765 sq. ft. to 500 sq. ft., and you control the airconditioning and heating. These units are distinguished by private balconies. The amenities such as stoves, refrigerators, emergency call systems and much, much more give all our residents a totally unique living environment in which to spend their golden years. They can look forward to stimulating social, cultural, spiritual and recreational activities. Spacious fenced grounds, where you will feel secure and at the entrance an intercom-telephone to each apartment, giving you the opportunity of knowing who your visitors are beforehand.

The facility is conveniently located near shopping centers, post-office, banks, hospitals, doctors and medical facilities, churches, Ukrainian Culture Center, public transportation, as well as scheduled transportation to a variety of destinations. Some of the above are within walking distance.

Residents must be capable of independent living. The Ukrainian Senior Citizens Home provides no health care nor personal services. All residents must be ambulatory. Preliminary applications are available. For an application, phone or write the church office.

All of this combines to give you an exclusive way of life designed to meet all the expectations you have for a carefree retirement. Spend your golden years at the UKRAINIAN SENIOR CITIZENS' HOME.

BUILDING FEATURES INCLUDE.

- Beautiful landscaped patio with an outdoor spa
- Outdoor balconies at all apartments
- Elevator service to all floors
- Onsite covered parking
- Laundry facilities on every floor
- Luxury lounge area w/TV on every floor
- Recreation room w/kitchen facilities
- Wrought iron security fencing
- Arts and Crafts room
- Sewing room

■ Library

APARTMENT FEATURES INCLUDE

- Wall to wall carpeting
- Airconditioning
- Smoke detectors
- Emergency call system in bedrooms and bathrooms
- Refrigerator and stove
- Security Intercom/phone at building entrance to all apartments
- Window covering
- Prewired TV, Cable and telephone jacks

**4025 Melrose Ave., Los Angeles, CA 90029 ■ (213) 664-5122
Call John Parker — (213) 664-1499**

ДЕЩО ПРО 451-ий ВІДДІЛ І ОРГАНІЗАЦІЮ УНСОЮЗУ В КАНАДІ

ЄФИМ Ю. ОМЕЛЬЧЕНКО — секретар 451-го Відділу в Грімзбі, Онтаріо, Канада, і Організатор УНСоюзу східнополудневої Канади.

**190 Gage Avenue South, Apt. 209
Hamilton, Ont., Canada L8M 3E2**

Я приїхав з родиною до Канади з України в квітні 1937 року. В грудні 1941 року став активним членом УНСоюзу, а в березні 1944 року зорганізував в Грімзбі, Онтаріо, 451-ий Відділ УНС в якому займаю становище рекордового й фінансового секретаря повних 46 років. В грудні 1960 року став постійним організатором на східнополудневий сектор Канади. Зорганізував три Відділи: 451-ий в Грімзбі, 454-ий в Сейнт Катарінс і 402-ий в Етобікок.

У вересні 1961 року виказав першенство в організаційній праці, здобуваючи на протязі того одного місяця 100 членів. Тоді Головний Секретар УНС д-р Ярослав Падох писав у „Свободі” про організаційні справи так: **„Безперечно, в найбільшій мірі причинився до цього наш чемпіон з вересня, організатор з Грімзбі в Канаді й секретар місцевого відділу УНСоюзу, Єфим Омельченко.** Він один здобув того місяця 100 членів, з яких хвилево не оформлено двох членів. Цих членів він примістив у новому Відділі в Сейнт Катарінс. Його невичерпний оптимізм, без якого годі було б добути такий незвичайний успіх, не опускає досі. Наприклад, знаємо, що вже три наших організатори, а саме, М. Турко з Форд Ситі, Є. Омельченко з Грімзбі і М. Ткачук з Чикаго, перейшли сотню членів в цім році”

Засяг моєї інтенсивної праці для УНС деколи був радше від мого місця осідку понад сто миль. Я безупинно й часто бував в роз'їздах по містах і їх околицях: Лондон, Кіченер, Вотерлу, Торонто, Брентфорд, Вотерфорд, Велланд, Сейнт Катарінс, Ніягара Фолс, Ніягара он ди Лейк, Бімзвілл, Смитвілл і інші. Часто вертався додому з успіхом, а часом голіруч... Найбільше піклувався своїм 451-им Відділом в Грімзбі, до якого прив'язаний цупко секретарською працею близько півсотні років і маю ще потужність продовжувати таку працю.

1967 року, в лютому, був ініціатором і став основоположником Ніягрської Округи УНС, де займав пости голови і секретаря під час активного існування та провадження творчої праці.

Для УНСоюзу придбав понад 1,500 членів.

Маю задум написати незабаром свою автобіографію, де буде обширний зміст про рух і працю для УНСоюзу в Канаді з позитивами і негативами, і дам до поміщення у нашому хвальному щоденнику „Свобода”.

Є. Ю. ОМЕЛЬЧЕНКО
(секретар 451-го Відділу і організатор УНСоюзу)

ЦЕНТРАЛЯ УКРАЇНСЬКИХ КООПЕРАТИВ АМЕРИКИ (ЦУКА) UKRAINIAN NATIONAL CREDIT UNION ASSOCIATION

2351 W. Chicago Ave. • Chicago, Illinois 60622

312/489-0050

УКРАЇНСЬКІ КООПЕРАТИВИ — ГОРДІСТЬ НАШОЇ ГРОМАДИ ТА ЇХ ВЕЛИКІ ДОСЯГНЕННЯ.

КООПЕРАТИВИ

- полагджують всі роди банкових услуг
- платять вищу дивіденду як банки й шадниці
- видають всі роди позичок на нижчі відсотки як банки й шадниці
- кожний член має безплатне життєве забезпечення:
  - а) на вкладах до 2.000
  - б) на позичках до 10.000
- ощадності кожного члена забезпечені Федеральною Агенцією — NCUA до суми 100.000 дол.
- служать всіма родами інформацій в українській і англійській мовах.

КООПЕРАТИВИ Є СПІЛЬНОЮ ВЛАСНІСТЮ УСІХ ЧЛЕНІВ.

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
„САМОПОМІЧ“
ЧІКАГО, Іллі

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
„САМОПОМІЧ“
НЬО ЙОРК, Н. Й.

Українська Православна Кредитова Кооператива
НЬО ЙОРК, Н. Й.

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
„САМОПОМІЧ“
ДЖЕРЗІ СІТІ, Н. Дж.

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
„САМОПОМІЧ“
НЬОАРК, Н. Дж.

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
РОЧЕСТЕР, Н. Й.

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
„САМОПОМІЧ“
ДЕТРОЙТ, Міш.

Українська Стейтова Кредитова Кооператива
„САМОПОМІЧ“
ПАРМА, Огайо

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
СВ. АНДРІЯ
С. БАНД БРУК, Н. Дж.

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
„САМОПОМІЧ“
ЕЛІЗАБЕТ, Н. Дж.

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
ГАРТФОРД, Конн.

Українська Кредитова Кооператива
„ОСНОВА“
ПАРМА, Огайо

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
„САМОПОМІЧ“
БАЛТІМОРЕ, Мд.

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
СУМА
ЙОНКЕРС, Н. Й.

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
„САМОПОМІЧ“
ФІЛАДЕЛФІЯ, Па

Українська Кредитова Кооператива
ВАШІНГТОН, Д. К.

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
„САМОПОМІЧ“
СІРАКЮЗІ, Н. Й.

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
„САМОПОМІЧ“
ПАССЕЙК, Н. Дж.

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
„САМОПОМІЧ“
ГІТСБУРГ, Па

Українська Кредитова Кооператива
МІННЕАПОЛІС, Мінн.

Українська Кредитова Спілка
„БУДУЧІСТЬ“
ДЕТРОЙТ, Міш.

Українська Кредитова Кооператива
МІЛВОКІ, Віс.

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
БОФАЛО, Н. Й.

Українська Братська Кредитова Кооператива
СКРЕНТОН, Па.

Українсько-Американська Кредитова Кооператива
МАЯМІ, Фл.

Українська Братська Федеральна
Кредитова Кооператива
БОСТОН, Масс.

Українсько-Американська Кредитова
Кооператива Ар. зони
ФІНІКС, Ариз.

Українська Кредитова Кооператива
КЕРТОНКСОН, Ч. Й.

Українська Кредитова Кооператива
ЛЬОС АНДЖЕЛЕС, Каліф.

Українська Харчева Кооператива
„САМОДОПОМОГА“
ЧІКАГО, Іллі.

Українська Видавнича Кооператива
„ЧЕРВОНА КАЛИНА“
НЬО ЙОРК, Н. Й.

Українська Кооперативна Агенція
ЧІКАГО, Іллі.

Українська Федеральна Кредитова Кооператива „САМОПОМІЧ” в Нью Йорку

Поручає **своїм членам усі банкові послуги**, а саме:

- Платить значно вищі відсотки від звичайних ощадностей, чим якийнебудь банк чи ощадниця.
- В додатку до того дає зовсім безплатно життєве забезпечення до висоти \$2,000.00.
- Видає всякого рода ощадностей сертифікати, як інші банки, чи ощадниці.
- Приймає вплати до індивідуального пенсійного забезпечення (IRA).
- Ренте Safe Deposit Boxes
- Відкриває для своїх членів "Share Draft Account", — що є рівнозначним зі звичайним чековим контом і платить відсотки від нагромаджених вкладів на цьому конті.
- Дає Visa картки
- Всі ощадності забезпечені до висоти \$100,000.00.
- Уділює, на дуже догідних умовах сплати, всякого рода позички, даючи зовсім безплатне забезпечення на випадок смерті чи сталої непрацездатності довжника до висоти \$20,000.00.
- Дає всякого рода інші послуги — видає грошові перекази, подорожні чеки — та приймає безпосередні депозити соціального забезпечення.
- З чистого зиску уділяє рік-річно нашим школам, молодечим, культурним, мистецьким чи іншим громадським організаціям — допомоги, що уможливають їхнє існування та їхню працю.

Бюро кредитівки приміщене у власному будинку в дуже догідному місці, відкрите кожного дня в тиждні за винятком понеділка, як також, що є самозрозумілим, за винятком неділі й святочних днів.

Self Reliance (N.Y.) Federal Credit Union
108 Second Avenue, New York, N.Y. 10003
Tel.: (212) 473-7310 ■ Fax: (212) 473-3251

МАЄТЕ ФІНАНСОВІ СПРАВИ?

*Зайдіть до нас, або закличете телефонічно
і довідайтесь, що*

УКРАЇНСЬКА ПРАВОСЛАВНА КРЕДИТІВКА в Нью Йорку

- Виплачує найвищі відсотки на звичайні ощадності конту.
- Дає безкоштовне життєве забезпечення до \$2,000.00.
- Утримує пенсійні конту (IRA) на високих відсотках.
- Всі ощадності вклади забезпечені федеральним урядом до 100,000.00 доларів.
- Уділює позики на вигідних до сплати умовах
**НА ВАШІ ОСОБИСТІ ПОТРЕБИ АБО МОРГЕДЖОВІ
ПОЗИКИ НА ЗАКУП РЕАЛЬНОСТЕЙ**
- Видає різного терміну сертифікати.
- Безкоштовно забезпечує позики до \$10,000.00 на випадок смерті або випадкової непрацездатності.
- З чистого прибутку дає пожертви нашим культурним, науковим, молодечим, мистецьким та релігійним організаціям.

**ОЩАДЖУЄТЕ ЧИ ПОЗИЧАЄТЕ — ПАМ'ЯТАЙТЕ:
НАШ КАПІТАЛ МУСИТЬ ПРАЦЮВАТИ
ДЛЯ НАШОЇ ГРОМАДИ!**

**UKRAINIAN ORTHODOX
FEDERAL CREDIT UNION**

304 East Ninth Street ■ New York, N.Y. 10003

Tel.: (212) 533-2980/533-0673

**ФЕДЕРАЛЬНА КРЕДИТОВА
КООПЕРАТИВА**

„САМОПОМІЧ”

SELF RELIANCE (J.C.) F.C.U.

**558 Summit Avenue, Jersey City, N.J. 07306
Tel.: (201) 795-4061**

ФІЛІЯ в ТРЕНТОНІ:

981½ S. Broad Street, Trenton, N.J. Tel.: (609) 695-1043

Ф.К.К. „Самопоміч” в Джерзі Ситі, Н. Дж. була заснована в 1954 році. На терені Трентону діє філія Ф.К.К. „Самопоміч” в Джерзі Ситі, яка обслуговує членів кредитівки з Трентону і околиці.

Подаємо до відома короткий перелік обслуг, з яких можуть користати члени кредитової кооперативи:

1. Дивіденда на звичайних ощадноствевих контах 7%, виплачуємо місячно.
2. Усі щадничі конта обезпечені державною агенцією до 100,000 дол.
3. Оплачуємо життєве обезпечення за членів на звичайних щадничих контах до 2,000 дол.
4. Усі консумційні позички членів обезпечені на випадок непрацездатности або смерти до 10,000 дол. Кредитівка оплачує обезпечення.
5. Відкриваємо для членів чекові конта („шер дрефт”), виплачуємо дивіденду місяно.
6. Видаємо 6, 12 і 30 місячні сертифікати. Платимо більшi відсотки як комерційні банки.
7. В кредитівці можна відкрити Пенсійний фонд IRA. Платимо тепер 9%, начислюючи відсотки квартално.
8. Приймаємо безпосередньо від уряду чеки Соціального Обезпечення для своїх членів.
9. Відкриваємо щадничі конта для дітей.
10. Видаємо різні роди позичок на догідних умовах та на відсотках менших як в банках:
  - а. Морґеджові позички
  - б. На купно авта
  - в. На особисті потреби/купно меблів, направа дому, консолідація довгів, весілля, похорони і т. п./.
  - г. Студентські позички
  - г. Низьковідсоткові позички забезпечені ощадностями
11. З чистого зиску уділяємо допомоги нашим школам і молодечим, культурним, мистецьким та іншим громадським організаціям.

Ставайте членами та користайте з обслуг, які дає українська кооперативна фінансова установа.

КРЕДИТІВКА СВ. АНДРІЯ

35 Main Street, So. Bound Brook, N.J. 08880

ST. ANDREW'S SO. BOUND BROOK FEDERAL CREDIT UNION

Адреса для листування:

P.O. Box 375, So. Bound Brook, N.J. 08880

**Урядові години: Кожного дня від год. 10-ої рано до 4-ої по полудні
В суботу від 9-ої рано до 12-ої полудня
Четвер від 10-ої рано до 7-ої вечором**

Тел.: (908) 469-9085

ПРИЙМАЄМО ВКЛАДИ НА СЕРТИФІКАТИ

- Ощадності забезпечені Федеральним Урядом до \$100,000.00.
- Всі позички забезпечені безкоштовно до висоти \$10,000.00 на 10 років.
- Безкоштовне забезпечення на життя до \$2,000.00 — залежно від суми ощадностей і віку члена Кредитівки.
- Дивіденди від звичайних вкладів — нараховуємо квартално.
- Видаємо "Money orders".
- Видаємо різні сертифікати.

Three Steps To Successful Investing

- 1. Define and write your goals**
- 2. Manager evaluation and selection**
- 3. Quarterly performance review**

Prudential Bache has introduced a service that addresses each of these all-important steps called Managed Assets Consulting Services (MACS).

MACS offers full-time, professional management to the individual investor as well as small businesses and other organizations with \$100,000 or more to invest. These managers typically require a minimum from \$1 - 10 million and serve large institutional clients. And now you can have access to these same, top-quality managers for a low, all-inclusive fee.

To learn how you could benefit from the MACS approach, please call me today for a free no obligation consultation.

Don Volodymyr Omec, MBA
Financial Advisor

Prudential-Bache Securities
30700 Telegraph Rd. Suite 1475
Birmingham, MI 48010

(313)-433-8513   (800)-521-9463

УКРАЇНЬСЬКА ФЕДЕРАЛЬНА КРЕДИТОВА СПІЛКА

Належати до своєї рідної установи — це шляхетна ціль і обов'язок всіх українських громадян.

УКСпілка є кооперативною фінансовою установою, яка працює для добра української спільноти в Рочестері. Вона організує, об'єднує і співпрацює з усіма українцями та завжди простягає їм свою допоміжну руку.

УКСпілка з'єднала у своїх рядах українську громаду, допомогла збудувати українські церкви і бізнесові підприємства своїх членів, дала членам безплатне життєве забезпечення на ощадності і позички, платить за ощадності вклади і сертифікати по зможності найвищі дивіденди й уділює позички на догідних умовах і найнижчих відсотках.

Що більше нас буде в кооперації, то більша буде наша збірна громадська сила.

ROCHESTER UKRAINIAN FEDERAL CREDIT UNION

824 Ridge Road East, Rochester, N.Y. 14621

(716) 544-9518

Не для зиску, не для милостині, але для обслуги!

**Your security
starts at
your credit union**

У ВАШІЙ
КРЕДИТОВІЙ СПІЛЦІ

ВИ!

Є ВАЖНА ОСОБА

ВСТУПАЙТЕ В ЧЛЕНИ

ЧЕРЕЗ ОЩАДНІСТЬ ДО КРАЩОГО ЗАВТРА!

1-ий УКРАЇНСЬКИЙ ФЕДЕРАЛЬНИЙ ЩАДНИЧИЙ БАНК «ПЕВНІСТЬ»

ВСЕСТОРОННЯ БАНКОВА ОБСЛУГА

Щадіть, позичайте та покладуйте всі свої банкові потреби у найбільш жертвенній українській фінансовій установі.

Ощадності забезпечені федеральним агенством до висоти 100 тисяч дол.

Внутрішня корпорація Western Security Service Corp. покладжує всякі роди забезпечень та успішно провадить висилкову агенцію „ПЕКАО”.

1ST SECURITY FEDERAL SAVINGS BANK

932 - 936 N. Western Ave. Chicago, IL 60622 (312) 772-4500

2166 Plum Grove Rd. Rolling Meadows, IL 60008 (312) 991-9393

DRIVE UP **CASH STATION®** WALK UP

820 N. Western Avenue Chicago, IL 60622 (312) 276-4144

**УКРАЇНСЬКА ФЕДЕРАЛЬНА КРЕДИТОВА
КООПЕРАТИВА**

САМОПОМІЧ

в Дітройті, Миш.

Видає позички на всякі потреби на догідних умовах, як також
платить квартально високі відсотки за ощадності.

ЗАХОДЬТЕ ЗА БЛИЖЧИМИ ІНФОРМАЦІЯМИ ДО НАС!

Три бюро для Ваших послуг!

ВОРРЕН — WARREN

26791 Ryan Road, Warren Mich. 48091

Tel. 756-3300

ДІТРОЙТ — DETROIT

7346 Michigan Avenue, Detroit, Mich. 48210

Tel. 841-2390

ГЕМТРЕМК — HAMTRAMCK

11838 Jos. Campau Avenue, Hamtramck, Mich. 48212

Tel. 891-4100

УКРАЇНСЬКА ШАДНИЦЯ у Філадельфії

служить громаді від 1918 року

YOU CAN SATISFY ALL YOUR FINANCIAL NEEDS

at

Ukrainian Savings and Loan Association

24 HOUR MAC BANKING

8100 Roosevelt Boulevard

Philadelphia, Pa. 19152

Tel.: (215) 331-1166

1321 W. Lindley Avenue

Philadelphia, Pa. 19141

Tel.: (215) 329-7080

HOURS:

Mon. thru Fri.	9 A.M. to 3 P.M.
Friday	9 A.M. to 7 P.M.
Saturday	9 A.M. to 12 Noon

ALL DEPOSITS ARE INSURED UP TO \$100,000 BY FDIC

Selfreliance Ukrainian Federal Credit Union

2351 WEST CHICAGO AVENUE / CHICAGO, ILLINOIS 60622
(312) 489-0520

УКРАЇНСЬКА ФЕДЕРАЛЬНА КООПЕРАТИВНА КАСА
"САМОПОМІЧ"

КОРИСТАЙТЕ З ПОВНИХ УСЛУГ КАСИ „САМОПОМІЧ“

ОЩАДНОСТІ:

- Ощадністівкi контa
- Шер дрефт/чекoвi контa
- Контa для малолітніх
- Маркет шер контa
- Сертифікати
- IRA

ПОЗИЧКИ:

- Особисті
- Моргеджові
- Автові
- Відкритий кредит
- Студентські
- Бізнесові
- ВІЗА

УНШІ УСЛУГИ:

- Вогнетривалі скриньки
- Грошеві перекази
- Подорожні чеки
- Поштове полагодження
- Прямi вклати на контo
- Заплатчення рахунків
- Нотаріальні завірення
- Паркова площа
- П'ять філій

КОЖЕН ЧЛЕН ТАКОЖ ОТРИМУЄ:

- БЕЗКОШТОВНЕ життєве забезпечення до 2,000 дол. на ощадністівкoму конті, і до 10,000 дол. на позичках.
- Забезпечення ощадністей до 100,000 дол. агенцією федерального уряду — НСЮА.

WHY NOT TAKE ADVANTAGE OF ALL THE SERVICES AT SELFRELIANCE

SAVINGS:

- * Regular share/savings accounts
- * Share draft/checking accounts
- * Custodian accounts
- * Market Share accounts
- * Certificates of Deposit
- * IRA's

LOANS:

- * Personal
- * Mortgages
- * Auto
- * Student
- * Open Credit
- * Home Equity
- * Business
- * VISA

ADDITIONAL SERVICES:

- * Safe Deposit Boxes
- * Money Orders
- * Travelers Checks
- * Banking by Mail
- * Soc. Sec. & Payroll Direct Deposit
- * Utility Bill Payment Services
- * Notary Public
- * Free Parking
- * Five Branches

AS A SELFRELIANCE MEMBER, YOU ALSO RECEIVE:

- * FREE life insurance coverage, up to \$2,000 on regular shares and \$10,000 on personal loans.
- * Savings insured to \$100,000 by NCUA — a U.S. Government Agency.

ВІДДІЛ УНС ч. 488

Фінікс, Арізона

UNA Branch # 488, Phoenix, Arizona

1668 West Campbell, Phoenix, Ariz. 85015
(602) 274-8064

1953

488 Відділ УНСоюзу був заснований у 1953 р. Це одинокий Відділ УНСоюзу на Арізоні, у якому є забезпечені різними грамотами 50 дорослих членів та 19 членів молоді.

Відділ полагодує всі формальності зв'язані з придбанням нових грамот для малят, молоді та для старших громадян до 70-го року життя. УНСоюз має 20 різних грамот забезпечення для своїх членів та грамоти акцидентового забезпечення.

Полагодуємо також справи як: зміна спадкоємця, зміна прізвища, зміна кляси забезпечення та перехід членів з департаменту молодечого до департаменту дорослих.

У випадку смерті у Вашій Родині негайно полагодуємо формальності виплати забезпечення. Радо приймаємо до нашого Відділу членів УНС, які переїхали на сталий побут до Арізони.

Даємо поради без жадних застережень усім Громадянам, які зацікавлені у справі забезпечень в УНСоюзі на вище поданій адресі або телефонічно.

ВІТАЄМО НОВИХ ЧЛЕНІВ УНСОЮЗУ!

За Відділ:

Д-р Орест Комарницький,
голова

Олександр Ліневич
секретар

*Відвідайте і підтримайте наші українські й американські фірми,
які оголошуються в нашому „Альманаху” на 1991 рік*

*Гратуляції
Українському Народному Союзові
за дотеперішню працю
і побажання дальшого росту
і поміч для України
— складає —*

139-ий Відділ УНСоюзу

Управа Відділу

IN LOVING MEMORY
PETER SYLCHAK

(July 11, 1913 — July 2, 1990)

He was secretary of Branch 274 in Youngstown, Ohio, from 1937 to 1948. Upon moving to Los Angeles, Calif., he organized Branch 257 in 1949 and was its secretary to July 2, 1990.

When a man has lived and left his mark of dignity and respect to all those that knew him and to all those that he met, then his life was not lived in vain. May he rest in peace knowing his mission on earth was fruitful and beneficial.

PRISCILLA SALLY SYLCHAK
and son **EUGENE SYLCHAK**
daughter **JOHANNA STEFFEN**
and family

BY APPOINTMENT

DIPLOMATE
THE AMERICAN BOARD
OF OPHTHALMOLOGY

ROMAN DWORECKI, M.D., P.C.

**DISEASES AND MICROSURGERY OF THE EYE
LASER SURGERY
CATARACT SURGERY**

**Telephone:
(212) 677-3200**

**Suite 403
247 Third Avenue
Between 20th & 21st Street
New York, N.Y. 10010**

ST. MARK'S MEDICAL ASSOCIATES

44 St. Marks Place ■ New York, N.Y. 10003

ROMAN N. ALYSKEWYCZ, M.D.

ADULT & PEDIATRIC UROLOGY
(212) 529-6899
■

JULIAN GNOJ, M.D.

CARDIOLOGY AND INTERNAL MEDICINE
(212) 353-1066
■

ARTHUR N. HRYHOROWYCH, M.D.

PHYSICAL MEDICINE AND REHABILITATION
SPORTS MEDICINE
(212) 529-5966
■

ARETA D. PODHORODECKI, M.D.

PHYSICAL MEDICINE AND REHABILITATION
SPORTS MEDICINE
(212) 529-5966

OFFICE HOURS BY APPOINTMENT

LAW OFFICES

OF

ZENON B. MASNYJ

**140-142 Second Avenue
New York, N.Y. 10003
Tel.: (212) 477-3002**

- *Купно та продаж
кооперативних помешкань
кондомініїв
домів
реальностей для інвестиційних цілей*
- *переговори з урядовими агенціями*
- *малі та середні підприємства*
- *заповіти (тестаменти)*
- *акція після особистого
поранення, тощо*

(914) 647-9100

(914) 626-3971

(914) 647-4400

Established 1867

Sprague and Killeen, Inc.

**COMMERCIAL
& PERSONAL
INSURANCE
LIFE**

**116 Canal Street
Ellenville, New York 12428**

**Route 209
Kerhonkson, New York 12446**

International
Coffee House-Restaurant

117 2nd Ave.
New York, NY 10003

Open 7 days - 24 hours
674-4040-1

Breakfast • Lunch • Dinner
Late Snacks

A MICHAEL ALEXANDER HRYNENKO ENTERPRISE

HOME COOKING

7 DAYS A WEEK

COMPLIMENTS
to
Ukrainian National Association

I. S. BOOK BINDERY

**420 East 9th Street
New York, N.Y. 10009
Tel.: (212) 533-4798**

All types of binding:

- Soft and hard covers
- Smyth Sewing
- Magazines
- Newspapers
- Periodicals
- Repairing Bibles
- Rare Books
- Handbinding —
European Workmanship

SUNNYSIDE DELICATESSEN

1963 OAK TREE ROAD
EDISON, NEW JERSEY

Phone: 548-7676

Catering For All Occasions

**If you're planning a Big Affair,
Call Sunnyside Deli.
We'll Prepare.**

Prop. JOHN and HELEN JAREMA

**IMMIGRATION SERVICE
NOTARY PUBLIC
TRANSLATION
PARCELS TO POLAND & UKRAINE**

**1991 TOURS TO - UKRAINE
POLAND - EUROPE**

Northwestern Travel Bureau, INC

**Your leading Ukrainian-American Travel Agency
in Chicago**

**Worldwide air & ship tickets ■ Cruises ■ Hotels
Foreign & domestic tours ■ Car rentals**

**Immigration and Visitor Documentation
Ukraine and Eastern Europe Tour Specialists**

---

849 North Western Ave. CHICAGO, ILL. 60622

PHONE (312) 278-8844 or 489-5353

**Phone (212) 674-2568
(24 Hr. Service)**

ESTABLISHED 1906

PETER JAREMA FUNERAL HOME, INC.

**LOUIS J. NIGRO, Director
ROBERT BUZZETTA, C.P.A.
DMYTRYK FAMILY**

A FAMILY CONCERN SERVING ALL COMMUNITIES

*Chapels available
in all locations*

**129 East 7th Street
New York City, N.Y. 10009**

УКРАЇНСЬКЕ ПІДПРИЄМСТВО

South Bound Brook Monument Co.

РАЇСА ХЕЙЛИК, *Власник*

**Приймаємо замовлення і ставимо пам'ятники, мавзолеї, статуї
з різних гранітів, мармурів і бронзи на цвинтарі св. Андрія в С.
Бавнд Бруку, Н. Дж. та інших цвинтарях в ЗСА.**

Address.

45 Mountain Avenue, Warren, N.J. 07059

(908) 647-7221 ■ (908) 647-3492

— CUSTOM DESIGNER —

Phone: (201) 964-4222

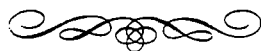

LYTWYN & LYTWYN

Ukrainian Funeral Directors

UNION FUNERAL HOME

**1600 Stuyvesant Avenue (corner Stanley Terr.)
Union, N.J. 07083**

AIR CONDITIONED • ОБСЛУГА ЩИРА І ЧЕСНА

- Our Services Are Available Anywhere in New Jersey.
- Також займаємося похоронами на цвинтарі в Бавнд Бруку і перенесенням Тлінних Останків з різних країн світу.

VINCENT KULINSKI MEMORIALS

809 S. Main Street

Manville, N.J. 08835

MONUMENTS ERECTED IN ALL CEMETERIES

Tel.: (201) 722-3130

Evenings: (201) 469-0299

ПАМ'ЯТНИКИ

з різних ґранітів, ставимо на цвинтарях св. Андрія в Бавнд
Бруку, св. Духа в Гемптонбурґу, та інших.

ВІДОМА СОЛІДНА ФІРМА

Cypress Hills Monuments

**ВЛАСНИК — УКРАЇНЕЦЬ
ВОЛОДИМИР БІЛЯНСЬКИЙ
та
ОКСАНА ЛОБАЧЕВСЬКА
і
К. М. КАРДОВИЧ**

800 Jamaica Avenue ■ Brooklyn, N.Y. 11208

Tel.: (718) 277-2332

(718) 277-2392

- Відкрито кожного дня, в суботу включно, від 9-5 по пол., в неділю від 10-4 по пол.
- На бажання і для вигоди клієнтів радо заїдемо до Вашого дому з проектами й порадами.

ПЛАСТ

Організація Української Молоді
plast, ukrainian youth organization, inc.

NEWARK, NEW JERSEY BRANCH No 17
736 Sandford Ave., Newark, N.J. 07106
Tel.: (201) 371-4903

СТАНІЧНА
ПЛАСТОВА СТАРШИНА
В НЬЮАРКУ, Н.Д.Ж.

Пласт — це організація молоді, яка є побудована на взірцях міжнародного скавтіngu, але зовсім із українським характером. Пласт допомагає молоді дорогою гурткового самовиховання: виростати, виробляти характер, вчитися бути добрими дітьми своєї нації, бути віруючим і любити Україну.

Усі заняття в Пласті відбуваються українською мовою. Тому передумова прийняття є знання української мови та Школа Українознавства.

За дальшими інформаціями та брошурою "Що треба батькам знати як вписувати дітей до Пласту" писати до станичного:

Jurij Dac, 111 Oakland Road, Maplewood, N.J. 07040. Tel.: (201) 762-7451

ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ

**ОДИНОКИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ЩОДЕННИК
У ВІЛЬНОМУ СВІТІ**

„ С В О Б О Д А ”

Річна передплата для членів \$15.00

Річна передплата для не-членів \$40.00

ЗАМОВЛЯТИ:

SVOBODA

30 Montgomery Street ■ Jersey City, N.J. 07302
Tel.: (201) 434-0237

УКРАЇНСЬКИЙ ЦЕНТР у Лондоні, Онт., Канада

- Об'єднує українців міста Лондону і околицю;
- Побудував власними силами та працею дім, що служить усій громаді;
- Дає приміщення: Відділові Комітету Українців Канади, Курсам Українознавства, Молодечій Танцювальній Групі, Українській Кредитовій Спілці та іншим організаціям;
- Вдержує велику українську бібліотеку;
- Влаштовує культурні та товариські імпрези;
- Піддержує морально й матеріально всі акції, спрямовані на добро української справи.

Якщо будете в Лондоні, Онт., просимо відвідати УКРАЇНСЬКИЙ ЦЕНТР!

Адреса:

London Ukrainian Center

247 Adelaide Street South, London, Ont., Canada N5Z 3K7

Tel.: (519) 686-9811

914-626-5641

СОЮЗИВКА • SOYUZIVKA

Ukrainian National Ass'n. Estate

Foodmore Road

Kerhonkson, N.Y. 12446

Нема то як на

С О Ю З І В Ц І

оселі Українського Народного Союзу

- Найкраще місце відпочинку і вакацій в Кетскильських горах біля м. Кергонксон, Н. Й.
- Гірська природа, відновлені кімнати, домашня кухня, 8 тенісових кортів, в дбиванкові площі, олімпійського розміру басейн, мистецькі і розвагові імпрези та багато інших угодінь.
- Ідеальне місце для товариських зустрічей, з'їздів, весіль і т. д.
- 10% знижки для всіх членів УНСоюзу!
- Спеціальні ціни після сезону та для групових екскурсій.

Askold S. Lozynskyj & Roman G. Kozicky

ATTORNEYS-AT-LAW

55 East 7th Street
New York, N.Y. 10003
(212) 254-2260

771-A Yonkers Avenue
Yonkers, N.Y. 10704
(914) 969-4548

**ЧИТАЙТЕ ПОШИРЮЙТЕ
ЄВАНГЕЛЬСЬКО-БАПТИСТСЬКИЙ
ДВОМІСЯЧНИК**

ПІСЛАНЕЦЬ ПРАВДИ

Річна передплата — 12.00 дол.

Замовлення шліть на адресу:

THE MESSENGER OF TRUTH

34 Park Place ■ Morris Plains, N.J. 07950
Tel.: (201) 539-9393

FISH, FIELD, OLESNYCKY AND LIVINGSTON COUNSELLORS AT LAW

2040 Millburn Avenue ■ Maplewood, N.J. 07040
(201) 763-2001 ■ Telecopier (201) 763-2832

Emanuel S. Fish
Robert S. Field
Nestor L. Olesnycky
Richard Livingston
Stacy I. Benson

- *Купно та продаж кооперативних помешкань — кондомініїв — домів — реальностей для інвестиційних цілей*
- *Заповіти (тестаменти)*
- *Акція після особистого поранення, тощо*
- *Розводні справи*

a. e. smal & co.

Гординський, Пастушенко, Смаль

Insurance — Real Estate

Residential ■ Commercial ■ Industrial Investment

Auto ■ Life ■ Bonds

(201) 761-7500

1733 Springfield Avenue
Maplewood, N.J. 07040

UNA Branch 156 TARAS SHEVCHENKO

Pres. WALTER NOWAK
Treas. WALTER KRAMAR
Secr. MICHAEL NOWAK

*Привіт Українському Народному Союзові
засилає*

42-ий Відділ УНСоюзу ім. Тараса Шевченка в Пассейку, Н. Дж.

Іван Хомко, предс., Варвара Тижбір, заст., Юліяна Котляр, фін. секр.

Василь Марущак, рек. секр.; Марійка Дупляк, прес. референт

Опікуни хворих: Анастасія Марущак, Володимир Оліярник

Прапорщики: Станислав Коваль, Василь Гавронюк

Мужі довір'я: Василь Гаргай, Іван Зельонка

Господар: Анастасія Хомко

Контрольна Комісія:

Стефан Косьцьолек, голова; Осип Кібала, Стефан Туравський — члени

Вітаємо всіх членів Українського Народного Союзу.

**16-ий Відділ
Українського Народного Союзу
Товариство „Просвіта”
в Спрінг Валлей, Н. Й.**

*широ вітає нашого ново-обраного Головного Радного
д-ра ВАСИЛЯ ЛУЧКОВА,
першого Головного Радного в довголітній історії
нашого Відділу і шле щирий привіт всьому членству УНСоюзу,
головному урядові УНСоюзу та читачам
„Свободи” і „Українського Тижневика”.*

УПРАВА ВІДДІЛУ:

**Іван Дарнобід, предсідник • Андрій Кашинський, заст. предсідника
Василь Лучків, секретар • Марія Лучків, заст. секретаря
Дмитро Боднарчук, фін. секретар
Михайло Венгринович, голова контрольної комісії
Петро Гудак і Михайло Коваль, члени контрольної комісії**

**Товариство „Запорозьська Січ”
Відділ УНС ч. 234 в Елизабет, Н. Дж.**

Засноване в 1909 році

*з нагоди 96-ліття Українського Народного Союзу
сердечно вітає
членство УНСоюзу, Головний Уряд і всіх працівників
та читачів „Свободи” і „Українського Тижневика”.*

УПРАВА в 1990 р.

**Михайло Іванців, предсідник • Михайло Федецький, заступник предсідника
Михайло Хитра, фін. і рек. секретар • Едвард Мельничук, скарбник**

Контрольна Комісія:

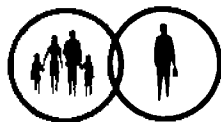
Орест Загайкевич, Іван Кобасовський, Петро Штабалюк

BOHDANA A. SWYSTUN-RIVES
D.M.D., D.D.S.

One Portland Avenue (corner Lexington Avenue)
Clifton, N.J. 07011
(201) 546-6697

(201) 548-4365

Д-р ПЕТРО РІВЕС

(PETER A. RIVES, M.D.)

РОДИННА МЕДИЦИНА
(FAMILY PRACTICE)

78 Amboy Avenue

Metuchen, N.J. 08840

Медична опіка для цілої родини, медичні тести, знімки, мала хірургія, шпитальна опіка і догляд в домах для старших (Nursing Home). Д-р Петро Рівес є в медичній управі (Faculty) шпиталю і є медичним директором для дому старших.

Phone: (212) 694-3350
130 SECOND AVE
NEW YORK, N.Y. 10003

BANKERS FEDERAL
A Tradition of Personal Service

JOHN F. DOLAN
Manager

MARY RESZITNYK
Asst. Manager

Федеральна Кредитова Кооператива „САМОПОМІЧ” у Ньюарку, Н. Дж.

734 Sandford Avenue ■ Newark, N.J. 07106 ■ Tel.: (201) 373-7839

- Платить дивіденду 7% річної ставки (ефективний процент = 7.20) на ощадностях, обчислювану квартално на підставі низьких місячних балансів.
- Видає ощадності сертифікати на високих процентах.
- Провадить конта пенсійних фондів (IRA).
- Уділює членам позички на всі їхні потреби, як купівля і будова домів, купівля нових авт, особисті витрати, оплати студій.
- Приймає прямі депозити допомоги Соціального Забезпечення.
- Продає подорожні чеки та грошові перекази.
- Полагоджує грошові трансакції поштою.
- Забезпечує ощадності конта до висоти 100,000 доларів.
- Дає безплатне життєве забезпечення:
на ощадностях до висоти 2,000 доларів;
на позичках до висоти 10,000 доларів у випадку смерті довжника перед 70-им роком життя, або повної та постійної неспроможности до праці перед 60-им роком життя.

Години урядування:	Понеділок Вівторок і п'ятниця Середа і четвер Субота	Закрито 1:00 по пол. — 8:00 веч. 9:00 рано — 3:30 по пол. 9:00 рано — 12:00 пол.	Кредитівка закрита кожної суботи від 1-го липня до Дня Праці.

Greetings from

TRIDENT FEDERAL SAVINGS

**OFFERING CERTIFICATES ■ CHECKING ACCOUNTS
CLUB ACCOUNTS ■ I.R.A.'S
AND MUCH MORE**

ADMINISTRATIVE OFFICE

**504 Route 9
Lanoka Harbor, N.J. 08734
(609) 971-0900**

MAIN OFFICE

**771 Sandford Avenue
Newark, N.J. 07106
(201) 372-0303**

HOURS: Mon.-Thur. 9:00 - 4:00 ■ Friday 9:00 - 6:00 ■ Saturday 9:00 - 12:00

ALL ACCOUNTS INSURED (FSLIC) 100,000.00

LANOKA HARBOR BRANCH

**504 Route 9 ■ Lanoka Harbor, N.J.
(10 mins. South of Toms River)**

Федеральна Кредитова Кооператива „САМОПОМІЧ”

301 Вашингтон Авеню • Елизабет, Н. Дж. • Тел.: (201) 289-5554

**Відкрита у вівторок і четвер від год. 6:00 до 8:00 веч.
і в суботу від год. 10:00 рано до 1:00 по пол.**

- Служить усім українцям Елизабету й околиць.
- Безплатне життєве забезпечення до 2,000 дол.
- Ощадності забезпечені державною агенцією до 100,000 дол.
- Низько відсоткові позички на різні цілі, забезпечені до 10,000 дол.

FEDERAL CREDIT UNION — SELF RELIANCE

301 Washington Avenue, Elizabeth, N.J. Tel.: (201) 289-5554

ОЩАДЖУЙТЕ І ПОЗИЧАЙТЕ У СВОЇЙ КРЕДИТИВЦІ!

(201) 674-3727

NEWARK TRADE TYPOGRAPHERS

177 Oakwood Avenue
Orange, N.J. 07050

JOHN WISLOCKY

ROBERT WISLOCKY

Губиться мова... Тратиться Народ...

ДРУКУЙТЕ ПО=УКРАЇНСЬКИ!

ВИКОНУЄМО ВСЯКІ ДРУКАРСЬКІ РОБОТИ:

*Наша спеціальність - гравіровані весільні запрошення
з українськими взорами.*

Trident Associates Printing
P. O. Box 614
Buffalo, New York 14240

Українська Друкарня
„ТРИЗУБ“®
у Бюфало, Нью Йорк

Phone: (716) 691-8404 — Fax: (716) 691-7510

UKRAINIAN PRINTERS

Personal and Commercial Printing:

Our Specialty:

Engraved wedding invitations with Ukrainian designs.

We Ship — U. S. and Canada

—~~~~~
Canadian Office

TRIDENT ASSOCIATES PRINTING

85 Lakeshore Road St. Catharines, Ontario L2N 2T6

— BY APPOINTMENT ONLY —

Phone: (716) 691-8404 — Fax: (716) 691-7510

APPRAISAL ONE

P.O. Box 1177
Denville, N.J.

(201) 584-6097
Fax (201) 584-1904

REAL ESTATE APPRAISERS & CONSULTANTS

Residential ■ Commercial ■ Industrial

YEVSHAN CORPORATION

Established in 1973

offers a wide range of services for the Ukrainian Community
Recording Services, Cassette Tape, Compact Disc & Record Production
Worldwide Promotion and Distribution
Mail-Order Catalogue, Fund-Raising Packages

For more information write to:

YEVSHAN CORPORATION

Box 325 ■ Beaconsfield, Quebec, Canada H9W 5T8

Tel.: (514) 630-9858 ■ Fax (514) 630-9960

KOBASNIUK TRAVEL INC.

Your leading Ukrainian-American Travel Agency

Established 1920

71st Business Year

WORLDWIDE AIR & SHIP TICKETS □ CRUISES □ HOTELS

FOREIGN & DOMESTIC TOURS □ CAR RENTALS

Immigration and Visitor Documentation

Ukraine and Eastern Europe Tour Specialists

SEND FOR 1991 BROCHURES FOR UKRAINE AND OTHER DESTINATIONS

Vera Kowbasniuk Shumeyko
President

Anthony Shumeyko
Insurance Broker

(212) 254-8779

157 Second Avenue
New York, N.Y. 10003

Tel.: (312) 227-1653

REAL ESTATE ■ INSURANCE
INCOME TAX SERVICE

CHICAGO REALTY

PETER HUCUL
REAL ESTATE BROKER ■ GENERAL INSURANCE
BROKER ■ ALL LINES OF INSURANCE

842 N. Oakley Boulevard
Chicago, Ill. 60622

Phone: Office (914) 794-5900

SCHMIDT'S **WHOLESALE, INC.**

WHOLESALE PLUMBING, HEATING,
PUMPS, ELECTRICAL, WATER WORKS
& SUPPLIES

P.O. Box 471, Monticello, N.Y. 12701

Ellenville 647-5111 Area Code 914

FRESKEETO **FROZEN FOODS, INC.**

Frozen Juices Meats and Seafood
Fruits and Syrups — Condiments
Martinson Coffee — Groceries

P.O. Box 547 Ellenville, N.Y. 12428

Т-во „СВОБОДА”
25-ий ВІДДІЛ УНС
в Джерзі Ситі, Н. Дж.

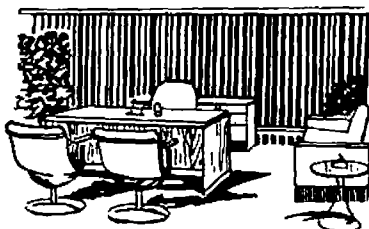
шпе привіт
Українському Народному
Союзіві і „Свободі”.

УРЯД І ЧЛЕНИ

MACO

Office Supplies

OFFICE
FURNITURE
AND
EQUIPMENT
PARTITIONS
FREE
DELIVERY

COMMERCIAL STATIONERS • PRINTERS

- DESKS
- CHAIRS
- FILING SYSTEMS
- STEEL SHELVING
- COMPUTER SUPPLIES
- DATA SYSTEMS

COLE • SUPREME • HON
MYRTLE • MILLER • TIFFANY

867-3309

1000 KENNEDY BLVD UNION CITY

Вже 30 років

,,...нема музики без

ТЕМПО

Music for all occasions

IRYNEY KOWAL

(908) 464-5806

**NICHOLAS &
ALEXANDRA**
JEWELERS • GEMOLOGISTS

МИКОЛА ВЕРЕМІЄНКО
Гемолог

*Оцінювання біжутерії
Уклад і вироби на замовлення
Направи біжутерії
Нанизування намиста*

1912 Cottman Avenue • Philadelphia, PA. 19111 • 215 - 745-0115.

КРИШТАЛЬ

"CRYSTAL"
The Band

Contact: Boris Wirstiuk (201) 778-1296

WEDDINGS - BANQUETS - FESTIVALS - DANCES - PRIVATE PARTIES

Phone: 862-6455

BIG STASH'S

BAR & RESTAURANT

**CATERING FOR ALL OCCASIONS
BANQUET & MEETING FACILITIES AVAILABLE**

**1020 So. Wood Avenue
Linden, New Jersey
(One block off Route 1)**

**Stanley & Kris
Rawrysz**

BULLDOZER & SHOVEL SERVICE

EXCAVATING

TOP SOIL — DRIVEWAYS INSTALLED

George & Bill Dworetzky, Inc.

LANDSCAPING AND GRADING

**8-01 Lake Street
Fair Lawn, N.J. 07410**

(201) 796-5134

A.L. Moore and Sons, Inc.

Adams Street at Fourth Avenue

Phoenix, Arizona 85003

252-3411

A Family Helping Families Since 1906

ARIZONA NURSING INSTITUTION LICENSE #272

"We Care"

CAPRI

NURSING HOME

MEMBERS: ARIZONA NURSING HOME ASSOCIATION
AMERICAN HEALTH CARE ASSOCIATION

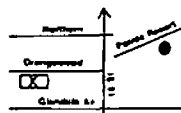
- Skilled Nursing Facility
- Special Diets
- Rehabilitation Therapy
- Activity Programs
- Medicare Certified

BILL FAY
Administrator

BEFORE YOU DECIDE CALL

944-1574

1501 E. ORANGEWOOD (Off 16th St. Near The Pointe Resort)

**NEEDHAM
FUNERAL SERVICE INC.
MEMORIAL CHAPEL**

Telephone: 434-9141

**520 Dundas Street
London, Ont. Canada N6B 1W6**

Tel.: 276-4575

KAPPA FUNERAL HOME

PETER KAPPA, Director

2321 W. Chicago Avenue

Chicago, Ill. 60622

CREST G. ROMANUKITS, D.D.S.

Practice limited to periodontics

10001 244 2420, 10001 244 2420
(402) 344 2420

Office (212) 515 6000

RONALD D. LITELIO, M.D.

DERMATOLOGY AND DERMATOLOGIC SURGERY

DIPLOMATE AMERICAN BOARD OF DERMATOLOGY

BY APPOINTMENT

10001 244 2420, 10001 244 2420
(402) 344 2420

Joseph S. G. G. G.

98 Second Avenue

NEW YORK, N.Y. 10003

УВАГА: СТРА ЗАКОРДОННІ І АМЕРИКАНСЬКІ ВИСИЛАЄ СКОРО
ЗА ВІЙСЬКОМ ВІСНОВИЛИ РЕАЛІ

MODEST ABTYMIW ABOTCHESABV

950 Hartel Avenue ■ Philadelphia, Pa. 19111 ■ (215) 342-5180

**Українська Католицька Парафія
УСПЕННЯ БОЖОЇ МАТЕРІ**

**Ukrainian Catholic Church
ASSUMPTION OF THE BLESSED VIRGIN MARY**

Rectory — 3720 W. Maryland, Phoenix, Arizona 85031

Phone — (602) 973-0810

28-ЛІТНІЙ ЮВІЛЕЙ УКРАЇНСЬКОЇ БАПТИСТСЬКОЇ БІБЛІОТЕКИ

У Бібліотеці можна набути новий каталог, а також українські духовні книжки різних авторів, українські Біблії та Нові Заповіти, які також висилають в Україну, довгограючі платівки українських пісень, касети з піснями й проповідями, українські симфонії та книжки.

Замовляти в бібліотекаря Української Баптистської Бібліотеки в Чикаго у **брата Ярослава Биленя**. Пишіть на адресу:

UKRAINIAN BAPTIST CHURCH LIBRARY

6751 Riverside Drive ■ Berwyn, Ill. 60402 ■ Tel.: (312) 788-0999

(708) 983-1700

**WE CARE CHIROPRACTIC
Dr. Adriana O. Zabrosky**

1/4 M. North of I-88

4 S. 100 Route 59, Naperville, Ill.

*For Your Children — Your Friends — Your Relatives — Yourself
Two Interesting and Beautiful Books on Our Ukrainian Heritage*

**UKRAINIAN   and   UKRAINIAN
EASTER   CHRISTMAS**

Traditions, Folk Customs, and Recipes

By Mary Ann Woloch Vaughn

*Enjoyed by Thousands of Ukrainians, their Families & Friends
Throughout the United States & Canada*

These Books By Mail (including shipping charges: 1 for \$7.50; 2 for \$13.50)

**Ukrainian Heritage Company, Attn. Anthony J. Woloch
8444 Kraay, Munster, Indiana 46321, U.S.A.**

Phones: 276-1414-1415

FREE DELIVERY

OAKLEY
Rexall **PHARMACY Inc.**

I. CHASEN, R.Ph.

2252 W. Chicago Avenue
Near **Oakley**

Chicago, Ill.
DEA. AO 3874268

REALTOR

BOHDAN HOLOWID

LICENSED REAL ESTATE BROKER

501 - 90th AVE N.

ST. PETERSBURG, FLORIDA 33702

(813) 577-3848

Compliment from Family

MICHAEL MATIASH

NOTARY PUBLIC ■ LIFE, ACCIDENT & HEALTH ■ TAXATION
GENERAL INSURANCE AGENT ■ BROKER

373-1688

845 Sanford Avenue
Newark, N.J. 07106

UKRAINIAN TYPEWRITERS

also other languages complete line of office machines & equipment

---

JACOB SACHS

251 W. 98th St., New York, N.Y. 10025. Tel. (212) 222-6683
7 days a week

**УКРАЇНЬСЬКА
ПРАВОСЛАВНА
ЦЕРКВА
СВ. ПОКРОВИ**

**UKRAINIAN
ORTHODOX CHURCH
ST. MARY'S
PROTECTRESS**

1102 North 10th Street ■ Phoenix, Arizona 85006 ■ Tel.: 254-3752

Настоятель о. Іван Крестюк, тел.: (602) 277-5143

Служба Божа відправляється щонеділі о год. 10-й рано.

**23-ЛІТТЯ ІСНУВАННЯ
17-го Відділу УНСоюзу**

при Українській Бapтистській Церкві у Чикаго

Управа Відділу:

Голова Антін Коцепула • Скарбник Василь Волот • Секретар Ярослав Билень

У справі забезпечення вашої родини звертайтеся на адресу секретаря

Jaroslav Bylen, 5529 W. Berenice Avenue, Chicago, Ill. 60641

Привіт УКРАЇНСЬКОМУ НАРОДНОМУ СОЮЗОВІ засилає

**5-ий Відділ УНСоюзу Братства св. Николая
в Асторії, Н. Й.**

Оснований в 1915 році — 75 років

Володимир Певенець — *предсідник;*

Микола Хоманчук — *заступник предсідника;* **Маріяна Климишин —** *секретар;*

Андрій Малан — *заступник секретаря;* **Стефанія Рудик —** *касир*

Контрольна Комісія:

Анна Лемп, Осип Гапатин, Стефан Ковалівський

*Flowers wired
Almost Anywhere*
**Fresh Flowers
Silk Flowers
Silk Plants**

**4727 North 7th Avenue
Phoenix, Arizona 85013**

602-264-4444

Dorothy's Flowers
family owned & operated

**Green Plants
Balloons
Corsages**

**Fruit Baskets
Stuffed Animals
Weddings**

**JANE GOUPIL
Designer**

*Expert
Electrical
Service Inc.*

OSYP HOLYNSKYJ, President

224 WEST MT. PLEASANT AVE.
LIVINGSTON, NJ 07039

(201) 533-0014

INDUSTRIAL • COMMERCIAL • RESIDENTIAL
TELEPHONE & COMPUTER RELATED WIRING
NJ LIC 511 • BUS PERMIT 511-A

**PETER RYCHOK
AGENCY**

- * General Insurance
  - * Real Estate
  - * Appraisals - CREA
- Certified Real Estate Appraiser

(201) 373-6434
(201) 373-6453
FAX (201) 373-3707

1339 Springfield Ave.
Irvington, N.J. 07111

Gifts

Ukrainian Handicrafts
Art, Books, Ceramics
Jewellery, Newspapers
Records, Typewriters
Embroidery Supplies

WEST ARKA

A. CHORNY

2282 Bloor St. W
Toronto, Ont.
Canada M6S 1N9

Tel: (416) 762-8751
Fax: (416) 767-6839

(201) 375-5807

STEP'N CLEANING & DYEING

"STEP IN TO QUALITY DRY CLEANING"

678 Sanford Avenue
Newark, N.J. 07106

**TAILORING
SHIRTS LAUNDERED**

O. & N. LAZIRKO

122 40th Street
Irvington, N.J. 07111
(201) 375-3181

Free parking

**PRIME MEATS,
HOME MADE BOLOGNAS,
POULTRY,
DAIRY PRODUCTS
& IMPORTED GOODS**

653-5793

CEBULA FUEL SERVICE

PLUMBING ■ HEATING ■ FUEL OIL

State Plumbing License: Theodore #434 — Michael #6844

Member of N.J. State League Master Plumbers; Gold Seal Associates Inc.;

Fuel Merchants Association of N.J.

163 Tonnele Avenue

**F.M.A. Certified
Master Technicians**

Jersey City, N.J. 07306

CHUPA INSURANCE AGENCY

REAL ESTATE & INSURANCE

BARBARA CHUPA
Lic. Insurance Broker

240 East 6th Street
New York, N.Y. 10003-9998
Tel.: (212) 674-5340

**OVER "76" YEARS
OF FAITHFUL SERVICE**

MUZYKA

FUNERAL HOME
Established 1915

2157 W. Chicago Avenue
Chicago, Ill. 60622

(312) 278-7767
(312) 227-1222

Д-р ОЛЕГ МАРИНЯК

**СПЕЦІАЛІСТ ФІЗИЧНОЇ МЕДИЦИНИ
І РЕГАБІЛІТАЦІЇ**

**Професор медицини на університеті
західного Онтаріо**

DR. O. MARYNIAK, M.D., F.R.C.P.C.

**Chief, Dept. of Physical Medicine
and Rehabilitation**

ST. MARY'S HOSPITAL

**35 Grosvenor St., London, Ont., Canada
N6A 1Y6. Tel.: (519) 471-0185**

LYDIA A. KLUFAS, D.D.S.

**William E. Blackstone Medical Building
525 Broad Street**

**Cumberland, Rhode Island 02864
Telephone (401) 725-3707**

**Office Hours
By Appointment**

MICHAEL E. KLUFAS, M.D.

INTERNAL MEDICINE

**525 Broad Street
Cumberland, Rhode Island 02864
Telephone (401) 726-1048**

ROBERT PAUL KEYBIDA, D.M.D.

Family dentistry — Родинний дентист

**1855 Springfield Avenue
Maplewood, N.J. 07040**

Call for appointment (201) 761-4831

**Приймає за попереднім домовленням.
Тел.: (201) 761-4831**

UNA BRANCH 322

Maplewood, New Jersey

**Dr. Robert P. Keybida, President
Mrs. Evelyn Keybida, Treasurer
Sir Andrew Keybida, Secretary**

Tel.: (201) 762-2827

IRENE PASHESNIK

Secretary

UNA Branch — 248

76 Gap Road

Coatesville, Pa. 19320

PELLICANE OIL CO.

**326 W. Maple Ave.
Bound Brook, N.J.**

356-1131

**Fuel Oil Installations & Oil
Burner Service**

РЕСОРТ НАД МОРЕМ

LIDIA APARTMENTS & ROOMS

**128 East Crocus Road
Wildwood Crest, N.J. 08260
Phone: (609) 522-3348**

The World's Safest Bathing Beach

Д-р Роман і Сузанна Сапович, власники

З М І С Т

Український календар на 1991 рік	5

I. НА НАШІЙ, МАЙЖЕ НА СВОЇЙ ЗЕМЛІ

<i>Микола Руденко</i> : Падіння ідола	17
<i>Галина Маняко</i> : Неньці (вірш)	20
<i>Роман Федорів</i> : Могила на Україні	21
<i>Леся Українка</i> : Квіток, квіток, як можна більше квітів (вірш)	41
<i>Сергій Білокінь</i> : До „Становища історичної науки в Україні”	42
<i>Ольга Кузьмович</i> : Зустріч на осі Київ — Львів	45
<i>Михайло Кучер</i> : Чотири роки неправди: „Чорнобиль для службового користання”	50
<i>Леся Українка</i> : Хотіла б я тебе, мов плющ, обняти (вірш)	56
<i>Я. Р.</i> : Про вбивство, яке я пам'ятаю	57
<i>Леся Українка</i> : На столітній ювілей української літератури (вірш)	59
<i>Олександр Спаринський</i> : Розірване коло	60
<i>Наталія Кібець</i> : Літа (вірш)	68

II. МІЖ УКРАЇНОЮ І ДІЯСПОРОЮ-ПОСЕЛЕННЯМИ

<i>Іван Кедрин</i> : Діаспора і Батьківщина	69
<i>Галина Маняко</i> : Сльоза поетки (вірш)	73
<i>Мирослав Чех</i> : Українці в Польщі	74
<i>Василь Дідюк</i> : Українське Торонто	83
<i>Іван Бігун</i> : Скитання по війні	92
<i>Яр Славутич</i> : Епілог перебудований (вірш)	94
<i>Marta Waczynsky</i> : The Ukrainian Museum in New York City	95

III. НЕЗАБУТНІ ЮВІЛЕЇ

<i>Отець Протоієрей О. Мацкевич</i> : Надгробне Слово над труною Шевченковою	101
<i>Леся Українка</i> : До І.М. Стешенка (вірш)	103

<i>Іван Лесько: Леся Українка — аристократка духу</i>	104
<i>Леся Українка: Граф Фон-Айнзідель (вірш)</i>	110
<i>Хр. Волицька-Ференцевич: Грицько Чупринка —</i> <i>поет і лицар</i>	111
<i>Грицько Чупринка: Байда — історична поема</i>	115
<i>Омелян Твардовський: З нагоди 80-річчя СТ</i> <i>„Україна” Львів</i>	116
<i>Роман Кухар: Українське Академічне Товариство</i> <i>„Січ” у Відні</i>	124
<i>Олег Сниклик: Перед сорока п'яти роками</i>	133

IV. ПОЕЗІЯ, ОПОВІДАННЯ, НАРИСИ

<i>Юзеф Лободовський: Триптих про замучену Церкву</i>	156
<i>Любов Коленська: Ти повернув мені життя</i>	162
<i>Володимир Барагура: Навернений безвірник</i>	168
<i>Леся Українка: To be or not to be (вірш)</i>	171
<i>Євгенія Дімер-Бойко: Чорна перлина</i>	172
<i>Леся Українка: Все, все покинуть, до тебе</i> <i>полинуть (вірш)</i>	177
<i>Роман Савицький: Музичне життя на-весело</i>	178

V. ОГОЛОШЕННЯ	184
Зміст	255

Керівник друкарні: *Степан Чума*

Складачі: *Авільда Арзола, Данута Войтович, Галина Кузьма,*
Дарія Маліновська, Нуся Плескун, Данута Рігальська

Верстальник: *Ярослав Сидоряк*

Друкарня „Свободи”

30 Монтгомері вул., Джерзі Ситі, Н. Дж. 07302, ЗСА

Наклад 15,000 примірників — 1991

УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ СОЮЗ, ІНК.

UKRAINIAN NATIONAL ASSOCIATION, INC.

30 Montgomery Street, P.O. Box 17A—Jersey City, New Jersey 07303 • (201) 451-2200

Найстарша
і найбільша
братська,
забезпечена
і громадська
організація
українців
в Америці і
Канаді

*Заснована у
1894 році*

Запрошуємо
вас та членів
вашої родини
забезпечитися
в Українському
Народнім
Союзі та спіль-
но працювати
для добра
українського
народу

- *Має нововпроваджену дуже корисну пенсійну грамоту*
- *Сума забезпечення не має обмежень*
- *Виплачує найвищу дивіденду*
- *Видає щоденник Свободу, Український Тижневик і журнал для дітей Веселку*
- *Уділяє стипендії студіюючій молоді*
- *Удержує вакаційну оселю Союзівку*

- *Offers a very advantageous new annuity policy*
- *There is no limit to the amount of insurance*
- *Pays out high dividends on certificates*
- *Publishes the Svoboda daily, the English-language Ukrainian Weekly and the children's magazine Veselka — The Rainbow*
- *Provides scholarships for students*
- *Owns the beautiful estate Soyuzivka*